

***Helsinški odbor za
ljudska prava u Srbiji***

Zatvori u Srbiji

april 2003 – april 2004

Beograd, april 2004.

Zatvori u Srbiji

april 2003 – april 2004

IZDAVAČ:

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA:

Sonja Biserko

* * *

AUTORI:

Marija Jelić

dr Igor Kuzmanović

Nataša Novaković

Marijana Obradović

STRUČNI KONSULTANT:

Marija Jelić

Lektura

Danica Šterić

PRELOM:

Nebojša Tasić

TIRAŽ: 80

Beograd, april 2004.

Zahvaljujemo se Evropskoj komisiji – evropskoj inicijativi za demokratiju i ljudska prava na pomoći za realizaciju projekta "Prevenција torture – podrška rehabilitaciji žrtava torture" i objavljivanje ove publikacije

Zatvori u Srbiji
april 2003 – april 2004

Beograd, april 2004.

UVODNE NAPOMENE

Ova publikacija predstavlja rezultat prve godine rada Helsinškog odbora na regionalnom projektu "Prevenција torture – podrška rehabilitaciji žrtava torture" koji je realizovan zahvaljujući pomoći Evropske komisije – Evropske inicijative za demokratiju i ljudska prava. Osim Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, u ovom trogodišnjem projektu učestvuju i helsinški odbori iz Bugarske, Madjarske, Makedonije, Poljske, Rusije i Medjunarodna helsinška federacija.

Na regionalnom nivou, osnovni ciljevi ovog projekta jesu prevencija torture, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja u ustanovama zatvorenog tipa (policijske stanice, zatvori, psihijatrijske ustanove itd.), podrška NVO da posećuju ove ustanove, ali i uticaj na vlade ovih država da se NVO omoguće monitorovanje ovih ustanova.

Na nivou država, ciljevi projekta su:

- Podrška promeni negativne prakse u postupanju policije i zatvorskih službi;
- Podrška zakonodavnim reformama koje bi doprinele uskladjivanju domaćeg zakonodavstva sa relevantnim medjunardnim standardima i ratifikovanim ugovorima;
- Podizanje svesti građana o postojanju torture i nečovečnog postupanja od strane policije, zatvorskog osoblja, ili zbog uslova u kojima su smeštana lica lišena slobode.

Obaveze koje je Državna zajednica Srbije i Crne Gore (SCG) preuzela na sebe prijemom u članstvo Saveta Evrope 3. aprila 2003. godine, u apsolutnoj su kompatibilnosti sa ciljevima kojima se Helsinški odbor rukovodi u realizaciji ovog projekta.

U cilju ispunjenja svojih obaveza, SCG je učinila nekoliko značajnih pomaka, od kojih su najvažniji bili potpisivanje, a potom i ratifikacija Evropske konvencije o ljudskim pravima i opcionih protokola i Evropske konvencije o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka.¹

Dobru volju država je pokazala i 25. septembra 2003. godine, potpisivanjem Opcionog protokola pri UN Konvenciji protiv torture.

Medjutim, ni SCG, ni Srbija kao republika članica, do objavljivanja ovog izveštaja nisu preduzele nikakve konkretne korake ka izmeni relevantnog zakonodavstva.

Na prvom mestu, u krivično zakonodavstvo Republike Srbije još uvek nije uvedena tortura kao posebno krivično delo. Na drugom, još uvek nisu izmenjeni Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srbije iz 1998. godine i prateći podzakonski akti, iako njihovi pojedini delovi nisu u skladu evropskim standardima na čije su se poštovanje SCG i Republika Srbija obavezali ratifikovanjem gore navedenih ugovora.

Nadamo se da će ovaj izveštaj doprineti efikasnijem ispunjavanju naših zajedničkih ciljeva i da će pomoći integraciji naše zemlje u savremene tokove evropske zajednice naroda.

Ovom prilikom želimo da se zahvalimo i svim zaposlenim u Upravi za izvršenje zavodskih sankcija, upravicima, zatvorskom osoblju i zatvorenicima na korektnoj saradnji i pomoći bez koje realizacija ovog projekta ne bi bila moguća.

---

¹ Skupština SCG je 26. decembra 2003. godine ratifikovala navedene konvencije, a ratifikaciona instrumenta su predata 3. marta 2004. godine. Evropska konvencija o ljudskim pravima stupila je na snagu danom predaje instrumenata, a Konvencija o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka stupiće na snagu 1. jula 2004. godine.

METODOLOGIJA RADA

Postojeći normativni okvir ne predviđa mogućnost da nevladine organizacije imaju pravo da posećuju ustanove u kojima se nalaze lica lišena slobode, između ostalog i zato što što još uvek ne postoji zakon o nevladinim organizacijama u Srbiji. Zbog nemogućnosti formalizovanja odnosa između Helsinškog odbora i Ministarstva pravde Republike Srbije kao nadležnog ministarstva, uspostavljen je neformalan odnos sa Upravom za izvršenje zavodskih sankcija (Uprava), kao nadležnog tela u okviru ministarstva. Ovaj neformalni odnos, zapravo predstavlja "džentlmenški sporazum", prema kome HO najmanje sedam dana unapred pismeno traži dozvolu za posetu ustanovi, a onda Uprava, takodje pismeno, odobrava posetu.

U svakom zahtevu za odobrenje posete navedeno je da HO traži da mu se omogući da: pregleda i obilazi prostorije i zgrade ustanove, po sopstvenom izboru; razgovora sa zatvorenima, po sopstvenom izboru i bez prisustva stražara i uprave; i da razgovora sa osobljem (upravom, čuvarima, stručnim osobljem) koje je zaposleno u ovoj ustanovi, takodje, po sopstvenom izboru.

Uprava je na sve zahteve za dobijanje dozvole za posete ovim ustanovama odgovorila pozitivno.

U periodu jul 2003 – maj 2004, tim Helsinškog odbora je posetio 6 ustanova u kojima se izdržavaju zavodske sankcije. Od posećenih ustanova, 2 su kazneno-popravna zavoda zatvorenog tipa, 1 je strogo zatvorenog i zatvorenog tipa; 1 je zavod za izdržavanje kazne maloletničkog zatvora zatvorenog tipa, 1 je kazneno-popravni zavod za žene poluotvorenog tipa i 1 je Kazneno-popravni dom Bolnica, zatvorenog tipa za izdržavanje mera bezbednosti (obaveznog psihijatrijskog lečenja, obaveznog lečenja i čuvanja alkoholičara, narkomana etc.). U navedenim ustanovama ukupno se nalazilo oko 4.400 zatvorenika. Sa ovim posetama, kao i sa posetama odeljenjima u kojima se izdržavaju kazne pri okružnim zatvorima (oko 450), posećene su ustanove u kojima kazne izdržava više od 85% od ukupne zatvoreničke populacije u Srbiji.

U periodu od jula 2003. do maja 2004. godine HO je posetio i pritvorska i zatvorska odeljenja u 8 okružnih zatvora u Srbiji. U pritvorskim odeljenjima posećenih zatvora nalazilo se ukupno oko 1.100 pritvorenika, dok se u zatvorskim odeljenjima nalazilo ukupno oko 450 zatvorenika.

Organizacija i način na koje su sprovedjene posete ovim ustanovama razlikovao se od poseta zavodima gde se gotovo isključivo nalaze zatvorenici.

Prvo, nadzor nad pritvorenicima i izvršenjem mere pritvora vrši predsednik okružnog suda na čijoj se teritoriji nalazi okružni zatvor, a ne Uprava za izvršenje zavodskih sankcija.

Drugo, prema domaćem zakonodavstvu osobe koje se nalaze u pritvoru mogu ostvarivati kontakt isključivo uz pismenu dozvolu sudije koji vodi postupak.

Treće, u okviru okružnih zatvora nalaze se i odeljenja u kojima se nalaze zatvorenici na izdržavanju kazne po pravnosnažnoj presudi.

U praksi, to je značilo da je HO morao od predsednika nadležnih Okružnih sudova pismeno da traži dozvolu za posetu pritvorskog dela okružnih zatvora i to dozvolu koja se mogla odnositi samo na pregled prostorija pritvorskog dela. Uz ovu dozvolu, HO je morao da traži i dozvolu od Uprave za posetu delu zatvora u kome se nalaze zatvorenici na izdržavanju kazne.

Takodje, to znači da HO nije imao mogućnosti da razgovara sa pritvorenim licima jer je nemoguće unapred znati ko su pritvorena lica, da li ona žele da razgovaraju sa timom HO i ko su sudije u postupku.

Sve posete su obavljene od strane tima sastavljenog od dva pravnik, specijalnog pedagoga i lekara – patologa, osim posete KPD Bolnica u Beogradu kada je timu zbog specifičnosti ustanove bio priključen još jedan lekar specijalista, neuropsihijatar.

Posete su bile organizovane i sprovedjene na sledeći način:

- Sastanak celog tima sa upravnikom i načelnicima zatvorskih službi;
- Odvojeni i pojedinačni razgovori članova tima sa upravnicima, načelnicima službi i osobljem službi;

- Obilazak ustanove od strane svih članova tima;
- Nemonitorovani razgovori članova tima sa zatvorenicima koji su se sami prijavili prilikom posete, koji su nasumično izabrani sa spiska zatvorenika ili koji su razgovor pismeno ili preko telefona tražili pre nego što je ustanova posećena;

- Kratke konsultacije tima oko osnovnih nalaza i zapažanja tima;
- Završni razgovor članova tima sa upravom i zatvorskim osobljem.

Prilikom svake posete posmatrano je 6 dimenzija: kvalitet i uslovi života (arhitektonsko-tehnički uslovi, opremljenost, ishrana i medicinska zaštita); bezbednost; zakonitost postupanja u okviru ustanova; resocijalizacija; kontakti sa spoljnim svetom i osoblje ustanova.

Za svaku od navedenih dimenzija informacije su prikupljane iz različitih izvora: direktnom opservacijom, razgovorom sa predstavnicima uprave, osoblja (pripadnika svih službi) i zatvorenika i iz zvanične dokumentacije (kada i u kojoj je meri bila dostupna).

Uvažavajući sve iznete izvore u analizi, istakli bismo specifičnost informacija koje smo dobili od nekih zatvorenika ili nekog od osoblja, i koje se povremeno navode u ovom izveštaju. S obzirom da neke ovih informacija i podataka nisu podložni merenjima i potpunoj verifikaciji, dublja analiza podataka nije bila moguća što je ostavilo mogućnost za subjektivnost u proceni i interpretaciji.

Potreba za komparacijama različitih ustanova nalažala je i standardizaciju postupka procene, zbog čega su prilikom svake posete korišćeni standardizovani upitnici za upravu, osoblje i zatvorenike, registri opservacija i standardizovani upitnici za unos drugih relevantnih podataka.

Po prikupljanju i sistematizaciji ovih pojedinačnih izveštaja posle svake posećene ustanove, Upravi za izvršenje zavodskih sankcija Republike Srbije i upravnicima ustanova, upućivana su pisma sa osnovnim nalazima i preporukama tima HO za poboljšanje stanja u posećenoj ustanovi.

Nakon nekoliko poseta ustanovama, sastavljani su i na istu adresu upućivani kvartalni izveštaji, koji su sadržavali kompletne izveštaje o zatečenom i preporukama za poboljšanje zatečenog stanja.

Po obavljanju svih poseta predviđenih projektom, te nakon sistematizacije i analize svih prikupljenih podataka, sačinjen je sumarni izveštaj koji predstavljamo na stranicama koje slede.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD NIŠ

Datum posete: 29. jul 2003. godine
Tip ustanove: zatvorena, sa poluotvorenim i otvorenim odeljenjem
Populacija: muškarci/punoletni
Broj zatvorenika: oko 970
Sastav tima: dva pravnik, lekar i specijalni pedagog

Kvalitet života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Krug Zavoda nalik je gradskom parku prepunog zelenila, sa starim drvećem, alejama cveća i drvenim klupama. Očigledan je svakodnevni rad na sredjivanju i održavanju ovog zaista lepog prostora koji zatvorenici u vreme odmora koriste za šetnje i rekreaciju. Medjutim, starost i oronulost zgrada ovog zavoda izgradjenog 30-ih godina prošlog veka primetna je na svakom koroku. Opštu lošu sliku izgleda zgrada upotpunjuju i oštećenja nastala prilikom novembarske pobune 2000. godine, koja su samo delimično sanirana.

Zatvorenici su smešteni u tri paviljona. U paviljonima se nalaze spavaonice sa po 15 do 25 kreveta na sprat. Spavaonice su povezane hodnicima u kojima su zidovi oronuli, neokrećeni sa primetnim tragovima vlage, dok su podovi popločani dotrajanim ili nedostajućim pločama. U paviljonu koji je nedavno renoviran (paviljon C) zidovi su okrećeni, stolarija ofarbana, tako da je opšti utisak bolji i sve deluje čistije.

Iako, generalno ne postoji prenaseljenost, neke od spavaonica su po kubaturi premale za broj zatvorenika koji boravi u njima. Zidovi spavaonica su neokrećeni, mestimično nabubrela od vlage i odaju utisak zapuštenosti. Neke od spavaonica su okrećene i delimično renovirane od vremena naše poslednje posete. Podovi u spavaonicama koje nisu renovirane veoma su dotrajali i potrebna je njihova zamena.

Na spavaonicama postoje prozori sa rešetkama, koji omogućavaju pristup sunčevoj svetlosti i svežem vazduhu. Veštačaka ventilacija ne postoji, ali postoji veštačko osvetljenje.

Opremljenost spavaonica je minimalna jer zatvorenici imaju na raspolaganju samo gvozdeni krevet, poneko i stolicu. Kasete (ormani) u kojima zatvorenici drže lične stvari nalaze se u hodnicima ispred spavaonica, i na svakoj od njih se nalazi redni broj i katanac koji je zaključava. Gvozdeni kreveti (često na sprat) na kojima spavaju zatvorenici dotrajali su kao i krevetska posteljina i čebad. Posteljina se menja svakih 15 do 20 dana, i nije naročite čista. Od uprave Zavoda smo obavešteni da nema dovoljno posteljine za njihovo redovno menjanje i pranje.

Uprkos očiglednoj višegodišnjoj zapuštenosti i neulaganju u opravke, čak i u nerenoviranim spavaonicama, higijena se drži na najvišem nivou, koliko to dozvoljavaju okolnosti.

S obzirom na to da su paviljoni izgradjeni pre 70 godina, u nekima arhitektonski nije moguće obezbediti posebne prostorije za dnevni boravak zatvorenika, tako da su oni koji nemaju radni obavezu (a to je većina), prinudjeni da dan provode na hodnicima koji spajaju spavaonice. Iako su im tu postavljene klupe ili stolice za sedenje, stolovi i TV aparati, ovakvo rešenje nije adekvatno i treba tražiti primerenije rešenje.

Sve spavaonice se preko zime greju pomoću radijatora priključenim na kotlarnicu koja radi na čvrsta goriva. Prema tvrdnjama zatvorenika, temperatura u spavaonicama je prošle zime bila adekvatna, mada kao problem ostaje loše dihtovanje prozora i vrata što dodatno snižava temperaturu.

Kupatila i tuševi se nalaze na svakom spratu zgrada u kojima su spavaonice i u uglavnom su u veoma lošem stanju. Deo tuševa je neispravan i gotovo sve slavine koje smo videli cure i ne mogu da se sasvim zatvore. Zidovi su neokrećeni, prljavi, vlažni, iz WC se prostire neprijatan zadah, a keramičke pločice kojima su popločani zidovi i patos razbijene su ili ih uopšte nema.

Situacija u tzv. prijemnom odeljenju i odeljenju pojačanog nadzora, koja su renovirana nakon pobune značajno je bolja i zadovoljava standarde. Sve prostorije su sveže okrečene, sanitarije su nove i higijena je na visokom nivou. Međutim, i dalje su veliki problem prostorije u kojima se nalaze zatvorenici pod tzv. pojačanim nadzorom (po dvojica), koje su nedovoljne kvadrature, sa malim prozorima koji ne dozvoljavaju dovoljan pristup sunčevoj svetlosti, ne omogućavaju dovoljan pristup svežem vazduhu, i u kojima je tokom letnjih meseci nepodnošljiva toplota jer ne postoji veštačka ventilacija. Sličan je problem sa samicama koje se nalaze u istom paviljonu, s tom razlikom što je prostor veći jer je samo jedna osoba u njemu.

U okviru B paviljona nalazi se i posebno izdvojeno odeljenje u kome se nalazi 42 zatvorenika koji su tu smešteni zbog svoje starosti ili zato što su iznemogli ili hronično bolesni. Ova lica su uglavnom po svojoj volji izdvojena od ostale populacije, da usled svojih nedostataka ili hendikepa ne bi trpeli fizičko ili psihičko maltretiranje od strane zdravih i jačih zatvorenika. Uslovi smeštaja ovih lica isti su kao i kod ostale zatvoreničke populacije, s tim da imaju posebno ograđeno dvorište u kome se mogu šetati i odmarati.

Većina zatvorenika koje smo videli nosila je civilna odela, a ne uniforme. Poseban problem je u tome što ne postoji perionica u kojoj bi mogli prati svoj veš, zbog čega su prinudjeni da ga sami peru i suše ispred paviljona, kao i da se sami snalaze za deterdžent jer Zavod nema sredstava da ga obezbedi u potrebnoj količini. Isti je slučaj i sa sredstvima za ličnu higijenu zatvorenika, koja Zavod može da obezbedi samo najugroženijim zatvorenicima.

b) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Više od dve godine nakon uništenja kuhinje tokom pobune iz novembra 2000. godine, ovaj Zavod je konačno dobio adekvatnu kuhinju i prpratne prostorije. Izgradjena je nova, moderna zgrada sa prostranom trpezarijom za ručavanje, odlične osvetljenosti i sa dovoljnim brojem radijatora koji bi trebalo da obezbede adekvatnu temperaturu. Na– žalost, nije bilo dovoljno sredstava da se kupi nova oprema za kuhinju i prpratne prostorije.

Zatvorenici obeduju u smenama koje su određene po paviljonima i imaju 25 minuta za obed.

Hranu spravlja profesionalni kuvar, prema jelovniku koji svake nedelje potpisuje upravnik zatvora i načelnik medicinske službe. Od zatvorenika smo čuli da je ishrana poboljšana po dolasku novog upravnika i nismo čuli veće pritužbe na kvalitet hrane. Ponuda i kvalitet mesa, povrća i salata je bolja nego u većini zatvora koje smo posetili. Po prvi put smo čuli da se zatvorenicima serviraju jogurt i ponekad mleko, što je za svaku pohvalu.

Kontrola hrane je svakodnevna, organoleptička, uz čuvanje obroka 24 časa. Sumnjivi uzorci hrane se šalju na proveru uz istovremenu zabranu distribucije obroka. Načelnik službe je izjavio da je nutritivna vrednost obroka u skladu sa zakonskim propisima, a da se prema potrebi posebno spremaju dijetetski obroci.

Postoji samo jedan tip dijetetskog jelovnika koji se ne razlikuje bitno od osnovnog, ali prema rečima lekara i kuvara, trenutno nema materijalnih mogućnosti da se to promeni.

Dodatni izvor hrane za osuđjenike predstavlja hrana koju dobijaju u paketima i hrana koju mogu da kupe u kantinama koje se nalaze u svakom paviljonu. Po onome što smo lično videli, a i prema tvrdnjama zatvorenika, kantine su odlično opremljene i zatvorenici imaju mogućnost da kupe mleko, instant kafu, cigarete, voće, čak i suhomesnate proizvode koji se drže u novokupljenim frižiderima.

c) MEDICINSKA NEGA ZATVORENIKA

Zdravstvena služba Zavoda, koja je smeštena u poseban jednospratni paviljon, organizovana je prema tipu ambulantno-polikliničkih ustanova. Kapacitet stacionarnog dela je pet soba sa sedamnaest kreveta.

Zdravstvenu službu čine sledeće zdravstvene jedinice: ambulanta opšte prakse, ambulanta medicine rada, ambulanta istražnog odeljenja sa kartotekom, previjalište i injekciono odeljenje, zubna ambulanta, neuropsihijatrijska, oftalmološka, internistička i rendgenološka ambulanta koje funkcionišu preko konsultativnih saradnika, laboratorija, apoteka i stacionar. Služba upošljava šesnaest radnika u stalnom radnom odnosu i to po jednog specijalistu opšte medicine, medicine rada i stomatološke protetike, po jednog laboratorijskog, farmaceutskog i zubnog tehničara, četiri lekara opšte prakse i šest tehničara opšteg smera.

Zavod je sklopio ugovor sa Zavodom za zdravstvenu zaštitu železničara o angažovanju oftalmologa, interniste, radiologa i specijaliste za uho, grlo i nos. Ugovorom o delu angažovan je specijalista neuropsihijatar kao konsultativni saradnik Zavoda. Pored stacionara u Zavodu zatvorenici se po potrebi hospitalizuju na Kliničkom centru u Nišu ili u KPD Bolnica u Beogradu.

Prema internoj sistematizaciji služba je stoprocentno popunjena, s tim što je rad organizovan po principu dežurstva po smenama. U toku popodneva i noći obavezno rade jedan doktor i jedan tehničar.

Paviljon u koji su smeštene ambulante i stacionar je u lošem stanju kao i nameštaj, oprema i medicinski aparati u njemu. Trenutno su u toku radovi na rekonstrukciji električnih instalacija u paviljonu.

Rendgen-aparat nije u upotrebi jer soba u kojoj se nalazi nije izolovana prema standardima, te postoji opasnost od nekontrolisanog zračenja. Od medicinske opreme Zavod ima autoklav, šest suvih sterilizatora, relativno nov ultrazvučni aparat koji može da koristi jedino radiolog konsultant, tri kompleta hirurških instrumenata podobnih za manje hirurške intervencije, krevet za medicinske intervencije u previjalištu, lampe, dotrajalo posudje za biohemijsku laboratoriju, veći broj medicinskih ormana različite namene i kompletno opremljenu zubnu ambulantu.

Na prijemu se obavlja sistematski pregled zatvorenika i tom prilikom se otvara zdravstveni karton. Nakon sistematskog sledi obavezan psihijatrijski pregled. Rendgenološki pregled (skopija i grafija) vrši se ukoliko postoje indicije za specifična oboljenja. Zatvorenici kojima je izrečena kazna zatvora duža od godinu dana na prijemu se obavezno vakcinišu (TA zaštita), a revakcinacija se obavlja nakon godinu dana. Na kraju pregleda sledi obavezno zaprašivanje zatvorenika protiv vaši.

Zdravstveno stanje se proverava i pre upućivanja zatvorenika u samicu, a ako je potrebno i u toku izdržavanja mere.

Dezinfekciju, dezinskciju i deratizaciju obavlja medicinski tehničar Zavoda koji je završio kurs DDD zaštite. U poslednjih šest meseci obavljena je dezinskcija kada su se pojavile bubašvabe u samicama i OPN odeljenju.

U stacionarnom delu Zavoda se nalazi jedan zatvorenik koji boluje od aktivne tuberkuloze, a jedan je na lečenju u KPD Bolnica u Beogradu. Dva zatvorenika su dijabetičari koji primaju insulinske terapije. U Zavodu kaznu izdržavaju i dva zatvorenika koji su HIV pozitivni, dok obolelih od AIDS-a nema. Oko 20% zatvoreničke populacije u ustanovi zavisno je od psihoaktivnih supstanci, uglavnom od tableta.

U poslednjih šest meseci dva zatvorenika su umrla prirodnom smrću.

U toku 2002. godine zdravstvena služba je registrovala 86 povreda zatvorenika (46 na radu, 30 van rada i 10 samopovredjivanja).

Zatvorenici su dali veoma različite odgovore kada smo razgovarali o radu zdravstvene službe. Nekoliko zatvorenika je posebno pohvalilo rad službe i istaklo da su svaki put kada su zahtevali pregled kod lekara, skoro odmah bili primljeni.

Najozbiljnije primedbe na rad službe, ili bolje rečeno na rad pojedinih lekara, koje zatvorenici nisu hteli da imenuju, odnosili su se na neadekvatno reagovanje ili na izostanak reagovanja u određenim situacijama. Jedan od zatvorenika koji je tvrdio da je doživeo fizičku torturu i prebijanje od strane pripadnika službe obezbedjenja, požalio se da kada je otišao kod dežurnog lekara odmah posle prebijanja i zahtevao da ovaj registruje povrede u njegov zdravstveni karton, lekar nije želeo to da učini, već je rekao zatvoreniku da čuti i da se ne žali. Drugi zatvorenik sa kojim smo razgovarali ispričao je da je posle prebijanja od strane pripadnika službe obezbedjenja, između 17,00 i 19,00 časova, 19. juna ove godine, otišao kod dežurnog lekara, i pošto je ušao u ambulantu i zadigao majicu kako bi lekaru pokazao masnice po ledjima, lekar ga je pregledao i rekao mu da izađe napolje. Zatvorenik nam je rekao da ne zna da li je lekar registrovao povrede u njegov zdravstveni karton. Kada smo izneli primedbe koje ovaj zatvorenik imao na rad zdravstvene službe (drugi zatvorenik nije hteo da se sa upravom priča o njegovom slučaju, jer se bojao odmazde stražara koji su ga tukli), načelnik službe je rekao da ne veruje da se tako nešto desilo, ali da će proveriti u zdravstvenom kartonu zatvorenika, i o tome nas obavestiti, jer ako se nešto i desilo, to je dežurni lekar sigurno registrovao u karton. On je istakao da je obaveza svakog lekara da prijavljene povrede ubeleži u karton, ne ulazeći u to ko ih je naneo zatvoreniku. Nekoliko dana nakon naše posete od načelnika službe dobili smo obaveštenje da je uvidom u zdravstveni karton dotičnog zatvorenika konstatovano da je "I.J. doveden u pratnji stražara na pregled dana 19. 06. 2003. godine u 20,30h. Anamnestički navodi: nema zdravstvenih smetnji.

Objektivno: svestan, orijentisan, samostalno pokretan, negira psihičke smetnje, tenzija 120/80mmHg, srčana frekvencija 88o/m, obostrano normalan disajni zvuk.

Iz zdravstvenog kartona ne može se zaključiti da je povredjivan."

Smatramo da postoji osnovana sumnja da je ovaj zatvorenik bio fizički maltretiran i zlostavljan od strane stražara, ali da zbog prikrivanja nezakonitog "rada" kolega iz službe obezbedjenja, dežurni lekar to nije hteo da zavede u zdravstveni karton zatvorenika. Svoju sumnju baziramo na tome da se pokazala tačnom tvrdnja zatvorenika da se baš tog dana u to vreme desio incident i da se zatvorenik javio na lekarski pregled u 20,30 časova, što je veoma kasno za prijavljivanje na pregled, posebno u situaciji kada on "anamnestički navodi da nema zdravstvenih smetnji". Logično se postavlja pitanje zašto se onda uopšte ovaj zatvorenik javio na pregled, jer se u obaveštenju koje smo dobili nigde ne navodi zbog čega i zbog kakvih smetnji se on baš tog dana u to vreme obratio lekaru! Čak i pod pretpostavkom da je ovaj zatvorenik možda prebijen od strane drugih zatvorenika ili da se povredio na drugi način, nedopustivo je što to nije evidentirano u njegovom kartonu.

II

Neusklađenost ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa (Pravilnik), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT-a)

– Svakom zatvoreniku mora biti obezbedjena odeća, posteljina koja će biti dovoljno često menjana kako bi ostala čista, a sanitarni uređaji i prostorije u stanju koje će omogućavati da svoje prirodne potrebene obavlja u čistim i higijenskim uslovima (para.17, 18, 22 i 24. EZP);

– Prostorije u kojima osudjeni borave moraju biti toliko prostrane da na svakog zatvorenika dodje najmanje osam kubnih metara prostora, zagrejane i dobro osvetljene (čl. 58. stav. 1. ZIKS-a i čl. 15. st. 1. Pravilnika);

– Zatvorske zdravstvene službe mogu doprineti sprečavanju nasilja nad osobama lišenih slobode putem sistematskog evidentiranja povreda ... (para. 60. i 61. Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12);

– Kakva god bila formalna pozicija u kojoj zatvorski lekar obavlja svoje aktivnosti, njegove medicinske odluke moraju biti vodjene isključivo medicinskim kriterijumima.

Kvalitet i efikasnost zdravstvenog rada trebalo bi da budu ocenjeni od strane kvalifikovanih zdravstvenih vlasti. Slično tome, medicinske vlasti trebalo bi da upravljaju sredstvima koja im stoje na raspolaganju, a ne tela nadležna za bezbednost ili administrativne poslove (para. 72. Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12).

III

Preporuke

– Intenzivirati proces renoviranja objekata oštećenih tokom pobune kao i zgrada dotrajalih usled starosti;

– Obezbediti barem minimalna sredstva za renoviranje toaleta, kupatila i zamenu sanitarne opreme kao i za redovno snabdevanje zatvorenika osnovnim sredstvima za higijenu;

– Od strane nadzornog organa Uprave za izvršenje krivičnih sankcija i Uprave samog Zavoda, ispitati da li se i pod kojim okolnostima desio incident u vezi sa prebijanjem zatvorenika opisan u ovom poglavlju, s tim u vezi utvrditi da li je bilo propusta na strani dežurnog lekara i, ukoliko utvrdi se odgovornost svih ili nekih učesnika u ovom incidentu preduzeti odgovarajuće pravne mere prema njima;

– Novim ZIKS-om ili izmenama postojećeg, izričitom zakonskom odredbom predvideti samostalnost zdravstvene službe, bilo njenim potpunim izdvajanjem iz okvira službi u zavodima i zatvorima ili davanjem veće autohtonosti i nezavisnosti u radu zdravstvenih službi u odnosu na uprave zavoda/zatvora;

– Novim ZIKS-om ili izmenama postojećeg, izričitom odredbom predvideti obavezu lekara da pregleda svakog zatvorenika koji se prijavi na pregled, da konstatuje razlog zbog koga se prijavio, bolest ili povredu na koju se žali, način na koji je i od koga je povredjen i drugo što je od važnosti za utvrđivanje adekvatnog zdravstvenog stanja zatvorenika i primerenosti pružene medicinske nege;

– Intenzivirati ili tačnije rečeno, konačno započeti sa praksom ozbiljnog nadzora Ministarstva zdravlja nad stručnim radom zdravstvenih službi u KPZ zavodima.

Bezbednost

I

Na osnovu analize prikupljenih podataka možemo reći da je eksterna bezbednost na zadovoljavajućem nivou. Zavodski krug opasan je zidom visine oko 5 metara na kome se nalaze stražarske kule u kojima su stražari naoružani automatskim oružjem. Svaki od paviljona je visokim zidovima fizički odvojen jedan od drugog, tako da ne postoji mogućnost kontakta između zatvorenika u različitim paviljonima. Postoji neka vrsta spoljnog video nadzora, ali prema rečima upravnika ona nije adekvatna. Video nadzor koji je postojao u paviljonima, nije u funkciji jer je uništen tokom pobune novembra 2000. godine.

Bez obzira na to što postojeća sredstva i mere obezbeđenja u tehničkom smislu nisu u potpunosti zadovoljavajuće u poslednjih 6 meseci u ovoj ustanovi nije bilo bekstava, osim jednog slučaja bekstva zatvorenika koji je pobeo iz Gradske bolnice u koju je izveden radi medicinske intervencije. Prema dokumentaciji, odnos broja osoblja pojedinih službi i zatvorenika najveći je kada je u pitanju služba obezbeđenja.

Iako napada ili povreda osoblja ustanove od strane zatvorenika nije bilo, procena i stepen doživljaja opasnosti od mogućeg napada na pripadnike različitih službi ukazuje na to da je ona najveća kada je u pitanju služba obezbeđenja, a nešto manja kada su u pitanju vaspitači.

Kada je reč o internoj bezbednosti, prema rečima pojedinih članova osoblja, a naročito iz razgovora sa zatvorenicima, postoji visok stepen kontrole nekih zatvorenika nad zatvorenicima. Tome u prilog govori i postojanje incidenata u formi čestih konflikata koji se rešavaju bilo verbalnim ili fizičkim napadima, tzv. štangliranja, čestih ucenjivanja i pretnji, naplaćivanje reketa, što sve doprinosi osećanju nesigurnosti i straha koje zatvorenici doživljavaju u sopstvenoj sredini. Struktura i procenat počinitelja krivičnih dela sa elementima nasilja je veoma visoka, kao i recidivista koji čine oko 60–70% zatvoreničke populacije ovog velikog Zavoda. Da bi sprečila veće i češće incidente ili sukobe između neformalnih grupa zatvorenika ili pojedinih zatvorenika, uprava pribegava premeštanju zatvorenika iz jednog paviljona u drugi ili njihovom upućivanju u tzv. odeljenje pojačanog nadzora (OPN) koje podrazumeva znatno stroži režim izdržavanja kazne. Trenutno se u OPN nalazi 22 zatvorenika. Deo zatvorenika se upućuje i u odeljenje Vojnog zatvora u Nišu (5 km od Zavoda), gde se trenutno nalazi oko 25 zatvorenika.

Često preventivno i dugotrajno upućivanje "nezgodnih" zatvorenika u OPN bio je veliki problem prethodne uprave koji je doveo do pobune nekolicine zatvorenika u OPN. Dolaskom novog upravnika čini se da ova "preventivna" upućivanja u cilju očuvanja interne bezbednosti nisu tako česta, ali su prisutna i dalje ostaje pitanje njihove osnovanosti i celishodnosti, posebno kada se imaju u vidu teški životni uslovi u OPN. Medjutim, mnogo značajniji problem od pitanja celishodnosti upućivanja u OPN je pitanje zakonitosti postojanja OPN, s obzirom da se takva odeljenja ne pominju ni u jednom zakonskom ili podzakonskom aktu koji reguliše materiju izvršenja zavodskih kazni.

II

Neuskladjenost ili odstupanja

– Osoblje je dužno da zatvorenicima pruži zaštitu od drugih zatvorenika (para. 27. 1. i 2. Standarda CPT-a, CPT/Inf (2001)16);

– Zatvorenici ne smeju biti podvrgnuti posebnom bezbednosnom režimu duže nego što to zahteva opasnost koji oni predstavljaju (para. 56. Standarda CPT-a, CPT/Inf (92)3 i para. 32. CPT/Inf (2001) 16).

III Preporuke

- Obezbediti sredstva za opravku postojećeg ili kupovinu novog sistema video nadzora;
- Svesti na najnužniju meru upravljanje pomoću prinude, kažnjavanja i zavodjenja reda izricanjem čestih disciplinskih mera i prenaglašavanjem značaja pravila i normi, na štetu dobrih odnosa i pozitivne klime;
- Na nivou Ministarstva pravde ispitati zakonitost postojanja OPN-a u kazneno-popravnim zavodima;
- Redovno kontrolisati dužinu trajanja, osnovanost i svrhodnost izrečenih mera upućivanja u OPN;
- Organizovati radionice i programe za obuku u veštinama i znanjima konstruktivnog, nenasilnog rešavanja konflikata kako bi se nesigurnost i strah koje zatvorenici doživljavaju u sopstvenoj sredini sveli na što manju meru, a čime bi se bezbednost zatvorenika i osoblja podigla na viši nivo.

Zakonitost postupanja

I

Dobijeni podaci u odnosi na ovu dimenziju ukazuju na to da je kućni red dostupan i jasan svakom osuđenom, i to odmah po dolasku u ustanovu, dok se još nalazi u prijemnom odeljenju. Kopije Pravilnika o kućnom redu izložene su u svakom paviljonu. Međutim, zatvorenici smatraju da u praksi vladaju druga pravila. Tako se pitanja vezana za doživljaj zatvorenika o nepristrasnosti osoblja, pravednosti izrečene disciplinske kazne i dodeljenih pogodnosti i nagrada, žalbene procedure i njene efikasnosti, ne mogu pozitivno oceniti. Naime, iz razgovora sa nekim zatvorenicima saznali smo da im najviše smeta bahatost u ponašanju pojedinih pripadnika službe obezbeđenja.

U poslednjih šest meseci zatvorenicima je izrečeno oko 150 disciplinskih kazni. Najčešće izricana kazna je upućivanje u samicu od 1 do 15 dana. Gotovo 90% od izrečenih disciplinskih kazni je upućivanje u samicu. Razlozi kažnjavanja su tuče, kradje ili odbijanje da se izvrše naredjenja. Po izjavi načelnika službe, njeni pripadnici pribegavaju upotrebi sile samo u slučajevima kada to zakon predviđa. Prema pravilima, stražari mogu upotrebiti palice radi savladavanja aktivnog i pasivnog otpora zatvorenika ili u situacijama kada treba da razdvoje lica koja učestvuju u tuči. Po rečima zatvorenika sa kojima smo obavili razgovore, neki pripadnici službe koriste palice da bi demonstrirali silu nad zatvorenicima, kao sredstvo kažnjavanja i "prevaspitavanja" zatvorenika². Ipak, zloupotreba palica se, po rečima jednog od zatvorenika, primenjuje uglavnom nad onim licima koja su iz udaljenijih krajeva dovedena na izdržavanje kazni i ne predstavljaju domicilno stanovništvo.

Od nekolicine zatvorenika obavešteni smo i o slučaju prebijanja zatvorenika zbog učinjenog disciplinskog prekršaja, zbog koga je kasnije i kažnjen. Međutim, kada smo pitali upravu o ovim incidentima, rečeno nam je da ovi zatvorenici nisu zvanično prijavili ove incidente, i da stoga nisu preduzete nikakve mere da se ti slučajevi istraže.

Očigledno je da postoji strah kod zatvorenika od repersije u slučaju prijavljivanja, a prijavljivanje upotrebe sredstava prinude od strane osoblja, čak i u opravdanim slučajevima više je retkost nego pravilo.

Zatvorenici polako stiču poverenje u novog upravnika (postavljen je pre 6 meseci) i smatraju da on pokušava da uspostavi red i disciplinu i među osobljem i među zatvorenicima, ali da problem postoji na nižim nivoima upravljanja i da do upravnika ne stižu sve informacije.

Zatvorenici percipiraju i da prisutno favorizovanje određenih zatvorenika (posebno onih iz Niša i okoline), korišćenje saradnika "cinkaroša", postojanje korupcije i dr., utiče na stvaranje negativne društvene klime i odnosa kako između zatvorenika i osoblja, tako i između samih zatvorenika. Trgovina drogom i drugim zabranjenim supstancama, krijumčarenje mobilnih telefona, reketiranje, kockanje, ucenjivanje i pretnje, svakodneвно su prisutni, ali iz naše pozicije teško je proceniti u kojoj meri se osoblje Zavoda uspešno bavi iskorenjavanjem i suzbijanjem ovih pojava.

---

² Videti deo izveštaja koji se odnosi na medicinsku negu zatvorenika.

Na pitanje da li postoji korupcija, uprava i više zatvorsko osoblje nam je odgovorilo da ne isključuju mogućnost njenog postojanja ali je da je to teško dokazivo i da ima preterivanja.

Naše mišljenje je da bez obzira na činjenicu da se radi o jednom od najvećih zavoda, što svakako otežava kontrolu zatvorenika, veću pažnju i nadzor treba posvetiti zakonitosti rada pojedinih radnika Zavoda jer je očigledno da bez njihove aktivne pomoći ili namernih propusta u vršenju službe ove negativne pojave ne bi bile u tolikoj meri prisutne.

II

Neusklađenost ili odstupanja

– Osoblje zavoda ne sme primeniti silu protiv zatvorenika osim u samoodbrani ili u slučajevima pokušaja bekstva ili aktivnog i pasivnog fizičkog odupiranja izvršenju naredbe u skladu sa zakonom i pravilima (para. 63.1. EZP);

– Zatvorenik protiv kojeg se koristi bilo koje sredstvo prinude mora imati pravo da odmah bude pregledan od strane lekara, a rezultati tog pregleda moraju biti dostupni zatvoreniku (para. 53. Standarda CPT-a, CPT/Info (92)3);

– Ne postoje efikasni žalbeni i inspeksijski postupci kao garancije protiv zlostavljanja (para. 54. Standarda CPT-a, CPT/Info (92)3);

– Od svakog člana osoblja mora se zahtevati da se stalno ponaša i vrši svoju dužnost tako što će svojim primerom podsticati dobro u zatvorenicima i zaslužiti njihovo poštovanje (Para. 56. EZP).

III

Preporuke

– Pojačati nadzor nad zakonitišću rada službi unutar Zavoda uz pomoć inspeksijske službe Uprave za izvršenje krivičnih sankcija;

– Uvesti poštanske sandučice sa kašancem u koje će zatvorenici moći da ulažu svoje žalbe ili molbe, i od koga će ključ imati jedino upravnik Zavoda;

– Prioritet staviti na načine komuniciranja i stil rukovodjenja koji stimuliše primerene i pozitivne odnose između osoblja i zatvorenika.

Resocijalizacija

I

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju na to da ta služba organizuje i sprovodi stručnu obuku zatvorenika u okviru proizvodnog sektora, sektora za održavanje i usluge i poljoprivredno-ugostiteljskog sektora. Zavod poseduje poljoprivrednu ekonomiju, farmu kokošaka, svinja itd. Postoje odeljenja mašinske, štamparske, stolarske, konfekcijske, drvnoprerađivačke i ugostiteljske struke. Najveći broj zatvorenika radi u mašinskim i stolarskim pogonima u kojima se sklapaju bojleri, šporeti, kauči i dr. za firmu "Deligrad" sa kojom Zavod ima višegodišnji ugovor o poslovanju.

Tehnologija rada je zastarela, a mašine su uglavnom amortizovane i pohabane.

Broj zatvorenika uključenih u proces rada trenutno je nešto manji od ¼ ukupnog broja, iako, mnogo veći broj ispunjava uslove za rad. Ovde mislimo na zatvorenike iz zatvorenog odeljenja, kojih ima oko 850, a nešto više od 200 ih je uposleno. U otvorenom i poluotvorenom odeljenju je, kako nam je rečeno, maksimalna uposlenost (oko 160 zatvorenika).

Zatvorenici koji nemaju nikakvo zanimanje nemaju mogućnost obuke za konkretna zanimanja u školskoj radionici kao ni za dokvalifikacije i prekvalifikacije. Rečeno nam je da bi se ovi programi možda i mogli organizovati, ali da je zainteresovanost zatvorenika izuzetno slaba.

Problem nezainteresovanosti zatvorenika za rad ili usavršavanje, dodatno je intenziviran i objektivnim faktorom, tj. nedostatkom materijalnih sredstava za nabavku repromaterijala i sirovina koje su

nužan preduslov za pokretanje proizvodnje, a samim tim i veće mogućnosti upošljavanja zatvorenika. Uprava smatra da čak i u ovakvim uslovima Zavod dobro posluje i da bi se mogli stvoriti uslovi za upošljavanje većeg broja zatvorenika i kupovinu novih mašina, da Zavod nije opterećen isplatama velikih dugova i kamata koji su nasledjeni iz prethodnog perioda.

Radni dan traje 8 sati tj. 40 sati nedeljno. Vikendom zatvorenici ne rade. Nismo dobijali pritužbe zatvorenika zbog eventualnog prekovremenog rada.

Deo zarade zatvorenika se stavlja na štednju, a ostatak im se daje na korišćenje. Zatvorenici sa kojima smo razgovarali, nisu bili zadovoljni iznosom naknade koju dobijaju za rad.

Prijem zatvorenika otpočinje u prijemnom odeljenju. Tim koji čine socijalni radnik i psiholog nakon 30 dana ispitivanja i opservacije svakog zatvorenika daje predlog klasifikacije i tretmana zatvorenika. Njegovu klasifikaciju i režim postupanja, zajedno sa ovim timom, odobrava i donosi upravnik Zavoda. Plan i program tretmana pravi vaspitač za svakog zatvorenika, a obuhvata odredjenje vaspitne grupe, osnovno i stručno obrazovanje, radno mesto, slobodne aktivnosti i intenzitet individualnog i grupnog rada. Reklasifikacija se vrši na predlog vaspitača. Najvažniji kriterijum reklasifikacije je ponašanje zatvorenika, procenjeno ne samo od strane vaspitača, već i pripadnika službe za obuku i upošljavanje i službe za obezbedjenje. No, to nije i dovoljan uslov, već je nužno da je zatvorenik (u zatvorenom odeljenju) izdržao bar polovinu vremena izrečene kazne, te ako se primerno vladao može dobiti povoljniji tretman.

Zatvorenici su uglavnom bili nezadovoljni, smatrajući da mnogi ispunjavaju uslove za reklasifikaciju u povoljniji tretman ili barem dobijanja nekih pogodnosti (odsustva, vikendi i sl.), ali da je to gotovo nemoguće dobiti na osnovu realnih zasluga. Na pitanje, kako se onda dolazi do pogodnosti, dobili smo odgovore tipa "znate vi već" ili "ne bih da pričam o tome".

Ispitujući uslove i uključenost u tretman saznali smo da oni nisu zadovoljavajući. Tip rada je, kako su nam rekli, individualni i grupni, zavisno od potreba konkretnog zatvorenika. Medjutim, samo osoblje izražava potrebu za tretmanom posebnih kategorija zatvorenika – zavisnici, poremećaji ličnosti i dr. Veličina vaspitne grupe je prevelika za kvalitetan rad. Ima oko 70 do 90 zatvorenika na jednog vaspitača. Prema tvrdnjama radnika ove službe, prosečan broj sastanaka po zatvoreniku jeste jednom u dva meseca, a trajanje susreta je oko 1 sat.

Medjutim, zatvorenici su izjavili da veoma retko vidjaju i kontaktiraju sa svojim vaspitačem, i to uglavnom na njihovu inicijativu, a sastanci traju svega 5 do 10 minuta i svode se na pojedinačne zahteve ili molbe.

Kada je u pitanju školovanje zatvorenika rečeno nam je isto što i prilikom prošle posete, tj. da od novembarske pobune, kada su uništene prostorije škole, ono ne funkcioniše i da nema zainteresovanih, čak ni medju nepismenima.

Postojeća biblioteka i knjižni fond gotovo u potpunosti su uništeni u pobuni. Od 20.000 ostalo je svega oko 3.000 primeraka knjiga, koje su godinama bile razbacane po paviljonima, ali su sada uredno numerisane i klasifikovane. Zatvorenik koji vodi biblioteku kaže da su zastupljena uglavnom starija izdanja i da Zavod godinama nije dobijao nove knjige, što je veliki nedostatak jer postoji velika zainteresovanost zatvorenika. Ne postoji pravna biblioteka.

Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, u Zavod dolazi svega nekoliko besplatnih primeraka dnevne štampe, a zatvorenici imaju mogućnost da se sami pretplate. Postoje radio i TV aparati na svakom spratu.

Rekreativne i aktivnosti u slobodno vreme obuhvataju sportske, kulturne, umetničke i dr. aktivnosti, koje se od pobune i oštećenja prostorija predviđenih za ove namene znatno manje organizuju. Ustanova raspolaže lepo uređenim prostorima unutar paviljona za šetnju i odmor, kvalitetnim terenima za timske sportove i teretanom koja je u procesu adaptacije.

Kada je reč o verskoj kulturi preovladjuju zatvorenici pravoslavne veroispovesti. Bez obzira na zainteresovanost zatvorenika još uvek ne postoji mogućnost obezbedjenja adekvatnog prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika. Trenutno, ovo pravo zatvorenika realizuje se u objektu (nekadašnja crkva) koji po uslovima i ambijentu ne zadovoljava uslove koji su potrebni za prostoriju predviđenu za ovake namene. Interesovanje zatvorenika je veliko, tako da su verske službe česte, čak su obavljena neka krštenja i venčanja u okviru Zavoda. Od uprave smo obavešteni da je u planu izgradnja tj. adaptacija crkve u okviru Zavoda, koju će finansirati Zavod za zaštitu spomenika kulture, Ministarstvo vera i Ministarstvo pravde.

Pripadnici ostalih vera nemaju posebne prostorije za ispovedanje svoje vere, ali imaju mogućnost posete predstavnika svoje veroispovesti.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. U pitanju je ZIKS-om predviđena procedura obaveštavanja nadležnog centra za socijalni rad i SUP.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

– Zatvorenicima je zakonom garantovano pravo na osnovno i srednje obrazovanje, koje se shodno opštim propisima organizuje u zavodu (čl. 97. ZIKS-a);

– Za zatvorenike sa posebnim problemima kao što su nepismenost ili nepoznavanje osnova računa nije organizovana nikakva nastava (para. 80. EZP);

– Svaki zavod mora imati biblioteku koja nudi širok izbor odgovarajuće zabavne i poučne literature koja je dostupna svim kategorijama zatvorenika (para. 82. EZP).

III

Preporuke

– Ulagati napore da se u svesti osoblja budi i održava ubedjenje o centralnom mestu službe za prevaspitanje, odnosno resocijalizaciji zatvorenika;

– Obezbediti sredstva za renoviranje prostorija škole oštećenih tokom pobune;

– Pokrenuti program školskih aktivnosti i posebno program opismenjavanja;

– Pokrenuti programe stručne kvalifikacije ili dokvalifikacije za pojedina proizvodna ili zanatska zanimanja;

– Obnoviti bibliotečki fond;

– Sagledati alternative za smanjenje suviše velikog broja zatvorenika po vaspitnim grupama u cilju kvalitetnijeg prevaspitnog rada preko mogućeg upošljavanja većeg broja vaspitača;

– Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenika-zavisnika.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

Zatvorenici u Zavodu imaju na raspolaganju ukupno 6 telefonskih govornica, što znači da su od naše poslednje posete uvedene tri nove govornice. Postavljene su dve u otvorenom i poluotvorenom i četiri govornice u zatvorenom odeljenju. Procedura korišćenja telefona određena je rasporedom i zavisi od tipa režima, uglavnom jedan razgovor od 10 minuta u dve nedelje. Zatvorenici nisu imali posebnih pritužbi, osim što su smatrali da 10 minuta nije uvek dovoljno.

Dopisivanje i podnesci ne podležu cenzuri. Zatvorenici nisu imali posebnih primedbi na realizovanje ovog vida komunikacije.

Kad je reč o paketima, pravo na broj paketa regulisano je režimom pod kojim se nalazi svaki konkretni zatvorenik. Pakete proverava straža i vodi se evidencija o sadržaju paketa. Rečeno nam je da nije bilo oduzetih paketa ali je bilo oduzimanja pojedinih stvari iz paketa čije unošenje preko paketa ili nije dozvoljeno Pravilnikom ili se radi o zabranjenim supstancama ili oružju.

Trajanje posete je 1 sat, a njihova učestalost zavisi od tretmana. Posete se odvijaju u posebnoj prostoriji pristojne kvadrature u kojoj su nameštene stolice i stolovi i u kojoj je verovatno velika gužva i buka tokom sati određenih za posete.

Boravak u posebnim prostorijama, organizovan je u dve kućice koje se nalaze odvojeno od paviljona. Zatvorenici nisu imali primedbi na zakonitost ostvarivanja ovog prava, ali su neki imali primedbi na enterijer i neuredjenost ovih objekata.

Kontakti sa punomoćnikom su mogući kad god ima potrebe za tim i kada zatvorenik zatraži. Ove posete se bez problema odvijaju u za te svrhe posebno namenjenoj prostoriji.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. U odnosu na trenutnu situaciju, naš je utisak da su realni kapaciteti i alternative međusobne saradnje i koordinacije, pre svega sa porodicom i centrima za socijalni rad, daleko veće i potrebnije, te da je angažovanje države u ovom segmentu potpuno izostalo.

II

Neuskladjenost ili odstupanja

– U slučaju zatvorenika osuđenih na duže vremenske kazne, treba preduzeti korake da se obezbedi njihov postepeni povratak u društveni život. Ovo može biti ostvareno naročito uz pomoć postupaka koji prethode njihovom puštanju na slobodu u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, ili putem uslovnog puštanja na slobodu pod nekom vrstom nadzora u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom (para. 88. EZP).

III

Preporuke

- Povećati broj minuta kojima je zatvorenicima dat za obavljanje telefonskih razgovora;
- Osoblje Zavoda i centara za socijalni rad treba podsticati da, kad god je moguće, pomognu osoblju Zavoda u postupku prijema, praćenja i resocijalizacije i da kroz kooperativan rad i primenu ne samo direktnog već i indirektnog tretmana, ostvaruju što kvalitetniju i maksimalno moguću pripremu zatvorenika za normalnu reintegraciju u društvo, a posebno u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom, drugim osobama i fondovima za zapošljavanje;
- Putem medija i drugih pogodnih sredstava informisanja, uticati na razbijanje predrasuda i stavove javnosti vezane za etiketiranje i stigmatizaciju zatvoreničke populacije i uopšte zavodskih ustanova;
- U granicama mogućnosti stvarati ambijent i atmosferu slične onima na slobodi.

Osoblje ustanove

I

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba raspolaže sa 103 radnika što je 95% od predviđenog broja. Problem je u postojanju glomazne administracije koja je, po našem mišljenju, prevelika za potrebe ove službe i Zavoda.

U pitanju su radnici mahom metalske, mašinske, drvnoprerađivačke struke i administrativno osoblje.

Osnovne pritužbe osoblja ove službe odnosile su se na zastarelu tehnologiju i potrebu za boljim uslovima rada. Niko nije imao dodatnu obuku ili stručno usavršavanje.

Informisani smo da je bilo povreda radnih obaveza i dužnosti od strane radnika ove službe (3 radnika) i to u procesu proizvodnje. Disciplinski postupci su završeni utvrđivanjem njihove odgovornosti i izrečenim novčanim kaznama – umanjenjem plate na određeni vremenski rok.

Osoblje službe za prevaspitanje od predviđenih 18, ima 13 stalno zaposlenih. Rasporedjeni su u okviru prijemnog odeljenja, odeljenja za prevaspitanje i odeljenja za aktivnosti u slobodno vreme. U prijemnom odeljenju su 2 radnika (psiholog i socijalni radnik). Nedostaju specijalni ili opšti pedagog.

U otvorenom i poluotvorenom odeljenju je po 1 vaspitač na ukupno oko 180 zatvorenika, dok u zatvorenom delu 10 vaspitača radi sa ostatkom populacije ovog Zavoda.

U poslednjih 6 meseci nije bilo povreda radnih obaveza, odnosno disciplinskih postupaka protiv radnika ove službe.

Zaposleni ove službe smatraju da bi kriterijumi za prijem trebalo da obuhvataju i faktor ličnosti jer bez obzira na stručnu spremu, rad sa zatvoreničkom populacijom podrazumeva posebnu posvećenost poslu i

poseban psihički sklop. Takođe, smatraju da je neophodna dodatna obuka i da, ukoliko bi postojala finansijska podrška i šira inicijativa, postoji osoblje koje je vrlo zainteresovano za učenje i inovacije u pristupu i sprovođenju tretmana. Jedan takav seminar je bio organizovan u junu mesecu ove godine, kada su sa kolegama iz Holandije razmenjivali iskustva u vezi s posebnim tretmanom i lečenjem narkomana. Ipak, to nije dovoljno i smatraju da bi se Ministarstvo pravde tj. Uprava za izvršenje sankcija, morala više angažovati u ovom domenu. U vezi sa ovim aspektom još bismo istakli da osoblje percipira izuzetnu važnost i potrebu za sistematskom i organizovanom saradnjom i kontaktima sa kolegama iz istih ili sličnih zavoda. Oni smatraju da bi se na taj način – razmenom iskustva vezanog za opšte i specifične probleme sa kojima se susreće svaka ustanova, te različitim načinima njihovog prevazilaženja, zatim izgradjivanjem mreže podrške kolega, vrednovanjem rada, razvijanjem interdisciplinarnih timova – svakako doprinelo i bilo višestruko korisno što se tiče boljeg i kvalitetnijeg funkcionisanja kako osoblja, tako i samih ustanova, a samim tim i procesa prevaspitanja i resocijalizacije zatvorenika.

Po sistematizaciji služba obezbedjenja u Zavodu predviđa 210 radnih mesta, a trenutno upošljava njih 190. Tri radnika je uposleno sa visokom stručnom spremom, šest sa višom, a ostali imaju završenu srednju školu.

U istom periodu protiv šestorice radnika službe vodjeni su disciplinski postupci i to zbog propusta u radu, nepažnje, nepoštovanja pravila službe (spavanje na stražarskom mestu, nedolazak na posao itd.). Protiv jednog od pripadnika službe vodjen je postupak zbog bekstva zatvorenika iz bolnice u gradu.

Ni protiv jednog pripadnika službe nije vodjen postupak zbog prekoračenja ovlašćenja ili zloupotrebe sredstava prinude (palice).

Prema izjavi načelnika, potreba za dodatnom edukacijom usmerena je isključivo na borilačke veštine ili veštinu rukovanja oružijem.

Od uprave smo obavesteni da su u toku radovi na hotelu na Jastrepcu, koji će služiti za odmor i rekreaciju pripadnika službi Zavoda. Korišćenje ovog hotela za osoblje Zavoda biće po povoljnijim cenama od tržišnih. Smatramo da je ovo odličan način da se zaposlenima i njihovim porodicama omogući pristojan odmor i rehabilitacija od napornog i stresnog posla.

II

Neusklađenost ili odstupanja

– Ne predaje se nikakav značaj obuci osoblja za sprovođenje zakona (para. 59. i 60. Standarda CPT-a, CPT/Inf (92)3).

III

Preporuke

– Poboljšati uslove života i rada ceokupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulacijama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad. U tom smislu sagledati i ispraviti postojeće razlike, rukovodeći se pre svega zakonskim konceptom vezanim za ulogu i značaj pojedinih službi u procesu izvršenja krivičnih sankcija;

– Permanentno podsticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnim obukama i edukacijama, savetovanjima i primerima pozitivnog rukovodjenja, sa težnjom ka čovečnom postupanju, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu svom poslu;

– Angažovati potrebni kadar kako bi se upotpunio stručni tim u prijemnom odeljenju;

– Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenika.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD ZA MALOLETNIKE U VALJEVU

Datum posete: 12. avgust 2003. godine
Tip ustanove: zatvorena sa poluotvorenim i otvorenim odeljenjem
Populacija: muškarci/maloletnici
Broj vaspitanika: oko 160
Sastav tima: dva pravnika, lekar i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

a) ARHITEKTONSKO TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

KPZ Valjevo je jedina ustanova u Republici Srbiji koja je specijalizovana za izvršenje kazne maloletničkog zatvora. U okviru zavodskog kruga nalaze se četiri paviljona u kojima borave i spavaju vaspitanici, kuhinja sa trezarijom, stacionar i ambulanta, dom kulture sa salom od 250 mesta, škola za osnovno i srednje obrazovanje sa radionicama, kuća za boravak u posebnoj prostoriji sa bračnim drugom, paviljon za pojačani nadzor, sala za posete i drugi propratni objekti. Van zatvorenog dela, nalaze se Istražni zatvor (zgrade i osoblje su pod jurisdikcijom uprave ovog Zavoda) i farma smeštena u selu Gornja Bukovica.

Prostor oko zgrada koji predstavlja zatvorski krug nalik je parkovima sa cvećem, drvećem i klupama koji se svakodnevno pedantno uredjuje od strane vaspitanika. Zgrade u okviru Zavoda su izgrađene 1959. godine i spoljašnji zidovi zgrada nalaze se u relativno dobrom stanju. Neke od zgrada su delimično oštećene u velikoj poplavi koja je juna 2001. godine zadesila ovaj Zavod.

Spavaonice u kojima borave i spavaju vaspitanici su prostrane, čiste, relativno skoro okrečene i sa dobrom mogućnošću provetravanja. Na svakoj spavaonici nalaze se veliki prozori bez rešetaka, koji omogućavaju direktan pristup sunčeve svetlosti i slobodnu cirkulaciju svežeg vazduha. Spavaonice su izdvojene pregradnim zidovima, koje kreiraju male, poluodvojene prostore u kojima spavaju po dva ili po jedan vaspitanik. Na spavaonicama ne postoje vrata, iako su očigledno nekad postojala.

Hodnici i spavaonice su opremljeni veštačkim osvetljenjem.

Opremljenost spavaonica (krevet i kasete za lične stvari) oskudna je, ali funkcionalna. U nekim spavaonicama vaspitanici gaje cveće i imaju mogućnost da okače slike ili postere. Stolarija je u nekim spavaonicama nedavno frabana, a najveći problem su podovi u svim spavaonicama, koji su lošem stanju.

Kreveti u spavaonicama su u dobrom stanju, a krevetska posteljina se menja dva puta mesečno. Vaspitanicima je data mogućnost da donesu i koriste sopstvenu posteljinu. Higijena, o kojoj se staraju sami vaspitanici je na pristojnom nivou i prema rečima uprave, dezinfekcija, dezinsekcija i deratizacija se obavljaju redovno. Medjutim, od vaspitanika smo saznali da su glavni problem pacovi koji se ne mogu lako iskoreniti jer se i pored otrova koji se postavlja oni redovno pojavljuju. Zbog toga su prinudjeni da osim lepka za pacove koji dobijaju od Zavoda i koji nije naročito efikasan, sami prave pacolovke.

Za svaku spavaonicu postoje posebne prostrane sobe za dnevni boravak u kojima se nalaze klupe i TV prijemnik.

Paviljon za pojačani nadzor je žicom i zidom odvojen od ostalog dela Zavoda. S obzirom da celo krilo ovog paviljona sada služi kao istražni zatvor, mi smo posetili samo deo u kome se nalaze samice. Samice su dovoljne kvadrature sa gvozdanim krevetima i pristojnim osvetljenjem. Vaspitanicima se posteljina donosi uveče pred spavanje, a odnosu ujutru, nakon ustajanja, tako da smo na krevetima zatekli samo duške.

U okviru svake samice nalazi se vratima odvojen lavabo i WC šolja, a za tuširanje koristi se toalet koji je na kraju hodnika. Vaspitanici koji se nalaze ovde izvode se u šetnju u posebno ograđen prostor pristojne veličine u kome betonske staze okviruju malu travnatu površinu.

Unutrašnjost prijemnog odeljenja je nedavno renovirana, tako da je opšti utisak bolji u odnosu na ostale zgrade.

Sve spavaonice u Zavodu se preko zime greju preko radijatora koji su priključeni na zavodsku kotlarnicu na mazut. Iako je uprava prošle zime uspela da obezbedi dovoljno mazuta za redovno zagrevanje, vaspitanici su nam rekli da je zimi veoma hladno i da se noću pokrivaju sa 3-4 ćebeta. Problem je u tome što su spavonice prostrane i sa velikim prozorima, a radijatori koji su u njima postavljeni su premali da ih dovoljno zagreju.

Kupatila i tuševi se nalaze na svakom spratu zgrada u kojima su spavaonice. Vaspitanicima je prema ZIKS-u određeno da se tuširaju jednom nedeljno, ali im je dozvoljeno da to po potrebi čine i češće. Kupatila i WC-i se nalaze u stanju poluraspada. Plafoni su odvaljeni, pločice su polomljene, a stolarija je razvaljena. Sanitarni uredjaji i sanitarna oprema su u veoma lošem stanju, tople vode nema dovoljno, vodovodne i kanalizacione cevi su jedva funkcionalne, a u kupatilima je stalno prisutna vlaga.

Kao i u većini zatvora u Srbiji, zatvorska uprava nije u mogućnosti da svim vaspitanicima obezbedi sredstva za ličnu higijenu, zbog čega su oni prinudjeni da ova sredstva ili kupuju u kantini za svoj novac ili da ih dobijaju preko paketa.

Vaspitanici su obavezni da nose zatvorsku uniformu (letnju i zimsku), ali im je dozvoljeno da ispod nje nose civilno odelo.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA VASPITANIKA

Na trpezariji i kuhinji postoje funkcionalni prozori koji omogućavaju dotok sunčeve svetlosti i svežeg vazduha, a postoji i veštačko osvetljenje.

Trpezarija u kojoj se servira hrana je velika i adekvatna prostorija u kojoj se nalaze relativno očuvane, drvene stolice i stolovi. Međutim, 1/3 plafona u trpezariji je odvaljena i praktično ne postoji. Razlog tome je pucanje kanalizacione cevi na spratu iznad, koje još uvek nije u potpunosti sanirano tako da voda i dalje curi u pod trpezarije. Od nadležnih smo obavešteni da se ne isplati u potpunosti sanirati ovaj kvar jer je problem u tome što su kanalizacija i vodovodne cevi u celom Zavodu loše uradjene i da to zahteva njihovu potpunu zamenu ili velike opravke.

Vaspitanici sa kojima smo razgovarali su zadovoljniji hranom nego što su bili prilikom prošle posete, ali se i dalje žale da nema dovoljno kvalitetnog mesa u obrocima. Mleko, jogurt i mlečne preradjevine su na meniju 1–2 puta nedeljno, a s obzirom na to da je letnja sezona voće je redovnije zastupljeno. Jedna od pritužbi vaspitanika odnosila se na to da nikad ne dobijaju neki kolač kao dezert.

Zatvorska kantina je srednje opremljena i vaspitanici smatraju da bi mogla biti i bolje, s obzirom da se roba prodaje po tržišnim cenama. Nedavno je stavljen i "Deltin" frižider u kome se drži sladoled i koji vaspitanici mogu kupiti ukoliko imaju novca.

Dopunski izvor prehrane predstavljaju dozvoljene vrste hrane koju vaspitanici dobijaju preko paketa.

Vaspitanici mogu koristiti i tzv. kafić, malu prostoriju sa par stolova i stolica, muzikom, šankom, uredjen kao pravi kafić, gde dvojica, od strane uprave određena vaspitanika, dele kafu vaspitanicima tokom njihovog slobodnog vremena.

C) MEDICINSKA NEGA VASPITANIKA

U odnosu na prethodnu posetu, gotovo ništa se u ovoj dimenziji nije promenilo. I dalje, u formalno postojećoj zdravstvenoj službi rade samo dva medicinska tehničara. Mesto lekara nije popunjeno jer se, prema tvrdnjama uprave, niko ne javlja na konkurs. Kao i pre, po ugovoru o delu rade internista-gastroenterolog i stomatolog. Novina je da od početka godine, dva puta nedeljno, na osnovu ugovora o delu dolazi neuropsihijatar. Prema njegovom izveštaju, nedeljni proseki je oko 10 do 15 vaspitanika koji se jave na pregled.

U ustanovi i dalje ne postoji praktično nijedan medicinski instrument niti aparat. Sve važnije medicinske analize (biohemijska, RTG, i sl.) rade se u bolnici u Valjevu. Slučajevi koji iziskuju dužu hospitalizaciju prosledjuju se u KPD Bolnica u Beogradu ili u Medicinski centar u Valjevu.

U toku 2002. godine u stacionaru Zavoda lečeno je 56 vaspitanika, sa ukupno 2.486 bolesničkih dana. Trenutno, u stacionaru Zavoda se nalaze devetorica vaspitanika za koje nam se čini da nisu bolesni, već se tu nalaze u nekoj vrsti izolacije zbog svog asocijalnog ponašanja.

Na osnovu podataka iz godišnjeg izveštaja zdravstvene službe zavoda za 2002. godinu, vidi se da je obavljeno 1311 prvih lekarskih pregleda, 850 ponovnih pregleda, da su pružene 504 stomatološke usluge, kao i da je urađen 221 pregled u istražnom zatvoru. U toku iste godine, u KPD Bolnica u Beogradu upućeno je 15 vaspitanika na psihijatrijsko i 9 na internističko lečenje.

Telesne poverde izražene u apsolutnim brojevima u 2002. godini:

– Povrede zadobijene na radnom mestu	1 teška, 4 lake
– Telesne povrede nepoznatog uzroka	1 teška, 10 lakih
– Telesne povrede u fizičkom obračunu	2 teške, 28 lakih
– Telesne povrede – samopovredjivanje	2 lake
– Telesne povrede u sportu	3 teške
– Telesne povrede van Zavoda	2 teške

U ustanovi boravi trenutno samo jedan vaspitanik dijabetičar na tabletnoj terapiji. Obolelih od TBC-a nema, četvorica su HIV pozitivni, ali aktivno obolelih od AIDS-a nema. Analize na HIV se rade obično nakon edukacije i zdravstvenog prosvetavanja, koje se ciklično sprovodi na šest meseci od strane infektologa iz Valjevske bolnice, a u okviru akcije dobrovoljnog davanja krvi.

Prema procenama ove službe, najmanje 10% od ukupnog broja vaspitanika je zavisno od psihoaktivnih supstanci.

Realizovanje usluga zubara odvija se po proceduri kao i za drugu vrstu oboljenja – zakazivanje (prijava) pregleda, pregled i intervencija. Kako stomatolog dva puta nedeljno dolazi u ustanovu, intervencije se preduzimaju tim danima. Vaspitanicima je dopušteno da o svom trošku popravljaju zube kod privatnih stomatologa.

Intervjuisani vaspitanici su delimično zadovoljni kvalitetom medicinske zaštite. Nemaju zamerki na brzinu reagovanja kada treba nekog uputiti na lečenje ili intervenciju van Zavoda, ali smatraj da su pregledi izvršeni u Zavodu površni, da lekara nema kada je potrebno, te da se medikamentozna terapija u većini slučajeva svodi na aspirin ili antibiotik. Takođe, smatraju da je neadekvatno lečenje alkoholičara, a posebno narkomana kojih ima dosta, i da se lečenje gotovo isključivo bazira na davanju sedativa.

Prema tvrdnjama vaspitanika, funkcionisanje stomatološke ambulante je poboljšano u odnosu na prethodni period, tako da se umesto samo vadjenja zuba sada može uraditi i neka popravka.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa (Pravilnik), UN Pravila za zaštitu maloletnika lišenih slobode (UN Pravila) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT-a)

– Prostorije ne smeju biti vlažne i moraju imati sanitarne uređaje i ostala sredstva za ličnu higijenu (čl. 58. st. 2. ZIKS-a);

– Sanitarne instalacije trebalo bi da budu takvih standarda i locirane tako da obezbede svakom maloletniku da obavlja svoje fizičke potrebe u privatnosti i na čist i pristojan način (para. 34. UN Pravila);

– Lekarske službe trebalo bi da se trude da otkriju i leče bilo kakvu mentalnu ili fizičku bolest maloletnika, njihovu zavisnost od alkohola i droga, kao i sve ono što može da spreči reintegraciju maloletnika u društvo. Svaki pritvorni centar za maloletnike trebalo bi da ima direktan pristup odgovarajucim lekarskim pogodnostima i opremi koja bi trebalo da odgovara broju i potrebama pitomaca i osoblja obučenog za preventivnu zdravstvenu zaštitu i postupanje u hitnim slučajevima. Svaki maloletnik koji je bolestan, koji se žali na bolest, ili pokazuje simptome fizičkih i mentalnih poteškoća, trebalo bi da bude valjano pregledan od strane lekara (para. 51. UN Pravila);

– Ne postoje specijalni programi u cilju prevencije korišćenja droga i alkohola niti rehabilitacioni programi koje bi sprovelo kvalifikovano osoblje (para. 54. UN Pravila).

III

Preporuke

- Hitno pronaći sredstva za izgradnju novog ili temeljnu rekonstrukciju postojećeg vodovoda i kanalizacije;
- Obezbediti barem minimalna materijalna sredstva za renoviranje toaleta, kupatila i sanitarnih uredjaja u njima;
- Obezbediti materijalna sredstva za redovno snabdevanje vaspitanika osnovnim sredstvima za higijenu;
- Ispitati mogućnosti za upošljavanje lekara opšte prakse sa punim radnim vremenom;
- Poboľjšati snabdevanje lekovima i potrebnim medicinskim materijalom;
- Intenzivirati i osavremeniti rad na lečenju zavisnika od opojnih sredstava.

Bezbednost

I

U odnosu na našu prethodnu posetu naša je procena da se situacija u odnosu na ovu dimenziju nije bitno promenila. Preporuke vezane za obezbedjenje materijalnih sredstva za nabavku savremenih tehničkih sredstava za obezbedjenje (kamere, senzori, savremenija vozila i sl.), a samim tim lakšeg i efikasnijeg rada službe obezbedjenja, očigledno još uvek nisu prioritet. Takođe bismo dodali da, bez obzira što je odnos broja pripadnika službe obezbedjenja i broja vaspitanika najveći u poredjenju sa drugim službama, osoblje ističe da taj broj veoma često nije dovoljan da obezbedi sigurnost i maksimalnu eksternu bezbednost.

S obzirom da nisu registrovani slučajevi bekstva ili pokušaja bekstva (osim par samovoljnih udaljenja sa dopusta), eksternu bezbednost možemo pozitivno oceniti. Prema rečima načelnika službe obezbedjenja, neformalna struktura postoji medju vaspitanicima, ali ona nije ni toliko jaka, niti značajna da bi mogla ugroziti eksternu bezbednost niti funkcionisanje zavoda.

Kada je reč o bezbednosti vaspitanika jednih u odnosu na druge, statistika incidenata ukazuje na postojanje čestih konflikata koji se rešavaju fizičkim napadima i nasiljem, zatim na pojavu naplaćivanja reketa, samopovredjivanja i dr. Prema rečima svih zaposelnih, medjusobni konflikti i odnosi izmedju vaspitanika su glavni problem ove ustanove. Konstantne su "borbe" za prevlast i dominaciju pojedinih grupa ili pojedinaca u okviru ovog Zavoda. Praktično, ne prodje ni dan, a da se ne desi neka tuča ili bodenje. Iako su pretresi česti, rad u stolarskim ili bravarskim radionicama omogućava da se lako napravi neko orudje koje može da se upotrebi za lako ili teško telesno povredjivanje. Iako je struktura i procenat učinilaca krivičnih dela sa elementima nasilja veoma visoka u ovoj populaciji, mišljenja smo da se ovakvi incidenti mogu sagledati kao vid reakcije na deprivacije i frustracije na zatvorske uslove života, s jedne strane, ali i kao posledica uzrasta vaspitanika, s druge strane.

Za sada, uprava nema rešenje za ovaj problem. Smatraju da se problem delimično može sanirati prezidjivanjem soba u kojima su preko noći smešteni vaspitanici, čime bi se obezbedilo da barem tokom noći ne dolazi do fizičkih obračuna. Prema našim saznanjima, noći su najkritičnije, jer tada nema dovoljno pripadnika službe obezbedjenja, niti su oni u spavaonicama vaspitanika, da bi mogli odmah reagovati na eventualne incidente.

Ovom prilikom, želimo i da ukažemo i na problem neadekvatnih vozila kojima se vaspitanici prevoze do Zavoda ili kada se iz Zavoda prevoze do bilo kog drugog mesta, npr. do suda. Vozila, tzv. marice kojima raspolaže Zavod (osim jednog) veoma su dotrajala, amortizovana, bez mogućnosti provetravanja, bez dotoka svetlosti i bez adekvatnih mesta za sedenje. Transport vaspitanika u ovakvim vozilima, koji vrlo često traje i po 3-4 sata, predstavlja svojevrsan vid mučenja i nehumanog postupanja, i neretko su stražari koji sprovede

vaspitanike prinudjeni da tokom puta zaustvaljaju vozilo da bi prevoženom dali vodu i omogućili mu da dodje do svežeg vazduha.

II

Neuskladjenost ili odstupanja

- Briga koju je osoblje dužno da pruža zatvorenima za koje je odgovorno, uključuje i dužnost da ih zaštite od drugih zatvorenika koji žele da im naude (para. 27.1. Standarda CPT-a, CPT/Inf (2001) 16);
- Čuvanje i briga za maloletnike lišenih slobode predstavljaju posebno teške zadatke. Osoblje koje je pozvano da ispunjava taj zadatak mora biti pažljivo odabrano na osnovu lične zrelosti i sposobnosti da se uhvati u koštac sa izazovima rada sa osobama ovog uzrasta, osiguravajući pri tome njihovu dobrobit (para. 33. Standarda CPT-a, CPT/Inf (99) 12);
- Noćni smeštaj trebalo bi da se sastoji od manjih grupa spavaonica ili individualnih spavaćih soba..., a za vreme noćnog režima trebalo bi obezbediti regularnu superviziju svih tih prostorija, kako bi se osigurala zaštita svakog maloletnika... (para. 33. UN Pravila);
- Zabranjen je prevoz zatvorenika u nedovoljno provetrenim ili osvetljenim vozilima kao i na bilo koji drugi način koji bi ih izložio nepotrebnim fizičkim tegobama ili poniženju (para. 50.2. EZP);
- Troškove prevoza maloletnika će snositi administracija, u skladu sa propisanim pravilima o odgovarjućoj ventilaciji i rasveti, i pod dostojanstvenim i ljudskim uslovima (para. 26. UN Pravila).

III

Preporuke

- Zahtevati od Ministarstva pravde Republike Srbije da obezbedi materijalna sredstva za nabavku savremenih tehničkih sredstava za obezbedjenje (kamere, senzori i sl.) Zavoda;
- Obezbediti materijalna sredstva za arhitektonske prepravke spavaonica u cilju postizanja veće sigurnosti medju vaspitanicima;
- Razmotriti potrebe i mogućnosti zapošljavanja većeg broja osoblja u službi obezbedjenja;
- Organizovati programe i obuku iz oblasti komunikacijskih veština u cilju stvaranja što bolje klime i pozitivnih odnosa na svim relacijama (izmedju osoblja i vaspitanika, samog osoblja, kao i izmedju vaspitanika medjusobno);
- Novim ZIKS-om ili izmenama postojećeg predvideti odredbu kojom se izričito zabranjuje prevoz zatvorenika u nedovoljno provetrenim ili osvetljenim vozilima;
- Obezbediti sredstva za kupovinu barem još jednog vozila za transport vaspitanika koje zadovoljava navedeni standard.

Zakornost postupanja

I

Dobijeni podaci u odnosu na ovu dimenziju ukazuju da su neka osnovna pravila kućnog reda predočena svakom vaspitaniku dok se još nalazi u Odeljenju za ispitivanje ličnosti. Medjutim, kako nam je rečeno, u pitanju su samo neka pravila kućnog reda, jer ne postoji novi kućni red, a stari, donet pre više od 20 godina, nije celishodan i primeren današnjem trenutku, odnosno ne odražava u potpunosti koncept humanizacije uslova u ovakvom zavodu. To je imalo za posledicu upućivanje predloga novog Kućnog reda sačinjenog od strane osoblja ovog Zavoda nadležnom ministarstvu ali, ni posle skoro 2 godine od dostavljanja predloga, ovaj predlog još uvek nije prihvaćen, ili tačnije, nema povratne informacije te nekog alternativnog rešenja.

Smatramo da ovaj pravni vakuum umnogome ometa i utiče na zakonitost i efikasnost rada osoblja, odnosno realizaciju one svrhe i cilja izvršenja kazne maloletničkog zatvora koja je zakonom predvidjena, a samim tim remeti obezbedjivanje poštovanja pravila kao centralnog zadatka osoblja

Pitanja vezana za doživljaj vaspitanika o nepristrasnosti osoblja, pravednosti izrečene disciplinske kazne i dodeljenih pogodnosti i nagrada, žalbene procedure i njene efikasnosti, ne možemo pozitivno oceniti. Tačnije, na izricanje disciplinskih kazni nije bilo naročitih zamerki. U poslednjih šest meseci protiv 50 vaspitanika vodjeni su disciplinski postupci. Protiv deseterice vaspitanika upotrebjeno je sredstvo prinude (palica). U devet slučajeva je upotreba palice bila opravdana, dok je za jedan slučaj u toku disciplinski postupak zbog sumnje da je stražar palicu upotrebio neopravdano.

Iz neformalnih razgovora sa nekim vaspitanicima stekli smo utisak da je prisutan osećaj nezadovoljstva zbog nekih volontarističkih ili nezakonitih odluka osoblja. Od 12 vaspitanika sa kojima smo razgovarali, samo jedan je rekao da se pogodnosti dobijaju pravedno i zaslužno.

Na pitanje da li postoji korupcija u zatvoru, i uprava i osoblje i vaspitanici rekli su da ona postoji, ali ni jedna ni druga strana nisu želele da previše pričaju na tu temu. Niko nije sporio da ima slučajeva unosa mobilnih telefona, droge i drugih predmeta čije je posedovanje zabranjeno u KPZ-ima i da se to u najvećem broju radi preko službe obezbeđenja. Takodje, neki od vaspitanika rekli su da je nekim "povlašćenim" omogućeno da koriste bolje sobe, da imaju više ličnih stvari, da budu raspoređeni na bolja tzv. režimska mesta, da dobijaju česte izlaske u grad ili druge pogodnosti, dok drugima nije data takva mogućnost iako ispunjavaju sve uslove.

Nemajući mogućnosti da proveramo svaki slučaj posebno, smatramo da osnovni problem leži upravo u tome šta su to "svi uslovi". Svi uslovi trebalo bi zapravo da predstavljaju uslove za dobijanje pogodnosti, kategorizaciju i podkategorizaciju vaspitanika za povoljnije tretmane, što bi sve trebalo biti definisano Pravilnikom o kućnom redu. Bez jasno definisanih pravila kojima bi se upravljale prvenstveno služba prevaspitanja ali i ostale službe, kao i sami vaspitanici, ostavljen je isuviše veliki prostor za manipulacije, korupciju i druga volontaristička postupanja i odluke osoblja koje se ne mogu uvek pravno pobijati, jer se ne zna na osnovu koje ili protivno kojoj normi su donete.

II

Neusklađenost ili odstupanja

- Praktično ne postoji Pravilnik o kućnom redu (čl. 23. ZIKS-a);
- "Kvalifikovani inspektori ili njihovi pandani koji ne pripadaju administraciji centra trebalo bi da budu ovlašćeni da vrše redovne inspekcije kao i one samoinicijativne, nenajavljene, i trebalo bi da budu nezavisni u vršenju te funkcije. Inspektori bi trebalo da imaju slobodan pristup svim osobama zaposlenim u centru, u kojem se nalaze maloletnici lišeni slobode, potonjima kao i celokupnoj evidenciji centra" (para. 72. UN Pravila);
- "Posle obavljanja inspekcije, inspektor bi trebalo da podnese izveštaj o svojim nalazima. U tom izveštaju trebalo bi da stoji i evaluacija primene pravila i relevantnih odredbi nacionalnog zakona od strane centra, kao i preporuke u vezi sa inicijativama smatranim za nužne u realizaciji poštovanja tih pravila i propisa. Inspektor koji otkrije da neke činjenice ukazuju na to da je došlo do kršenja zakonskih propisa koji se odnose na prava maloletnika ili kršenja tih propisa u radu centra te činjenice bi trebalo da saopšti nadležnim telima radi dalje istrage i eventualnih tužbi" (para. 74. UN Pravila);
- "U vršenju svojih dužnosti osoblje centra trebalo bi da poštuje i štiti ljudsko dostojanstvo i osnovna ljudska prava svih maloletnika, a posebno:
  - (b) Svo osoblje trebalo bi da se rigorozno protivi i bori protiv bilo kog čina korupcije, i da ga bez odlaganja prijavi nadležnim telima;
  - (c) Svo osoblje trebalo bi da poštuje ova Pravila. Član osoblja koji sumnja da je počinjeno ozbiljno kršenje ovih Pravila ili da ono predstoji, odmah to treba da prijavi višim ili nadređenim telima ili telima koja imaju zadatak da monitoruju rad centra" (para. 87. UN Pravila).

III

Preporuke

- Ubrzati i intenzivirati komunikaciju resornog ministarstva i Zavoda po pitanju Pravilnika o kućnom redu Zavoda koji će precizno definisati zakonska rešenja i omogućiti inspekcijским službama da na adekvatan način utvrde zloupotrebe i nezakonite radnje pojedinih pripadnika službi Zavoda;

– Pružiti mogućnost vaspitanicima da utiču na postupak određivanja pravila režima i kućnog reda.

Resocijalizacija

I

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da se radno angažovanje vaspitanika sprovodi u okviru metalske, mašinske, drvnoprerađivačke i ugostiteljske struke. Takođe, postoje dve poljoprivredne ekonomije koje pružaju mogućnost upošljavanja vaspitanika na poljoprivrednim poslovima. Broj vaspitanika uključenih u proces rada trenutno je oko 100, iako mnogo veći broj ispunjava uslove za rad.

Tehnologija rada je zastarela, a mašine su uglavnom amotrizovane i pohabane. Prema rečima osoblja, profesionalno osposobljavanje i rad su integrisani, a to znači da rad štićenika ima prevashodnu funkciju u osposobljavanju za buduća zanimanja, a ne samo za proizvodnju materijalnih dobara, mada su i na ovom polju postignuti zavidni rezultati. Prema tvrdnjama radnika ove službe, vaspitanici se raspoređuju na radna mesta na osnovu prethodnog zanimanja i ličnih želja i afiniteta, ali je jedan broj vaspitanika to demantovao. Oni smatraju da postoje teža i lakša radna mesta, te da bolje radno mesto nije uvek stvar dobrog vladanja, već privilegija nekih vaspitanika.

Pitanja vezana za zaštitu na radu, pravo na nedeljni i godišnji odmor pozitivno su ocenjena. Radni dan traje 8 sati, odnosno 40 sati nedeljno. Vikendom vaspitanici ne rade. Prekovremeni rad (podrazumeva dodatno bodovanje) sprovodi se samo ako vaspitanik to prihvata. Vaspitanici su bili nezadovoljni zaradama koje se kreću od 200 do 1.200 dinara u zavisnosti od radnog mesta, ali su pohvalili gest upravnika koji im je prošlog meseca duplirao zarade.

Oni koji nemaju nikakvo zanimanje imaju mogućnost obuke za nekoliko konkretnih zanimanja. Mogućnost dokvalifikacije i prekvalifikacije postoji, ali je zainteresovanost vaspitanika veoma niska. U tom smislu skrenuta nam je pažnja da bi vaspitanici bili motivisani za rad, kao i za školovanje kada bi im bili ponudjeni savremeniji i kvalitetniji sadržaji. Naime, poslovi za koje se osposobljavaju (brvari, zavarivači i sl.) smatraju nepraktičnim i rečnikom vaspitanika, ovakav rad smatraju "blamom". Osoblje smatra da je veoma teško naći logične i uverljive argumente za promenu takvog njihovog stava jer, kako je rekao jedan član osoblja, "teško je od mladog beogradskog kriminalca koji je osuđen zbog više razbojništva ili dilovanja droge očekivati da se po izlasku iz zatvora bavi zavarivanjem". Zaposleni u Zavodu rešenje vide u nužnoj potrebi za osavremenjavanjem i ponudi onih zanimanja, znanja i veština za koje su vaspitanici zainteresovani i koja im nude mogućnost da se zaista njima bave po izlasku iz zatvora.

Rad službe za prevaspitanje otpočinje u Odeljenju za ispitivanje ličnosti gde vaspitanik boravi najduže 30 dana. Tim, koji čine socijalni radnik, pedagog, psiholog i lekar nakon ispitivanja i opservacije svakog vaspitanika, daje predlog programa tretmana vaspitanika. Njegovu klasifikaciju i program postupanja zajedno sa ovim timom odobrava i odlukom o programu postupanja donosi upravnik Zavoda. Postoji šest vrsta tretmana, a primarni kriterijumi ove interne klasifikacije su vrsta krivičnog dela, dužina izrečene kazne i psihosocijalni aspekti ličnosti. Reklasifikacija se vrši svaka 3 meseca i to na predlog vaspitača. Najvažniji kriterijum reklasifikacije (posle onog nužnog kriterijuma koji se odnosi na minimum boravka 1/3 kazne u zatvorenom režimu–tretmanu) jeste ponašanje vaspitanika, procenjeno ne samo od strane vaspitača, već i od pripadnika službe za obuku i upošljavanje, školskog osoblja i službe za obezbeđenje.

Ispitujući uslove i uključenost u tretman, odnosno u vaspitno-korektivni rad, saznali smo da se primenjuju i individualni i grupni oblici rada. Bitno je istaći da je prisutna izuzetna motivisanost i svest kompletnog osoblja o potrebi za praćenjem i uključivanjem u savremene tokove i oblike tretmana. Zavisno od stručnosti, profesionalne orijentacije i same strukture vaspitanika primenjuju se transakciona analiza, geštalt terapija, porodična terapija i razni oblici savetodavnog rada.

Veličina vaspitne grupe je zadovoljavajuća. Ima oko 30-ak vaspitanika na 1 vaspitača. Prema tvrdnjama vaspitača, prosečan broj sastanaka po vaspitaniku je 2 puta nedeljno, a ukupan broj sastanaka tokom dana je 8–10. U proseku trajanje susreta je oko 30 minuta. Razgovori mogu biti spontani i inicirani od strane vaspitača ili vaspitanika. U odnosu na našu prethodnu posetu zapazili smo pozitivniji i kooperativniji stav vaspitanika prema vaspitačima.

Kada je u pitanju školovanje, u Zavodu formalno postoji mogućnost i osnovnog i srednjeg obrazovanja. U školi se organizuje vaspitno-obrazovni rad učenika od prvog razreda osnovnog škole, pa do trećeg stepena stručne spreme u osam struka i 26 zanimanja. U pitanju je istureno odeljenje srednje tehničke škole "Milica Pavlović" iz Valjeva sa kojim zavod saradjuje još od osnivanja. Trenutno, 9 vaspitanika pohađa nastavu u osnovnoj školi. Vaspitanici imaju status vanrednih kandidata i održava im se blok nastava po programima za obrazovanje odraslih. Po završetku školovanja, dobijaju diplomu o završenoj osnovnoj školi.

Srednju školu trenutno ne pohađa nijedan vaspitanik. Nadležni su nam rekli da nema sredstva da se plate dolasci i predavanja profesora iz pomenute škole. To znači da vaspitanici koji uče zanat u školskim radionicama mogu da steknu samo praktično znanje i iskustvo, ali ne mogu da dobiju diplomu koja zvanično potvrđuje njihove stručne kvalifikacije. Trenutna obrazovna struktura vaspitanika ukazuje da uglavnom svi imaju osnovnu školu, a većina je sa nedovršenom srednjom. Ima i onih koji pohađaju višu ili visoku školu, ali radi se o svega par vaspitanika. Očigledno, najveći je broj vaspitanika kojima je potrebno srednje školsko obrazovanje. Osim materijalnih razloga, osoblje škole ističe kao veoma velik problem motivisanost vaspitanika za školovanje. Da je zainteresovanih više, možda bi se i obezbedila sredstva za održavanje nastave. Ovako je nerentabilno plaćati profesore za mali broj učenika.

Opšti je utisak da su učenje i škola, i pored svih raspoloživih metoda kojima bi se mogli stimulisati vaspitanici, oblasti za koju su vaspitanici slabo zainteresovani. Sa svoje strane, vaspitanici pokazuju interesovanje za kompjuterske kurseve i kurseve stranih jezika, što ukazuje i na njihovu potrebu za kontaktom i komunikacijom sa spoljnom sredinom kao i na zainteresovanost za uključenje u moderne i savremene tokove komunikacije i učenja. To svakako treba uzeti u obzir u razmatranju problema njihove motivisanosti za školovanje i rad.

Nažalost, ne postoje posebni programi za obrazovanje i vaspitanje vaspitanika sa specijalnim potrebama koji ne mogu da prate redovnu nastavu. Prema rečima jednog nastavnika, sa njima se radi individualno, ponekad uz pomoć zainteresovanih vaspitanika.

Postoji biblioteka – jedna u okviru škole i jedna u okviru doma kulture. Medjutim, veoma mali broj vaspitanika intenzivno koristi biblioteku škole jer se radi o zastarelim knjigama i udžbenicima. S druge strane, biblioteka u okviru doma kulture je jedna od retkih zavodskih biblioteka koja je redovno obogaćivana novim i za vaspitanike interesantnim izdanjima. Vaspitanici su vrlo zadovoljnim ponudom knjiga i često koriste biblioteku.

Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa, kao i da postoje radio i TV aparati u više nego dovoljnom broju. Postoji mogućnost pretplate na određene novine i časopise. Vaspitanici imaju mogućnost povremenog praćenja i satelitskih programa. Specifičnost ovog Zavoda je mogućnost koja je data vaspitanicima da donesu i da tokom izdržavanja kazne koriste svoje lične stvari kao što su video-rikorderi ili muzički stubovi, ali da iste moraju da "poklone" ustanovi nakon odsluženja kazne.

Rekreativne i aktivnosti u slobodno vreme veoma su sadržajne i odlično organizovane. Realizuju se sportske, kulturne, umetničke i dr. aktivnosti. Organizacija i realizacija ovih aktivnosti u nadležnosti je 3 referenta, jednog za sportske aktivnosti i dva za kulturno-zabavne aktivnosti.

Zavod raspolaže lepom salom sa 250 mesta, koja se prema potrebi može koristiti za košarku, fudbal ili rukomet, ali i kao bina za kulturne sadržaje. Broj stalnih programa i njihova učestalost određeni su na osnovu interesovanja vaspitanika, ali pre svega materijalno i organizaciono-tehničkih mogućnosti ustanove za finansiranje i izvođenje ovih programa. Vaspitanici aktivno učestvuju u kreiranju sopstvenog lista "Putokazi", čije je izdavanje omogućeno ličnim zalaganjem upravnika zatvora. Organizovane su različite tribine, takmičenja i sl. Zavisno od interesovanja vaspitanici se uključuju u ove aktivnosti. Najviše ih je uključeno u sportske aktivnosti za koje Zavod nudi odlične uslove jer postoje travnati fudbalski teren, košarkaški teren, teretana, trim staze, sto za stoni tenis i dr.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi vaspitanika prema veroispovesti, uglavnom su zastupljeni pravoslavci. Prema rečima uprave, postoji velika zainteresovanost vaspitanika, ali trenutno ne postoji mogućnost obezbedjenja adekvatnog prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika. Medjutim, prema iskazanoj želji, uvek su mogući kontakti sa verskim licima. Kao i u nekoliko drugih zavoda, opšti trend izgradnje crkava u okvirima zavoda i ovde je prisutan, tako da se očekuje skori početak njene izgradnje.

Pripreme za otpust vaspitanika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. Ponekad radnici organa za socijalni rad posete nekog vaspitanika, ali to je više izuzetak nego pravilo.

Uspešnost rehabilitacije vaspitanika ne zavisi isključivo od aktivnosti zavodskog osoblja već i od druge strane, a prvenstveno od volje države da konačno učini nešto na postpenalnom prihvatu. Bez uključenja države, svaka aktivnost i rad službe prevaspitanja na resocijalizaciji ostaje samo kao napor koji gubi smisao nakon izlaska vaspitanika na slobodu.

II

Neuskladjenost ili odstupanja

– Maloletnicima treba pružiti priliku da se bave plaćenim radom, ako je moguće u okviru lokalne zajednice, kao dodatak vokacionom obrazovanju. Time se povećava mogućnost da maloletnici po povratku u njihove zajednice pronadju odgovarajuće zaposlenje... (para. 45. UN Pravila);

– Maloletnici starosnog doba iznad onog predviđenog za obavezno školovanje koji žele da nastave svoje obrazovanje trebalo bi da budu stimulisani da to urade, i treba uložiti napore da im se omogući pristup odgovarajućem obrazovnom programu (para. 39. Standarda CPT-a, CPT/Inf (99) 12);

– Maloletnicima koji su nepismeni ili imaju kognitivne ili slične poteškoće u učenju nije obezbeđeno pravo na specijalno obrazovanje (Para. 38. st.1. UN Pravila);

– Svi maloletnici trebalo bi da imaju pravo da se koriste aranžmanima koji im pomažu u resocijalizaciji, porodičnom životu, obrazovanju ili zapošljavanju po njihovom puštanju na slobodu. U tom smislu trebalo bi osmisliti procedure koje bi obuhvatale rano puštanje na slobodu i specijalne kurseve (para. 79. UN Pravila);

– Organ starateljstva je dužan da sve vreme izvršenja zavodske vaspitne mere i maloletničkog zatvora održava stalnu vezu sa maloletnikom, njegovom porodicom, zavodom ili ustanovom u koju je maloletnik smešten. Zavod, odnosno ustanova u kojoj se izvršava zavodska vaspitna mera ili maloletnički zatvor dužni su da najdocnije tri meseca pre otpuštanja maloletnika o tome obaveste maloletnikove roditelje, staraoca i organ starateljstva i predlože im mere za prihvrat maloletnika (čl. 286. ZIKS-a).

III

Preporuke

– Urgentno rešavati problem finansiranja školovanja vaspitanika;

– Razmotriti sadržaje i forme koji podstiču i pobudjuju interesovanje vaspitanika da učestvuju u procesu školovanja i stručnog osposobljavanja. U tom smislu animirati nadležne strukture i širu društvenu zajednicu da obezbedi savremenija i kreativnija sredstva nastave, da pomogne održavanje kurseva stranih jezika i kompjutera, i uvođenje savremenije tehnologije. Sve ovo u cilju pružanja obrazovanja i veština koje će vaspitanika pripremiti i osposobiti za buduće zaposlenje, ali i unapredjenja formalnog sistema nagradjivanja i dobijanja pogodnosti za isticanje i uspeh u školi, radu, dodatnoj obuci, što je sve put ka uspešnoj resocijalizaciji;

– Razmotriti mogućnosti i alternative za postepeni povratak vaspitanika u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom puštanju na slobodu;

– Organizovati posebne školske programe za rad sa mentalno hendikepiranim vaspitanicima;

– Reorganizovati i angažovati centre za socijalni rad da kad god je moguće pomognu osoblju Zavoda u postupku prijema, praćenja i resocijalizacije vaspitanika, a naročito u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom, drugim osobama i potencijalnim poslodavcima.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U Zavodu i dalje postoji samo jedna telefonska govornica a procedura korišćenja telefona odredjena je rasporedom. Vaspitanici se nisu žalili na problem nedostatka govornica, ali su nam skrenuli pažnju na ometanje i ugrožavanje privatnosti tokom razgovora (ionako kratkog) od strane radnika službe obezbeđenja

koji su prisutni prilikom tih telefonskih razgovora. Mogućnost da vaspitanici primaju pozive izvodljiva je samo indirektno, preko vaspitača.

Pisma se preko opšte službe prosledjuju vaspitaču, a onda je redar-vaspitanik prosledjuje drugim vaspitanicima. U poslednjih 6 meseci nije bilo oduzetih pisama.

Pakete proverava straža i vodi se evidencija o sadržaju paketa. Rečeno nam je da je bilo oduzetih paketa ili delova paketa, zbog čega su se vaspitanici žalili. Da bi se sprečile eventualne zloupotrebe, uprava je predložila da se uz paket pošalje i spisak stvari koje se nalaze u paketu, čime bi se omogućila lakša kontrola i izbegli nesporazumi.

Uglavnom svi vaspitanici primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od tretmana i vaspitanici nisu imali žalbi na ostvarivanje ovog prava.

Boravak u lepo sredjenoj "posebnoj prostoriji" predviđen je jednom u 3 meseca, a po mišljenju vaspitanika, a i osoblja, to je nedovoljno s obzirom na razvojne osobenosti populacije koja je u Zavodu i pozitivnih efekata koje proizvodi na vaspitanike.

Saradnja osoblja sa faktorima izvan ustanove je različita u zavisnosti od osoba, tj. institucija koje su u pitanju. Tako se saradnja sa zdravstvenim ustanovama i vrlo malim brojem centara za socijalni rad procenjuje kao dobra. Najviše nezadovoljstva smo uočili kada je u pitanju saradnja sa nadležnim sudovima koje je osoblje uglavnom vezivalo za problem uslovnog otpusta, odnosno odluke sudova koje, po njihovom mišljenju, često nisu zasnovane na dobroj proceni jer sudije koje donose odluke samo na osnovu papira, ne mogu dovoljno dobro proceniti sve okolnosti slučaja o kome odlučuju.

II

Neuskladjenost ili odstupanja

Nema naročitih neuskladjenosti ili odstupanja.

III

Preporuke

- Povećati broj telefonskih govornica ili uvesti fleksibilnija pravila u ostvarivanju i korišćenju ovog vida komunikacije;
- S obzirom na razvojne osobenosti i potrebe populacije koja je u Zavodu, razmotriti mogućnost češćeg boravaka u posebnoj prostoriji od zakonom predviđenog;
- Pokrenuti dijalog na relaciji sudovi–penalne ustanove, odnosno sagledati i naći najbolja zakonska rešenja vezana za pitanja i probleme koji postoje u funkcionisanju sistema uslovnih otpusta.

Osoblje ustanove

I

Po postojećoj sistematizaciji KPZ za maloletnike u Valjevu, služba obezbedjenja trebalo bi da uposli 96 radnika, a trenutno je zaposleno 93. Većina pripadnika službe ima završenu srednju školu, petorica višu, a samo jedan radnik ima visoku stručnu spremu.

Kao i u drugim zavodima, pripravnici nakon godinu dana provedenih u službi polažu stručni ispit. Stav je uprave Zavoda da ovaj sistem prijema i obuke pripadnika službe obezbedjenja nije adekvatan poslu i odgovornosti koja se od pripadnika službe zahteva. Uprava stoji na stanovištu da bi mnogo bolje bilo ponovo uvesti šestomesečni kurs za pripadnike službe pre prijema u Zavod. Smatraju da je izostavljanjem kursa služba mnogo izgubila po pitanju obuke i osposobjavanja radnika za humano i adekvatno obavljanje ove vrste posla.

Disciplinski postupci su vodjeni protiv četvorice pripadnika službe obezbedjenja za poslednjih šest meseci. Protiv dva pripadnika je povernen disciplinski postupak jer su spavali na straži, protiv jednog je vodjen postupak jer je bez dozvole koristio mobilni telefon u krugu Zavoda, a protiv jednog pripadnika se vodi

disciplinski postupak zbog prekomerne upotrebe palice. Stražar je savladao i vezao vaspitanika, pa je nad tako vezanim vaspitanikom upotrebio palicu.

Ističemo da vaspitanici nisu imali ozbiljnijih pritužbi na rad i ponašanje pripadnika službe obezbeđenja. Primetili smo da uprava ovog Zavoda posebno vodi računa o tome da se upotreba palice reducira na najmanju moguću meru i da se palica može koristiti samo onda kada je to neophodno da se savlada aktivni i pasivni otpor vaspitanika i u razdvajanju vaspitanika u međusobnim tučama. Svaki pojedinačni slučaj upotrebe palice Zavod beleži na posebnom formularu koji šalje nadležnom ministarstvu.

Prema predviđenoj sistematizaciji u službi za obuku i upošljavanje predviđen je 41 radnik. Trenutno popunjenost nije maksimalna (zaposlen 31 radnik), što u odnosu na broj vaspitanika ne dovodi u pitanje funkcionisanje ove službe. U pitanju su radnici metalske, mašinske i drvnoprerađivačke struke. Značajnijih primedbi i nezadovoljstva vezanih za atmosferu u okviru ove službe, kao i u komunikaciji i saradnji sa ostalim službama i upravom nismo uočili. Osnovne pritužbe odnosile su se na zastarelu tehnologiju i potrebu za boljim uslovima rada. Disciplinskih postupaka, povreda radnih obaveza i dužnosti od strane radnika ove službe nije bilo.

Kada je reč o službi za prevaspitanje ona od predviđenih 21, ima 17 stalno zaposlenih. Kako je predviđeno, u okviru prijemnog odeljenja je stručni tim od 3 radnika visoke stručne spreme (pedagog, psiholog, socijalni radnik). Odeljenje za vaspitno-korektivni rad čini 5 vaspitača, 4 sa visokom i 1 sa višom stručnom spremom. Iako neki ne zadovoljavaju formalne kriterijume za prijem u ovu službu (mislimo na stručno obrazovanje), naš je utisak da bez obzira na ovaj nedostatak oni predano obavljaju svoj posao. Ovu službu čine još i 3 referenta za slobodne aktivnosti i 4 osobe zadužene za vaspitno-obrazovni rad koji rade u školi.

Kao i u drugim ustanovama i ovde nam je skrenuta pažnja, i oseća se ogromno nezadovoljstvo, zbog skorašnjih odluka resornog ministarstva vezanog za povećanje zarada svim službama, sem radnicima službe za prevaspitanje. To je dovelo do situacije da neki radnici sa nižom stručnom spremom, koji su zbog opisa i potreba posla ionako imali mogućnost veće zarade (dežurstva, sprovodi, noćni rad), nakon ove odluke faktički i formalno imaju veće plate nego radnici sa visokom stručnom spremom.

Što se tiče dodatne obuke ili edukacije već smo spomenuli da postoji nekoliko članova osoblja koje je edukovano za primenu različitih oblika, pre svega grupnog rada, ali da postoji problem njegove kontinuirane primene. Većina osoblja ove službe izrazila je želju za dodatnom edukacijom.

II

Neusklađenost ili odstupanja

– Administracija bi trebalo da obezbedi pažljivu selekciju i regrutovanje osoblja svih nivoa i tipova obrazovanja, jer valjano upravljanje centrom zavisi od njihovog integriteta, humanosti, sposobnosti i profesionalnih kapaciteta da se bave maloletnicima, kao i lične pogodnosti za taj rad (para. 82. UN Pravila);

– Osoblje se mora stalno stimulisati da ispunjava svoje dužnosti i obaveze na human, posvećen, profesionalan, pravičan i efikasan način, i da se sve vreme ponaša na način koji će izazivati poštovanje maloletnika (para. 83. UN Pravila);

– Osoblje bi trebalo da dobije takvu obuku koja bi mu omogućila da vrši efikasno svoje dužnosti, i to posebno obuku iz dečje psihologije, i dečjeg blagostanja, kao i iz međunarodnih standarda i normi ljudskih prava i prava deteta, uključujući ova Pravila. Osoblje bi trebalo da održi i poboljša svoje znanje i profesionalne kapacitete time što bi pohađalo relevantne kurseve organizovane u odgovarajućim intervalima tokom cele karijere članova osoblja (para. 85. UN Pravila).

III

Preporuke

– U selekciji i prijemu radnika u Zavod, primarno voditi računa o socijalnoj i emocionalnoj kompetentnosti kandidata;

– Osoblje koje nema odgovarajuće stručne kvalifikacije i radno iskustvo obučiti da ispunjava svoje opšte i posebne dužnosti rukovodeći se prvenstveno humanom orijentacijom i konceptom prevaspitanja i resocijalizacije;

– Hitno preispitati i izmeniti normativna akta kojima se u finansijskom smislu degradira položaj radnika službe prevaspitanja u odnosu na ostale službe;

– Permanetno podsticati svo osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, kurseva za dodatnu obuku i specifične edukacije, savetovanja, te da se inspirišu primerima pozitivnog rukovodjenja, da teže ka čovečnom postupanju, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu svom poslu.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD ZA ŽENE – POŽAREVAC

Datum posete: 31. oktobar 2003. godine

Tip ustanove: poluotvorena

Populacija: žene (punoletne, maloletne, prekršajno kažnjene)

Broj zatvorenica: oko 150, od čega 5–7 prekršajno kažnjenih

Sastav tima: dva pravnik, lekar i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

a) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Arhitektonsko–tehnički i slični uslovi života zatvorenica nisu bitnije promenjeni u odnosu na našu poslednju posetu ovom Zavodu 21. oktobra 2002. godine³.

Još uvek neotklonjeni nedostatak ovog Zavoda je postojanje velikog ogradnog zida koji opasuje ceo zatvorski krug, iako se radi o ustanovi poluotvorenog tipa koja ne bi smela imati takvu vrstu obezbedjenja. Prvobitni plan da se sruši gornji deo zida tj. da se on skрати za nekoliko metara, pokazao se kao tehnički neizvodljiv. Iako upravnica Zavoda smatra da bi navedeni zid trebalo da bude uklonjen zbog položaja Zavoda koji je praktično u gradu Požarevcu, te potencijalne i stvarne opasnosti od nekontrolisane komunikacije sa spoljnom sredinom, za sada ovakav poduhvat nije moguć.

U proteklih godinu dana, od naše poslednje posete, završeni su radovi na renoviranju II i IV paviljona, stacionar je opremljen novim krevetima, a odeljenje za prekršajno kažnjene je u fazi rekonstrukcije, tako da će po okončanju radova ove zatvorenice biti potpuno odvojene od zatvorenica koje su krivično kažnjene. Ovo je jedina ustanova u Srbiji u kojoj su prekršajno kažnjene potpuno odvojene od krivično kažnjenih.

Oprema u sobama je ostala ista. Sobe ne sadrže ormariće za lične stvari, već drvene sanduke koji služe kao zamena za ormariće. U planu je renoviranje prijemnog odeljenja, I i III paviljona, kao i adaptacija garsonjere za porodične posete zatvorenicama.

Kao i u drugim posećenim ustanovama problem predstavlja i "marica" za prevoz zatvorenica, koja usled svoje starosti i rashodovanosti već duže vremena ne zadovoljava minimalne standarde za human prevoz zatvorenika.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENICA

Zavod nema svoju kuhinju, tako da se sva hrana doprema iz KPZ za muškarce u Požarevcu – Zabela. Prema opštem planu potpunog odvajanja ovog Zavoda od KPZ u Zabeli, planirana je i izgradnja posebne kuhinje samo za potrebe ženskog zavoda. Realizacija ovog plana za sada ide veoma sporo, a materijalna sredstva za izgradnju kuhinje još uvek nisu obezbedjena.

Trpezarija u kojoj se servira hrana je prirodno ventilirana prostorija dovoljne kubature, sa neposrednim dotokom svežeg vazduha i sunčeve svetlosti preko prozora koji bi mogli biti i veće površine. Tokom zime trpezarija se zagreva radijatorima.

Zatvorenice su se žalile na loš kvalitet i jednoličnost ishrane, te na nedostatak mlečnih prerađevina koje dobijaju 2–3 puta mesečno.

³ Videti Izveštaj Helsinškog odbora: "Kako do evropskih standarda – zatvori u Srbiji 2002–2003", izdavač Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004.

Dopunski izvor ishrane su paketi i kantina, koja je prema tvrdnjama intervjuisanih zatvorenica relativno dobro opskrbljena.

C) MEDICINSKA NEGA ZATVORENICA

Zdravstvena služba je smeštena u prizemlju zasebne zgrade u okviru kruga, dok se na spratu nalazi prostor za trudnice i majke sa decom. Prostorije su uredne i čiste i imaju elementarne uslove za pregled i boravak bolesnica iako ovaj deo Zavoda još nije renoviran.

Kadrovski, službu čini lekar opšte prakse i dve medicinske sestre. Takođe, tu su i dve "priučene" zatvorenice, higijeničarka i bolničarka.

Prilikom ulaska u Zavod sve zatvorenice bivaju pregledane i otvara im se zdravstveni karton. Pregledi se obavljaju tako da ih ne mogu čuti ni videti druge zatvorenice ni osoblje.

Lekarski pregled se zakazuje preko paviljonskog starešine, bez obaveze objašnjenja o kakvom se zdravstvenom problemu radi (niko ne trijažira prijavljene). Čekanja na pregled nema. Pristup lekaru je omogućen tokom 24 sata, s tim što van radnog vremena lekar dolazi po pozivu. Tokom odsustva zbog godišnjeg odmora, medicinska sestra trijažira bolesnice i upućuje ih u Zdravstveni centar u Požarevcu. Pristup civilnim zdravstvenim ustanovama je omogućen, a konačnu odluku donosi lekar u Zavodu.

Ne postoje redovni periodični pregledi zatvorenica.

Pregledi zatvorenica u samici se odvijaju svakodnevno, a lekar je dužan da izda potvrdu o sposobnosti zatvorenice da izdrži disciplinsku kaznu.

Stomatolog iz KPZ Zabela dolazi dva puta mesečno, ali zbog nedostatka adekvatne opreme, vrši samo ekstrakcije zuba. Takođe, saznali smo da u gradu, čak i kod stomatologa sa privatnom praksom, postoji tihi bojkot zatvorenica tako da je ovaj vid zdravstvene zaštite ozbiljno ugrožen.

Kontrolu i nadzor nad ishranom, higijenom, sanitarnim uređajima, ventilacijom i grejanjem vrši lekar svakodnevno (hrana) ili nedeljno (higijena). Stanje se usmeno saopštava upravi.

Poseban režim ishrane je teško uvesti zato što Zavod nema svoju kuhinju, ali ručak po posebnom režimu je moguć, dok to nije moguće kada su u pitanju doručak i večera. U ambulanti se sprovode samo osnovna dijagnostika (merenje pritiska, telesne temperature) i terapijska procedura (davanje injekcija), dok se za većinu ostalih medicinskih intervencija služba oslanja na civilne zdravstvene ustanove.

Postoje uslovi za stacionarno lečenje (10 kreveta) i trenutno su u stacionaru smeštene četiri bolesnice. Nadzor nad apotekom i izdavanjem lekova vrši lekar. Psihijatrijska nega je regulisana dolaskom psihijatra na dve nedelje. Medicinsko osoblje nije edukovano za izvođenje programa psihoterapijske i radne terapije.

Zatvorenicama su dostupne informacije koje se tiču njihovog zdravstvenog stanja, terapije, toka lečenja, propisanih lekova, a njihove porodice i advokat mogu ove podatke saznati i telefonom. Lečenje se sprovodi uz saglasnost i pristanak pacijenata, a ako tretman odbiju, zatvorenice imaju obavezu da se o tome pismeno izjasne.

Zatvorenice nemaju mogućnost uvida u evidenciju povreda koje su zadobile. Ukoliko dođe do fizičkog zlostavljanja od strane zatvorenika ili službe obezbeđenja, medicinska služba usmenim i pismenim putem obaveštava upravu. Sistematska evidencija znakova nasilja se ne vrši, iako se svaka povreda uredno beleži u zdravstveni karton.

Informacije o zaraznim bolestima se u vidu usmenih predavanja prezentiraju zatvorenicama. Zatvorsko osoblje je edukovano o principima ophođenja prema HIV pozitivnim osobama. Medicinsko osoblje nije posebno edukovano iz oblasti zatvorske patologije.

Osoblje nije osposobljeno da prepozna rizik od samoubistva kod zatvorenica. Međutim, kada se ovakav rizik uoči, zatvorenica se stavlja pod posebnu kontrolu.

Socioterapijski programi za neuravnotežene pojedince, zavisnike o drogama i osobe agresivnog ponašanja sprovodi samostalno služba za prevaspitanje. Slično je i sa programima za društvenu reintegraciju. Zdravstvena služba učestvuje u izradi izveštaja za nadležne organe u slučajevima traženja alternativnih rešenja za zatvorenice za koje je lišavanje slobode neprilično, iako se takvi zahtevi, po rečima zaposlenih, sporo rešavaju.

Zdravstvena služba nema posebno osoblje edukovano za postnatalnu negu i zaštitu u jaslucama, već u te svrhe angažuje zatvorenice uz određenu edukaciju. Deca se, inače, ne rađaju u zatvoru, a majke imaju

pravo da sa detetom provedu godinu dana nakon čega ih preuzima drugi roditelj, rodbina ili socijalne ustanove.

Prema Pravilniku, trudnice imaju pravo na posebnu ishranu samo ako im to odobri lekar, ali je u praksi to nemoguće jer se hrana ne spravlja u Zavodu.

Ginekolog dolazi dva puta mesečno, pregled se zakazuje preko lekara službe. Preventivni pregledi na rak dojke i cerviksa se sprovode po potrebi.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za žene (Pravilnik), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT-a)

- Ne obavljaju se redovni periodični pregledi zatvorenica (para. 35. Standarda CPT-a, CPT/Info(93) 12);
- Nije omogućeno kompletno uvođenje posebnog režima ishrane za one zatvorenice za koje lekar tako odredi (čl. 22. Pravilnika);
- Medicinsko osoblje nije edukovano za izvođenje programa psihoterapijske i radne terapije (para. 41. Standarda CPT-a, CPT/Info(93) 12);
- Osoblje nije osposobljeno da prepozna rizik od samoubistva kod zatvorenica (para. 58. Standarda CPT-a, CPT/Info(93) 12);
- Sistematska evidencija znakova nasilja se ne vrši i zatvorenice nemaju mogućnost uvida u evidenciju povreda koje su zadobile (para. 60. i 61. Standarda CPT-a, CPT/Info(93) 12);
- Ne postoji socioterapijski program za neuravnotežene pojedince, zavisnike o drogama i osobe agresivnog ponašanja, a program za društvenu reintegraciju sprovodi samostalno služba za prevaspitanje bez učešća zdravstvene službe (para. 68. i 69. Standarda CPT-a, CPT/Info(93) 12);
- Zdravstveno osoblje nije posebno edukovano iz oblasti zatvorske patologije (para. 75. Standarda CPT-a, CPT/Inf (93) 12);
- Rad i finansiranje zdravstvene službe je pod kontrolom uprave, odnosno Ministarstva pravde (para. 72. Standarda CPT-a, CPT/Info(93) 12).

III

Preporuke

- Obezbediti sredstva za renoviranje paviljona I i III, kao i za izgradnju kuhinje;
- Obezbediti kvalitetniju stomatološku zaštitu;
- Organizovati redovne godišnje preglede svih zatvorenica;
- Omogućiti poboljšan režim ishrane za zatvorenice kojima lekar to naloži;
- Edukovati medicinsko osoblje za izvođenje psihoterapije i radne terapije, kao i za oblast zatvorske patologije;
- Uvesti sistematsku evidenciju znakova nasilja i omogućiti zatvorenicama uvid u evidenciju povreda;
- Uključiti zdravstvenu službu u sprovođenje socioterapijskih programa za neuravnotežene pojedince, zavisnike o drogama i osobe agresivnog ponašanja kao i programe za društvenu reintegraciju.

Bezbednost

I

Na osnovu analize podataka prikupljenih u odnosu na ovu dimenziju, možemo reći da je eksterna bezbednost na visokom nivou. To potvrđuje činjenica da u poslednjih 6 meseci nije bilo slučajeva ugrožavanja bezbednosti društvene zajednice od strane zatvorenica, osim 2 tzv. udaljenja, tj. nevratanja sa

dopusta na vreme. Međutim, s obzirom na stepen obezbeđenosti koja je predviđena za poluotvoren tip ustanove, postojeće mere obezbeđenja su, prema našoj proceni, na daleko višem nivou od zakonom predviđenog i realno potrebnog.

Prema statistici, odnos broja pripadnika službe obezbeđenja (43) i broja zatvorenica (150) najveći je u poredjenju sa drugim službama, ali prema tvrdnjama svih intervjuisanih, ona više nema primarnu ulogu, što se objašnjava kadrovskim promenama vezanim za upravnicu i načelnicu službe obezbeđenja (andragog po struci) koje zastupaju drugačiji koncept i pristup prema kome prioritet imaju zadaci prevaspitanja i resocijalizacije, a ne obezbeđenja.

Kada je reč o internoj bezbednosti, utisak je da je situacija pogoršana u odnosu na stanje prilikom prethodne posete. Usled povećanog broja zatvorenica, posebno većeg broja žena koje su osudjene zbog krivičnih dela na neki način povezanih sa nabavljanjem ili upotrebom opojnih sredstava (10–15% od ukupne populacije), povećan je broj incidentnih situacija. Došlo je do formiranja malih neformalnih grupa, najčešće po osnovu prebivališta u istom gradu, koje su počele sa pretnjama, reketiranjem i za sada blažim fizičkim obračunima sa "nepokornim" zatvorenicama. Međutim, iako većina intervjuisanih zatvorenica tvrdi da postoji neka vrsta kontrole nekih grupa zatvorenica nad zatvorenicama, za sada smatraju da ima dovoljno osoblja koje svojim radom uglavnom uspeva da obezbedi sigurnost zatvorenica.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

- Kazneno-popravni zavod za žene je zavod poluotvorenog tipa u kojima služba za obezbeđenje, koja nadzire kretanje osuđenih, predstavlja jedinu prepreku za bekstvo (čl. 12. i 13. ZIKS-a);
- Sprečavanje nasilja među zatvorenicama (para. Para 27. Standrada CPT-a, CPT/Info (2001) 16).

III

Preporuke

- Ukloniti spoljni zid Zavoda i zameniti ga ili manjim ili žicom odgovarajuće visine;
- Zajedničkim radom službi prevaspitanja i obezbeđenja prevenirati osnivanje neformalnih grupa zatvorenica.

Zakornitost

I

Pozitivna novina u radu ovog Zavoda je rad vaspitača na prijemnom odeljenju, koji imaju obavezu da svaku nepismenu novopridošlu zatvornicu detaljno usmeno upoznaju sa pravilima kućnog reda. Za pismene zatvornice, osim prvog upoznavanja sa osnovnim pravilima, kopije Pravidnika o kućnom redu su uvek dostupne.

Druga pozitivna novina je što su stvoreni uslovi za postojanje potpuno odvojenog odeljenja za žene koje se nalaze na izdržavanju prekršajnih kazni čime je onemogućen bilo kakav, posebno negativan kontakt sa osuđenicama.

Zbog pojave neformalnih grupa povećan je i broj nelegalnih aktivnosti u Zavodu od čega su najveći problem krijumčarenja opojnih supstanci koje su između ostalog nadjene u piti, šamponu za kosu i pasti za zube. Iako su pretresi relativno česti, određena količina nedozvoljenih supstanci je uvek prisutna i teško je utvrditi u kojoj meri je ona namenjena ličnoj upotrebi, a u kojoj njenoj daljoj preprodaji. Sa svoje strane, uprava je u svakom otkrivenom slučaju reagovala izricanjem disciplinske mere⁴. Prema informacijama iz uprave, prilikom čestih pretresa nisu pronađeni mobilni telefoni, opasna orudja ili oružje.

Uprava ističe da je pri izricanju disciplinskih sankcija i dodele pogodnosti ispoštovana predviđena zakonska i podzakonska procedura, što je potvrdila nekolicina intervjuisanih zatvorenica. Ipak, nekoliko

---

⁴ Nisu nam bili dostupni podaci o broju i vrsti izrečenih disciplinskih kazni prema zatvorenicama.

zatvorenicima je na ova pitanja imalo komentar da to zavisi od slučaja, da "ima privilegovanih" i da ima pojave korupcije na nižim nivoima.

S druge strane, pokrenuta su dva disciplinska postupka protiv radnika službe obezbedjenja zbog povreda radnih dužnosti, a sa jednim radnicom je raskinut radni odnos zbog prekoračenja ovlašćenja u primeni sredstava prinude.

Nije bilo disciplinskih postupaka protiv radnika drugih službi.

Naš je utisak da je uprava zauzela čvrst stav da sankcioniše svaku otkrivenu zloupotrebu ovlašćenja.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

Nema naročitih neuskladjenosti ili odstupanja.

III

Preporuke

– Nastaviti sa politikom promptnog reagovanja uprave i načelnika službe obezbedjenja na sve nezakonite aktivnosti osoblja.

Resocijalizacija

I

U radnom anagažovanju primarna pažnja se posvećuje psihofizičkoj kompatibilnosti i stručnoj spremi zatvorenicima sa radnim mestom na koje se raspoređuje. Pažnja se svakako poklanja i ličnom htenju i zainteresovanosti zatvorenicima, kao i prethodnoj obuci za to radno mesto, ukoliko se pokaže da je obuka neophoda.

U okviru krojačke radionice trenutno je uposleno oko 25 zatvorenicima, njih 25 je uposleno na režijskim radnim mestima, na čišćenju i uređenju se dnevno angažuje njih oko 15, a šest se angažuje dnevno na montaži grejalica kada iz "Zabele" dobiju delove. Kada je sezona, oko 15 zatvorenicima se angažuje na poljoprivrednim dobrima.

U odnosu na broj zatvorenicima koje izdržavaju kaznu prosečna uposlenost se kreće do 50%. Zarade zatvorenicima se kreću u iznosu od 300 (5 eura) do 1.500 dinara (25 eura) mesečno. Vikendom se uglavnom ne radi, a prekovremeni rad se posebno plaća.

Prema rečima načelnice službe za prevaspitanje, rad ove službe predstavlja centralno mesto u koncepciji i organizaciji rada uprave. Ipak, pojedine zatvorenice, koje su se u momentu naše posete nalazile u zatvorenom režimu, procenile su da im je potrebno veće angažovanje njihovog vaspitača, da ne mogu dovoljno često da stupe u kontakt sa njom i da procenjuju da se vaspitač ne angažuje dovoljno da im pomogne u rešavanju njihovih problema. Kao odgovor na problem uprava je poslala predlog za izmenu interne sistematizacije ove službe, a Ministarstvo je odobrilo predlog, tako da se u skorije vreme očekuje prijem još jednog vaspitača.

Prevaspitni rad se realizuje kroz grupni i individualni rad i služba se trudi da u stručnom pogledu prati moderne tokove iz ove oblasti. U skladu sa tim, posebna se pažnja posvećuje radu sa zatvorenicama koje spadaju u tzv. "rizičnu grupu" (one koje su sklone samopovređivanju, bekstvima i zavisnice od opojnih sredstava).

Služba veliku pažnju posvećuje kulturno-zabavnim delatnostima, a posebno se ističe uspešan rad dramske sekcije. Uprava se trudi da na sadržajan način organizuje i sportske aktivnosti. Zatvorenice su nedavno dobile salu za aerobik.

Biblioteka je solidno opremljena i primetno je da se vodi računa o postojećem knjižnom fondu.

U ustanovi nije organizovano klasično školovanje jer nema sredstava, ali uprava dozvoljava mogućnost da se zatvorenice o svom trošku školuju van ustanove.

Kad je reč o saradnji osoblja sa faktorima izvan ustanove, ona se svodi na pismeno obaveštavanje nadležnog centra za socijalni rad, SUP-a i ponekad porodice. Kvalitet te saradnje varira, što znači da je saradnja bolja sa centrima koji savesnije obavljaju svoj posao, tačnije gde pojedinci pokazuju više ličnog angažmana i inicijative.

II

Neusklađenosti i odstupanja

- U ustanovi ne postoji mogućnost školovanja (čl. 97 ZIKS, Para. 77. EZP);
- Postpenalni prihvati još uvek nije na zadovoljavajućem nivou (Para. 88. EZP);
- Nemaju sve zatvorenice pristup svrsishodnim aktivnostima radu, obuci, obrazovanju, sportu itd. (Para. 25. Standardi CPT-a, CPT/Inf (2000) 13).

III

Preporuke

- Organizovati školovanje i profesionalno osposobljavanje zatvorenica;
- Obezbediti sredstva da bi se pokrenula redovna proizvodnja u Zavodu radi povećanja kapaciteta za uposlenost zatvorenica;
- Osmisliti programe i aktivnosti koji će pomoći zatvorenicama da se lakše integrišu u odgovarajuću društvenu sredinu po izlasku iz ustanove.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U Zavodu postoje dve telefonske govornice, jedna za zatvoreni deo i jedna za poluotvoreni i otvoreni deo. Zatvorenice iz zatvorenog dela imaju pravo na dva telefonska razgovora nedeljno u trajanju od po 15 minuta. Međutim, zbog registrovanih zloupotreba ovog vida komunikacije sa spoljnim svetom, uprava je uvela restrikciju po kojoj su zatvorenice dužne da dostave spisak rođjaka sa kojima komuniciraju, što znači da je ovaj vid komunikacije kontrolisan.

Ostale zatvorenice praktično imaju neograničeno pravo na telefoniranje.

Dopisivanje i podnesci ne podležu cenzuri i u poslednjih 6 meseci nije bilo oduzetih pisama niti bilo kakvih pritužbi na ovaj vid komunikacije.

Prilikom provere paketa u nekoliko navrata bile su otkrivene nedozvoljene supstance koje su tom prilikom oduzete. Zatvorenice nisu imale primedbi na postupanje službe obezbeđenja u vezi sa paketima i smatraju da je njihovo ponašanje u granicama predviđenim zakonom i Pravilnikom.

Uglavnom sve zatvorenice primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od režima pod kojim se nalaze. Posete se odvijaju u sali za posete koja nije potpuno adekvatna, ali trenutno nema dovoljno sredstava za ulaganje u adaptaciju te prostorije.

Kada ima potrebe za korišćenjem "posebne prostorije", koriste se prostorije u KPZ Zabela jer u okviru Zavoda nepostoji prostor za tu namenu. Trenutno je u postupku adaptacija jedne prostorije u okviru Zavoda koja će služiti samo u te svrhe.

Kontakti sa punomoćnikom su mogući kad god ima potrebe za tim i kada zatvorenica zatraži. Izlaske u grad i odsustva na predlog i mišljenje vaspitača odobrava uprava.

Prema rečima načelnice, saradnja sa nekim centrima za socijalni rad je sve bolja, te se pripreme za otpust zatvorenica mogu odvijati na kvalitetnijem nivou od onog koji je bio u prethodnim periodima.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

- Nema značajnijih neuskladjenosti ili odstupanja.

III

Preporuke

- Obezbediti sredstva za renoviranje i adaptaciju prostorije za posete;
- U postupanju sa zatvorenicama insistirati na njihovoj povezanosti sa društvom uz istovremeno angažovanje spoljnih društvenih službi i socijalnih radnika na ovom poslu.

Osoblje

I

Od ukupno 43 pripadnika službe obezbeđenja samo jedan (načelnica službe) ima VSS, dva imaju višu stručnu spremu, a ostali imaju SSS. Pored očiglednog problema sa nedovoljno visoko kvalifikovanim osobljem, problem je i sa kvalifikovanošću pripravnika koji se zapošljavaju u ovoj službi jer oni ne prolaze nikakvu posebnu obuku za posao koji odmah počinju da rade. Tek nakon godinu dana pripravničkog staža, oni polažu stručni ispit koji podrazumeva poznavanje elementarnih znanja iz ove oblasti.

Osim kurseva džiu-džice, kroz koje prolazi osoblje službe obezbeđenja, u poslednjih godinu dana nisu bili organizovani nikakvi drugi kursevi ili stručna edukacija. Osoblje ove ustanove još uvek nije prošlo edukativne kurseve koje organizuje misija OEBS-a u kazneno-popravnim ustanovama u Srbiji.

Prema mišljenju upravnice i načelnice službe obezbeđenja, dodatna edukacija jedan je od osnovnih uslova za modernizaciju i drugačije ustrojstvo ove službe u cilju smanjenja njene, za sada isključivo represivne funkcije. Posebna pažnja morala bi se posvetiti poboljšanju komunikacijskih sposobnosti i veština ovog osoblja

S druge strane, resorno ministarstvo moralo bi naći načina da na različite načine stimuliše kvalitetniji i savasniji rad radnika ove službe, i to ne samo povećanjem plata već i obezbeđivanjem modernije opreme, odeće i obuće, kao i omogućavanjem korišćenja objekata za odmor i rekreaciju po povlašćenim cenama.

U okviru prevaspitne službe rade tri vaspitača, referent za kulturno-sportske aktivnosti i načelnica službe. Načelnica u isto vreme radi kao vaspitač, mada smatra da bi zbog njene zauzetosti administrativnim poslovima bilo neophodno da se uposli još jedan vaspitač koji bi se bavio isključivo prevaspitnim radom.

Kako je napomenuto, uprava je poslala predlog za izmenu interne sistematizacije, a Ministarstvo je odobrilo predlog, tako da se u skorije vreme očekuje prijem još jednog vaspitača. Načelnica je procenila da je veoma zadovoljna položajem koji prevaspitna služba zauzima u ustanovi i rekla je da se "služba nalazi na pravom mestu".

Protiv pripadnika prevaspitne službe u poslednjih šest meseci nisu vođeni disciplinski postupci i nije bilo otpuštanja, niti otkaza. Jedini problem koji se tiče prevaspitne službe je opšti problem nedovoljnog valorizovanja njihovog rada od strane nadležnog ministarstva, koje je povećalo plate pripadnicima službe obezbeđenja, tako da sada imamo situaciju da ljudi sa visokom stručnom spremom imaju manje plate od ljudi koji imaju srednju stručnu spremu, a rade u službi obezbeđenja.

Službu za obuku i upošljavanje čine četiri radnika. Nedavno je na čelo službe postavljena osoba koja ima visoku stručnu spremu (ekonomski fakultet). Načelnica službe želi da pre svega iskustvom i angažmanom na ovom mestu doprinese razvoju privredne aktivnosti ustanove. Ona shvata da je primarni cilj upošljavanja i radnog angažovanja zatvorenica "prevaspitna terapija", ali smatra da jedan od bitnih ciljeva treba da bude i pokušaj da kroz oživljavanje privredne delatnosti ustanova pokuša da ostvari i neku zaradu koja bi obezbedila manju zavisnost od neredovnih i nedovoljnih isplata iz budžetskih sredstava. Načelnica smatra da je potrebno pronaći moduse da se uposli veći broj zatvorenica, kao i to da se poveća produktivnost

ustanove. Ona je ocenila saradnju sa drugim službama korektnom, a upravnicu kao izuzetnu osobu koja je "sve stvari u funkcionisanju ustanove – promenila nabolje".

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

- Ne postoje posebno organizovani edukativni programi iz oblasti ljudskih prava (para. 59. Standarda CPT-a, CPT/Info (92)3, para. 55. EZP);
- Ne postoje progami za poboljšanje komunikacijskih sposobnosti i veština zatvorskog osoblja prema zatvorenicama (para. 60. Standarda CPT-a, CPT/Info (92)3);
- Plate i povlastice zatvorskog osoblja moraju biti privlačne ili barem pristojne s obzirom na težinu posla kojim se bave (para. 54. 2. EZP).

III

Preporuke

- Na nivou Ministarstva pravde započeti/intenzivirati rad na usvajanju novog programa i koncepta obavezne prethodne edukacije i školovanja budućih pripadnika službe bezbednosti;
- Uvesti obaveznu dodatnu edukaciju iz oblasti ljudskih prava i veštine komunikacije za sve pripadnike zatvorskog osoblja;
- Edukovati osoblje i angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenica, prvenstveno zavisnica od opojnih droga;
- Poboljšati uslove života i rada celokupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulativnim merama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad.

OKRUŽNI ZATVOR U KRALJEVU

Datum postete: 25. novembar 2003.
Tip ustanove: okružni zatvor – poluotvorena
Populacija: pritvorena i osuđena lica
Broj pritvorenika: oko 40
Broj zatvorenika: 13 + 2 prekršajno kažnjena
Sastav tima: dva pravnik, specijalni pedagog, lekar

Napomena: Usled zakonskih ograničenja timu je bio dozvoljen razgovor samo sa osobljem i osuđenim licima, ali ne i sa pritvorenicima.

Kvalitet i uslovi života

I

a) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA, OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Arhitektonsko-tehnički posmatrano, zgrada Okružnog zatvora, sagradjena šesdesetih godina, sastavni je deo zgrade Gradskog SUP-a Kraljevo, i konstruisana je isključivo kao ustanova zatvorenog, a ne poluotvorenog tipa što je zakonom predviđeno za okružne zatvore.

Zgrada zatvora je nedovoljne kvadrature za broj pritvorenika i zatvorenika koji se nalaze u njoj, zbog čega se planira dozidjivanje još jednog dela zgrade. U okviru zgrade zatvora smeštena su i pritvorena i osuđena lica koja nemaju mogućnost međusobnih kontakata.

Unutrašnjost zgrade, zidovi, podovi, stolarija i toaleti u relativno su dobrom stanju i primetno je njihovo redovno održavanje. Higijena se održava na visokom nivou.

Pojedine sobe za smeštaj pritvorenika su nedovoljne kvadrature s obzirom na broj osoba u njima. Problem većine soba u kojima se nalaze pritvorenici jeste u slabom dotoku svežeg vazduha i sunčeve svetlosti, jer su prozori mali i nedovoljno se otvaraju. Takođe, veštačko osvetljenje nije dovoljne jačine da bi bez napora omogućilo npr. čitanje knjiga ili novina.

Samice su dovoljne kvadrature, čiste, sa tekućom vodom, lavaboom, WC-om, i dotokom svežeg vazduha i sunčeve svetlosti.

Sistem grejanja nije adekvatno rešen. S obzirom na to da je grejanje zajedničko za celu zgradu, kada se popodne završi radno vreme radnika SUP-a, grejanje se uglavnom isključuje i praktično deo zgrade u kojoj je zatvor ostaje bez grejanja do sledećeg jutra.

Pravo pritvorenika i zatvorenika, koji se nalaze u zatvorenom delu, na šetnju od dva sata na svežem vazduhu nije ispoštovano u potpunosti jer su šetnje skraćene na maksimalno 30–45 minuta.

b) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Zbog nedostatka prostora, hrana se i pritvorenicima i zatvorenicima servira u sobama ili u sobi za dnevni boravak zatvorenika. Kontrolu nad ishranom, higijenom, sanitarnim uređajima, ventilacijom i grejanjem vrši lekar jednom nedeljno. Postoji knjiga u kojoj se beleže rezultati organoleptičke kontrole hrane. Ako lekar to zatraži, postoje uslovi za uvođenje posebnog režima ishrane, a trenutno radi se o samo jednom zatvoreniku koji boluje od dijabetesa.

Intervjuisani zatvorenici nisu zadovoljni kvalitetom hrane jer nije dovoljno bogata mlečnim preradjevinama, a voća gotovo da uopšte nema na meniju.

U okviru zatvora ne postoji kantina u kojoj bi se zatvorenici mogli snabdeti potrebnim proizvodima, tako da dodatni izvor hrane uglavnom predstavljaju paketi koje dobijaju od porodica.

C) MEDICINSKA NEGA ZATVORENIKA

Medicinska služba kao posebna služba ne postoji u zatvoru. Medicinska nega zatvorenika obezbeđena je angažovanjem lekara specijaliste urgentne medicine sa kojim je sklopljen ugovor o delu.

Lekar dolazi u ustanovu svakog ponedeljka, a u hitnim slučajevima po pozivu. Po dolasku u zatvor, svaki zatvorenik biva pregledan prvog narednog ponedeljka kada lekar posećuje ustanovu i tom prilikom se za svakog otvara zdravstveni dosije koji do kraja njegovog boravka u ustanovi vodi lekar.

Pregled zatvorenika se zakazuje prijavom zatvorskom službeniku. Zatvorenik nema obavezu da objasni o kakvom zdravstvenom problemu se radi, što znači da niko ne trijažira prijavljene. Svi koji se tokom nedelje jave, pregledaju se narednog ponedeljka, bez naročitog odlaganja.

Pregledi se obavljaju u maloj sobi u kojoj se nalazi radni sto lekara, stolica za pacijenta i ormarić sa lekovima. Ova prostorija je odvojena, ali su vrata tokom pregleda otvorena tako da potpuna tajnost pregleda nije obezbeđena.

Lečenje se obavlja uz pristanak pacijenata, i zatvorenicima su dostupne informacije koje se tiču njihovog zdravstvenog stanja.

Evidencija znakova nasilja se vrši u opštem lekarskom protokolu, ali ne i odvojeno (u proteklih 6 meseci registrovan je jedan slučaj samopovređivanja). Zatvorenici mogu da imaju uvid u evidenciju o povredama koje su zadobili. Nakon evidentiranja povrede lekar ima obavezu da o istoj obavesti i načelnika ustanove.

S obzirom na skromne mogućnosti za dijagnostičke i terapijske procedure u samoj ustanovi, zatvor se u značajnoj meri oslanja na usluge civilnih zdravstvenih ustanova, posebno kada se ima u vidu da nema uslova za stacionarno lečenje.

Postoji stručni nadzor lekara nad izdavanjem lekova.

Psihijatrijska nega je regulisana upućivanjem zatvorenika na pregled u civilnu zdravstvenu ustanovu, a po potrebi i psiholog posećuje zatvorenike koji to zatraže.

Usluge stomatologa omogućene su upućivanjem u državne zdravstvene ustanove ili kod privatnika, jer ustanova nema svog stomatologa.

Edukacija zatvorskog osoblja po pitanju zaraznih bolesti i prepoznavanju rizika samoubistva nije izvršena, iako je u planu. Uprava vrši kontrolu rada lekara, dok on svojim predlozima može da učestvuje u raspodeli sredstava.

Zatvorski lekar ima obavezu da izda potvrdu da je zatvorenik sposoban da izdrži disciplinsku kaznu, ali se redovan pregled zatvorenika u samici od strane lekara ne vrši.

Lekar nije posebno edukovan iz oblasti zatvorske patologije.

II

Neuskladjenost ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu okružnih zatvora (Pravilnik), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT-a)

– Prostorije u kojima borave pritvorenici/zatvorenici nisu dovoljno prostrane, zagrejane, niti dobro osvetljene (čl. 58. stav. 1. ZIKS-a, čl. 15. st. 1. Pravilnika, para. 15 i 16. (a) EZP);

– Pravo zatvorenih lica da izvan zatvorenih prostorija u slobodno vreme provede najmanje dva sata dnevno, nije ispoštovano (čl. 59. ZIKS-a);

– Ne vrše se redovni medicinski pregledi zatvorenika u samici (para. 38.3. EZP);

– Ne sprovodi se edukacija zatvorskog osoblja o zaraznim bolestima i prepoznavanju rizika samoubistva (para. 54–59 Standarda CPT, CPT/Inf (93)12).

III Preporuke

- Što hitnije obezbediti materijalna sredstva za predviđenu rekonstrukciju i proširenje zgrade zatvora, posebno pritvorskog dela;
- Sistem grejanja zatvora sprovesti tako da ne zavisi od sistema i načina grejanja SUP Kraljevo;
- Obezbediti uslove za šetnju pritvorenika i zatvorenika od najmanje 1-og, odnosno 2 sata;
- Obezbediti redovne medicinske preglede zatvorenika u samici;
- U okviru planova za proširenje ustanove obezbediti prostor za stacionarno lečenje sa barem dve bolesničke postelje;
- Sprovesti edukaciju zatvorskih osoblja o zaraznim bolestima i prepoznavanju rizika samoubistva.
- Na nivou države zakonski omogućiti potpunu nezavisnost zdravstvene službe u odnosu na zatvorsku upravu i Ministarstvo pravde i staviti je pod kontrolu Ministarstva za zdravlje.

Bezbednost

I

S obzirom na arhitekturu zatvora koja je gotovo u potpunosti prilagodjena ustanovama zatvorenog, a ne poluotvorenog tipa, eksterna bezbednost je na visokom nivou i u 2003. godini nije pokušano nijedno bekstvo. Visok stepen bezbednosti omogućen je i postojanjem video nadzora nad jednim delom zatvora i više nego dovoljnim brojem pripadnika službe obezbedjenja⁵ koja nezvanično broji 25 lica, u odnosu na zatvor ove veličine i populacije (55).

Ova činjenica, kao i priroda populacije zatvorenika koji mogu izdržavati kaznu u okružnim zatvorima (do jedne godine) utiče i na visok stepen interne bezbednosti. Niko od zatvorenika ili osoblja s kojim smo razgovarali nije ukazao na postojanje ozbiljnijih problema (pretnje, reketiranje, ucene, tuče, itd.) koji inače prate veće zatvore ili KPZ.

Nisu zabeleženi slučajevi napada pritvorenika ili zatvorenika na osoblje ove ustanove. Načelnik službe obezbedjenja je kao problem naveo manjak vozila u voznom parku. Kao okružni zatvor i kraljevački ima veliki broj dnevnih sprovoda, a broj vozila i njihova dotrajalost bitno smanjuju nivo eksterne bezbednosti ustanove.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

- "U zavodima poluotvorenog tipa služba za obezbedjenje, koja nadzire kretanje osuđenih, predstavlja jedinu prepreku za bekstvo" (čl. 12. ZIKS-a).

Zakonitost

I

Pritvorenici i zatvorenici se odmah po prijemu upoznaju sa osnovnim pravilima kućnog reda. Po potrebi, omogućen im je uvid u celokupan pravilnik o kućnom redu okružnih zatvora.

Prema informacijama koje smo dobili, nema značajnijih pritužbi na zakonitost postupanja uprave i osoblja. Prema zvaničnoj statistici za 2003. godinu, samo jednom su upotrebljena sredstva prinude prema zatvoreniku, a ukupno je izrečeno 5 disciplinskih kazni, od čega 2 mere samice i 3 mere ukora. Prema istoj statistici, zatvorenici nisu podneli nijednu pritužbu protiv uprave ili osoblja.

---

⁵ Nismo uspeali da dobijemo zvaničan broj pripadnika službe obezbedjenja, jer prema stavu načelnika službe obezbedjenja takva informacija ne sme biti dostupna javnosti.

Prilikom razgovora sa upravnikom, saznali smo da jedan broj zatvorenika ima pravo na rad izvan kruga zatvora ali nismo uspeli da saznamo na osnovu kojih kriterijuma se takva odluka donosi. S obzirom da ni kriterijumi po kojima se donose odluke o upućivanju zatvorenika na rad van ustanove nisu zakonom jasno definisani, ostavljen je prostor za eventualne proizvoljnosti prilikom dodele ovih pogodnosti.

Takodje, od uprave smo saznali da se u zatvoru nalaze 3 zatvorenika osudjena na duže vremenske kazne. Radi se o licima koja su odlukom Uprave za izvršenje zavodskih sankcija prebačeni iz drugih KPZ u ovaj zatvor iz "bezbednosnih razloga". Uprava zatvora nema pravo da odbije prijem ovih lica.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

– Osim odredbom čl. 79. st.1 ZIKS-a, kojom se propisuju da se zatvorenici upošljavaju u zavodu ili van zavoda, i odredbom čl. 80. ZIKS-a kojom se propisuju specifični uslovi za upućivanje zatvorenika na rad van zavoda, ne postoji precizna normativna regulativa u ovim slučajevima.

– Odstupa se od para. 11.1 i 12. (a) EZP i čl. 30. ZIKS-a, po kome se lica kojima je izrečena kazna zatvora do jedne godine upućuju na izdržavanje kazne u okružne zatvore.

III

Preporuke

– Normativno jasno definisati uslove pod kojima se zatvorenik može uputiti na rad izvan ustanove;
– Uprava za izvršenje zavodskih sankcija trebalo bi da obrati više pažnje ne samo na nezakonitost upućivanja lica u okružne zatvore kojima je izrečena duža zatvorska kazna, već i na štetan uticaj ovakvih odluka na resocijalizaciju ovih, ali i lica osuđenih na kratke kazne zatvora za koje je smeštaj u ovakve ustanove predviđen zakonom.

Resocijalizacija

I

Tek dolaskom novog upravnika, pre godinu dana, uposlen je jedan stručan socijalni radnik, koji pokriva sve poslove vezane za prijem, klasifikaciju i organizaciju procesa prevaspitanja zatvorenika. Kako nam je rečeno, u planu je upošljavanje bar još jednog radnika, čime bi se konačno formirala služba koja bi bila u funkciji prevaspitanja osuđenih lica. To se odnosi i na službu za obuku i upošljavanje koja još uvek ne postoji.

Trenutno, osuđenici se u okviru zatvora angažuju samo na režijskim poslovima (kuhinja, vešeraj i sl.), dok se van zatvora angažuju kao ispomoć SUP-u ili sudu na kurirskim ili poslovima čišćenja i održavanja.

Ne sprovodi se edukacija zatvorenika, niti oni imaju mogućnosti da se bave bilo kakvom vrstom kulturno-rekreativnih aktivnosti. Ne postoji biblioteka, ne postoji nijedna osmišljena rekreativna delatnost, niti ima uslova za postojanje sportskog terena ili druge prikladne prostorije u kojoj bi se mogle odvijati sportske aktivnosti.

II

Neusklađenost ili odstupanja

ZIKS-om, a i u međunarodnim pravnim aktima jasno je izražena ideja i koncept resocijalizacije zatvorenika, nezavisno od toga na koju vremensku kaznu su osuđeni, ili od broja zatvorenika koji borave u konkretnoj ustanovi. Stoga, i u ovoj ustanovi, bez obzira na veoma mali broj osuđenih lica, morao bi se sprovesti koncept prevaspitanja (Para.66., 68, 69 i 70 EZP).

III

Preporuke

– Pružiti materijalnu i edukativnu podršku novoformiranoj prevaspitnoj službi kako bi se omogućilo kvalitetno i dobro organizovano funkcionisanje ove službe, što bi između ostalog podrazumevalo i hitno formiranje pravne i opšte biblioteke kao i stvaranje uslova za bavljenje kulturno-rekreativnim aktivnostima.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U zatvoru postoji jedna telefonska govornica, koju zatvorenici mogu koristiti gotovo svakog dana 5–10 minuta, nekad uz, a nekad bez prisustva nekog od osoblja.

Prema tvrdnjama zatvorenika, ne postoje značajniji problemi oko dopisivanja, prijema paketa ili prijema poseta, osim objektivnog nedostatka prostorije dovoljne kvadrature za održavanje više poseta odjednom.

U delu zgrade u kojem su smestena pritvorena lica uvedena je kablovska TV koju mogu gledati bez naročitih ograničenja. Pritvorena i zatvorena lica mogu dobijati štampu samo ukoliko se na nju pretplate.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– Nema značajnijih odstupanja.

III

Preporuke

– Naći alternativno rešenje koje će omogućiti nesmatani prijem i održavanje poseta.

Osoblje

I

Svi zaposleni u službi obezbeđenja imaju srednju stručnu spremu. Načelnik službe ima srednjoškolsku diplomu novinara saradnika, ali privodi kraju studije na Pravnom fakultetu i očekuje ga još nekoliko ispita do diplome. Iako ga možda struka formalnopravno ne preporučuje za načelnika, on ima dvadesetogodišnje iskustvo rada u službi obezbeđenja, prvo u KPZ za maloletnike u Valjevu, a potom u kraljevačkom zatvoru.

Stav je načelnika da služba obezbeđenja ima centralno mesto u ustanovi i da je to normalno za ovakvu vrstu ustanove. Procenjuje da je saradnja sa upravnikom i drugim članovima uprave korektna i da deluju kao tim.

Zaposleni u službi ne pokazuju želju ni za kakvim dodatnim obukama, smatraju da su dovoljno osposobljeni kao pripadnici službe obezbeđenja. Procenjuju da broj pripadnika službe koji su uposljeni u ustanovi apsolutno korespondira broju pritvorenika i zatvorenika sa aspekta bezbednosti.

U poslednjih šest meseci niko od pripadnika službe obezbeđenja nije disciplinski niti krivično kažnjavao, niti su protiv bilo koga vođeni takvi postupci.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– Tokom radnog iskustva svaki zaposleni mora održavati i usavršavati svoje znanje i stručnu sposobnost, odnosno mora im biti pružena prilika da obogate svoje iskustvo i znanje (Para. 51, 52, 54, 55 EZP; para. 26. Standarda CPT-a, CPT/Inf (2001) 16]);

III

Preporuke

– Podsticati i motivisti pripadnike službe obezbeđenja da se dodatno edukuju, omogućiti im da dodatno obogate radno iskustvo i da se usavrše, tj. da steknu stručna znanja.

OKRUŽNI ZATVOR U KRAGUJEVCU

Datum postete: 25. novembar 2003.
Tip ustanove: okružni zatvor – poluotvorena
Populacija: pritvorena i osuđena lica
Broj pritvorenika: oko 45
Broj zatvorenika: oko 60

Napomena: usled zakonskih ograničenja timu je bio dozvoljen razgovor samo sa osobljem i osuđenim licima, ali ne i sa pritvorenicima.

Kvalitet i uslovi života

I

a) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA, OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Zgrada zatvora je sazidana 1969. godine i locirana je u prigradskom naselju Petrovac koje se nalazi na 7–8 kilometara od centra Kragujevca. Deo puta koji povezuje glavnu magistralu i zatvor u veoma je lošem stanju, mestimično bez asfaltne podloge, što onemogućava brz i lak prilaz zatvoru.

U okviru zgrade zatvora smeštena su pritvorena i osuđena lica, bez mogućnosti međusobnih kontakata.

Sama zgrada zatvora je u poprilično lošem stanju, tako da iako renovirana pre 10 godina, njeni pojedini delovi zahtevaju popravke i renoviranje. U svim sobama u kojima se nalaze pritvorenici i zatvorenici omogućen je pristup sunčevoj svetlosti i svežem vazduhu.

U manjim sobama, smešteno je 5–6, a u većoj 15 do 20 zatvorenika. Soba u kojoj se nalaze zatvorenici u zatvorenom delu je nedovoljne kubature za broj zatvorenika koji se nalazi u njoj, i iako postoji još jedna soba u ovom odeljenju, koja je potpuno prazna, zatvorenici ne mogu biti prebačeni u nju jer se "ne greje".

Veliki problem ovog zatvora je grejanje, jer radijatora nema u dovoljnom broju ili nisu dovoljne veličine da bi se obezbedila adekvatna temperatura.

Samice su dovoljne kvadrature, sa slobodnim dotokom svetlosti i vazduha, opremljene česmom, lavaboom i WC-om.

Kupatila i WC-i se nalaze u veoma lošem stanju usled višegodišnjeg neodržavanja, dotrajalosti i nefunkcionalnosti sanitarne opreme. Zatvorenicima je dozvoljeno da se uz korišćenje tople vode kupaju jednom nedeljno. Prema tvrdnjama zatvorenika, nema dovoljnog broja posteljina za njeno redovno menjanje i pranje, a zatvorenici su često prinudjeni da se sami opskrbljuju sredstvima za ličnu higijenu.

Takodje, prema tvrdnjama zatvorenika iz zatvorenog dela, pravo na šetnju od dva sata na svežem vazduhu u praksi ne traje duže od 45 minuta.

Poseban problem predstavljaju i dve "marice" za transport zatvorenika koje su stare više od 20 godina i koje ni po jednom osnovu ne zadovoljavaju minimalne standarde za human prevoz zatvorenika.

b) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Prostorije u kojima se pravi, a potom servira hrana, neadekvatne su po svojoj veličini i strukturi i niskog stepena higijene. Hrana se sprema u samom zatvoru, a nadzor nad njenim spremanjem i kvalitetom sprovodi profesionalni kuvar. Jelovnik se pravi za sedam dana unapred, i prema tvrdnjama kuvara kalorijska vrednost ishrane u potpunosti je u skladu sa standardom predviđenim ZIKS-om.

S obzirom da se u zatvoru nalazi 11 zatvorenika islamske veroispovesti, prema rečima kuvara, poštuju se njihove specifične želje. Ovu informaciju nismo mogli da proverimo, jer su se na dan naše posete ovi zatvorenici dobili slobodan dan zbog verskog praznika.

Prema rečima intervjuisanih zatvorenika, ishrana je jednolična, sumnjivog kvaliteta, bez voća i uglavnom bez mlečnih preradjevina.

U okviru zatvora ne postoji kantina, već se zatvorenima dozvoljava da dva puta mesečno iz grada naručuju neophodnu robu i potrepštine.

Dodatni izvor hrane za pritvorenike i zatvorenike u zatvorenom delu predstavlja hrana koju dobijaju preko paketa.

c) MEDICINSKA NEGA

Medicinska nega zatvorenika zasniva se na pregledima koje obavlja lekar sa kojim je ustanova sklopila ugovor o delu i koji dolazi u zatvor dva puta nedeljno. U trenutku obilaska lekar nije bio prisutan tako da smo informacije dobili posredno, razgovorom sa načelnikom i zatvorenima.

Pregledi se obavljaju u improvizovanoj ambulanti u neposrednoj blizini sobe za posete zatvorenima. Zatvorenici se za pregled prijavljuju radnicima službe obezbeđenja, pri čemu ne moraju da navedu razlog za pregled. Lekar ne dolazi po pozivu u terminima kada inače ne boravi u ustanovi tako da je odluka o pružanju medicinske pomoći u rukama zatvorskih službenika.

Odluku o upućivanju u civilnu zdravstvenu ustanovu donosi lekar, a u njegovom odsustvu to čine službenici zatvora. Za svakog zatvorenika, po rečima načelnika, po njegovom dolasku u zatvor i obaveznom pregledu, otvara se zdravstveni karton u koji se unose sve relevantne informacije, a postoji i lekarska knjiga u koju se upisuju obavljani pregledi i nalazi lekara.

U zatvoru ne postoje uslovi za stacionarno lečenje zatvorenika, kao ni stomatološka ordinacija. Stomatološke usluge zatvorenici mogu ostvariti samo u civilnim institucijama u gradu i to kada dobiju dozvolu za to i kada se radi o hitnim slučajevima.

Intervjuisani zatvorenici su veoma nezadovoljni kvalitetom medicinske nege, jer isuviše dugo čekaju na pregled doktora, koji je, po njihovim tvrdnjama, specijalista ginekologije, te samim tim nedovoljno stručan, pa za sve bolesti prepisuje bensedin ili aspirin, jer drugih lekova praktično i nema. Ukoliko je upotreba specifičnijih lekova neophodna, zatvorenici su uglavnom prinudjeni da ih sami nabavljaju. Međutim, čak i kada se prepíše neka ozbiljnija terapija, ona se ne ordinira redovno jer se o tome ne vodi detaljna evidencija s obzirom na to da zatvor nema ni medicinskog tehničara koji bi to radio.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu okružnih zatvora (Pravilnik), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT-a)

– Generalno posmatrano, smeštaj pritvorenika i zatvorenika ne odgovara predviđenim standardima (čl. 15. i 17. EZP);

– Zabranjen je prevoz zatvorenika u vozilima koji bi ih izložio nepotrebnim fizičkim patnjama ili poniženju (para. 50.1 EZP);

– Nema mogućnosti pristupa lekaru tokom 24 sata svakog dana u nedelji (para. 34. i 35. Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12).

– Ne postoje uslovi za stacionarno lečenje čak ni lakših bolesnika (para. 38. Standarda CPT-a).

III

Preporuke

– Hitno obezbediti sredstva za renoviranje delova zgrade zatvora, toaleta, WC-a i sanitarne opreme u njima;

- Obezbediti dovoljan broj čistih posteljina za njihovo redovno menjanje;
- Renovirati trpezariju i održavati higijenu na visokom nivou;
- Ukoliko je tehnički izvodljivo, povećati broj radijatora ili u najkritičnijim prostorijama postojeće zameniti većim radijatorima;
- Jedan broj zatvorenika iz prenaseljene sobe u zatvorenom delu prebaciti u drugu sobu koja je trenutno prazna;
- Obezbediti uslove za šetnju pritvorenika i zatvorenika od najmanje 2 sata;
- Nabaviti novo, adekvatno vozilo za prevoz pritvorenika i zatvorenika;
- Poboljšati kvalitet i raznovrsnost ishrane;
- S obzirom da nema mogućnosti pristupa lekaru tokom 24 sata svakog dana u nedelji, omogućiti brži pristup lekaru uz razmatranje mogućnosti stalnog zaposlenja barem jednog medicinskog tehničara;
- Razmotriti mogućnost adaptacije jedne prostorije u sobu za stacionarno lečenje sa barem dve bolesničke postelje⁶.

Bezbednost

I

Na osnovu raspoloživih podataka, procenjujemo da je eksterna bezbednost pritvorskog dela kao i zatvorenog dela zatvora na dovoljnom nivou, iako zatvor ne raspolaže nikakvim posebnim sredstvima tehničkog obezbeđenja. Prema zvaničnim informacijama, služba obezbeđenja broji ukupno 35 ljudi, što je prema mišljenju uprave zadovoljavajući broj.

Po svojoj arhitektonskoj strukturi, zatvor odgovara poluotvorenom tipu ustanova, tako da je u jednom delu jedina prepreka bekstvu žica visine oko 1,5 metra. Prema zvaničnim informacijama u 2003. godini zabeleženo je samo jedno bekstvo i jedan pokušaj bekstva, a prema nezvaničnim 3 ili 4. Nismo dobili tačne podatke o broju tzv. udaljenja, što uglavnom podrazumeva ne vraćanje na vreme zatvorenika koji su pušteni na vikende, redovna ili nagradna odsustva itd.

Prema tvrdnjama uprave, doskora visoki stepen interne bezbednosti sada je sve više narušen većim brojem zatvorenika, stalnim ili povremenim zavisnicima od opojnih supstanci koji se upućuju u ovaj zatvor. Povećanjem njihovog broja, povećan je i broj međusobnih tuča, broj krijumčarenja opojnih sredstava i mobilnih telefona kao i pojava stvaranja malih neformalnih grupa koje prete ili maltretiraju druge zatvorenike. Međutim, s obzirom na dovoljan broj pripadnika službe obezbeđenja i relativno malu populaciju zatvorenika, uprava smatra da se ovakve pojave mogu kontrolisati i ponekad prevenirati.

Nisu zabeleženi slučajevi napada pritvorenika ili zatvorenika na osoblje ustanove.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

- Služba obezbeđenja dužna je da se stara o bezbednosti ljudi i imovine u zatvoru (čl. 18. ZIKS-a i para. 27. Standarda CPT, CPT/info (2001)16).

III

Preporuke

- Rad službe obezbeđenja usmeriti na postupanje koje će prevenirati pojavu ekscenih i za internu bezbednost potencijalno opasnih situacija medju zatvorenicima.

---

⁶ S obzirom da nismo imali prilike da razgovaramo sa nadležnim lekarom, nismo bili u mogućnosti da utvrdimo druge eventualne neusklađenosti te u skladu sa tim i damo odgovarajuće preporuke.

Zakornitost

I

Pritvorenici i zatvorenici se odmah po prijemu upoznaju sa osnovnim pravilima kućnog reda. Medjutim, prema informacijama kojima raspolažemo, nema dovoljno primeraka koji bi obezbedili dostupnost Pravidnika o kućnom redu u svakom trenutku.

Prema zvaničnoj statistici, u 2003. godini nije bilo nikakvih formalnih pritužbi od strane zatvorenika na izrečene disciplinske mere ili dodeljene i oduzete pogodnosti. U 2003. godini ukupno su izrečene 3 disciplinske kazne, sve tri mere upućivanja u samicu od kojih je jedna uslovno odložena. Nije bilo slučajeva oduzimanja pogodnosti.

S druge strane, intervjuisani zatvorenici imali su pritužbe na način dodele pogodnosti jer smatraju da se pogodnosti dodeljuju van zakonom utvrdjenih pravila, najčešće po osnovu poznanstava ili rodbinskih veza, a redje na osnovu korupcije. Ako i postoji korupcija, smatraju da je ona na nižim nivoima, pri čemu se misli na manje ili veće usluge stražara koje podrazumevaju krijumčarenje nedozvoljenih predmeta ili supstanci.

II

Neuskadjenosti ili odstupanja

– Tekst Pravidnika o kućnom redu okružnih zatvora nije dostupan zatvorenicima u svakom trenutku (čl. 2. Pravidnika);

III

Preporuke

– Obezbediti dovoljan broj i dostupnost primeraka Pravidnika o kućnom redu;
– Uprava za izvršenje zavodskih sankcija morala bi da obrati više pažnje na zakonitost rada okružnih zatvora u kojima se nalazi manji broj zatvorenika.

Resocijalizacija

I

Izvor podataka za ovu dimenziju bili su stavovi i odgovori osoblja zaduženih za prevaspitanje, obuku i upošljavanje zatvorenika. Kako nam je rečeno, ove poslove obavljaju dva vaspitača⁷ i jedan socijalni radnik, dok na poslovima obuke i upošljavanja radi poljoprivredni tehničar.

Kada je reč o vaspitnom radu i angažmanu vaspitača, od zatvorenika sa kojima smo obavili razgovor dobili smo oprečne informacije. Na naše pitanje: "Na koji način i koliko često se sastajete sa vašim vaspitačem u toku meseca?", dobili smo odgovore u rasponu od: "...sastajem se redovno, dva do tri puta...", do odgovora koji je dao zatvorenik koji se nalazi u zatvorenom režimu, a koji je glasio: "...pa dolazi (vaspitač) retko na prozor da pokupi naše molbe za telefon..."

Radno angažovanje nije posebno organizovano jer "ne postoje uslovi za to". Zatvorenici se upošljavanju prema potrebama ustanove na režijskim poslovima: u kuhinji, restoranu, bifeu... Postoji i poljoprivredna ekonomija (plastenici, farma koka, farma svinja...) gde se u sezoni organizuje rad zatvorenika. Većina je radno angažovana van ustanove (pekare, picerija, trgovina, vozači).

Kao i u slučaju Okružnog zatvora u Kraljevu, nije jasno na osnovu kojih i kakvih kriterijuma se vrši raspored zatvorenika na radna mesta, posebno zatvorenika koji su na radu van ustanove. Po našoj proceni, čini se da je rad prvenstveno u funkciji obezbeđenja materijalne koristi, a ne prevaspitanja zatvorenika.

Tokom razgovora, saznali smo da ne postoji posebno odeljenje za prijem, kao ni tim za opservaciju i klasifikaciju zatvorenika. Ove poslove na osnovu informativnog razgovora počinje i završava samo socijalni

---

⁷ Videti poglavlje 6. Osoblje.

radnik. Ne postoje vaspitne grupe, već se kroz svakodnevne kontakte i uobičajenim planiranim razgovorima vaspitača, prati i procenjuje ponašanje svakog zatvorenika.

Kada je reč o aktivnostima u slobodno vreme, sem terena za mali fudbal, u ustanovi nisu organizovane nikakve druge aktivnosti.

Biblioteka se nalazi u okviru dnevnog boravka, međutim niti po kvalitetu niti po kvantitetu (stotinak primeraka) ona ne zadovoljava ni najniže standrade. Posebna pravna biblioteka ne postoji.

Struktura zatvorenika prema veroispovesti ukazuje da ima pravoslavaca i muslimana (11). Dan uoči našeg dolaska muftija je povodom velikog muslimanskog praznika posetio vernike islamske veroispovesti. Ne postoje posebne prostorije za obavljanje verskih obreda, ali sveštenik pravoslavne vere dolazi skoro svake druge nedelje.

Pripreme za otpust ne podrazumevaju nikakve posebne programe, a saradnja sa drugim ustanovama je veoma slaba. Kada je reč o porodici zatvorenika, rečeno nam je da zbog režima poseta, koje su nedeljom, nema mogućnosti kontakta sa članovima porodice, što inače smatraju veoma značajnim. Osoblje nam je skrenulo pažnju da realno ima potrebe, a i sami su zainteresovani, za nedeljna dežurstva, čime bi se prevazišli neki problemi, a rad na prevaspitanju uz učešće porodice učinio efikasnijim.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– U okviru zatvora još uvek ne postoji prijemno odeljenje niti poseban tim koji bi se bavio ispitivanjem ličnosti zatvorenika po njegovom stupanju u zatvor (čl. 12. Pravilnika, para. 11.1 i 66. EZP);

– U zatvoru nisu organizovane nikakve slobodne aktivnosti zatvorenika (čl. 48 i 49. Pravilnika i para. 47. Standarda CPT-a, CPT/Inf (92)3);

III

Preporuke

– Oformiti službu prevaspitanja, tako što će se novom sistematizacijom predvideti još jedno radno mesto za specijalnog pedagoga ili psihologa;

– Organizovati slobodne aktivnosti zatvorenika, uvodjenjem kulturno-edukativnih aktivnosti, obogaćivanjem opšte i uvodjenjem pravne biblioteke i sl.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

Telefonskih govornica nema, tako da ovaj vid komunikacije zatvorenici koriste samo kada im to osoblje omogući u svojim kancelarijama, što često znači uz prisustvo nekog od osoblja.

Prijem i broj dozvoljenih poseta zatvorenima je regulisan zakonom i nije bilo značajnijih primedbi na ovaj vid kontakata. Posebne prostorije namenjene za posete supruga i dece ne postoje, jer prema tvrdnjama uprave ne postoje razlozi za to, s obzirom na to da zatvorenici imaju mogućnosti korišćenja vikenda i drugih vanrednih pogodnosti koje im omogućavaju da se često vrate kući.

Nije bilo ni premedbi na proceduru dopisivanja ili prijema paketa.

Zatvorenici se sami pretplaćuju za dnevnu štampu jer preko zatvora dolazi svega jedan primerak dnevnog lista "Politika". U sobama za dnevni boravak postoji i po jedan televizor čije je gledanje dozvoljeno u slobodno vreme zatvorenika.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– Ne postoji telefonska govornica u okviru zatvora (čl. 23. st.3. Pravilnika).

III Preporuke

– Uvesti telefonsku govornicu koja će zatvorenicima u granicama zakona omogućiti redovnu i od strane osoblja nenadziranu komunikaciju sa spoljnim svetom.

Osoblje

I

Treba naglasiti da u ovoj ustanovi nije predviđeno postojanje posebne medicinske službe, kao ni službe za obuku i upošljavanje, niti službe za prevaspitanje. U ustanovi zapravo postoji samo služba obezbeđenja, a u okviru nje su angažovani i radnici za upošljavanje i prevaspitni tretman zatvorenika.

Po sistematizaciji u ustanovi je zaposlen samo socijalni radnik, a sociolog i opšti pedagog zvanično se vode kao zaposleni u KPZ – Požarevac (sociolog) i KPZ – Iсток (opšti pedagog). Takođe, za obuku i upošljavanje angažovan je jedan radnik – poljoprivredni tehničar.

S obzirom na organizaciju službi u zatvoru, jasno je da se timski sastanci ne održavaju, osim na nivou službe obezbeđenja. Na nivou ustanove, održavaju se kolegijumi, ali ako imamo u vidu da se ni na kolegijumu mišljenje i predlozi radnika van službe obezbeđenja ne smatraju primarnim, onda se može zaključiti da kvalitetnog i ozbiljnog rada na prevaspitanju osuđenih lica u ovoj ustanovi gotovo da i nema.

Prekovremeni rad nije česta pojava, a celokupno osoblje ima beneficirani radni staž. Visinom zarade radnici službe vaspitanja nisu zadovoljni, pogotovo u poređenju sa drugim osobljem (službom obezbeđenja) koje ima nižu stručnu spremu. To dovodi do osećaja degradiranosti i marginalizacije, i to kako lično tako i profesionalno.

Nekoliko godina unazad nisu organizovani nikavi seminari ili bilo kakav oblik dodatne edukacije osoblja ovog zatvora.

U poslednjih 6 meseci nije bilo povreda radnih obaveza niti disciplinskih prestupa.

Kada je reč o službi obezbeđenja razgovor smo vodili sa nadzornikom straže. Nadzornik straže ima završenu srednju školu, sedamnaest godina radnog iskustva u zatvorskim ustanovama, od čega je trinaest godina radio u zatvorima na Kosovu. Služba obezbeđenja broji 35 pripadnika. Deset pripadnika službe koji su radili po kosovskim zatvorima pridruženi su službi, pa iz tog razloga broj pripadnika službe nadilazi onaj koji je predviđen sistematizacijom (25). Dva zaposlena imaju završenu višu školu, ostali srednju.

U poslednjih šest meseci nisu pokretani ni disciplinski ni krivični postupci protiv radnika službe. Procena nadzornika je da služba obezbeđenja zauzima centralno mesto u ustanovi, da je saradnja sa upravnikom i ostalim službama korektna i konstruktivna.

Broj pripadnika službe obezbeđenja odgovara broju pritvorenika i zatvorenika i ocena bezbednosti nadzornika je vrlo visoka. Kao jedan od problema koji se tiču pre svega pripadnika službe, i to onih koji su raspoređeni iz kosovskih zatvora, jeste, po mišljenju nadzornika, to što nisu dobili rešenja o stalnom radnom odnosu u ustanovi. Njihov položaj, kako nadzornik kaže, nije do kraja regulisan i ta stalna neizvesnost dodatno opterećuje ove pripadnike službe i negativno utiče na njihov rad.

Nije bilo nikakve dodatne edukacije pripadnike ove službe, niti je pokazan bilo kakav interes u tom pravcu.

II Neusklađenosti ili odstupanja

– Osoblje zatvora mora biti primljeno u stalan radni odnos u svojstvu profesionalnog zatvorskog osoblja i tokom radnog iskustva svaki zaposleni mora održavati i usavršavati svoje znanje i stručnu sposobnost, odnosno mora im biti pružena prilika da obogate svoje iskustvo i znanje (para. 51, 52, 54, 55 EZP; para. 26. Standarda CPT-a, CPT/Inf (2001) 16));

– U cilju što bolje komunikacije i kvalitetnog rada uprava mora primeniti i obezbediti organizaciju različitih službi naročito uzimajući u obzir različite aspekte njihovog postupanja sa zatvorenima (čl. 17 ZIKS-a; para. 59 EZP; para. 45. Standarda CPT-a, CPT/Inf (92) 3);

– U toku službe svaki zaposleni mora usavršavati svoje znanje i stručnu sposobnost poahadanjem tečejeva na radnom mestu koje organizuje uprava u odgovarajućim vremenskim razmacima (para. 55. 2. i 3. EZP);

III

Preporuke

– Osim primarne okrenutosti ka zadacima bezbednosti i očuvanje reda i discipline u ustanovi, okrenuti se i fokusirati se na proces prevaspitanja zatvorenih lica bez obzira na dužinu kazne na koju su osudjena;

– Poboljšati komunikaciju, pogotovo na relaciji uprava–osoblje, koje je zaduženo za prevaspitanje i resocijalizaciju zatvorenika;

– Podsticati osoblje na permanentno usavršavanje kroz razne edukacije, seminare, kurseve u okviru svoje profesije, kao i kroz komunikaciju i razmenu iskustva sa osobljem iz istih ili sličnih ustanova.

OKRUŽNI ZATVOR U ZAJEČARU

Datum posete: 12. decembar 2003. godine

Tip ustanove: poluotvorena

Populacija: muškarci/punoletni

Broj zatvorenika: 86

Broj pritvorenika: 23

Sastav tima: dva pravnika, lekar i specijalni pedagog

Napomena: Usled zakonskih ograničenja timu je bio dozvoljen razgovor samo sa osobljem i osuđenim licima, ali ne i sa pritvorenicima.

Kvalitet života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Okružni zatvor lociran je nekoliko kilometra od centra grada Zaječara u neuslovnoj zgradi koja je sagradjena pre II svetskog rata. U međuvremenu dogradjeno još par objekata koji su bili neophodni za funkcionisanje ovakve ustanove.

U okviru zatvora nalaze se fizički odvojeni: pritvorski deo (23 pritvorenika), zatvoreni (10 zatvorenika), poluotvoreni i otvoreni deo (69 zatvorenika) i prijemno odeljenje (7 zatvorenika). U pritvorskom i zatvorenom delu, po sobama je smešteno po 4 do 5 ljudi, dok je u poluotvorenom odeljenju po sobama smešteno po 14 do 15 ljudi. Sve sobe su dovoljne kvadrature za broj osoba koje se nalaze u njima.

U sobama u kojima se nalaze pritvorena lica, kao i u sobama u zatvorenom odeljenju zatvora, zbog rešetki, konstrukcije i načina otvaranja prozora, nema dovoljnog dotoka sunčeve svetlosti niti svežeg vazduha. U istim sobama nema ni dovoljno veštačkog osvetljenja tj. sijalice su slabe snage, tako da čitanje pri takvoj svetlosti predstavlja veliki napor.

Oprema u spavaonicama je skromna, a pritvorene/zatvorene osobe nemaju posebne ormariće sa katancem ili ključem u koje bi mogle ostaviti svoje lične stvari.

Veličina, izgled i oprema u samicama odgovaraju zahtevima ZIKS-a.

Zatvor ima svoju kotlarnicu na ugali, ali iako uglja ima dovoljno, grejanje ne funkcioniše uvek dobro jer je neophodan generalni remont kotlarnice. U sobama u kojima se nalazi između 10–15 zatvorenika, nema dovoljno radijatora koji bi obezbedili adekvatnu temperaturu.

Kupatila i toaleti su u dobrom stanju, bez naznaka vlage. Sanitarije u ovim prostorijama su funkcionalne i, prema tvrdnjama zatvorenika, ima tople vode za tuširanje barem jednom nedeljno. Sredstva za higijenu zatvorenici nabavljaju sami, a zatvor ih obezbeđuje samo najugroženijim i najsiromašnijim.

Iako, prema tvrdnjama osoblja, ima dovoljno posteljina za njihovo redovno menjanje, smatramo da su u lošem stanju, pohabane i da je neophodno nabaviti nove posteljine, kao i novu čebad, jer postojeća ne zadovoljavaju potreban kvalitet.

d) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Kuhinja i trpezarija su prostorije dovoljne kvadrature, dobro osvetljene, sa prirodnom ventilacijom i lepo uređene. Higijena se održava na pristojnom nivou.

Hrana se priprema u okviru zatvora i ishrana je dobrim delom bazirana na sopstvenim izvorima hrane s obzirom da zatvor poseduje farmu krava, svinja i koka nosilja.

Zatvorenici s kojima smo razgovarali uglavnom su se pozitivno izrazili o kvalitetu hrane, navodeći da su meso i mesne preradjevine često zastupljene u obrocima, da ima jaja, mleka i drugih mlečnih preradjevina, ali da s obzirom na sopstvene izvore hrane ona može biti mnogo bolja.

Postoje uslovi za sprovođenje posebnog dijetetskog režima ishrane ako ih lekar odredi. Svakog dana medicinski tehničar organoleptički kontrolise hranu, a uzorak svakog obroka čuva se 24 časa.

Osim paketa, dodatni izvor hrane zatvorenika predstavlja i kantina, koja je vrlo dobro snabdevena i u kojoj se po tržišnim cenama osim uobičajenih artikala (sredstva za higijenu, kafa, keks, cigarete, sokovi, itd.), mogu naći i mesne i mlečne preradjevine koje se čuvaju u frižiderima.

C) MEDICINSKA NEGA ZATVORENIKA

U ovoj ustanovi medicinska nega zatvorenika je obezbeđena angažovanjem jednog lekara lokalnog zdravstvenog centra (ugovor o delu) kao i upošljavanjem dva stražara koji imaju stručno zvanje medicinskog tehničara, a na radnom su mestu nazvanom "stražar–medicinski tehničar". To je bio jedini način da oni budu primljeni, s obzirom na to da po sistematizaciji radnih mesta u ovoj ustanovi nije predviđeno postojanje medicinske službe.

Pregledi zatvorenika se obavljaju u prostoriji koja se nalazi u neposrednoj blizini prijemnog dela i ima stakleni zid i vrata koji su okrenuti prema hodniku, a nedovoljno su prekriveni zavesom. Ova prostorija vratima je odvojena od druge prostorije u kojoj se nalaze lekovi i koja je približno iste kadrature kao i prva, a pri tom je potpuno zaklonjena od pogleda. Upravniku je sugerisano da zameni funkcije ove dve prostorije kako bi bila obezbeđena potpuna privatnost tokom pregleda, što je i prihvaćeno.

Lekar posećuje ustanovu jednom nedeljno (ponedeljkom). Lokalni zdravstveni centar često menja lekare i trenutno je angažovan lekar specijalista opšte medicine sa kojim nismo razgovarali, jer je poseta obavljena u petak. Informacije o medicinskoj nezi zatvorenika dobili smo od stražara–medicinskog tehničara.

Po dolasku u zatvor, svaki zatvorenik biva pregledan prvog narednog ponedeljka kada lekar dolazi u zatvor. Lekarski pregled se zakazuje preko stražara. Zatvorenici nemaju obavezu da prilikom prijave objašnjavaju kakav zdravstveni problem imaju.

Hitni slučajevi se zbrinjavaju korišćenjem hitne službe lokalnog zdravstvenog centra, o čemu odluku donosi medicinski tehničar ili ako on nije dežuran, prisutni zatvorski službenici.

Korišćenje specijalističkih usluga je regulisano oslanjanjem na službe lokalnog zdravstvenog centra, a konačnu odluku o tome donosi zatvorski lekar. Isto važi i za stomatološke usluge, jer zatvor nema stomatološku ordinaciju.

Svaki zatvorenik ima svoj zdravstveni karton koji se otvara nakon prvog pregleda. Redovni periodični pregledi zatvorenika se ne obavljaju.

Zatvorski lekar ima obavezu da izda potvrdu da je zatvorenik sposoban da izdrži disciplinsku kaznu, a redovni pregledi zatvorenika u samici sprovede se od strane medicinskog tehničara.

U ambulanti je moguće sprovesti osnovni opšti medicinski pregled, a tehničari redovno vrše ordiniranje terapije koju je lekar propisao. Lekovi se nabavljaju na osnovu zahteva lekara, koji inače vrši stručni nadzor nad apotekom.

Postoje uslovi za stacionarno lečenje, i to u prijemnom delu, u sobi koja ima dva kreveta.

Psihijatrijska nega je regulisana oslanjanjem na usluge civilne zdravstvene ustanove dok se duže hospitalizacije sprovode u Kazneno-popravnom domu Bolnica u Beogradu.

Zatvorenicima su dostupne informacije koje se tiču njihovog zdravstvenog stanja, a one se saopštavaju i njihovim porodicama i advokatima ukoliko ih zatraže. Lečenje se obavlja uz pristanak pacijenata i oni imaju pravo da tretman odbiju.

Kontrolo i nadzor nad ishranom, higijenom i sanitarnim uređajima svakodnevno sprovodi medicinski tehničar.

Edukacija osoblja o zaraznim bolestima kao što su hepatitis ili AIDS se ne sprovodi, niti je planirana iako, po rečima upravnika, ima dosta obolelih od hepatitisa C.

Medicinski tehničar sa kojim smo razgovarali edukovan je da prepozna znake rizika od samoubistva zato što je ranije radio na neropsihijatrijskom odeljenju lokalnog zdravstvenog centra. Osobe sa rizikom od samoubistva šalju se na stručnu evaluaciju lekaru specijalisti u najkraćem mogućem roku.

Za poslednjih godinu dana bio je jedan slučaj gutanja kašike od strane zatvorenika koji je saniran bez štetnih posledica.

Iako u zatvoru borave i zatvorenici zavisnici od opojnih supstanci, za njih ne postoji nikakav poseban medicinski ili drugi tretman.

Sistematska evidencija znakova nasilja sprovodi se u zdravstvenim kartonima zatvorenika, ali ne i u posebnom protokolu.

Lekar učestvuje u izradi izveštaja nadležnim organima u traženju alternativnih rešenja za one zatvorenike za koje je lišavanje slobode zbog prirode njihove bolesti neprilično.

Kontrolu rada tehničara vrši uprava zatvora. Lekar i tehničari nisu posebno edukovani iz oblasti zatvorske patologije.

Osnovna zamerka intervjuisanih zatvorenika odnosila se na predugo čekanje na pregled kod lekara, s obzirom da lekar u zatvor dolazi samo jednom nedeljno, što praktično znači da ukoliko zdravstveno stanje zatvorenika nije takvo da zahteva intervenciju hitne pomoći, on će morati da sačeka od 1 do 6 dana na pregled kod lekara.

II

Neuskladjenost ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu okružnih zatvora (Pravilnik), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT-a)

- Osvetljenje, provetravanje i grejanje u sobama u kojima borave pritvorenici i zatvorenici u zatvorenom odeljenju nisu u skladu sa predviđenim standardima (čl. 58. ZIKS-a i para. 15. i 16. a. EZP);
- Zatvor je dužan da zatvoreniku omogući održavanje higijene, između ostalog i menjanjem posteljine najmanje dva puta mesečno, a po potrebi češće (čl. 38. Pravilnika i 24. EZP);
- Zatvorenici nemaju dovoljan pristup lekaru (para. 34. Standardi CPT-a, CPT/Inf (93)12);
- Zdravstveni pregledi se ne obavljaju tako da ih ne mogu čuti ni videti zatvorski službenici i drugi zatvorenici (para. 51. Standardi CPT-a, CPT/Inf (93)12).
- Edukacija zatvorskog osoblja o zaraznim bolestima nije izvršena, niti je planirana u skorijem vremenu (para. 54–56. Standardi CPT-a, CPT/Inf (93)12).

III

Preporuke

- Ugradnjom većih prozora, ili na drugi adekvatan način, rešiti problem nedovoljnog dotoka sunčeve svetlosti i svežeg vazduha, a postavljanjem jačih sijalica, pitanje lošeg veštačkog osvetljenja;
- Obezbediti posteljine i čebad u broju koji će omogućiti njihovo redovno pranje i zamenu;
- Omogućiti dolazak lekara u ustanovu, barem dva puta sedmično;
- Obezbediti uslove da se zdravstveni pregledi obavljaju tako da ih ne mogu čuti ni videti zatvorski službenici i drugi zatvorenici;
- Sprovesti edukaciju zatvorskog osoblja o zaraznim bolestima, bolestima zavisnosti i prepoznavanju rizika samoubistva.

Bezbednost

I

Eksterna bezbednost ovog zatvora je na visokom nivou. Iako se radi o zatvoru sa relativno malom populacijom, zatvor je delimično pokriven video nadzorom i senzorima kretanja, što je uz ogradni zid visine od oko 5 metara i službu obezbeđenja koja broji 28 ljudi, doprinelo da za poslednjih godinu dana nije bilo bekstava niti pokušaja bekstava od strane zatvorenika.

Nikakvi problemi nisu registrovani ni u delu koji se odnosi na internu bezbednost. I od strane uprave i osoblja, i od strane zatvorenika, dobili smo informacije da u ovom zatvoru nema ozbiljnijih incidenata i da nema neformalnih grupa ili pojedinaca koji na bilo koji način ozbiljno ugrožavaju druge zatvorenike, osoblje ili bezbednost u zatvoru. Jedina rizična i potencijalno incidentna grupa su zatvorenici zavisni od opojnih supstanci čiji je broj sve veći.

U poslednjih godinu dana, nisu zabeleženi ni slučajevi napada na bilo kog pripadnika zatvorskog osoblja od strane zatvorenika.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

– Nema neuskladjenosti ili odstupanja.

III

Preporuke

– Nastaviti sa dobrom praksom.

Zakornitost

I

Odmah po dolasku u zatvor pritvorena i zatvorena lica se upoznaju sa Pravilnikom o kućnom redu, a neka od osnovnih pravila vidno su istaknuta na hodnicima zatvora.

U 2003. godini zatvorenici su izrečene ukupno 24 disciplinske kazne, od čega jedna samica (uslovno odložena), 14 ukora, a u 9 slučajeva oduzimanje dodeljenih pogodnosti. Prema statistici, nije bilo žalbi zatvorenika na izrečene disciplinske kazne.

Takodje, prema statistici, osim jednog disciplinskog postupka pokrenutog protiv radnika službe za obuku i upošljavanje zbog konzumiranja alkohola (novčano kažnjen), nije bilo disciplinskih niti drugih postupaka protiv zatvorskog osoblja.

Zatvorenici sa kojima smo razgovarali nisu imali ozbiljnih pritužbi na ponašanje zatvorskog osoblja, a na pitanje da li smatraju da se pogodnosti pravilno dodeljuju/oduzimaju, odgovorili su "uglavnom, da", ali je prema rečima jednog zatvorenika indikativno da "u zatvorenom delu nema Zaječaraca". Nismo bili u prilici da proverimo istinitost ove informacije.

I osoblje i zatvorenici smatraju da ne postoji ozbiljna korupcija u zatvoru, tj. ukoliko postoji ona je na niskom nivou i uglavnom se vezuje za sitne ustupke od strane službe obezbedjenja.

Prema rečima upravnika, ovlašćeni nadzornici iz Uprave su bili u poseti ovom zatvoru tokom 2003. godine, i njihova glavna opservacija se odnosila na to da se u "previše slučajeva dodeljuju pogodnosti"(?).

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

– Nema značajnijih odstupanja.

III

Preporuke

– Uprava za izvršenje zavodskih sankcija generalno mora pojačati nadzor nad zakonitošću rada zatvorskih uprava i službi.

Resocijalizacija

I

Radno angažovanje i uposlenost zatvorenika je gotovo maksimalna i, prema rečima zaposlenih u službi za obuku i upošljavanje, ne postoji problem motivisanosti zatvorenika za rad. Jedini izuzetak su zavisnici od opojnih droga koji, prema tvrdnjama zaposlenih, ne žele da rade, kao i jedan broj zatvorenika iz zatvorenog odeljenja za koje nema adekvatnog posla u okviru zatvora.

U okviru 10 hektara kojima raspolaže zatvor, nalazi se poljoprivredna ekonomija (plastenici, farma koka, farma tovljenika, krava, ovaca...), gde se organizuje rad većine zatvorenika. Jedan manji broj zatvorenika (oko 15) radno je angažovan van ustanove u okviru firme "Kopaonik" za lesonit ploče, zatim, "Sintelona" za proizvodnju tepiha i Veterinarskog instituta na pomoćnim poslovima. U pitanju su zatvorenici iz otvorenog tretmana koji su svojim vladanjem i zalaganjem, na osnovu timske procene, zaslužili da budu radno angažovani van ustanove. Takođe, u okviru ustanove postoje i metalska i mašinska radionica gde se, u odnosu na prethodno obrazovanje i lične afinitete zatvorenika, ostvaruje njihovo radno angažovanje. Tehnologija, mehanizacija i oprema za rad zastarele su ili amortizovane, ali već duže vreme nema sredstava za nabavku savremenijih sredstava.

Ostali zatvorenici se upošljavaju prema potrebama ustanove na režijskim poslovima u kuhinji, restoranu, bifeu ili uređenju zatvorskog kruga.

U zavisnosti od radnog mesta i broja radnih sati, zarade zatvorenika se kreću između 200 i 1.200 dinara (3 do 20 eura). Zatvorenici ne rade vikendom, a po potrebi rade prekovremno za šta su dodatno plaćeni.

U zatvoru postoji samo jedno kvalifikovano lice zaduženo za rad na prevaspitanju zatvorenika. Posebno odeljenje za prijem, kao i tim za opservaciju i klasifikaciju zatvorenika ne postoji. Jedan vaspitač radi sa 80 zatvorenika. Iako nam je rečeno da to nije problem, mišljenja smo da takav odnos ne omogućava kvalitetan rad.

Kroz svakodnevne kontakte i uobičajene planirane razgovore vaspitača, prati se i procenjuje ponašanje svakog zatvorenika. Jednom nedeljno sprovodi se frontalni rad sa grupom, sa unapred planiranim temama (religija, interpersonalni odnosi, porodica...).

Ne postoji škola u okviru zatvora.

Struktura zatvorenika prema školskoj spremi ukazuje da ima nepismenih, odnosno da neki nemaju završnu ni osnovnu školu. Iako na nivou nadležnog ministarstva nema ni volje, ni sredstava da se bilo šta ozbiljnije učini na polju obrazovanja zatvorenika, na nivou ovog zatvora postoji svest da neke elementarne korake ipak treba preduzeti u tom pravcu. Podatak da je nedavno organizovan kurs opismenjavanja uz aktivno učešće jednog zatvorenika (po vokaciji učitelja), govori o toj svesti.

U okviru aktivnosti u slobodno vreme zatvorenika u ustanovi su organizovane sportske i druge aktivnosti. U nekoliko navrata, zatvorenici kojima to tretman dozvoljava, vodjeni su na pozorišnu predstavu i u muzej, a zatvor su u par navrata posetili i različiti kulturni i estradni umetnici.

Zatvorenici iz zatvorenog odeljenja omogućeno je da se dva sata dnevno šetaju ili bave drugim sportskim aktivnostima. Međutim, za njih nisu organizovane nikakve kulturne i druge aktivnosti.

U okviru dnevnog boravka poluotvorenog odeljenja nalazi se i bilijarski sto, postoje sprave za vežbanje, ali ne i adekvatan prostor u koji bi se ove sprave smestile.

Biblioteka, koja se nalazi u okviru dnevnog boravka, broji oko 650, uglavnom starijih naslova. Rečeno nam je da zatvorenici generalno nisu motivisani da čitaju, mada su zatvorenici u zatvorenom delu više zainteresovani od ostalih.

Ne postoje posebne prostorije za obavljanje verskih obreda, a ako neki od zatvorenika to zatraži, omogućen mu je kontakt sa sveštenim licem.

Pripreme za otpust ne podrazumevaju nikakve posebne programe, a saradnja sa drugim ustanovama je veoma slaba. Saradnja sa centrima za socijalni rad gotovo i da ne postoji.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

- Ne postoji prijemno odeljenje u okviru koga bi se preko multidisciplinarnog pristupa ispitala ličnost zatvorenika i utvrdio program postupanja s njim (čl. 12. Pravilnika);
- S obzirom na samo jednog vaspitača, nemoguće je primeniti programe postupanja prema individualnim potrebama i sposobnostima svakog zatvorenika (para. 66. EZP);
- Zatvorenici moraju ostvariti svoja prava vezana za očuvanje njihovog fizičkog i mentalnog zdravlja, prava na veroispovest, prava na osnovno, srednje obrazovanje i stručno osposobljavanje (čl. 42, 43, 46, 47 i 48 Pravilnika, para. 46, 71, 82, 84 EZP; para. 47. i 48. Standardi CPT-a, CPT/Inf (92) 3);

III

Preporuke

- Pojačati službe za prevaspitanje upošljavanjem psihologa, čime će se formirati kompletnije prijemno odeljenje;
- Više pažnje posvetiti prevaspitanju zatvorenika u svim aspektima (obogaćivanjem bibliotečkog fonda, organizovanjem različitih edukativnih kurseva i drugih konstruktivnih aktivnosti);
- Ulagati napore ka ostvarenju bolje saradnje sa centrima za socijalni rad i drugim ustanovama i pojedincima koji bi sa različitih aspekata doprineli resocijalizaciji zatvorenika i njihovoj boljoj adaptaciji po puštanju na slobodu.

Konatakti sa spoljnim svetom

I

U okviru zatvorenog i poluotvorenog odeljenja postoji po jedna telefonska govornica koje zatvorenici u zavisnosti od tretmana mogu koristiti jednom (zatvoreni) ili dva puta nedeljno (poluotvoreni tretman) u trajanju od po 10 minuta. U otvorenom odeljenju postoji telefon sa koga zatvorenici mogu telefonirati ali i primati pozive rodbine.

Zatvorenici nisu imali nikakvih pritužbi na ovaj vid komunikacije, kao ni na mogućnost dopisivanja sa spoljnim svetom. U okviru zatvora postoji i sanduče od koga ključ ima samo upravnik zatvora, čime je omogućena direktna komunikacija sa upravom bez prethodnog kontaktiranja vaspitača ili službe obezbeđenja.

Nije bilo pritužbi ni na režim primanja paketa ili novčanih pošiljki.

U pritvorskom i zatvorenom delu posete zatvorenima odvijaju se u prostoriji odeljenoj rešetkama, dok se za ostale posete organizuju u TV sali ili napolju ako vremenski uslovi to dozvoljavaju.

Postoji i posebna soba u kojoj zatvorenici jednom u tri meseca mogu provesti tri sata sa suprugom i porodicom.

Kontakti sa punomoćnikom dozvoljeni su kad god to punomoćnik ili zatvorenik zatraže.

U svakom odeljenju se nalazi po jedan TV prijemnik. Od zatvorenika smo saznali da bi još jedan televizor u dnevnom boravku poluotvorenog odeljenja bio neophodan s obzirom da se u njemu nalazi najveći broj zatvorenika.

U zatvor ne dolaze primerci besplatne štampe, a zatvorenici mogu da se pretplate na neki od listova ukoliko to žele i imaju sredstava.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

- Nema neusklađenosti ili odstupanja.

III Preporuke

– Obezbediti još jedan televizor u cilju poboljšanja ovog vida informisanja zatvorenika sa dešavanjima u spoljnom svetu.

Osoblje

I

Po sistematizaciji, u ustanovi nije predviđeno postojanje službe za prevaspitanje. U praksi to znači da je samo jedna osoba, po vokaciji specijalni pedagog, odgovorna i zadužena za prevaspitni rad sa zatvorenicima. To se odnosi kako na fazu prijema, odnosno ispitivanja ličnosti novopridošlog zatvorenika, tako i na dalje postupanje sa njim. Preopterećenost administrativnim poslovima, ostavlja malo prostora za intenzivniji i posvećeniji rad sa samim zatvorenicima. Upravnik nas je obavestio da je od Ministarstva pravde tražio da se ovom zatvoru sistematizacijom omogući još jedno radno mesto vaspitača, ali još uvek nije dobijen nikakav odgovor na ovaj zahtev.

Treba napomenuti da u ovoj ustanovi postoji osoba koja je po zanimanju socijalna radnica i koja je ranije radila u službi prevaspitanja, ali je na osnovu nama nejasnih razloga premeštena i uposlena na opštim poslovima. Kako nam je rečeno, ova osoba učestvuje na timskim sastancima, koji su jednom nedeljno, i na taj način doprinosi svojim mišljenjima i predlozima radu sa zatvorenicima.

Službu za obuku i upošljavanje čini 8 radnika. Jedan sa visokom stručnom spremom – načelnik službe; jedan radnik sa višom stručnom spremom i 6 sa srednjom. Osoblje ove službe međusobno dobro saradjuje, odgovorno realizuje svoje zadatke, što svakako doprinosi dobrom funkcionisanju ove službe. Mišljenje i predlozi osoblja ove službe, sa aspekta prevaspitanja, zauzimaju značajno mesto kako prilikom reklasifikacije tako i u direktnom kontaktu i odnosu prema uposlenim zatvorenicima.

Kako je već napomenuto, protiv jednog radnika ove službe vođen je disciplinski postupak zbog konzumiranja alkohola.

Služba obezbeđenja broji 28 radnika, što je prema internoj sistematizaciji optimalno za ovaj zatvor. Od zaposlenih u službi jedan radnik ima visoku, jedan višu, a ostali srednju stručnu spremu. Načelnik službe ima završenu Vojnu akademiju, a nakon demobilizacije 1995. godine zaposlio se u ovom zatvoru.

Od načelnika smo saznali da pripadnici službe obezbeđenja nisu zainteresovani za stručno usavršavanje i dodatne edukacije i da bi na to neko morao da ih potakne i motiviše.

S obzirom na to da u zatvoru ne postoje neformalne grupe i da je atmosfera između pritvorenika, zatvorenika i osoblja uglavnom pozitivna, pripadnici službe nisu bili suočeni sa ozbiljnijim izazovima po pitanju bezbednosti.

Služba u zatvoru zauzima centralno mesto, a načelnik ističe da je veoma zadovoljan saradnjom sa ostalim službama u ustanovi.

Protiv pripadnika službe u poslednjih šest meseci nisu vođeni ni disciplinski ni krivični postupci.

Načelnik službe je sugerisao da bi nadležne institucije trebalo da organizuju kurseve za stručno usavršavanje pripadnika službe i usavršavanje iz oblasti ljudskih prava.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– Tokom radnog angažmana svaki zaposleni mora održavati i usavršavati svoje znanje i stručnu sposobnost, odnosno mora im biti pružena prilika da obogate svoje iskustvo i znanje (para. 51, 52, 54, 55 EZP).

– Osoblje ustanove se mora edukovati, posebno iz oblasti ljudskih prava, međuljudske komunikacije i podizanja kvaliteta života u zatvorskim ustanovama (Para. 59. i 60. Standardi CPT-a, CPT /inf (92) 3).

III Preporuke

– Omogućiti svim zaposlenima u ustanovi, a posebno onima koji su u svakodnevnom kontaktu za zatvoreničkom i pritvoreničkom populacijom, da se permanentno edukuju i proširuju svoja stručna znanja, ali i znanja iz oblasti ljudskih prava i međuljudske komunikacije.

OKRUŽNI ZATVOR U BEOGRADU

Datum posete: 21. januar 2004. godine

Tip ustanove: poluotvorena

Populacija: muškarci i žene (punoletni i maloletni)

Broj pritvorenika: 757

Broj zatvorenika: 40

Sastav tima: dva pravnika, lekar i specijalni pedagog

Napomena: Usled zakonskih ograničenja timu je bio dozvoljen razgovor samo sa osobljem i osuđenim licima, ali ne i sa pritvorenicima

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Kvalitet i uslovi života pritvorenika i zatvorenika u Okružnom zatvoru u Beogradu nisu bitnije izmenjeni u odnosu na one koje smo zatekli prilikom naše poslednje posete.⁸

Osnovna razlika u odnosu na prethodnu posetu je veća prenaseljenost soba u pojedinim blokovima, jer je broj pritvorenika u odnosu na onaj iz meseca novembra 2002. godine znatno povećan⁹, što negativno utiče na stepen higijene. Uprava smatra da će ovaj problem prenaseljenosti biti rešen završetkom radova na rekonstrukciji pritvorskog odeljenja koje se nalazi u okviru zgrade Specijalnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu (druga lokacija) i renoviranjem jednog bloka ovog zatvora. Ovaj novi smeštajni kapacitet od oko 100 kreveta trebalo bi da omogući da se pritvorena lica ravnomernije rasporede po sobama, tako da prostorna kubikaža korespondira onoj koja je predviđena domaćim zakonodavstvom.

Pored rekonstrukcije ovog bloka koji je dugi niz godina bio van upotrebe, prošle godine završeno je renoviranje još jednog bloka Okružnog zatvora. Ipak, ovo renoviranje nije podrazumevalo temeljnije arhitektonske zahvate (i dalje nema mogućnosti dotoka svežeg vazduha i sunčeve svetlosti), već se sastojalo od zamene podova, instalacija i krećenja zidova.

Pitanje ventilacije i osvetljenja, direktnog dotoka svetlosti i vazduha u sobe u kojima borave pritvorenici, kao osnovnog nedostatka ovog zatvora, moguće je rešiti ukoliko bi se arhitektonskom rekonstrukcijom sazidale sobe na mestu gde se sada nalaze hodnici. Ovakva rekonstrukcija je napravljena na četvrtom spratu zgrade i to na krilu gde je stacionirano žensko odeljenje KPD Bolnica. Na naše pitanje upućeno upravniku, da li i oni predviđaju takav zahvat na onom krilu koje upravo rekonstruišu, dobili smo odgovor da to nije moguće, jer bi takav zahvat išao na uštrb interne bezbednosti u ustanovi. Upravnik nam je pojasnio da bi prozori na sobama u kojima bi boravili pritvorenici gledali na krug za šetnju, a to bi onda teoretski dozvolilo kontakt pritvorenika sa onima koji izađu na krug u šetnju.

Samice ovog zatvora nisu renovirane i nalaze se u veoma lošem stanju, a njihovi osnovni nedostaci su nepostojanje prirodnog provetravanja, loše grejanje i loše veštačko osvetljenje.

Gotovo sve sanitarne prostorije koje smo videli jesu vlažne, oronulih zidova, dotrajalih instalacija i sanitarnih elemenata.

U pritvoru se u odvojenim prostorijama, bez mogućnosti kontakata sa ostalom populacijom trenutno nalaze 24 žene i 8 maloletnika.

⁸ Izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, sačinjen nakon obilaska Okružnog zatvora u Beogradu, dana 12. novembra 2002. godine, publikovan u ediciji "Helsinške sveske" br. 17 pod nazivom: "Kako do evropskih standarda-zatvori u Srbiji 2002-2003", str. 215.

⁹ U novembru mesecu 2002. u zatvoru je bilo 480 pritvorenika i 28 zatvorenika.

S obzirom na povećan broj pritvorenih lica, nemogućnost odvijanja njihovih šetnji u propisanom vremenskom trajanju predstavlja još veći i za sada nerešiv problem.

I pored redovnih popravki i sanacija koje se obavljaju u Okružnom zatvoru poslednjih godina, i dalje ostaje opšti utisak zapuštenosti, slabe opremljenosti i nehigijenskih životnih uslova.

B) KUHINJA I ISHRANA PRITVORENIKA

Osnovni problem kuhinje Okružnog zatvora je njena lokacija u podrumu zatvora, što znači da se duž njenog plafona prostiru kanalizacione i vodovodne cevi koje cure, zbog čega su zidovi i plafoni neprekidno vlažni i sa njih se odronjava malter. Higijenski uslovi su veoma loši, i ovaj prostor zahteva hitno i kompletno renoviranje.

Oprema u kuhinji je poboljšana, jer je uprava nabavila dva velika kiperi za pripremanje i hladnjak za čuvanje hrane. Prema rečima upravnika, nedavno je na mesto šefa kuhinje primljen profesionalni kuvar koji je radio u hotelu "Majestic", te je zahvaljujući ovim inovacijama kvalitet hrane znatno poboljšan.

S druge strane, zatvorenici sa kojima smo vodili razgovor nisu smatrali da se kvalitet pripremanja hrane znatno popravio i da voća, svežeg povrća i mlečnih preradjevina i dalje nema na jelovniku.

Trenutno se 30 pritvorenika nalazi na posebnom, dijetetskom režimu ishrane.

Protvorenici i zatvorenici dopunski izvor hrane predstavlja i kantina koja je, po našem mišljenju, jedna od najbolje snabdevenih u Srbiji.

C) MEDICINSKA NEGA PRITVORENIKA

Zdravstvena služba Okružnog zatvora u Beogradu je organizovana kao samostalna služba. Služba poseduje ambulantu i stomatološku ordinaciju. Zaposlena su tri lekara, jedan stomatolog i prateće medicinsko osoblje. Popunjenost po sistematizaciji je potpuna. Radno vreme službe je od 8 do 21 h.

Noću i preko vikenda služba se u hitnim slučajevima oslanja na usluge KPD Bolnica (u istoj zgradi) kao i na civilne zdravstvene ustanove (Urgentni centar i Gradsku bolnicu).

Prilikom prijema u zatvor zatvorena i pritvorena lica bivaju podvrgnuta obaveznom medicinskom pregledu, kojom prilikom im se otvara zdravstveni karton. Pomoć lekara, zatvorena lica mogu zatražiti pismeno preko službe obezbeđenja. Lekari na osnovu takve prijave pozivaju one koji su pomoć zatražili i uglavnom svi bivaju pregledani.

Na lekarski pregled se ne čeka, osim tokom vikenda i o praznicima. Procenu o hitnosti ukazivanja medicinske pomoći donosi radnik službe obezbeđenja (nadzornik).

Dva puta nedeljno lekari obilaze sva zatvorena lica. Isto se čini i sa zatvorenici u samici. Zatvorski lekar je dužan da izda potvrdu o sposobnosti zatvorenika da izdrži disciplinsku kaznu samice.

Maloletne osobe imaju redovne sistematske preglede u KPD Bolnica.

U ambulanti se može sprovesti samo osnovni medicinski pregled dok se u svim komplikovanim slučajevima služba oslanja na usluge KPD Bolnica kao i na civilne zdravstvene ustanove.

Uslovi za stacionarno lečenje ne postoje, tako da se obolelima izriče mera mirovanja i oni leže u prostoriji u kojoj i inače borave sa ostalim pritvorenici.

U okviru ambulante postoji i apoteka čiji rad nadzire lekar i za to određeno medicinsko osoblje.

Stomatološka ordinacija je operativna i pritvorena i zatvorena lica imaju mogućnost korišćenja ovog vida zdravstvene zaštite.

Psihijatrijska nega zatvorenih lica se ostvaruje preko usluga KPD Bolnica.

Zatvorenici su dostupne informacije koje se tiču njihovog zdravstvenog stanja, terapije, toka lečenja, propisanih lekova, a njihove porodice i advokat mogu ove podatke dobiti ukoliko to pismeno zatraže (ovo se ne odnosi na pritvorena lica).

Lečenje se sprovodi uz saglasnost i pristanak pacijenata.

Pregledi se obavljaju tako da ih ne mogu čuti ni videti drugi zatvorenici ni osoblje.

Evidencija znakova nasilja se zavodi u protokolu, a postoji i kompjuterska baza podataka. U slučajevima kada se u zatvor dovodi lice za koje je očigledno da je prilikom ispitivanja od strane policije pretrpelo ozbiljnije telesne povrede, ono se sprovodi do Urgentnog centra, tako da i tamo postoji dokumentacija o eventualnim povredama.

Pritvorenici nemaju mogućnosti uvida u evidenciju o povredama koje su zadobili.

Za vreme vanrednog stanja (12. marta do 22. aprila 2003. godine) i tokom policijske operacije "Sablja", do javnosti su doprle informacije da su u ovaj zatvor dovodjeni ljudi koji su bili surovo pretučeni od strane policije, ali da im nije uvek bila pružena adekvatna medicinska pomoć, kao i da lekari nisu želeli da u kartonima konstatuju pravu težinu ili broj pretrpljenih povreda¹⁰. Takođe, iako je to Zakonikom o krivičnom postupku i Pravilnikom o kućnom redu za primenu mere pritvora predviđeno pravo pritvorenih lica da ih o sopstvenom trošku poseti i pregleda lekar koga oni izaberu, to pravo im nije bilo dozvoljeno.

S obzirom da se radi o licima protiv kojih su postupci još uvek u toku, tim Helsinškog odbora nije mogao imati uvida u zdravstvene kartone ovih lica, niti je mogao obaviti razgovor sa njima, zbog čega se ne može izjasniti o istinitosti ovih informacija. Iz istog razloga, nismo bili u mogućnosti da proverimo informacije o nehumanim uslovima života pritvorenih lica u ovom zatvoru tokom vanrednog stanja¹¹.

Ukoliko dođe do fizičkog zlostavljanja od strane zatvorenika ili službe obezbeđenja, medicinska služba usmenim putem obaveštava načelnika službe obezbeđenja, koji bi trebalo da preduzme mere ka utvrđivanju osnovanosti pritužbe.

Kontrolu i nadzor nad ishranom vrši lekar svakodnevno, a nad higijenom, sanitarnim uređajima, ventilacijom i grejanjem dva puta nedeljno tokom redovnih poseta.

Informacije o zaraznim bolestima se usmeno prezentiraju zatvorenicima. Zatvorsko osoblje je edukovano o specifičnostima ophođenja sa HIV pozitivnim osobama, a trenutno pet HIV pozitivnih je fizički odvojeno od ostalih pritvorenika. Ovo odvajanje je obrazloženo činjenicom da ostali pritvorenici ne žele HIV pozitivne u svom najbližem okruženju.

Medicinsko osoblje nije edukovano da prepozna rizik od samoubistva dok su radnici službe obezbeđenja imali takav vid edukacije.

Zdravstveno osoblje je decembra 2003. godine u Republičkom zavodu za zdravstvenu zaštitu pohađalo kurs o specifičnostima zatvorske patologije.

Zdravstvena služba učestvuje u izradi izveštaja za nadležne organe u slučajevima traženja alternativnih rešenja za zatvorenike za koje je lišavanje slobode neprilično.

Rad zdravstvene službe kontroliše uprava i načelnik službe. Kontrolu nad stručnim radom bi trebalo da sprovodi republičko Ministarstvo zdravlja, ali već godinama ovo ministarstvo ne preduzima nikakve aktivnosti na ovom polju.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu za primenu mere pritvora (Pravilnik), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT-a)

– Sobe pojedinih blokova u kojima pritvorenici borave su prenaseljene (čl.58. stav 1. ZIKS-a i čl. 14 st. 1. Pravilnika, Para. 46. i 50. Standardi CPT-a, CPT/Inf (92)3, para. 13. CPT/inf (97) 10, para. 28.i 29. CPT/Inf (2001)16);

– U sobama u kojima pritvorenici borave ne postoji direktan dovod svetlosti i vazduha, pa je vazduh u sobama zagušljiv, a dnevno osvetljenje nije adekvatno (para 15. EZP, para 16. EZP, para. 30. Standardi CPT-a, CPT/Inf (2001)16);

– Stanje sanitarnih uređaja u sobama pojedinih blokova je loše i ne odgovara predviđenim higijenskim i zdravstvenim standardima (para 17. i 20. EZP, para 49. i 50. Standardi CPT-a, CPT/Inf (92)3, para 13.2. Standardi CPT-a, CPT/inf (97) 10);

– Oprema u sobama je stara i nefunkcionalna (para 20. i 24. EZP);

– Pripremanje hrane se vrši u prostoriji koja je higijenski i sanitarno neuslovna (para. 25. stav 1. EZP);

¹⁰ Tokom vanrednog stanja Helsinškom odboru nije bila dozvoljena poseta nijednom zatvoru ili zavodu..

¹¹ Videti "Inicijalna zapažanja i predloge koji proističu iz posete pritvorenim licima u Beogradu od 14. do 15. aprila 2003. godine", koji su sačinili Misija OEBS-a u SCG, Biro za demokratske institucije i ljudska prava OEBS-a (ODIHR) i kancelarija Visokog komesara za ljudska prava UN u SCG.

- Pritvorenici sve vreme provode zatvoreni u sobama, a boravak na svežem vazduhu omogućen im je u vremenskom intervalu od po 15–20 minuta dnevno (član 28. stav 1. Pravilnika, para 47. i 48. Standardi CPT-a, CPT/Inf. (92) 3);
- Ne postoje uslovi za stacionarno lečenje (para. 38. Standardi CPT-a, CPT/Inf (93) 12);
- Zatvorenici nemaju mogućnost uvida u evidenciju o zadobijenim povredama (para 61. Standardi CPT-a, CPT/Inf (93) 12);
- Nema nikakvog medicinskog opravdanja za odvajanje zatvorenika isključivo na osnovu toga što je HIV pozitivan (para. 56. Standardi CPT-a, CPT/Inf(93) 12);
- Pozitivno zakonodavstvo ne omogućava profesionalnu nezavisnost medicinskog osoblja jer je rad i finansiranje zdravstvene službe pod kontrolom uprave, odnosno Ministarstva pravde (para. 71. i 72. Standardi CPT-a, CPT/Inf (93) 12).

III

Preporuke

- Završiti započeto renoviranje objekata kako bi se rešio prioritetan problem prenaseljenosti;
- Pojačati veštačko osvetljenje u spavaonicama;
- Obezbediti ormarić sa bravom i katancem za svakog pritvorenika;
- Renovirati toalete i sanitarne uređaje;
- Obezbediti dovoljnu količinu mazuta kako bi se zatvor grejao tokom celog dana u toku grejne sezone;
- Rešiti problem pranja i sušenja veša za pritvorenike;
- Izmestiti kuhinju van podrumskih prostorija;
- Obezbediti prostoriju za stacionarno lečenje pritvorenika i zatvorenika;
- Omogućiti pritvorenicima i zatvorenicima uvid u evidenciju o zadobijenim povredama.

Bezbednost

I

Arhitektonska struktura zgrade Okružnog zatvora primarno doprinosi visokom stepenu bezbednosti ove ustanove. Međutim, ostali elementi koji utiču na ovu dimenziju nisu na odgovarajućem nivou.

Odnos broja pripadnika službe obezbeđenja prema broju pritvorenika i zatvorenika koji iznosi 200:800 nije zadovoljavajući, posebno kada se ima u vidu da ova ustanova ima najveći broj sproveda van ustanove u Srbiji (dnevno između 35–55). Drugo, ustanova nema odgovarajući sistem elektronskog nadziranja koje bi moglo doprineti unapređenju eksterne i interne bezbednosti. Treće, loše stanje voznog parka (dva novija i tri dotrajala vozila za sprovod pritvorenika i zatvorenika) sa kojima ustanova raspolaže, ukazuje na neophodnost nabavke novih, blindiranih vozila.

Međutim, i pored objektivnih nedostataka, u poslednjih šest meseci nije bilo bekstva, niti pokušaja bekstva iz ovog zatvora.

Načelnik službe obezbeđenja je istakao da je problem nedostatka ljudi koji su uposleni u službi nadomešten kroz česta dežurstva i prekovremeni rad, što je bilo posebno izraženo u vreme vanrednog stanja, ali da to ne može biti trajnije rešenje za problem bezbednosti ustanove. Takođe, on je naglasio da struktura pritvorenika optuženih za organizovani kriminal, ratne zločine i druga teška krivična dela dodatno komplikuje problem bezbednosti. Nadležnost specijalnog odeljenja Okružnog suda uslovlila je smeštanje pripadnika svih organizovanih kriminalnih grupa u Srbiji (protiv kojih su pokrenuti krivični postupci), u Okružni zatvor u Beogradu. Potreba da se svi oni smeštajno razdvoje i da im se onemogući bilo kakav međusobni kontakt, usloznjava problem interne bezbednosti u zatvoru.

Od načelnika smo saznali da su upravnik i čelnici službe obezbeđenja bili izloženi anonimnim pretnjama ljudi povezanih sa pripadnicima organizovanih kriminalnih grupa koji se nalaze u pritvoru Okružnog zatvora, a da su upravnik i načelnik službe bili izloženi i medijskoj kampanji koju su protiv njih vodili novinari pojedinih dnevnih i nedeljnih listova i časopisa, što je dodatno opteretilo rad i funkcionisanje službi u zatvoru.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– Manjak osoblja i čest prekovremeni rad izazivaju stres kod osoblja što pogoduje stvaranju tenzija (para. 26. Standardi CPT-a, CPT/Inf (2001)16).

III

Preporuke

- Proširiti postojeću sistematizaciju pripadnika službe obezbeđenja;
- Opremiti ustanovu odgovarajućom opremom za elektronski nadzor;
- Obnoviti vozni park ustanove nabavkom blindiranih vozila za transport pritvorenika.

Zakonitost postupanja

I

S obzirom da 95% populacije ove ustanove predstavljaju pritvorene osobe koje se nalaze pod jurisdikcijom suda, Helsinški odbor nije bio u mogućnosti da dodje do informacija koje se tiču zakonitosti postupanja uprave i osoblja prema njima.

Prema informacijama koje smo dobili od uprave, svaki pritvorenik se prilikom prijema upoznaje sa pravilima kućnog reda. Na nekoliko mesta istaknuta su osnovna pravila kućnog reda, ali smatramo da s obzirom na veličinu zatvora i populaciju u njemu, to nije učinjeno u dovoljnom broju.

Prilikom razgovora sa nekolicinom zatvorenika koji se nalaze na izdržavanju kazne, nismo čuli značajnije pritužbe na zakonitost postupanja. Međutim, kao i u ranijim izveštajima, treba naglasiti da je Okružni zatvor u Beogradu inkompatibilan sa poluotvorenim tipom ustanove kakav je predviđen Zakonom, s obzirom da arhitektura i okruženje zatvora odgovara ustanovama zatvorenog tipa. Ova činjenica značajno doprinosi intenziviranju osećanja izolovanosti onih osoba koja su u okružni zatvor upućena na izdržavanje kazne u trajanju do godinu dana, a prinudjena su da je izdržavaju u ovakvom okruženju.

Evropski komitet za prevenciju torture preporučuje da zatvorena lica koja se nalaze pod najstrožim režimom moraju provoditi van soba bar osam sati u toku dana i da tokom tog vremena moraju biti uključeni u svrsishodne aktivnosti. Pritvorenici koji u ovom zatvoru nekad provode i po 2 godine, osim 15–20 minuta dnevne šetnje, nemaju nikakvih drugih aktivnosti van soba u kojima borave tokom celog dana.

II

Neusklađenost ili odstupanja

– Zatvorski režim u kome se nalaze pritvorenici i zatvorenici ne sme dodatno uvećavati njihovu patnju i osećaj izolovanosti. Standardi CPT-a preporučuju da lica koja se nalaze pod istragom moraju provesti bar osam sati dnevno izvan soba (ćelija) i da bi trebalo da i oni budu uključeni u svrsishodne aktivnosti. Ona lica koja se već nalaze na izdržavanju kazne zatvora moraju uživati još povoljniji režim od ovog (para. 64. EZP, para. 47. Standardi CPT-a, CPT/Inf (92) 3);

– Zavod mora raspolagati odvojenim delovima kako bi se mogli sprovesti različiti režimi postupanja sa zatvorenima (para. 13. EZP).

III

Preporuke

– Izvršiti adaptaciju zgrade i unutrašnju reorganizaciju kako bi se omogućio tretman pritvorenika i zatvorenika koji korespondira sa Evropskim zatvorskim pravilima i standardima koje preporučuje evropski Komitet za prevenciju torture.

Resocijalizacija

I

U ustanovi ne postoje služba prevaspitanja i služba za obuku i upošljavanje preko kojih bi se ostvarivao aspekt resocijalizacije. Internom sistematizacijom ove službe nisu ni predviđene jer relativno mali broj zatvorenika koji izdržavaju kazne i njihova struktura nisu uslovile potrebu za uspostavljenjem posebnih službi. Stav uprave je da su dva vaspitača i majstori koji su uposleni na održavanju objekta sasvim dovoljni za ostvarenje ciljeva i zadataka resocijalizacije.

Naše je mišljenje da ovakva organizacija ne omogućava kvalitetan rad sa zatvorenicima.

U razgovoru sa vaspitačima saznali smo da posebno odeljenje za prijem, kao i tim za opservaciju i klasifikaciju zatvorenih lica, praktično ne postoji. Dva vaspitača pokrivaju kako fazu prijema, odnosno ispitivanja ličnosti novopridošlog zatvorenika, tako i naknadni tretman resocijalizacije. Kroz svakodnevne kontakte i uobičajenim planiranim razgovorima vaspitača, prati se i procenjuje ponašanje svakog zatvorenika. Vaspitači formalne razgovore obavljaju sa zatvorenicima jednom nedeljno, dok neformalnih kontakata sa zatvorenicima ima svakodnevno.

Ne postoje vaspitne grupe, već oba vaspitača rade sa svim zatvorenicima.

I ako je za to predviđen prostor, biblioteka još uvek nije formirana.

Ustanova svakodnevno dobija nekoliko primeraka dnevnih novina ("Politika") koje su dostupne zatvorenicima, (pritvorenici se mogu pretplatiti), a radio i TV aparata ima u dovoljnom broju da program nesmetano mogu pratiti oni koji to žele.

Organizovanih aktivnosti u slobodno vreme i dalje nema.

Struktura zatvorenika prema školskoj spremi ukazuje na to da nema nepismenih, odnosno da većina ima završenu srednju školu.

Radno angažovanje nije posebno organizovano, već se zatvorenici upošljavaju prema potrebama ustanove na režijskim poslovima, u kuhinji, restoranu, kantini, paketnom odeljenju, kartonaži ili na održavanju voznog parka.

Opšti je utisak da je postojanje osoblja i uopšte rad zatvorenika u funkciji održavanja i funkcionisanja same ustanove, a ne primarno u funkciji prevaspitanja.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi zatvorenika prema veroispovesti zastupljeni su uglavnom pritvorenici/zatvorenici pravoslavne vere.

Trenutno ne postoji mogućnost obezbeđenja posebnih prostorija za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. Neposredno pred izlazak sprovodi se uobičajana procedura obaveštavanja nadležnih organa, SUP-a, eventualno centra za socijalni rad.

II

Neusklađenost ili odstupanja

– Po prijemu, u postupku proučavanja ličnosti primeniti princip individualnosti, odnosno primeniti program postupanja prema individualnim potrebama i sposobnostima svakog zatvorenika (para. 66. EZP);

– Zatvorenici moraju ostvariti svoja prava vezana za očuvanje njihovog fizičkog i mentalnog zdravlja, prava na stručno osposobljavanje, prava na veroispovest, i dr. (čl. 42., 46, 47. 48. Pravilnika o kućnom redu okružnih zatvora; para. 46. 71. 82. i 84. EZP; Para. 47. 48. 51. Standardi CPT-a, CPT/Inf (92) 3);

– U cilju što bolje komunikacije i kvalitetnog rada uprava mora primeniti i obezbediti organizacija različitih službi naročito uzimajući u obzir različite aspekte njihovog postupanja sa zatvorenicima (čl. 17. ZIKS-a, para. 59. EZP, para. 45. Standardi CPT-a, CPT/Inf (92) 3).

III Preporuke

- Izmeniti postojeću sistematizaciju u cilju organizovanja službe za prevaspitanje, upošljavanja psihologa, te formiranja prijemnog odeljenja;
- Fokusirati se na prevaspitanje osuđenih lica u svim aspektima;
- Oformiti biblioteku i organizovati različite aktivnosti u slobodno vreme;
- Poštovati zakonski koncept prema kome je radno angažovanje pre svega u funkciji prevaspitanja i resocijalizacije zatvorenih lica.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

Sva lica koja se nalaze u pritvoru kontakte sa spoljnim svetom ostvaruju shodno relevantnim zakonskim i podzakonskim aktima, što znači uz nadzor i odobrenje postupajućih sudija nadležnih sudova.

Zatvorenici imaju na raspolaganju jednu telefonsku govornicu i nemaju nikakvih pritužbi na postupak korišćenja ovog vida komunikacije, kao ni na korišćenje prava na dopisivanje, mada ovaj vid komunikacije retko koriste.

Služba obezbeđenja proverava sadržaj paketa koji se upućuju pritvorenicima i zatvorenicima i iz njih odstranjuje samo ono što je zabranjeno prema pravilnicima o kućnom redu.

Nedavno su renovirane prostorije za razgovore sa advokatima, prostorije u kojima se odvijaju saslušanja okrivljenih od strane suda i prostorije za posete rodbine, mada u poslednjim nije rešen problem grejanja.

Ne postoje posebne prostorije za posete supružnika i dece.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

- Nema značajnijih odstupanja.

Osoblje ustanove

I

Za razliku od prošlogodišnje posete, kada nam ta informacija nije bila dostupna, prilikom ovog obilaska dobili smo informaciju da služba obezbeđenja trenutno angažuje 192 radnika. Od toga 180 imaju srednju, desetero ima višu, a dva radnika visoku stručnu spremu.

U poslednjih šest meseci nije bilo otkaza, izostajanja niti dužih bolovanja. Protiv dvojice radnika službe obezbeđenja, za vreme trajanja operacije "Sablja", vođen je disciplinski postupak, nakon čega su dobili otkaze. Prema rečima uprave, oni su učestvovali na konferencijama za štampu koje su imale za cilj da kompromituju zatvorsku upravu i neke funkcionere tadašnje Vlade Republike Srbije.

Od načelnika smo saznali da služba funkcionise dobro, ali da gotovo svi radnici rade pod velikim opterećenjem. Nedostatak ljudstva se kompenzuje kroz neprekidna dežurstva, ali načelnik upozorava da je sve teže motivisati ljude da rade ovim tempom na duži vremenski period. U poglavlju izveštaja koje se odnosi na pitanje bezbednosti pomenuli smo da rad pripadnika dodatno otežava struktura pritvoreničke populacije, broj dnevnih sprovoda i stanje voznog parka ustanove.

I pored svih problema načelnik službe je zadovoljan radom uprave, saradnjom sa drugim službama i položajem službe u ustanovi. Uprava je nedavno obezbedila novu opremu za pripadnike službe obezbeđenja, tačnije, nove pištolje i pancir košulje.

Pripadnici službe obezbeđenja su pohađali obuku koju je organizovala Misija OEBS-a u SCG, i koju su, prema rečima upravnika zatvora, izuzetno dobro prihvatili. Upravnik je mišljenja da je potrebno ustanoviti neku vrstu instituta kroz koji bi se edukovali ljudi koji bi kasnije radili u zatvorima i zavodima, a posebno onih koji bi bili uposleni u službi obezbeđenja.

Dva vaspitača i 25 majstora organizaciono deluju u okviru službe za opšte poslove. Po struci, vaspitači su specijalni pedagog i socijalni radnik.

U poslednjih šest meseci pomenuti radnici ustanove nisu povredili radne obaveze, niti su protiv njih vođeni disciplinski postupci.

Iako majstori nemaju status instruktora, oni faktički obučavaju zatvorenike različitim poslovima (bravarski, vodoinstalaterski, električarski). Mišljenje i predlozi ovog osoblja, sa aspekta prevaspitanja, trebalo bi da zauzimaju daleko značajnije mesto kako prilikom reklasifikacije tako i u direktnom kontaktu i odnosu prema uposlenim zatvorenima. Prema rečima zaposlenih, zbog njihovog formalnog statusa "majstora", osećaju se marginalizovano i degradirano u odnosu na ostalo osoblje i raniji položaj, kada su imali zvanje instruktora.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– Osoblje ustanove se mora edukovati, posebno iz oblasti ljudskih prava, međuljudske komunikacije, smanjivanja napetosti i podizanja kvaliteta života u zatvorskim ustanovama (para. 59. i 60. Standardi CPT-a, CPT /inf (92) 3).

III

Preporuke

– Omogućiti svim zaposlenima u ustanovi, a posebno onima koji direktno, svakodnevno rade za zatvoreničkom i pritvoreničkom populacijom da se permanentno edukuju i proširuju svoja stručna znanja, ali i znanja iz oblasti ljudskih prava i međuljudske komunikacije;

– Zaposlenima na poslovima obuke u upošljavanju vratiti zvanja instruktora umesto postojećeg majstora.

KP DOM BOLNICA – BEOGRAD

Datum posete: 21. januar 2004. godine

Tip ustanove: zatvorena

Populacija: muškarci i žene

Broj zatvorenika: oko 550

Sastav tima: dva pravnik, neuropsihijatar, lekar i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

U odnosu na prethodnu posetu¹², trenutni uslovi života i boravka u KPD Bolnica još su nepodnošljiviji i nehumaniji. Osnovni razlog za ovakvu situaciju leži u svakodnevnom porastu prenaseljenosti ove ustanove. Iako smo već ranije konstatovali prisutnost trenda prenaseljenosti većine ustanova u kojima se izvršavaju zavodske sankcije, ta činjenica u kontekstu specifičnosti ove ustanove dobija posebnu težinu. Informacija da se zbog nemanja mogućnosti adekvatnog smeštaja, na odeljenju psihijatrije planira uvodjenje kreveta na dva sprata ilustrativno govori o težini situacije u ovoj ustanovi.

Svi posmatrani aspekti u okviru ove dimenzije kao što su izgled i stanje zidova u hodnicima i prostorijama u kojima borave bolesnici, podovi, stanje toaleta i sanitarija, oprema u sobama, kreveti, dušeci i posteljina, kao i higijena u svim prostorijama ispod su svakog prihvatljivog nivoa.

Kako je i ova poseta obavljena u zimskom periodu, konstatovali smo da su zbog hladnoće i bolesnici i osoblje neprekidno obučeni u zimske jakne i džempere, dok je temperatura u hodnicima i sobama bolesnika koji sa nalaze na bokovima 4-og i poslednjeg sprata za svega nekoliko stepeni viša nego ona napolju.

Zbog velikog broja bolesnika, dnevne šetnje na svežem vazduhu su ograničene na po 15 do 30 minuta.

Bolnica ne raspolaže ambulantnim vozilom, a vozni park, tzv. marice, stare su i neadekvatne za prevoz bolesnika. Prema tvrdnjama upravnika, Bolnica bi uskoro trebalo da dobije sanitetsko vozilo i jednu novu maricu.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA BOLESNIKA

U odnosu na lošu situaciju konstatovanu prilikom prethodnih poseta, ovom prilikom registrovana su izvesna poboljšanja.

Zaposlena je profesionalna kuvarica sa stručnim znanjima iz dijetetike što je za bolnicu od izuzetnog značaja. Takođe, nabavljena je nova komora – zamrzivač za čuvanje hrane, kao i nov kazan za spravljanje hrane.

Prema iskazima bolesnika sa kojima smo razgovarali, ishrana je poboljšana ali i dalje nema mlečnih preradjevina, voća i svežeg povrća na jelovniku.

Bolesnicima koji se nalaze na dijetetskom režimu omogućena je posebna ishrana.

Nismo imali prilike da proverimo snabdevenost kantine, ali prema rečima bolesnika, ista "nije loše snabdevena".

¹² Izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, sačinjen nakon obilaska KPD Bolnica u Beogradu, dana 28. januara 2003. godine, publikovan u ediciji "Helsinške sveske" br. 17 pod nazivom "Kako do evropskih standarda – zatvori u Srbiji 2002–2003", str. 97.

C) MEDICINSKA NEGA BOLESNIKA

KPD Bolnica ima sedam bolničkih odeljenja i to: odeljenje za lečenje akutno somatski obolelih zatvorenika (interno odeljenje), dva za sprovođenje mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja, odeljenje za izvršenje mere bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara, odeljenje za izvršenje mere bezbednosti obaveznog lečenja narkomana, odeljenje za lečenje akutno psihički obolelih zatvorenika (akutno neuropsihijatrijsko) i odeljenje za psihijatrijsku ekspertizu. Unutar ovih odeljenja postoji dalje razvrstavanje u odnosu na to da li se radi o osobama koja su u pritvoru ili o osuđenim licima, kao i prema polu.

KPD Bolnica radi non-stop, zaposleni su raspoređeni u dve smene, preko vikenda dežurni su jedan lekar i jedna sestra, a noću šest sestara. Trenutno u Bolnici ima preko 300 teških psihijatrijskih bolesnika.

U medicinskoj službi zaposlen je 21 neuropsihijatar ili psihijatar, 4 interniste (među njima i jedan subspecialista, kardiolog), oftalmolog i stomatolog. Pored toga, tu su i psiholozi, socijalni radnici, radni terapeuti, sestre i medicinski tehničari, laboranti, farmaceutski tehničar i rendgen–tehničar (ukupno preko 60). Po rečima upravnika, u odnosu na prošlu godinu povećan je broj zaposlenih u službi ali on i dalje nije dovoljan s obzirom na povećan broj bolesnika.

S obzirom da Bolnica nema sredstava da zaposli lekare svih specijalnosti, postoje stalni konsultanti koji dolaze jednom nedeljno u KPD Bolnica i to specijalisti ORL, hirurgije, neurologije, pneumoftziologije, urologije, infektologije, a po potrebi angažuju se i drugi specijalisti. U slučaju potrebe, postoji i mogućnost lečenja i zbrinjavanja obolelih u drugim zdravstvenim ustanovama u gradu. Problem je obezbediti neophodno prisustvo stražara u slučaju lečenja zatvorenika u drugim bolničkim ustanovama i teškoće u prihvatanju pacijenta pod oružanom pratnjom u civilnim bolnicama.

Interno odeljenje zbrinjava pacijente obolele od kardiovaskularnih bolesti, bubrežnih bolesti, hronične plućne i endokrine bolesnike. Interno odeljenje nema posebnu prostoriju za intenzivnu negu, ali ima jednu prostoriju koji smatraju poluintenzivnom, a koja nema ništa od obaveznih aparata. Kako osoblje objašnjava, to je "jedina soba bliža ulazu na odeljenje od drugih i zato je poluintenzivna". Internistička ambulanta je opremljena jednim ispravnim EKG-aparatom, monitorom, bocom sa kiseonikom i sistemom za inhalaciju, suvim sterilizatorom, krevetom za pregled i sa nekoliko ormana za lekove i potrošni materijal. Ono što nedostaje jesu set za reanimaciju, defibrilator i monitori za praćenje stanja pacijenata na poluintenzivnoj nezi.

Bolnica poseduje ultrazvučnu dijagnostiku, ali po rečima osoblja nedostaje ultrazvučni aparat sa dopler tehnikom. Postoje i posebni EEG i oftalmološki kabinet. U okviru bolnice postoji i rentgen-kabinet sa rentgen aparatom koji radi, ali je njegovo korišćenje ograničeno s obzirom na starost aparata i potencijalnu opasnost od preteranog zračenja.

Postoji skromno opremljena stomatološka ordinacija koja radi svakog dana. Međutim, problem nastaje ukoliko se zaposleni lekar razboli ili ode na godišnji odmor, jer nema nikoga ko bi ga zamenio. U takvim slučajevima, ukoliko je neophodna hitna intervencija, bolesnici se sprovode do civilnih stomatoloških ambulanti.

Biohemijska laboratorija je osposobljena za dobijanje samo osnovnih, rutinskih biohemijskih analiza i analiza krvi i urina. Za ostale specifične analize krv se šalje u neku od gradskih laboratorija. Laboratoriju kao i bolničku apoteku nismo imali prilike da vidimo jer nikoga od osoblja nije bilo tamo, a apoteka je bila zaključana.

Što se tiče opremljenosti apoteke imamo informacije od upravnika da je zadovoljavajuća. Po njegovim rečima, imaju osnovne lekove u dovoljnim količinama (prevashodno kardiološke lekove, antibiotike, i lekove koji se koriste za psihijatrijske bolesnike), kao i drugi potrošni materijal.

Lekove nabavljaju delom iz sopstvenih izvora i, po rečima upravnika, imaju sve što je na tržištu od lekova sa pozitivne liste, drugi deo dostavljaju humaniterne organizacije. Što se tiče psihijatrijskih lekova, imaju depo–preparate (trenutno samo Haldol depo), još dva sedativna neuroleptika, jedan iz novije generacije neuroleptika (Leponex), anksiolitike (Bensedin) u tabletama i ampulirane, od antidepresiva samo jedan (Maprotilin). Nedostaje jedan od najsnažnijih neuroleptika koji je neophodan za kupiranje nemira uznemirenih psihijatrijskih bolesnika, kako u tabletama tako i u ampulama. Zbog toga, u slučaju izražene uznemirenosti ili agresivnosti psihijatrijskih pacijenata, ponekad je neophodno da se oni fiksiraju. Što se fiksatora tiče, imaju kožne koje ne koriste (zbog mogućnosti da ih drugi pacijenti odvežu) i metalne, tj. lance sa katancima koji su u upotrebi. Pacijenti se u slučaju potrebe fiksiraju za krevet ali zbog opšte

prenaseljenosti za to ne postoji posebna soba već se bolesnik fiksira za krevet u prenatrpanoj sobi u kojoj se nalaze i drugi pacijenti. Svako fiksiranje pacijenta i dužina trajanja ove mere se posebno evidentira.

Fiksiranje pacijenta određuje isključivo lekar, i odmah po kupiranju nemira fiksatori se uklanjaju, a vodi se računa o tome da fiksiranje traje što kraće.

EŠT se ne primenjuje jer, po rečima načelnice, aparat za elektrošok ne radi već 17 godina.

O svakom pacijentu koji je primljen u KPD Bolnica vodi se posebna evidencija i svaki pacijent ima istoriju bolesti čiji je sadržaj poverljiv i samo lekar pacijenta, a po potrebi i tim lekara, u slučaju kad je neophodno dati zajedničko mišljenje o stanju pacijenta, ima uvid u nju.

Pacijentima ili članovima njihovih porodica nije dozvoljeno da imaju uvid u istoriju bolesti. Uglavnom se praktikuje timski rad, tako da se već pri prijemu svaki novopripeli pacijent ispituje od strane stručnjaka različitih oblasti, nakon čega mu se određuje terapija čiji se rezultati svakodnevno prate. Timski sastanci se redovno održavaju po odeljenjima i na taj način se prati stanje svih bolesnika.

Psihijatrijsko lečenje prvenstveno je zasnovano na individualnom pristupu, ali se u odredjenim slučajevima sprovodi i grupna terapija i terapijske zajednice. Pacijentima je omogućeno i da obavljaju izvesne radne aktivnosti u smislu rada u kuhinji, na održavanju odeljenja ili sobe, utovar i istovar, redarstvo i dr. Pacijenti za svoj rad dobijaju i izvesnu, simboličnu novčanu nadoknadu. Rad koji obavljaju je na dobrovoljnoj bazi i imaju mogućnost da učestvuju u odabiru radnog mesta koliko je to objektivno moguće. Pacijenti imaju i mogućnost rekreacije u smislu svakodnevnog šetnje, a i oni se sami organizuju na odeljenju (stoni tenis i sl.).

Ponekad se organizuju odlasci u grad sa pacijentima kojima to može biti dozvoljeno, a u pratnji radnog terapeuta.

Pacijenti se oblače po ličnom ukusu, nose svoju garderobu, a za one koji je nemaju postoje izvesne zalihe garderobe iz humaniterne pomoći.

Prema rečima lekara, manifestno obolelih od AIDS-a trenutno ima 3, a jedan je HIV pozitivan. Uglavnom se radi o intravenoznim uživaocima droge.

Ni HIV pozitivni, ni obleleli od AIDS-a, nisu posebno izdvojeni od ostale populacije, ali su oni bolesnici koji se nalaze u bližim kontaktima sa obolelim, obavešteni o svim aspektima, posebno načinima prenošenja ove bolesti. Takođe, od upravnika smo obavešteni da se Bolnica trudi da preko Ministarstva pravde, obolelima od AIDS-a izdejstvuje prekid kazne, kako bi se lečili na slobodi, a ukoliko u tome ne uspe, takvi bolesnici se uz nadzor stražara šalju na Infektivnu kliniku u Beogradu. Do završetka ovog izveštaja, jedan bolesnik je od Ministarstva pravde dobio prekid kazne na 6 meseci, i upućen je na lečenje na slobodi.

U načelu, pacijenti imaju slobodu pristanka na lečenje, ali kako se najveći broj pacijenata nalazi na meri obaveznog lečenja i čuvanja, odluka o neophodnosti i obaveznosti lečenja se donosi na osnovi objektivnog kliničkog veštačenja.

Stalno zaposlenom osoblju je omogućena i obuka izvan Bolnice, u nekoj drugoj zdravstvenoj ustanovi ili na seminarima koji se periodično organizuju u zemlji i inostranstvu.

Na kraju, treba naglasiti da iako ova ustanova u nekim segmentima nema objektivnih uslova za kvalitetan rad, mora se pohvaliti stručan i požrtvovan rad osoblja u ovako teškim uslovima. O kvalitetu rada osoblja ove Bolnice govori podatak, da je od strane "Grupe za prevenciju HIV-a među ugroženim grupama" Kraljevskog koledža iz Londona¹³, prihvaćen projekat ove Bolnice pod nazivom "Prevenција HIV-a među intravenoznim uživaocima droge u zavodskim ustanovama"¹⁴.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa, Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT-a)

– CPT jasno naglašava važnost opšteg principa da zatvorenici imaju pravo na isti nivo zdravstvene nege kao i osobe koje žive na slobodi u okviru iste zajednice, zbog čega treba obezbediti adekvatno

---

¹³ HIV Prevention among Vulnerable Groups Initiative, Imperial College, London.

¹⁴ HIV Prevention among Intravenous Drug Users in Corectional Institutions.

zdravstveno, bolničko i tehničko osoblje, te prostorije, instalacije i opremu (para. 38. Standardi CPT-a, CPT/Inf (93)12);

– Sve službe i aktivnosti unutar zatvora će trpeti štetu ukoliko se taj zatvor mora pobrinuti za veći broj zatvorenika nego što je predviđeno da može da smesti. Stepennatranosti u nekom zatvoru ili u nekom njegovom delu može biti toliki da je već po sebi nečovečan ili ponižavajući sa fizičke tačke gledišta (para. 46. Standardi CPT-a, CPT/Inf (92)3);

– Stvaranje pozitivnog terapijskog okruženja znači pre svega obezbeđivanje dovoljnog životnog prostora po pacijentu, kao i adekvatno osvetljenje, grejanje i provetravanje, održavanje ustanove u zadovoljavajućem stanju i ispunjavanje zahteva bolničke higijene (para. 35. st. 1. Standardi CPT-a, CPT/Inf (98)12);

– S obzirom da psihofarmakološka terapija često čini sastavni deo lečenja pacijenata sa duševnim poremećajima, redovno snabdevanje odgovarajućim lekovima mora biti garantovano (para. 38. Standardi CPT-a, CPT/Inf (98)12).

III

Preporuke

– Urgentno rešiti problem prenaseljenosti Bolnice;
– Što hitnije obezbediti sredstva za postepenu realizaciju projekta rekonstrukcije kompletnog objekta na način kako je to učinjeno sa ženskim odeljenjem 2002. godine;

– Popraviti postojeći sistem grejanja, tako da tokom zime omogućava održavanje pristojne temperature na svim spratovima zgrade;

– U skladu sa normativnim aktima, omogućiti bolesnicima duži boravak i šetnju na svežem vazduhu;

– Obezbediti barem jedno ambulantno vozilo i jednu novu maricu za prevoz bolesnika;

– Sobe u kojima borave somatski bolesnici preurediti i opremiti tako da zadovolje minimalne standarde neophodne za bolničko lečenje i oporavak bolesnika (ovo se prvenstveno odnosi na opremanje sobe za poluintenzivnu negu);

– Poboljšati kadrovske i tehničke uslove u Bolnici kako bi somatski bolesnici mogli dobiti adekvatan medicinski tretman i kako bi mogli biti podvrgnuti ozbiljnijim i hitnim medicinskim intervencijama;

– Obezbediti i opremiti jednu prostoriju u kojoj bi u slučaju potrebe mogla biti sprovedena izolacija i fiksiranje pacijenata kožnim fiksatorima, a ne lancima, i to bez prisustva drugih pacijenata;

– Poboljšati snabdevenost nedostajućih lekova.

Bezbednost

I

KPD Bolnica kao ustanova zatvorenog tipa poseduje adekvatno eksterno obezbeđenje o kome se stara služba obezbeđenja Okružnog zatvora u Beogradu¹⁵.

U okviru internog obezbeđenja ustanove postoje kamere kojima su pokriveni glavni i spoljni hodnici, a do pre godinu dana je funkcionisao i sistem senzora za protivpožarnu zaštitu.

Za poslednjih šest meseci nije bilo bekstava ili pokušaja bekstva.

Prema rečima zamenika načelnika službe obezbeđenja, broj od 117 pripadnika ove službe nije dovoljan da osigura potpunu bezbednost u ustanovi. Glavni razlog za to je preveliki broj osoba koje borave u ustanovi, a posebno povećan broj osoba koje sa nalazi na meri čuvanja i lečenja narkomana (trenutno preko 120). Ova populacija predstavlja najveći problem za celu ustanovu jer su u okviru nje formirane neformalne grupe koje ugrožavaju bezbednost u zatvoru. Više od 90% svih registrovanih tuča, ucena, pretnji,

---

¹⁵ KPD Bolnica se nalazi u istoj zgradi (treći i četvrti sprat) u kojoj je smešten Okružni zatvor u Beogradu (prizemlje, prvi i drugi sprat).

krijumčarenja i preprodaja opojnih supstanci i tableta kao i izrečenih disciplinskih mera odnosi se na osobe koje se nalaze na ovom odeljenju.

Prema rečima upravnika, osnov problema leži u postupanju sudova koji meru obaveznog lečenja narkomana izriču i osobama za koje se gotovo odmah po prijemu u Bolnicu ustanovljava da nisu ovisnici, već dileri droge, odnosno osobama koje su krivično delo učinile pod trenutnim uticajem opojnih droga, a ne usled stalne zavisnosti kako to inače zahteva zakon. Upravo ovakve osobe su vodje i članovi neformalnih grupa, a njihovo delovanje krajnje negativno utiče kako na bezbednost, tako i na postupak lečenja osoba koja se na ovoj meri nalaze sa razlogom. Ako se ima u vidu da se u sobama ovog odeljenja non-stop zajedno nalaze po 10 i više osoba, negativan uticaj ovih grupa je praktično konstantan.

Uprava i osoblje pokušavaju da svim bezbednosnim merama i čestim premeštajima po sobama najproblematičnijih osoba, preveniraju i suzbiju aktivnosti ovih grupa, ali je to u okolnostima ovakve prenaseljenosti gotovo nemoguć zadatak.

Registровано je par slučajeva fizičkih napada na službu obezbeđenja, ali se radilo o pacijentima sa psihijatrijskog odeljenja.

Prema zvaničnim informacijama, u poslednjih 6 meseci nije bilo slučajeva prekomerene upotrebe sile prema pacijentima, a samo u jednom slučaju je upotrebjeno sredstvo prinude – palica.

Nismo mogli da dobijemo informacije o broju pokušaja ili izvršenih samoubistava, kao ni o broju samopovređivanja ili telesnih povreda koje su zadobijene u medjusobnim sukobima između bolesnika.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

– Rešavanje problema nasilja među zatvorenicima zahteva da zatvorsko osoblje bude u poziciji, uključujući i njihovu dovoljnu zastupljenost, da na odgovarajući način izvršava svoja ovlašćenja i vrši nadzor (para. 27. Standardi CPT-a, CPT/Inf (2001)16).

III

Preporuke

– Na nivou Ministarstva pravde organizovati sastanak na kome će prisustvovati predstavnici sudske vlasti, KPD Bolnica i druga stručna lica u cilju iznalaženja rešenja kojim bi se pravazišli problemi oko upućivanja lica na meru obaveznog lečenja narkomana.

Zakoničnost

I

Ova dimenzija je najproblematičnija od svih posmatranih. Naime, već godinama ne postoji Pravilnik o kućnom redu koji bi bliže definisao prava i obaveze osoba koje se nalaze u ovoj ustanovi. Koliko smo shvatili, u Bolnici se primenjuje Pravilnik o kućnom redu zavoda zatvorenog tipa, što je apsolutno neadekvatno s obzirom na osobenosti populacije koja se u Bolnici nalazi. Ovaj problem je napomenut u našim prethodnim izveštajima, međutim, Ministarstvo pravde u čijoj je to nadležnosti, još uvek nije odobrilo predlog Pravilnika koje je osoblje ustanove sačinilo i odavno dostavilo.

Bez ovog Pravilnika, bolesnici nisu u mogućnosti ili bar ne na precizan način, da se upoznaju sa svojim pravima i obavezama što bez krivice osoblja dovodi do nesporazuma na relaciji osoblje–bolesnici i dobrinosi njihovim lošim odnosima i komunikaciji.

Nepostojanje Pravilnika koji utvrđuje način i postupanje zavodskih organa i službi u postupanju sa zatvorenicima–bolesnicima i koji predstavlja jednu od osnovnih garancija njihovih prava, zahteva najhitnije reagovanje Ministarstva pravde.

Prema ZIKS-u, Bolnica je dužna da za sve bolesnike koji se nalaze na meri obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja, najmanje jednom godišnje, po potrebi i češće, dostavlja izveštaj nadležnom sudu o

zdravstvenom stanju osobe koja se nalazi na ovoj meri. Isti je slučaj i sa bolesnicima koji se nalaze na meri obaveznog lečenja alkoholičara i narkomana, s tom razlikom što se sud izveštava na svakih šest meseci.

Prema Zakoniku o krivičnom postupku, sud koji je izrekao meru bezbednosti dužan je da po službenoj dužnosti na svakih devet meseci ispita potrebu za daljim lečenjem i čuvanjem u ustanovi, a predlog za obustavu mere mogu podneti i zdravstvena ustanova, organ starateljstva i osoba kojoj je izrečena mera. Ako predlog za obustavu mere bude odbijen, novi se može podneti posle šest meseci od dana donošenja te odluke.

Prema dostupnim informacijama Bolnica redovno izveštava sud i daje predloge za dalje zadržavanje, upućivanje u civilnu bolnicu, otpuštanje sa lečenja ili upućivanje na izdržavanje preostalog dela kazne u KPZ u slučajevima kada je završeno sa merom lečenja narkomana i alkoholičara. Međutim, osoblje smatra da u praksi ovo zakonsko rešenje nije efikasno. Naime, pokazuje se da najbolji uvid u postupak izvršenja mera bezbednosti i njene efikasnosti u odnosu na svrhu koju ova vrsta krivičnih sankcija treba da ostvari, kako s medicinskog, tako i sa aspekta prevaspitanja, svakako imaju, i morali bi imati, stručnjaci i ljudi koji sprovode ovu meru, jer su neposredno, direktno i kontinuirano u kontaktu sa bolesnicima tokom celog procesa izdržavanja mere. Međutim, često se dešava da sud ne uvažava stručno mišljenje lekara ove ustanove i njihov predlog za ukidanje mere bezbednosti, pa se dešava da lica u ovoj ustanovi provode više vremena nego što je to potrebno s obzirom na njihovo zdravstveno stanje.

Stručnost rada u izvršenju mera bezbednosti kontroliše Ministarstvo zdravlja, a zakonitost rada Bolnice nadzire Ministarstvo pravde.

Bolnicu redovno posećuju i delegacije međunarodnog Crvenog krsta, OEBS-a, Saveta Evrope i druge stručne domaće i strane organizacije.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– Ne postoji Pravilnik o kućnom redu koji bi bio prilagodjen specifičnostima ove ustanove (čl. 23. ZIKS, i para. 53. Standardi CPT-a, CPT/Inf (98)12);

– Osobama kojima više nije potrebno lečenje u ovakvoj ustanovi, mora biti obezbeđen smeštaj u odgovarajuće ustanove u spoljnoj zajednici (para. 57. Standardi CPT-a, CPT/Inf (98)12).

III

Preporuke

– Ministarstvo pravde mora najhitnije doneti novi Pravilnik o kućnom redu u skladu sa preporukama osoblja KPD Bolnica;

– Izmenama ZIKS-a i Zakonika o krivičnom postupku, na drugačiji način urediti pitanja koja se tiču postupka za primenu mera bezbednosti, koje će između ostalog garantovati da osobe kojima više nije potrebno lečenje u ovakvoj ustanovi, budu smeštene u odgovarajuće ustanove u civilnoj zajednici.

Resocijalizacija

I

Izvor podataka za ovaj aspekt bili su stavovi i odgovori osoblja i osuđenika koji su na izvršenju mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja alkoholičara i narkomana (oko 200 osoba) jer je rad sa kategorijom lica kojima je izrečena mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja prvenstveno u nadležnosti radnika medicinske struke.

Shodno tipu ustanove, u okviru tretmana predviđena je radna terapija (izrada ručnih radova i umetničkih predmeta) gde se bolesnici upošljavaju prema sopstvenim željama i afinitetu. U okviru okupacione terapije pažnja se posebno usmerava uglavnom na izuzetno nadarena lica.

Kada je reč o službi za prevaspitanje, u odnosu na našu prethodnu posetu stanje je nepromenjeno: sprovode se različiti pristupi i orijentacije u tretmanu (individualna, grupna, porodična itd.); veličina vaspitnih grupa omogućava kvalitetan rad, ali nam je skrenuta pažnja na nedostatak prostora i opštu skučenost. Nemaju svi vaspitači svoju kancelariju, tako da individualnom razgovoru sa pacijentom nekad prisustvuju i drugi vaspitači, što svakako narušava elementarni uslov za otvorenost i privatnost razgovora, a time i kvalitetan rad osoblja.

Kada je reč o biblioteci, ni kvalitet ni kvantitet knjižnog fonda nije zadovoljavajući, a u odnosu na druga sredstva informisanja, pacijenti su nam skrenuli pažnju da dnevni listovi na koje se pretplaćuju stižu tek nakon par dana do njih.

TV i radio aparata ima u dovoljnom broju, tako da bolesnici redovno mogu biti informisani o dnevnim događajima.

Organizovane aktivnosti u slobodno vreme realizuju se u vidu retkih sportskih takmičenja i kroz sadržaje radno-okupacione terapije.

Ne postoje posebne prostorije za obavljanje verskih obreda, ali ako neki bolesnik to zatraži, omogućen mu je kontakt sa sveštenim licem.

Kad je reč o saradnji osoblja sa faktorima izvan ustanove, osoblje ističe da je efikasnost saradnje sa nadležnim organom starateljstva daleko bolja, za razliku od saradnje sa nadležnim sudovima, o čemu je ranije bilo reči.

Saradnja sa porodicom pacijenta je na na zavidnom nivou, mada i u ovom kontekstu veliki problem predstavlja nedostatak prostora.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

– Razvoj specijalizovane obuke za psihijatrijsku negu i veći naglasak na socijalnoj terapiji dovodi do stvaranja ambijenta koji je manje zasnovan na fizičkoj i medikamentoznoj terapiji (para 37. Standardi CPT-a, CPT/Inf (98)12);

– Svaki zavod mora imati biblioteku koja nudi širok izbor odgovarajuće zabavne i poučne literature dostupne svim kategorijama zatvorenika; zatvorenike treba podsticati da se koriste bibliotekom u punoj meri (čl. 96. ZIKS-a; para. 82. EZP);

– Verski obredi obavljaju se u posebnim, prikladnim prostorijama zavoda, u skladu sa zakonom (čl.100. ZIKS-a; para. 46. EZP);

– Sve službe i aktivnosti unutar ustanove trpe štetu ukoliko postoji veći broj zatvorenika nego što je predviđeno da bude smešteno, a ukupan kvalitet života u toj instituciji će biti pogoršan (para. 46. Standardi CPT-a, CPT/Inf (92) 3).

III

Preporuke

– S obzirom da je multidisciplinarni timski rad u psihijatriji odavno dobio snagu prihvaćenog principa, smatramo da je neophodno više uključiti rad prevaspitne službe u tretman osoba koje se nalaze na meri psihijatrijskog lečenja;

– Obezbediti prostorne uslove koji će omogućiti nesmetan i kvalitetan rad zaposlenima u prevaspitnoj službi;

– Obogatiti bibliotečki fond, zainteresovanima omogućiti i obezbediti adekvatne prostorije za obavljanje verskih obreda i posete sveštenika;

– Organizovati kulturno-zabavne aktivnosti za bolesnike.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

Na svakom spratu Bolnice postoji po jedna telefonska govornica. U zavisnosti od tretmana pod kojim se nalaze, zavisi i mogućnost telefoniranja, ali u najrestriktivnijim slučajevima to je najmanje 2 puta mesečno u trajanju od 15 minuta. Razgovori se obavljaju bez prisustva nekog od osoblja.

Pravo na dopisivanje sa fizičkim i pravnim licima je neograničeno, ali se pošta cenzuriše (npr. pisma psihotičnih pacijenata koji su najčešće neuviđavni i nekritični, ne šalju se).

Kontakti sa advokatom su dozvoljeni uvek kada to zatraži pacijent ili punomoćnik. Prilikom ovih kontakata obezbedjena je privatnost.

Ukoliko se poštuju pravila oko vremena slanja i sadržaja paketa, nema nikakvih problema oko njihovog prijema. Problemi nastaju uglavnom kod prijema paketa upućenih bolesnicima na meri lečenja narkomana jer su registrovani pokušaji unošenja droge na najraznovrsnije načine.

Ne postoji posebna prostorija u kojoj bi pacijenti primali "duže" posete (tri sata) bračnog druga ili dece.

Nije bilo nikakvih pritužbi od strane bolesnika na režim prijema kratkih poseta, niti na njihovu privatnost. Van ovih redovnih poseta, porodicima bolesnika je omogućeno da jednom nedeljno dodju u Bolnicu radi razgovora sa osobljem. Međutim, pitanje kontakata sa spoljnim svetom ne može se svesti samo na ovakve vrste kontakata.

Naime, konstantan problem sa kojim se suočava osoblje je dugogodišnji boravak pacijenata kojima je izrečena mera bezbednosti obaveznog psihijatriskog lečenja i čuvanja. Dugotrajan boravak u zatvorenim ustanovama nosi niz negativnih posledica kao što su prekid socijalnih veza, razvoj hospitalizma, gubitak preostale radne sposobnosti, produbljivanje regresivnih promena u ličnosti itd., čega je osoblje duboko svesno. Međutim, kako nema adekvatnog Pravilnika o kućnom redu i normativno nisu jasno definisane mogućnosti i uslovi odlaska ovih pacijenata na vikende, nagradna odsustva i sl., pacijenti često ostaju uskraćeni za korišćenje ovih pogodnosti što krajnje negativno utiče na proces njihove rehabilitacije.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

– Medicinska služba mora podržavati mere koje poboljšavaju kontakte sa spoljnim svetom kao što su "propisno opremljene prostorije za posetu, posete porodice ili supruge/supružnika, partnerke/partnera u prikladnim uslovima, te privremeni boravak u porodičnom, radnom, obrazovnom ili sociokulturnom okruženju" (para. 63. Standardi CPT-a, CPT/Inf (93)12).

III

Preporuke

– Obezbediti i adekvatno opremiti posebnu prostoriju za duže posete porodica pacijenata;
– Pod nadzorom i u saradnji sa medicinskom službom, služba prevaspitanja mora organizovati različite aktivnosti uključujući i aktivnosti van ustanove koje će prevenirati i umanjiti razvoj negativnih posledica dugotrajne hospitalizacije.

Osoblje

I

Broj radnika službe prevaspitanja u potpunosti zadovoljava kriterijum popunjenosti. U odnosu na prethodnu posetu kada je u službi bilo 10 zaposlenih, broj radnika ove službe povećan je za još četiri.

Svi zaposleni imaju visoku stručnu spremu, a po stručnom profilu to su: četiri psihologa, tri socijalna radnika i sedam specijalnih pedagoga koji su raspoređeni i usklađuju svoj rad sa licima oba tipa zavisnosti.

Iz razgovora smo saznali da su zadaci prevaspitanja na prvom mestu, a odnos uprave prema radnicima ove službe uglavnom korektan. Timski sastanci su po potrebi, a stručni sastanci na nivou svih službi se održavaju jednom u 10 dana.

U odnosu na prethodnu posetu, osoblje, tačnije specijalni pedagozi, opet su nam skrenuli pažnju na problem svog statusa koji se poslednjim normativnim izmenama sveo na zvanje samostalnog referenta što direktno utiče na nizak nivo plata. Dakle, taj problem se i dalje ne rešava. Objašnjeno nam je da je njihovo maksimalno angažovanje i obraćanje svim postojećim nadležnim institucijama doprinelo samo uočavanju i konstataciji da je učinjena greška, ali da se u praktičnom smislu ništa nije preduzelo da se ta greška i ispravi. Zbog toga je i dalje izražen njihov veoma snažan osećaj i profesionalne i lične marginalizacije i neravnopravnog statusa u odnosu na druge zaposlene sa istom ili nižom stručnom spremom.

Osoblje ove službe nije prolazilo posebno organizovane kurseve za stručno usavršavanje jer oni nisu ni organizovani na nivou Ministarstva, tako da je dodatna edukacija uglavnom stvar ličnih afiniteta i ambicija.

U poslednjih 6 meseci nije bilo slučajeva povreda radnih obaveza i dužnosti od strane zaposlenih u ovoj službi, niti je bilo ko od njih napadnut od strane pacijenata.

U službi obezbeđenja je zaposleno 96 radnika, a još 11 radnika koji su radili u zatvorima na Kosovu privremno je raspoređeno u ovu ustanovu. Od 96 stalno zaposlenih, 9 su žene, a prema stepenu stručnosti troje je zaposleno sa VSS, šest sa VŠS, a 87 sa srednjom stručnom spremom.

Kako je ranije napomenuto, iako je povećan broj zaposlenih u ovoj službi, on je i dalje nedovoljan s obzirom na broj i specifičnost populacije ove ustanove. Ova činjenica doprinosi visokom stepenu stresa koji svakodnevno doživljavaju pripadnici ove službe. Iako imaju beneficiran radni staž, zaposleni su veoma nezadovoljni nivoom zarada i uopšte položajem koja ova služba ima u sistemu izvršenja sankcija.

Skoro svi zaposleni u službi su prošli kratki seminar koji je organizovala Misija OEBS-a u SCG, a koji se odnosi na poboljšanje veština komunikacije, radne etike i poštovanja osnovnih ljudskih prava. Kao i u drugim posećenim ustanovama, rukovodioci službe nisu zadovoljni edukativnim nivoom zaposlenih, posebno pripravnika, koji nemaju nikakvih stručnih znanja jer takva obuka nije ni predviđena zakonom.

U toku 2003. godine vodjeno je 5 disciplinskih postupaka protiv radnika ove službe, uglavnom zbog povreda radnih dužnosti kao što su spavanje na radnom mestu, neopravdani izostanak sa posla i sl. Četiri su kažnjena novčano, a jedan je oslobođen odgovornosti.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– Osoblje zavoda bi trebalo da bude smatrano za profesionalce, odgovarajuća plata mora da im bude ponudjena, a povlastice iz radnog odnosa i uslovi rada moraju biti privlačni s obzirom na težinu posla (para. 54. st.2. EZP);

– U toku radnog odnosa svaki zaposleni mora održavati i usavršavati svoje znanje i stručnu sposobnost pohađanjem tečajeve na radnom mestu koje organizuje uprava u odgovarajućim vremenkim razmacima (para. 55. st.2. EZP);

– S obzirom na tešku prirodu posla osoblja koje radi sa mentalno bolesnim i mentalno hendikepiranim pacijentima, od ključne je važnosti da pomoćno osoblje bude pažljivo izabrano i da dobije odgovarajuću obuku, kako pre preuzimanja svojih dužnosti tako i tokom službe (para. 28. Standardi CPT-a, CPT/Inf/(98)12).

III

Preporuke

– Hitno izmeniti normativne odredbe kojima se zaposleni u službi prevaspitanja stavljaju u neravnopravan položaj u odnosu na druge službe;

– Na nivou Uprave za izvršenje zavodskih sankcija započeti sveobuhvatne programe edukacije svih zatvorskih službi;

- Na nivou Bolnice organizovati edukaciju radnika službe obezbedjenja u cilju njihovog upoznavanja sa problematikom psihijatrijskih oboljenja, bolestima zavisnosti i adekvatnim formama postupanja sa takvim bolesnicima;
- Poboľjšati uslove života i rada celemekupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulativnim merama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD POŽAREVAC – ZABELA

Datum posete: 25. februar 2004. godine
Tip ustanove: strogo zatvorena i zatvorena
Populacija: muškarci/punoletni
Broj zatvorenika: oko 1300
Sastav tima: dva pravnik, lekar i specijalni pedagog

Kvalitet života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Zatvorski krug KPZ Zabela zadržao je izgled lepo uredjenog i odnegovanog parka. Medjutim, već ulazak u zgrade III i IV paviljona drastično menja ovu idiličnu sliku. Prilikom poslednje posete ovom Zavodu 19. septembra 2002. godine u njemu se nalazilo ukupno 750 zatvorenika. Sada je taj broj povećan za skoro 75%. U sobama koje su predviđene za smeštaj 30, nalazi se i po 50 zatvorenika. U svim prostorijama postoji direktan pristup svežem vazduhu i sunčevoj svetlosti, ali uslovi života u prostorijama za dnevni boravak zatvorenika su zbog njihovog broja i pušenja na granici podnošljivosti.

Usled nedostatka prostora u većini spavaonica postavljeni su kreveti na tri sprata, a zbog prevelikog broja zatvorenika, nema dovoljno kaseti za njihove lične stvari, tako da se odeća zatvorenika nalazi po krevetima.

Pojedini delovi paviljona, posebno krovovi zahtevaju hitne popravke i renoviranje.

Toaleti koji su locirani u zgradama paviljona kao i sanitarna oprema u njima su u veoma lošem stanju usled višegodišnjeg neodržavanja, dotrajalosti i prevelikog broja ljudi koji je koriste. Centralno kupatilo sa 10 tuševa je nedavno renovirano, postavljene su nove pločice i bojleri ali nisu napravljene kabine niti su postavljene bilo kakve pregrade koji bi obezbedile barem minimum privatnosti. Osim toga, lokacija ovog kupatila van zgrada paviljona je tokom zimskog perioda vrlo neugodna za zatvorenike.

Tokom zimskog perioda nema uvek tople vode za tuširanje, a u letnjem periodu to nije problem jer postoji mogućnost tuširanja vodom koja se zagreva prirodnim putem.

U spavaonicama, salama za posete i drugim prostorijama uopšte nema grejanja, dok je u sobama za dnevni boravak grejanje regulisano šporetima na drva što prouzrokuje visok stepen nehidijene i i zagušljivosti u ionako pretesnim prostorijama. Pozitivni efekti na nekim paviljonima koji su nedavno renovirani vrlo brzo su anulirani usled previlskog broja ljudi koji u njima boravi.

Nema dovoljnog broja posteljina za njeno redovno menjanje i pranje, a s ozbirom da zgrada vešeraja koji je izgoreo u požaru još uvek nije renovirana, zatvorenici gotovo da nemaju uslova za redovno pranje i sušenje odeće i jedne zimske uniforme na koju imaju pravo. Neki od njih prinudjeni su da šalju odeću i posteljinu kući na pranje.

Zgrada VII paviljona (strogo zatvoren tip), iako kompletno renovirana pre nešto više od godinu dana, već pokazuje znakove velike vlage, budji i opadanja maltera. Razlog ovako brzom propadanju zgrade, po rečima zaposlenih leži u loše izvedenim radovima, zbog čega upravnik nije želeo da zvanično prihvati prijem ove zgrade u rad.

U ovom paviljonu trenutno se nalazi oko 170 zatvorenika. Sobe koje su predviđene za smeštaj dva, tri i četiri zatvorenika su nedovoljne kubature, sa nedovoljnim pristupom sunčeve svetlosti i svežeg vazduha jer se mali prozori otvaraju svega 30%. Veštačko osvetljenje je takodje neprimereno, a do nekih soba struja se tek sprovodi. Oprema u sobama je novija i bolja nego u ostalim delovima zavoda.

Toaleti koji se nalaze u zgradi (na krajevima hodnika) i sanitarije u njima su u relativno dobrom stanju.

U ovom paviljonu grejanje je apsolutno nedovoljno, a kako nema mogućnosti za grejanje pomoću peći na čvrsta goriva, zatvorenici su prinudjeni da tokom zimskog perioda non-stop nose višeslojnu odeću.

Samice koje se za sve zatvorenike nalaze u ovom paviljonu imaju sve nedostatke koje imaju i ostale sobe, s tom razlikom da je kubatura adekvatna za jednu osobu. Oprema u samicama je dobra i zadovoljava propisane standarde.

Zatvorenici ovog paviljona su žalili da su im šetnje na svežem vazduhu ograničene 15 do 20 minuta. Načelnik službe obezbedjenja uskraćivanje ovog prava obrazložio je malim šetalištem i velikim brojem zatvorenika koji se iz razloga bezbednosti moraju izvoditi u malim grupama, što ukupno skraćuje vreme njihove šetnje.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Iako su kuhinja i trpezarija renovirani pre nešto više od godinu dana, već su u lošijem stanju, na zidovima ima puno vlage usled koje se širi neprijatan miris.

Hranu pripremaju profesionalni kuvari po nedelju dana unapred utvrđenom jelovniku koji obavezno odobrava i potpisuje upravnik i prema tvrdnjama uposlenih u kuhinji, kalorijska vrednost obroka ispunjava minimum predviđen zakonom (12.500 džula).

Iz razgovora sa zatvorenicima smo saznali da je malo poboljšan kvalitet ishrane u odnosu na prethodne godine, ali da je ishrana jednolična i da dalje nedostaju voće i mlečni proizvodi.

Dijetetska ili druga posebna vrsta ishrane je moguća samo ukoliko je lekar odredi. Lekar vrši i kontrolu nad ishranom i higijenom jednom nedeljno, ali izveštaji o kontroli ne postoje.

Kantina je slabo snabdevena, isporuke robe su neredovne, tako da su paketi koje zatvorenici dobijaju od kuće i dalje jedini siguran dopunski izvor hrane.

C) MEDICINSKA NEGA ZATVORENIKA

KPZ poseduje sopstvenu zdravstvenu službu koja je smeštena u posebnoj zgradi – bolnici, čiji je kapacitet 90 ležajeva. Sobe na prvom spratu bolnice su čiste i sveže okrečene dok one na drugom spratu izgledaju prilično zapušteno.

O higijeni u zatvorskoj bolnici stara se 7 zatvorenika koji u njoj i spavaju.

Zdravstvenu službu čini jedan lekar specijalista neuropsihijatrije i dva medicinska tehničara. Popunjenost službe po sistematizaciji je ispod 50 %. Konkurs za dva lekara i dva medicinska tehničara je otvoren ali se na njega niko ne javlja.

Prilikom prijema ustanovu svi zatvorenici se podvrgavaju obaveznom medicinskom pregledu. Tom prilikom za svakog zatvorenika se otvara zdravstveni karton. Lekarski pregled se zakazuje preko komandira bez obaveze objašnjenja o kakvim tegobama se radi. Svi koji se prijave biće pregledani, ali se zbog velikog broja prijavljenih na pregled čeka i po nekoliko dana.

U slučajevima kada je medicinska pomoć neophodna i hitna, a lekar nije u ustanovi, pomoć se ukazuje u lokalnom zdravstvenom centru.

Ponekad lekar dolazi i po pozivu, ali dežurstava tokom noći i vikendom nema, iako se radi o velikoj ustanovi.

Pristup civilnim zdravstvenim ustanovama je omogućen ukoliko je neophodan specijalistički pregled.

Redovni periodični pregledi zatvorenika se ne vrše.

Tri puta nedeljno u zatvorsku bolnicu dolaze lekari specijalisti hirurgije i interne medicine. U civilnim zdravstvenim ustanovama se obavlja većina laboratorijskih analiza jer se u bolnici mogu uraditi samo osnovne dijagnostičke i terapijske procedure (EKG aparat i rentgen ne rade).

Stručni nadzor nad apotekom i izdavanjem lekova sprovodi lekar.

Psihijatrijska nega nije posebno regulisana, psiholog ne posećuje ustanovu. Osoblje nije edukovano za izvođenje osnovnih programa psihoterapijske i radne terapije, tako da se oslanjaju na usluge KPD Bolnica u Beogradu.

Postoje uslovi za uvođenje posebnog režima ishrane ako to lekar odredi (u slučaju TBC, dijabetesa, mršavosti...).

Postoji kompletno opremljena stomatološka ordinacija, ali su zbog nedostatka materijala usluge stomatologa svedene na minimum (uglavnom ekstrakcije zuba).

Zatvorenici su dostupne sve informacije koje se tiču njihovog zdravstvenog stanja a one se saopštavaju i njihovim porodicama i advokatima ukoliko to pismeno zatraže.

Lečenje se odvija isključivo uz pristanak pacijenta i oni imaju pravo da odbiju medicinski tretman.

Medicinski pregledi se obavljaju tako da ih ne mogu ni čuti ni videti zatvorski službenici niti ostali zatvorenici, osim u onim slučajevima kada pitanje bezbednosti medicinskog osoblja zahteva prisustvo službe obezbeđenja.

Zatvorski lekar ima obavezu da izda potvrdu da je zatvorenik spreman da izdrži disciplinsku meru samice. Preglede zatvorenika u samici lekar vrši 4 puta nedeljno.

Informacije o zaraznim bolestima se ne distribuiraju zatvorenicima i osoblju. Inače, u ustanovi se nalazi jedan zatvorenik koji je HIV pozitivan.

Zatvorsko osoblje nije posebno edukovano da prepozna rizik samoubistva. U slučajevima kada se takav rizik ipak prepozna, zatvorenik biva podvrgnut intenzivnijem posmatranju od strane svih službi. U toku 2003. godine registrovano je 9 slučajeva samopovređivanja, izvršeno je jedno samoubistvo i 3 pokušaja samoubistva. U istom periodu, broj umrlih prirodnom smrću je 8, dok je jedan zatvorenik umro nasilnom smrću.

Evidencija znakova nasilja nad zatvorenicima vrši se u njihovim zdravstvenim kartonima. U slučaju kada se zatvorenik požali na fizičko zlostavljanje i pri tome ima vidljive znake nasilja, povrede se evidentiraju i podnosi se izveštaj upravi ustanove.

U proteklih godinu dana bilo je 7 sukoba između zatvorenika sa nanošenjem lakših telesnih povreda; sukoba sa nanošenjem težih telesnih povreda nije bilo kao ni slučajeva silovanja ili seksualnog zlostavljanja.

Zdravstvena služba ne saraduje sa relevantnim socijalnim službama u pogledu održavanja mera kojima se omogućavaju kontakti zatvorenika sa spoljnim svetom.

Zdravstvena služba ne učestvuje u pripremi i sprovođenju socioterapijskih programa za zatvorenike sa anamnezom porodičnih trauma ili zavisnike o opojnim supstancama.

Služba učestvuje u izradi izveštaja prilikom traženja alternativnih rešenja za one osuđenike za koje je lišavanje slobode neprilično zbog prirode njihovog zdravstvenog stanja ili poodmaklog starosnog doba.

Osoblje zdravstvene službe nije posebno edukovano iz oblasti zatvorske patologije.

U toku 2003. godine nisu pokretani disciplinski postupci zbog povreda radnih obaveza i dužnosti od strane radnika medicinske službe, ali je po privatnoj krivičnoj tužbi lica koje je nakon odsluženja kazne izašlo na slobodu pokrenut krivični postupak protiv lekara ustanove zbog nesavesnog lečenja. Intervjuisani zatvorenici nisu bili zadovoljni kvalitetom zdravstvene zaštite koju dobijaju u Zavodu. Glavne zamerke su se odnosile na dugo čekanje na pregled kod lekara, retko odobravanje upućivanja na specijalističke preglede van ustanove, nedostatak lekova i površnost pregleda jer zbog velikog broja prijavljenih lekar nema vremena da obrati više pažnje na svakog prijavljenog.

II

Neuskladjenost ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa (Pravilnik), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT-a)

– Prenatran zatvor podrazumeva smeštaj u skućenim i nehigijenskim uslovima; neprekidan nedostatak privatnosti; smanjenje aktivnosti izvan soba, zbog toga što to daleko prevazilazi mogućnosti u smislu raspoloživog osoblja; preoprerećenost zdravstvenih službi; povećanu napetost koja dovodi do većeg nasilja između zatvorenika i između zatvorenika i osoblja (para.13. Standardi CPT-a, CPT/Inf (97)10;

– Osudjeni ima pravo da izvan zatvorenih prostorija u slobodne vreme provede najmanje dva sata dnevno (čl. 59. ZIKS-a);

– Zatvorska zdravstvena služba morala bi da obezbedi medicinski tretman i zdravstvenu negu pod uslovima koji su uporedivi sa onima koji se pružaju pacijentima na slobodi (para. 38. Standardi CPT-a, CPT/Inf (93)12;

- Zatvorenicima nije dostupan lekar u bilo kom momentu, nema dežurnog lekara (para. 34 i 35. Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12);
- Medicinsko osoblje nije edukovano za izvođenje programa psihoterapijske i radne terapije, kao ni iz poznavanja zatvorske patologije (para. 41, 75 i 77 Standardi CPT-a, CPT/Inf (93)12);
- Psihijatrijska nega nije posebno regulisana, niti je osoblje osposobljeno da prepozna rizik od samoubistva kod zatvorenika (para. 41 i 58 Standardi CPT, CPT/Inf (93)12).

III

Preporuke

- Najhitnije pristupiti rešavanju sve prisutnijeg problema prenaseljenosti ovog (i ostalih) Zavoda;
- Najhitnije ukinuti praksu smeštaja zatvorenika po krevetima na tri sprata;
- Hitno rešiti problem grejanja u svim paviljonima i prostorijama Zavoda;
- Obezbediti sredstva za renoviranje toaleta, WC-a i sanitarne opreme u njima;
- Obezbediti dovoljan broj čistih posteljina i odela zatvorenika za njihovo redovno menjanje;
- Obezbediti adekvatne uslove za pranje i sušenje veša;
- Zatvorenicima u VII paviljonu obezbediti boravak na svežem vazduhu od najmanje jednog sata;
- Kadrovski popuniti zdravstvenu službu i uvesti dežurstva;
- Obezbediti kvalitetniju stomatološku zaštitu;
- Organizovati redovne godišnje preglede svih zatvorenika;
- Edukovati medicinsko osoblje za izvođenje psihoterapije i radne terapije, kao i iz oblasti zatvorske patologije;
- Upoznati zatvorsko osoblje sa znacima rizika od samoubistva.

Bezbednost

I

Ceo zavodski krug opasan je zidom visine 5 metara na čijem se vrhu nalazi nedavno postavljena bodljikava žica sa žiletima. Osim stražarskim kulama, krug i zid pokriveni su kamerama sa senzorima koji reaguju kada se neko previše približi zidu. U toku 2003. godine zabeleženo je samo jedno bekstvo, kada je zatvorenik noću uz pomoć merdevina prešao preko zida. Tada je i postavljena žica sa žiletima.

Zbog povećanog broja zatvorenika, povećan je i broj stražara tako da služba sada broji 242 zaposlena ali sistematizacija prema kojoj treba da ima 270, ni izbliza nije popunjena. Ova činjenica, kao i činjenica da služba mora da dnevno obezbedi i po 40 sprovoda zatvorenika van Zavoda, veoma otežava rad ove službe.

Nedovoljan broj radnika službe negativno utiče i na održavanje interne bezbednosti zatvorenika jer s obzirom na njihov broj i površinu koju treba da drže pod nadzorom to predstavlja teško ostvariv zadatak. Načelnik službe navodi je jedan od problema sa sistemom grupnog izdržavanja kazni taj što su pripadnici obezbedjenja na krugu pomešani sa zatvorenicima. Teoretski, postoji velika mogućnost da pripadnici službe koji rade u krugu budu zarobljeni i da se na taj način organizuje pobuna ili neki drugi incident jer se slična stvar desila prilikom novembrske pobune 2000. godine. Ipak, prema tvrdnjama načelnika službi, trenutno stanje je stabilno i nema problema da se bilo koji službenik Zavoda pojavi u krugu.

U cilju obezbedjenja interne bezbednosti, uprava pokušava da preko "informatora" na vreme sazna i spreči veće kriminalne aktivnosti zatvorenika, odnosno da upućivanjem najproblematicnijih u druge KPZ i zatvore, druge paviljone i u odeljenje pojačanog nadzora u VII paviljona, razbije neformalne grupe i njihove aktivnosti. Međutim, s obzirom na gore pomenute probleme, zaključujemo da je funkcionisanje ovih grupa i dalje prisutno o čemu smo potvrdu dobili i od intervjuisanih zatvorenika. Oni su naglasili da se zna "ko je ko i ko je s kim" i da svi oni koji su van tog kruga su manje više prepušteni sam sebi. Problem lične sigurnosti naročito je izražen tokom popodnevnih i noćnih sati kada nema dovoljno pripadnika službe obezbedjenja.

Iako su kompletni i delimični pretresi prostorija i tela relativno česti, raznog orudja, bodeža i noževa uvek ima i ako zatvorenik ne poštuje neformalna pravila, teško da će služba bezbednosti uspeti da ga zaštiti. U jednom broju slučajeva, stražari sledeći liniju manjeg otpora ali i iz brige za sopstvenu bezbednost neće ništa preduzeti da zaštite ovakve zatvorenike.

U toku 2003. godine otkrivena su tri pokušaja krijumačarenja pištolja i veliki broj pokušaja unosa mobilnih telefona, droge, hladnog oružja i dr. nedozvoljenih stvari.

Posebno ugrožena grupa su "lakši" zatvorenici, osudjeni za lakša krivična dela ili na kraće zatvorske kazne koji su usled nemogućnosti adekvatnijeg razvrstavanja i kategorizacije prinudjeni da sve provode vreme sa tzv. dugoprugašima, višestrukim povratnicima i učiniocima teških ili nasilnih krivičnih dela.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

– Briga koju je osoblje dužno da pruža zatvorenicima za koje je odgovorno, uključuje i dužnost da ih zaštite od drugih zatvorenika koji žele da im naude.

Rešavanje problema nasilja između zatvorenika zahteva da zatvorsko osoblje bude u poziciji, uključujući i njihovu dovoljnu zastupljenost, da na odgovarajući način izvršava svoja ovlašćenja i vrši nadzor. Osoblje mora da reaguje na znakove problema i da bude i odlučno i valjano obučeno da interveniše kada je to neophodno. Postojanje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika, koje se zasniva na idejama bezbednog zatvora i čuvanja, predstavlja presudan faktor u ovom kontekstu. Ovo u velikoj meri zavisi i od toga da li osoblje poseduje odgovarajuće komunikacijske sposobnosti.

Osim toga, zatvorski sistem mora da reši pitanje odgovarajuće kategorizacije i razvrstavanja zatvorenika (para. 27. Standarda CPT-a, CPT/Inf (2001)16);

– Velike spavaonice neminovno podrazumevaju veći je i rizik od pretnji i nasilja. Ovakav način smeštaja može lako da podstakne razvoj prestupničke subkulture i da pomogne održavanje kohezije kriminalnih organizacija. On, takođe, može da učini vršenje nadzora izuzetno teškim, ako ne nemogućim. Tačnije, u slučaju nereda u zatvoru, spoljašnje intervencije koje podrazumevaju upotrebu znatne sile teško se mogu izbeći. U uslovima ovakvog smeštaja, odgovarajuće raspoređivanje pojedinih zatvorenika, na osnovu procene rizika i potreba u svakom individualnom slučaju, takođe postaje gotovo nemoguće. Svi ovi problemi postaju još teži kada broj zatvorenika premaši uobičajeni kapacitet zatvora (para. 29. Standardi CPT-a, CPT/Inf (2001)16).

III

Preporuke

– Bez prethodnog rešavanja problema prenaseljenosti Zavoda, teško je dati bilo kakvu preporuku čijim bi se ispunjenjem moglo značajnije uticati na poboljšanje postojećeg stanja. U datim okolnostima, smatramo da bi za početak bilo neophodno da se fizički potpuno odvoje različito kategorizovani zatvorenici i da se popuni služba obezbeđenja.

Zakoničnost postupanja

I

Prilikom razmatranja ove dimenzije posebno smo obratili pažnju na režim i tretman zatvorenika koji se nalaze u Zavodu (odeljenju) strogo zatvorenog tipa. Prema ZIKS-u, u ovo odeljenje raspoređuju se "osudjeni za koje se prilikom ispitivanja ličnosti utvrdi da bi bitno ugrozili bezbednost ostalih osuđenih ili koji za vreme izdržavanja kazne bitno narušavaju kućni red, kao i oni za koje se u zavodu za ispitivanje ličnosti osuđenih utvrdi da su preduzete mere postupanja prema njima ostale bezuspešne".

Problem na koji smo ukazali prilikom prošle posete, a tiče se upućivanja zatvorenika u ovoj odeljenje i dalje postoji. ZIKS i postojeći Pravilnik o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa, vrlo

šturo i neprecizno određuju tretman zatvorenika u zavodima strogo zatvorenog tipa, što u praksi znači da kada zatvorenik jednom pripadne ovoj kategoriji, veoma se teško vraća u neku lakšu kategoriju. To je posebno prisutno kod zatvorenika koji su iz "bezbednosnih razloga" upućeni u odeljenje tzv. pojačanog nadzora što je u slučaju ovog zavoda VII paviljon, u kome mogu provoditi mesece. Do planiranog donošenja novog pravilnika koji bi predvideo subkategorizaciju i prema kome bi zatvorenici imali motiva i stimulacije da koriguju svoje ponašanje i da shodno tome sami utiču na dobijanje povoljnijeg tretmana barem u okviru ovog odeljenja, još uvek nije došlo. Osim toga, zatvorenici ovog paviljona su nam rekli da su prilikom prijema u Zavod upoznati sa kućnim redom, ali da im u toku boravka Pravilnik o kućnom redu nije dostupan.

S druge strane, iako je prema čl. 11. st.2. Uredbe o osnivanju zavoda za izvršenje zavodskih sankcija u Republici Srbiji¹⁶, predviđeno da u zavodima strogo zatvorenog tipa postoji poluotvoreno odeljenje, sprovođenje ove odredbe u praksi nije čak ni uzeto u razmatranje.

Drugi problem na nivou celokupnog sistema izvršenja zavodskih sankcija, a time i ovog zavoda kao jednog od najvećih je sistem žalbi i pritužbi zatvorenika. Prema ZIKS-u, disciplinske kazne koje se mogu izreći zatvorenicima su: ukor, oduzimanje pogodnosti i samica. Disciplinski postupak vodi upravnik ili lice koje on ovlasti. Na prve dve kazne Zakonom uopšte nije predviđeno pravo žalbe, a na izrečenu kaznu samice zatvorenik se može žaliti, opet upravniku ili licu koje on ovlasti. Ukoliko upravnik ili lice koje on ovlasti ne ukine rešenje o izricanju samice ili ga izmeni onako kako u žalbi nije predlagano, žalba se dostavlja direktoru Uprave za izvršenje zavodskih sankcija na odluku. Ukupno trajanje samice u toku jedne godine može biti do 6 meseci.

Prema ZIKS-u, sistem podnošenja pritužbi i predstavi od strane zatvorenika podrazumeva da oni na na to imaju pravo da zbog povreda prava ili drugih nepravilnosti koje su u zavodu učinjene prema njemu. Upravnik zavoda je dužan da o njoj donese rešenje (bez navodjenja roka u kome to treba da učini), a ako zatvorenik ne dobije odgovor na pritužbu ili ako zadovoljan donetim rešenjem, ima pravo da podnese pismenu predstavku direktoru Uprave, za koga nije predviđena obaveza da odgovori na nju.

Po ZIKS-u ni u jednom slučaju nije predviđena mogućnost zatvorenikovog obraćanja sudu u vezi povrede njegovih prava u zavodu ili zatvoru.

Osim što postojeći sistem žalbi i pritužbi zatvorenika nije u skladu sa međunarodnim standardima i pravilima iz ove oblasti, isti ne funkcioniše dobro ni u praksi.

Prema zvaničnoj statistici, u toku 2003. godine u ovom Zavodu izrečeno 243 upućivanja u samicu, 144 kazni ukora i 12 kazni oduzimanja pogodnosti, a uložene su svega 4 žalbe, od kojih je samo jedna usvojena. U istom vremenskom periodu, sredstva prinude su upotrebljena 125 puta (3 puta fizička snaga, 3 puta gumena palica, 6 vezivanje i 113 puta izdvajanje), a nije registrovan ni jedan slučaj prekoračenja upotrebe sredstava prinude, niti pritužbi zatvorenika na prekoračenje.

Smatramo da mali broj uložених žalbi i pritužbi zatvorenika ne pokazuje stanje savršene pravednosti i zakonitosti u postupanju sa zatvorenicima, već da jasno ukazuje na svest zatvorenika o besmislenosti i nedelotvornosti ovakvog sistema žalbi i pritužbi.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– Tekst ZIKS-a i Pravilnika o kućnom redu mora biti dostupan osuđenom sve vreme izdržavanja kazne (čl. 51. st. 3. i čl. 2. Pravilnika);

– Zatvorenici ne smeju nikako da budu podvrgnuti posebnom bezbednosnom režimu duže nego što zahteva opasnost koju oni predstavljaju. Zbog toga je neophodno da se odluka o raspoređivanju zatvorenika često preispituje. Preispitivanje odluke treba uvek da se zasniva na redovnom ocenjivanju zatvorenika od strane osoblja koje je za to zaduženo. Osim toga, zatvorenici treba, koliko god je moguće da budu potpuno informisani o razlozima njihovog raspoređivanja i, po potrebi, obnavljanja mere; to će, između ostalog, omogućiti zatvorenicima da iskoriste pravne puteve za osporavanje takvih mera (para.32 Standarda CPT-a, CPT/Inf (2001) 16);

– Efikasni žalbeni i inspekcijски postupci predstavljaju osnovne garancije protiv zlostavljanja u zatvorima. Zatvorenicima treba omogućiti puteve za ulaganje žalbe, kako unutar tako i izvan konteksta

¹⁶ Uredba je stupila na snagu 23. maja 1998. godine.

zatvorskog sistema, uključujući i mogućnost poverljivog pristupa odgovarajućim vlastima (para.54. Standarda CPT-a, CPT/Inf (92)3);

– U interesu je i zatvorenika i zatvorskog osoblja da formalno budu uspostavljeni i primenjeni jasno definisani disciplinski postupci; bilo kakve nejasne "sive zone" u ovom domenu nose sa sobom opasnost da se razviju nezvanični (i nekontrolisani) sistemi. Disciplinski postupci moraju omogućavati zatvorenicima pravo da budu saslušani u vezi prekršaja koje su navodno počinili, te pravo žalbe višim vlastima protiv bilo kojih izrečenih sankcija.

Uz formalne disciplinske postupke, često postoje i drugi postupci, na osnovu kojih zatvorenik može biti prisilno razdvojen od drugih zatvorenika iz disciplinskih/bezbednosnih razloga (tj. u interesu "održavanja reda" unutar neke ustanove). I ovi postupci takođe moraju biti praćeni delotvornim garancijama. Zatvorenik mora biti informisan o razlozima zbog kojih su protiv njega preuzete takve mere, osim ukoliko zahtevi bezbednosti ne nalažu suprotno¹⁷, mora mu se pružiti mogućnost da izloži svoja gledišta o toj stvari, te da bude u prilici da se žali na te mere odgovarajućim vlastima (para.55. Standarda CPT-a, CPT/Inf (92)3);

– CPT obraća naročitu pažnju na zatvorenike koji se iz bilo kojeg razloga (u disciplinske svrhe; kao rezultat njihovog "opasnog" ili "izgredničkog" ponašanja; u interesima krivičnog postupka; po sopstvenom zahtevu), drže pod uslovima koji su slični zatvaranju u samicu.

Princip proporcionalnosti zahteva da se uspostavi ravnoteža između onoga što iziskuje pojedini slučaj i primene režima tipa samice, čija primena predstavlja korak koji može imati veoma štetne posledice po osobu u pitanju. Zatvaranje u samicu može, pod izvesnim okolnostima, predstavljati nečovečno ili ponižavajuće postupanje; u svakom slučaju, svaki oblik zatvaranja u samicu mora trajati što je kraće moguće.

U slučaju da se takav režim nametne ili se primenjuje na zahtev zatvorenika, osnovna garancija se sastoji u tome da kada god dotični zatvorenik (ili zatvorski službenik u ime tog zatvorenika) zatraži lekara, taj lekar mora bez odlaganja biti pozvan u svrhu obavljanja lekarskog pregleda tog zatvorenika. Rezultati tog pregleda, uključujući i izveštaj o zatvorenikovom telesnom i psihičkom stanju, te, ukoliko je potrebno, o mogućim posledicama produžene izolacije, moraju biti date u obliku pismene izjave koja se upućuje nadležnim vlastima (para. 56. Standarda CPT-a, CPT/Inf (92)3).

III

Preporuke

– Obezbediti dostupnost Pravilnika o kućnom redu svim zatvorenicima u svakom trenutku;
– Donošenjem novog ili izmenama postojećeg ZIKS-a uz istovremenu promenu podzakonskih akta, uspostaviti nov sistem disciplinskih postupaka i nov sistem preispitivanja odluka kojim se određuju vrste, uslovi i trajanje mera na osnovi kojih zatvorenik može biti izdvojen od opšte populacije i koji će zatvorenicima garantovati efikasne žalbene postupke u svakom slučaju kada postoji povreda nekog njihovog prava.

Resocijalizacija

I

Izvor podataka za ovu dimenziju bili su stavovi osoblja službe za obuku i upošljavanje, službe za prevaspitanje i zatvorenika.

U odnosu na našu prethodnu posetu, kada je reč o službi za obuku i upošljavanje, nismo uočili značajnije promene. I dalje postoje metalski, mašinski, drvoprerađivački, poljoprivredni i ugostiteljski sektori u čijim okvirima se organizuje i sprovodi stručna obuka i radno angažovanje zatvorenika. Vidljiva promena odnosi se na uredjenje zgrade hotela "Preporod" i propratnih objekata za rekreaciju, koji se nalaze u sklopu šireg kompleksa zavoda. Namera uprave je da se otvranjem ovih objekata za usluge civilnog stanovništva

---

¹⁷ Ovaj zahtev je naknadno formulisao na sledeći način: zatvorenik mora biti pismeno informisan o razlozima zbog kojih su te mere protiv njega preduzete (pri čemu se podrazumeva da razlozi koji se daju ne moraju uključivati i one detalje za koje zahtevi bezbednosti nalažu da budu uskraćeni zatvoreniku).

ostavaruju prihodi koji bi pomogli bolje funkcionisanje Zavoda i istovremeno manje oslanjanje na inače nedovoljna sredstva koja se izdvajaju iz državnog budžeta. Kako su u blizini ovog kompleksa smešteni zatvorenici u poluotvorenom i otvorenom tretmanu, oni su bili glavni sprovodioci radova na njegovom uređenju, a najveći broj njih će biti i uposlen na njemu.

Tehnologija rada u proizvodnim delatnostima je i dalje zastarela, a nedostatak materijalnih sredstava za nabavku repromaterijala i sirovina, koje su nužan preduslov za pokretanje proizvodnje, i dalje su prepreka upošljavanju većeg broja zatvorenika nego što je to trenutno. Broj zatvorenika uključenih u proces rada je svega 50% od ukupnog broja, iako mnogo veći broj ispunjava uslove za rad. Najveći broj uposlenih zatvorenika je iz poluotvorenog i otvorenog odeljenja, značajno manji iz zatvorenog, a nijedan zatvorenik iz strogo zatvorenog odeljenja nije uposlen. Nezaposlenost velikog broja ljudi i po rečima zaposlenih i zatvorenika, jedan je od glavnih problema ovog Zavoda koji nepovoljno utiče na klimu u njemu.

Zatvorenici se raspoređuju na radna mesta na osnovu prethodnog zanimanja, a većina zatvorenika smatra da se ne uvažavaju njihove lične želje i afiniteti pri izboru radnog mesta, mada su svesni i objektivno male mogućnosti izbora. Rad službe za obuku i upošljavanje, sa aspekta resocijalizacije, se svodi na svakodnevno praćenje i ocenjivanje zatvorenikovog ponašanja i zalaganja na radnom mestu. Na kraju meseca svaki majstor predaje izveštaj poslovođi koji na osnovu njih, na timskim sastancima i kolegijumu iznosi mišljenje i predloge za svakog zatvorenika.

Radni dan traje 8 sati, odnosno 40 sati nedeljno. Vikendom zatvorenici ne rade, a prekovremeni rad se sprovodi samo povremeno (sezonski poslovi) i ako zatvorenik to prihvata, mada realno nema mogućnosti da to odbije bez negativnih posledica. Prosečne zarade se kreću oko 1.000 dinara (16 eura), a visina zarade zavisi od mesta zaposlenja i broja radnih dana

Kada je reč o službi za prevaspitanje opet bi istakli problem nedostatka stručnog kadra. Naime, radno mesto psihologa i dalje je nepopunjeno, što značajno dovodi u pitanje kvalitet procene, klasifikacije i sam rad sa zatvorenicima.

Tim prijemnog odeljenja, koji čine socijalni radnik i pedagog, daje predlog programa tretmana zatvorenika. Njegovu klasifikaciju i program postupanja zajedno sa ovim timom odobrava i donosi upravnik zavoda. Reklasifikacija se vrši svaka 3 meseca, a po potrebi i češće.

Pojedini izvori ističu da je najvažniji kriterijum reklasifikacije ponašanje zatvorenika, dok neki sa kojima smo razgovarali percipiraju da postoje i oni zatvorenici čija se klasifikacija i reklasifikacija ne rukovodi isključivo u odnosu na ove formalno poznate kriterijume.

Ispitujući uslove i uključenost u tretman saznali smo da se ništa na tom planu nije promenilo. Naime, tip rada je isključivo individualni jer, kako su nam rekli, nema edukovanog i osposobljenog osoblja za bilo koju drugu vrstu tretmana. S druge strane, veličina vaspitne grupe ni izbliza ne omogućava kvalitetan rad. Na 1 vaspitača ima čak od 100 do 170 zatvorenika, što jasno ukazuje na nemogućnost ozbiljnijeg i posvećenijeg rada sa zatvorenicima.

Prema tvrdnjama vaspitača, prosečan broj sastanaka po zatvoreniku je jednom u dva meseca, uz svakodnevne neplanirane razgovore. Međutim, iz razgovora sa pojedinim zatvorenicima smo stekli utisak da veoma retko viđaju i kontaktiraju sa svojim vaspitačem, kao i da se taj odnos uglavnom svodi na predaju molbi za ostavrenje neke pogodnosti, dok pravog rada na resocijalizaciji zapravo nema.

Pokretanje školovanje zatvorenika i dalje nije jedan od prioriteta uprave, a njihova pasivnost je obrazložena nepostojanjem takvih tendencija na višem nivou, nemanjem adekvatnog objekta i nezainternovašću samih zatvorenika.

Zatvorenicima su na raspolaganju čak dve biblioteke, ali zatvorenici ističu da je fond knjiga mali, da se ne obnavlja i da naslovi naslovi nisu atraktivni.

Ne postoji pravna biblioteka.

Slobodno-vremenske aktivnosti organizuje i realizuje referent za kulturno-zabavne aktivnosti. Međutim, zatvorenici nemaju mogućnosti učešća u bilo kakvim kulturnim aktivnostima, niti je bilo ko sa strane takvim povodom dolazio u Zavod. Jedina sekcija koja zaista radi je rezbarska sekcija, čiji su radovi bili izloženi na izložbi održanoj krajem 2003. godine.

Ako se izuzme ova sekcija, sve aktivnosti se svode isključivo na sportske aktivnosti. Zavisno od interesovanja zatvorenici se uključuju u ove aktivnosti, ali nažalost, i one su moguće i sprovode se samo u letnjem periodu. Uslovi i objekti za ovu namenu su na zavidnom nivou jer postoji travnati fudbalski teren, trim staza, otvoreni bazen i mala teretana na otvorenom.

Medjutim, zatvorenici u VII paviljonu nemaju mogućnost korišćenja ovih pogodnosti. Iako, u okviru ovog posebno ograđenog i visoko obezbeđenog paviljona postoje golovi za mali fudbal i koševi, zatvorenici s kojima smo razgovarali su nam rekli da se oni veoma retko imaju priliku da ih koriste i da im je svaki oblik rekreacije, uključujući i sklekove i zgibove u sobama praktično zabranjen.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi zatvorenika prema veroispovesti, zastupljeni su uglavnom pravoslavci. Iako zavod ne raspolaže crkvom, postoji improvizovan i pristojno opremljena prostorija za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika. U toku 2003. godine lokalni sveštenik je obavio nekoliko venčanja u Zavodu..

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

- Poželjno je da u zatvorenim zavodima, individualizacija postupanja ne bude ometena suviše velikim brojem zatvorenika (para. 46 Standardi CPT-a, CPT/Inf (92) 3; para. 66. EZP);
- Radno sposobni osudjeni ima pravo i obavezu da radi (čl. 76. st. 1 ZIKS-a);
- Zatvorenici moraju ostvariti svoja prava vezana za očuvanje njihovog fizičkog i mentalnog zdravlja, prava na osnovno i srednje obrazovanje, rad, biblioteku i dr. stimulativne aktivnosti (para. 69, 71, 77, 82, EZP; para. 47 Standardi CPT-a CPT/Inf (92) 3);
- Svi zatvorenici bez izuzetka (uključujući i one koji su kažnjeni samicom) moraju imati mogućnost da svakodnevno vežbaju na otvorenom (para. 48. Standardi CPT-a, CPT /Inf (93)3);
- Postojanje zadovoljavajućeg programa aktivnosti (edukacija, sport, aktivnosti po vokaciji) u odeljenjima visoke bezbednosti je važnije nego u običnim odeljenjima. Kad su u pitanju radne aktivnosti, jasno je da razlozi bezbednosti mogu da isključe mnoge oblike rada koji su uobičajeni u normalnim odeljenjima, ipak to ne znači da se zatvorenicima omogućavaju samo nestimulativne aktivnosti (para. 32. Standardi CPT-a, CPT/Inf (2001)16);

III

Preporuke

- Sagledati alternative smanjenja veličine vaspitnih grupa u cilju kvalitetnijeg prevaspitnog rada;
- Obezbediti sredstva kako bi se pokrenula proizvodnja i time povećali kapaciteti upošljavnja zatvorenika;
- Na nivou države pokrenuti pitanje školovanja i profesionalnog osposobljavanja zatvorenika;
- Kontinuirano obnavljati bibliotečki fond;
- Insistirati na edukativnim metodama koje podstiču i pobuđuju interesovanje zatvorenika da u većem broju učestvuju u radnim obavezama, dokvalifikacijama i prekvalifikacijama obezbeđivanjem savremenije tehnologije, raznovrsnijih i većih alternativa za rad i uvođenjem što više nagrada i pogodnosti za isticanje na radu;
- Više pažnje posvetiti klasifikaciji, odnosno reklasifikaciji zatvorenika s aspekta korektnog i redovnog procenjivanja njihovog ponašanja od strane osoblja koje je za to zaduženo i kompetentno;
- Organizovati kulturno-prosvetne i zabavne aktivnosti za sve kategorije zatvorenika;
- Zatvorenicima koji se nalaze u VII paviljonu pod najstrožijim režimom omogućiti bavljenje sportskim aktivnostima i primerenim radnim aktivnostima koje bi smanjile negativne posledice dugotrajne izolovanosti i deprivacije.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U zatvorenom delu Zavoda ispred svakog paviljona postoji po jedna telefonska govornica i jedna u strogo zatvorenom delu. Broj razgovora tokom jednog meseca zavisi od tretmana pod kojim se nalazi

zatvorenik, mada Pravilnikom o kućnom redu nije precizno definisano koliko često to može biti, niti koliko ti razgovori mogu trajati. U praksi, to je najmanje dva puta mesečno po 5–10 minuta, a nadzornik straže može da odobri dodatne razgovore. Ko i u nekim drugim posećenim ustanovama, nakon uvodjenja vanrednog stanja u Srbiji, ali i po njegovom ukidanju uveden je nadzor nad telefonskim razgovorima (uz prisustvo stražara). Uprava je ovu restrikciju obrazložila postojanjem slučajeva kada su zatvorenici preko telefona pretili sudijama, članovima svojih porodica, ucenjivali i sl.

Dopisivanje zatvorenika je neograničeno, ali se pre odašiljanja sva pisma čitaju od strane vaspitača.

Uglavnom svi zatvorenici primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od tretmana. Posete se ostvaruju u posetnoj sali u kojoj je verovatno velika buka usled većeg broja ljudi koji istovremeno dolaze u posetu i uz prisustvo službe obezbeđenja. Osnovni problem sale je nepostojanje grejanja, što je u zimskim mesecima ozbiljan nedostatak.

Boravak u "posebnoj prostoriji", ostvaruje se u sobama hotela "Preporod" kojih trenutno na raspolaganju ima 6, a u planu je adaptacija još nekoliko soba za ovu namenu. Njihov osnovni nedostatak je što nemaju posebnih kupatila i što je nameštaj u njima rashodovan. Pravo na korišćenje ove pogodnosti je najmanje jednom u tri meseca.

Kontakti sa punomoćnikom su mogući kad god ima potrebe za tim i kada zatvorenik zatraži, i tom prilikom je omogućena privatnost.

Izlaske u grad i odsustva zatvorenika na predlog i mišljenju vaspitača odobrava upravnik i prema tvrdnjama uprave, njihov broj je u stalnom porastu.

Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da postoje radio i TV aparati u dovoljnom broju čak i u nekim sobama VII paviljona.

Dnevnu ili periodičnu štampu dobijaju zatvorenici koji su na nju pretplaćeni.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja, čak ni slučajevima kada se radi o puštanju na slobodu zatvorenika sa dugih vremenskih kazni.

Saradnja sa centrima za socijalni rad je više izuzetak nego pravilo.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– U slučaju zatvorenika osuđenih na duže vremenske kazne, treba preduzeti korake da se bezbedi njihov postepen povratak u društveni život. U tom cilju treba osmisliti odgovarajuće postupke i posebne kurseve (para. 87 i 88. EZP);

– Ovlašćenim predstavnicima društvenih organizacija i službi treba omogućiti pristup zavodu i zatvorenima kako bi oni mogli doprineti pripremanju za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacije (para. 89.1. i 3. EZP);

– Vodeći princip mora biti unapređivanje odnosa sa spoljnim svetom; svako ograničavanje takvog kontakta mora biti zasnovano isključivo na dovoljno jakim razlozima bezbednosti ili na razlozima koji se tiču raspoloživih sredstava. U ovom kontekstu potrebna je izvesna fleksibilnost u odnosu na primenu pravila u pogledu poseta i telefonskih kontakata kada se radi o zatvorenima čije porodice žive daleko (čime redovne posete postaju praktično nemoguće). Takvim zatvorenima treba na primer da bude dozvoljeno da akumuliraju vreme za posete i/ili da im budu omogućeni češći telefonski kontakti sa porodicama. (para. 51 Standarda CPT-a CPT/Inf (92) 3).

III

Preporuke

– Pravilnikom o kućnom redu precizno definisati pravo zatvorenika na broj i dužinu telefonskih razgovora;

– Iako je razumljivo da u određenim slučajevima telefonski razgovori ili pisma zatvorenika mogu pod nadzorom, smatramo da je nadziranje ove vrste kontakata svih zatvorenika bespotrebno i da predstavlja trošenje vremena za već previše opterećeno osoblje;

– Razmotriti mogućnosti i alternative za postepen povratak zatvorenika u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom puštanju na slobodu i to u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, ili putem uslovnog puštanja na slobodu pod nekom vrstom nadzora u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom;

– Aktivirati i angažovati centre za socijalni rad da kad god je moguće pomognu osoblju zavoda u postupku prijema, praćenja i resocijalizacije zatvorenika, a naročito u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom, drugim osobama i društvenim organizacijama.

Osoblje

I

Od 270 koliko je predviđeno sistematizacijom, služba obezbedjenja broji 242 radnika (oko 20 je sa Kosova). U toku je konkurs za prijem još 10 pripravnika-stražara, a planirano je da se do jeseni služba potpuno popuni. Samo jedan radnik poseduje VSS, 5 višu, a ostali su sa SSS.

Načelnik službe sa preko 30 godina iskustva rada u zatvorima je veoma nezadovoljan edukativnim nivoom i stručnom osposobljenošću pripadnika službe, kao i nepostojanjem njihove želje da nešto promene po tom pitanju. On smatra da je nedopustivo da se u službi zapošljavaju ljudi bez ikakve prethodne obuke i bez elementarnih znanja o poslu koji će obavljati. Po našem mišljenju, ako se ovoj činjenici doda i čest prekovremeni rad, nedovoljan broj stražara, svakodnevni rad sa prevelikim brojem zatvorenika i nezadovoljstvo položajem i visinom zarade, može se pretpostaviti da je kod pojedinaca stvoreno pogodno tlo za razvoj korupcije, nemarnog odnosa prema poslu ili stresa koji se negativno odražava u odnosu prema zatvorenicima.

U toku 2003. godine, protiv pripadnika službe obezbedjenja pokrenuto je 12 disciplinskih postupaka zbog težih povreda radnih obaveza i 1 zbog lakših. Od toga, 9 postupaka je pokrenuto neizvršavanja ili nesavesnog ili nemarnog vršenja radnih ili drugih obaveza; 1 zbog dolaska na rad u pijanom stanju; 1 povreda prava vezanih za status zaposlenih u državnom organu i 1 zbog neodgovornog i neenergičnog držanja prema osudjenom koji pokušava da pobjegne. Do sada je okončano 8 postupaka, u 7 slučajeva izrečena kazna je umanjene plate 20 ili 25 % tri ili četiri meseca, a u jednom slučaju radnik je oslobođen odgovornosti. Zbog lakše povrede (neopravdano odsustvovanje sa posla), jedan radnik je kažnjen umanjnjem jedne plate za 20%.

Dva radnika su dobila otkaz zbog nedozvoljene komunikacije sa pritvorenicima u istražnom odeljenju.

Nisu bili pokretani krivični postupci protiv radnika ove službe.

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba raspolaže sa 108 od predviđenih 150 radnika. Visoku stručnu spremu poseduje 20% , višu 10%, a ostali srednju stručnu spremu.

U pitanju su radnici metalske, mašinske i drvoprerađivačke struke. Osoblje ove službe zadovoljava kriterijume prijema koji su određeni ZIKS-om i Zakonom o radnim odnosima u državnim organima.

Iz razgovora smo saznali da su radnici ove službe zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom drugih službi. Smatraju da je bezbednost na prvom mestu, a odnos uprave prema radnicima ove službe korektan.

Osnovne pritužbe odnosile su se na zastarelu tehnologiju i potrebu za boljim uslovima rada.

Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju da on postoji, kao i opasnost da budu napadnuti od strane zatvorenika.

Na pitanja vezana za pravila rada, odgovori ukazuju da su sa redovošću isplate zarade zadovoljni, ali visinom ne. Prekovremeni rad nije čest i tada postoji nadoknada za takav rad. Radnici ove službe imaju beneficirani radni staž.

Osoblje službe za prevaspitanje od predviđenih 22, ima 15 zaposlenih. Svi zaposleni imaju visoku stručnu spremu, a po obrazovanju su sociolozi, socijalni radnici, specijalni pedagozi i opšti pedagog. Kao što smo već istakli, još uvek je nepopunjeno mesto psihologa.

Odnos broja radnika je 1 vaspitač na 150 zatvorenika, što je najmanje u odnosu na druge službe.

U prijemnom odeljenju su zaposlena 2 radnika (pedagog, socijalni radnik), u otvorenom i poluotvorenom 2 vaspitača, u zatvorenom 6 vaspitača. U okviru ove službe su i dva referenta, jedan zadužen za slobodno-vremenske aktivnosti i jedan za uslovni otpust i pomilovanje. Ostali zaposleni nemaju direktan kontakt sa zatvorenicima.

Svi procenjuju nivo stresa na poslu kao veoma visok. Osoblje ove službe ima beneficiran radni staž, a bez obzira na redovnost plate postoji nezadovoljstvo njenom visinom. Prekovremeni rad nije čest, ali kada ga ima postoji novčana nadoknada. Prisutno je interesovanje osoblja za dodatnu edukaciju, međutim, skrenuta nam je pažnja da je problem to što nije svima ponuđena ista šansa da to i ostvare!?

Naš je utisak da na pojedinim nivoima međusobna komunikacija i saradnja osoblja nije na zavidnom nivou. Svakako da to pruža veću šansu za stvaranje loše klime i odnosa što se može negativno odraziti ne samo u smislu organizacije i samog funkcionisanja ustanove, već i negativnih posledica koje takva atmosfera može izazvati kod zatvoreničke populacije.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– Temelj humanog zatvorskog sistema uvek će biti pravilno odabrano i obučeno osoblje koje zna kako da zauzme odgovarajući stav u odnosu sa zatvorenicima i koje svoju dužnost shvata više kao poziv, nego samo kao posao. Uspostavljanje pozitivnog odnosa sa zatvorenicima treba posmatrati kao ključnu odliku tog poziva (para. 26 Standardi CPT-a, CPT/Inf (2001) 16);

– Sposobnost za međuljudsku komunikaciju trebalo bi da bude glavni faktor u postupku regrutovanja osoblja za sprovođenje zakona, te da se tokom obuke znatan naglasak treba staviti na razvoj umeća međuljudske komunikacije, zasnovanih na poštovanju ljudskog dostojanstva. Posedovanje takvih umeća opšte gledano dovodi do smanjenja napetosti i podizanja kvaliteta života u policijskim i zatvorskim ustanovama, na korist svih zainteresovanih. Od svakog člana osoblja mora se zahtevati da se stalno ponaša i vrši svoju dužnost tako što će svojim primerom podsticati dobro u zatvorenicima i zaslužiti njihovo poštovanje (para. 56. EZP; para 60. Standardi CPT-a, CPT/Inf (92) 3);

– Uspostavljanje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika takođe u velikoj meri zavisi od toga da li u zatvorskim prostorijama i onima koje se koriste za slobodne aktivnosti u svakom trenutku ima dovoljno osoblja. Opšti nedostatak osoblja odnosno neodgovarajući raspored dužnosti smanjuje mogućnost direktnog kontakta sa zatvorenicima i svakako otežava razvoj pozitivnih odnosa, a još uopštenije posmatrano, stvara nesigurno okruženje kako za osoblje tako i za zatvorenike. Takođe treba napomenuti da u slučaju manjka osoblja, može postojati potreba za znatnim prekovremenim radom kako bi se održao osnovni nivo bezbednosti i ustaljeni zatvorski red. Ovakvo stanje stvari može lako da izazove visok nivo stresa kod osoblja i njihovo prevremeno gubljenje volje za rad, a to je situacija koja doprinosi pospešivanju tenzija koje su svojstvene svakoj zatvorskoj sredini (para. 26 Standardi CPT-a, CPT/Inf (2001) 16);

III

Preporuke

– U selekciji i prijemu radnika u zavod voditi računa o socijalnoj i emocionalnoj kompetentnosti kandidata;

– Popuniti službu obezbeđenja;

– Osoblje koje nema odgovarajuće stručne kvalifikacije ili radno iskustvo obučiti da ispunjava svoje opšte i posebne dužnosti;

– Popuniti službu prevaspitanja nedostajućim kadrovima, prvenstveno mesto psihologa;

– Poboľjšati uslove života i rada ceľekupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulacijama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad;

– Permanentno podsticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnim obukama i edukacijama, posebno iz oblasti komunikacije i ljudskih prava;

– Više pažnje posvetiti komunikaciji i saradnji osoblja na svim nivoima.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD SREMSKA MITROVICA

Datum posete: 17. mart 2004. godine
Tip ustanove: zatvorena
Populacija: muškarci/punoletni
Broj zatvorenika: 1272
Sastav tima: dva pravnika, lekar i specijalni pedagog

Kvalitet života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Kao i prilikom posete KPZ Požarevac – Zabela, pozitivan utisak zbog zaista lepo uredjenog i održavanog eksterijera zatvorskog kruga u zatvorenom delu ovog Zavoda, brzo nestaje nakon stupanja u I paviljon. Prilikom naše poslednje posete ovom Zavodu¹⁸ u ovom paviljonu boravilo je oko 500 zatvorenika i prenaseljenost je bila više nego prisutna. Sada, u ovom paviljonu boravi više od 650 zatvorenika, a u sobama je smešteno i po 90 zatvorenika. S obzirom da ove sobe istovremeno služe kao sobe za dnevni boravak i kao spavaonice, i pored toga što postoji direktan pristup sunčeve svetlosti i svežeg vazduha, zagušljivost je na ivici podnošljivosti. Postavljanje novih podova omogućilo je održavanje pristojne higijene ovih prostorija, ali i dalje nema dovoljnog broja posteljina, niti uniformi zatvorenika za njihovo redovno menjanje i pranje. Intervjuisani zatvorenici su nam rekli da su neretko prinudjeni da sami obezbeduju prašak za pranje posteljina i odeće, tako da se dešava da oni siromašniji nedeljama spavaju u istoj posteljini.

Problem prenaseljenosti ovog paviljona, može se rešiti renoviranjem III paviljona koji je izgoreo u pobuni novembra 2000. godine, ali sredstva za renoviranje ni posle 3,5 godina nisu obezbedjena.

Prema tvrdnjama zatvorenika grejanje tokom zimskom perioda je bilo adekvatno.

Toaleti u ovom paviljonu su u veoma lošem stanju usled starosti i upotrebe sanitarne opreme od prevelikog broja ljudi.

Tuširanje zatvorenika I paviljona odvija se u kupatilu koje je na oko 50 metara od paviljona i koje ni po kvadraturi ni po broju tuševa, ne može adekvatno da zadovolji higijenske potrebe ovako velikog broja zatvorenika. Tuširanje se odvija u grupama od po 150 zatvorenika, koji imaju na raspolaganju 17 tuševa koji nisu odvojeni kabinama ili na bilo koji drugi način.

U II paviljonu u kome se nalaze posebno odvojeno prijemno odeljenje, odeljenje tzv. pojačanog nadzora (OPN) i samice, boravi ukupno oko 120 zatvorenika. Uslovi života u ovom paviljonu su značajno bolji s obzirom da su u okrećenim, provetrenim i osunčanim sobama smeštena po dva zatvorenika. U sobama se nalaze WC šolje, lavaboi, posteljina je čista i redovno menjana, a zidovi su ukrašeni slikama ili fotografijama. Kupatila, koja su na krajevima hodnika, u relativno su lošem stanju, ali su u fazi renoviranja.

Postoje i posebne prostorije za dnevni boravak u kojima zatvorenici mogu gledati TV, skuvati kafu ili užinati i to tokom celog dana s obzirom da su sobe otključane sve do vremena za spavanje.

Iako se radi o OPN-u u koji se smeštaju zatvorenici koji su problematični zbog svoje ili tuđe bezbednosti i koji po svojoj prirodi zahtevaju stroži režim, naš je utisak da ukoliko se uporede uslovi života u ovom i I paviljonu, boravak u ovom paviljonu predstavlja pogodnost i privilegiju. Naš utisak je dodatno pojačan ako se uslovi života i režim u ovom OPN-u uporede sa OPN-om u VII paviljonu KPZ Požarevac-Zabela ili sa onim u KPZ Niš¹⁹.

¹⁸ 28. februar 2003. godine.

¹⁹ Videti odeljak 3. Zakonitost.

Samice su dovoljne kvadrature, sa prozorima koje dozvoljavaju pristup prirodne svetlosti i vazduha, okrećene i sa svom potrebnom opremom. Veštačko osvetljenje nije dovoljno jako.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Kuhinja i trpezarija su u i dalje fazi izgradnje, iako je izgradnja trebala da bude završena pre godinu dana. Zbog toga, za ove namene koriste se delimično adaptirane prostorije, koje jedva da dosežu minimum higijenskih uslova. Kako grejanje preko radijatora još nije sprovedeno, ove prostorije se zagrevaju preko kalorifera, koji po našem mišljenju nisu dovoljne veličine i jačine za prostor koji treba da zagreju.

Lekar vrši kontrolu nad ishranom i higijenom ali pisani izveštaji o kontroli ne postoje.

Hrana se sprema prema nedelju dana ranije utvrđenom jelovniku. Hranu spravlja profesionalni kuvar uz pomoć obučених zatvorenika. Prema tvrdjenju kuvara, mesa i povrća ima svakog dana, mleko je na jelovniku dva puta, a jogurt jednom nedeljno. Voće se deli za praznike, osim tokom letnje sezone kada se koristi voće sa sopstvenih plantaža.

Postoje uslovi za ostvarivanje posebnog režima ishrane za one zatvorenike za koje lekar to odredi.

Neki do zatvorenici s kojima smo razgovarali, nisu imali značajnijih primedbi na hrani, dok su se drugi žalili na slab kvalitet i jednoličnost ishrane uz objašnjenje da bi s obzirom da Zavod raspolaže odličnim stočarskim i poljoprivrednim resursima, hrana mogla biti bolja.

Kantina i paviljona je loša snabdevena tj. raznovrsnije robe ima samo nekoliko dana po prijemu nove robe.

Kao i u drugim ustanovama, dodatni izvor ishrane je hrana koju preko paketa dobijaju od kuće.

C) MEDICINSKA NEGA ZATVORENIKA

U Zavodu postoji posebno orgainozovana medicinska služba koja je smeštena u odvojenoj zgradi u kojoj se, pored prostorija za pregled, nalaze i bolesničke sa po dva bolesnička kreveta.

U stacionarnom delu ukupno ima 33 ležaja, a trenutno se na lečenju nalazi 7 pacijenata.

Kadrovski, službu čini jedan lekar, inače transfuziolog, jedan stomatolog i 13 medicinskih tehničara (SSS). Konkurs za još jednog lekara je već dugo otvoren ali se niko na njega ne javlja. Specijalističke preglede obavljaju lekari iz gradskog Zdravstvenog centra koji su u ovoj ustanovi angažovani ugovorom o delu i dolaze bar jednom nedeljno. U pitanju su specijalisti interne medicine, hirurģije, ortopedije, neuropsihijatrije i dr.

O higijeni u zgradi brine se jedan zatvorenik koji tu tokom celog dana i noći. Prostorije su uredne i nalaze se u relativno dobrom stanju, a to se može reći i za toalete kao i kupatila.

Iako su ambulanta i soba za intervencije uredna, vidljiv je nedostatak medicinske opreme tako da se mogu izvoditi samo najjednostavnije dijagnostičke i terapijske procedure. Postoji i biohemijska laboratorija skromnih mogućnosti. Već smo naveli da uslovi za stacionarno lečenje postoje, ali je interesantno navesti da je samo 7 zatvorenika na stacionarnom lečenju iako je ustanova velika. Poređenja radi, u KPZ Požarevac – Zabela oko 70 zatvorenika je u momentu naše posete bilo na lečenju, iako su ustanove skoro iste populacije.

Prilikom ulaska u zatvor, svi zatvorenici se podvrgavaju obaveznom medicinskom pregledu i svakom se otvara zdravstveni karton. Lekarski pregled se zakazuje preko zatvorskih službenika bez obaveze objašnjenja o kakvim se tegobama radi. Međutim, zbog velikog broja zatvorenika i samo jednog lekara koji vrši preglede napravljen je raspored pregleda po paviljonima, tako da samo najhitniji slučajevi mogu biti zbrinuti "preko reda". Kada lekar nije u ustanovi, dežurni su medicinski tehničari koji ga mogu pozvati ako se ukaže hitna potreba.

Redovni periodični pregledi zatvorenika se ne sprovode.

Pregledi zatvorenika u samici se vrše samo jednom nedeljno, a zatvorski lekar ima obavezu da prethodno izda potvrdu da je zatvorenik spreman da izdrži disciplinsku kaznu.

Psihijatrijska nega je regulisana angažovanjem ugovorom o delu specijaliste iz civilne zdravstvene ustanove koji dolazi u Zavod 2–3 puta nedeljno.

Elementarna stomatološka zaštita je obezbeđena u Zavodu, a svi komplikovaniji slučajevi se šalju u civilne ordinacije.

Zavod ne poseduje sanitetsko vozilo.

Iz izveštaja o radu zdravstvene službe za prošlu godinu dobili smo podatak da je u prošloj godini bilo 25 505 poseta ovoj službi (ambulantna opšte prakse 11,819, specijalističkih pregleda 3 319, previjalište 5 866, laboratorija 799, zubna ambulanta 1 633, i istražno odeljenje 2 069).

Od specijalističkih pregleda, najviše je bilo neuropsihijatrijskih (911), internističkih (506), te hirurških (222) dok je izvršeno 355 rtg. snimanja.

Na lečenje u druge bolnice upućeno je 50 zatvorenika (40 u KPD Bolnica, 5 u Institut "Sremska Kamenica", a 5 je upućeno u beogradske bolnice). U Zdravstvenom centru u Sremskoj Mitrovici lečeno je 49 zatvorenika (najviše na hirurgiji – 27, te na traumatološkom odeljenju – 9). Izvršeno je 1 595 laboratorijskih analiza a u stacionaru je ostvareno 3831 bolničkih dana.

Po podacima za prošlu godinu, nisu registrovani slučajevi sukoba među zatvorenicima koji su rezultirali povredama, što je čudna s obzirom da je registrovano više od 100 tuča ili međusobnih svadja među zatvorenicima. Registrovani su slučajevi povrede na radu (3 teške i 5 lakših).

Silovanja i seksualna zlostavljanja nisu registrovana. Bilo je 10 slučajeva samopovređivanja. Samoubistava nije bilo, kao ni pokušaja samoubistva.

Četiri zatvorenika su umrli prirodnom smrću u toku poslednjih godinu dana. Identifikovana su 2 HIVpozitivna zatvorenika, a bilo je i 2 novootkrivena slučaja TBC.

Slučajeva povreda radnih obaveza i dužnosti radnika medicinske službe nije bilo, a ne vode se ni krivični postupci protiv koji su u vezi sa službom koju obavljaju.

Zatvorenicima su dostupne informacije koje se tiču njihovog zdravstvenog stanja a one se saopštavaju i njihovim porodicama i advokatima. Lečenje se odvija isključivo uz pristanak pacijenta i oni imaju pravo da odbiju medicinski tretman. Medicinski pregledi se obavljaju tako da ih ne mogu ni čuti ni videti zatvorski službenici niti ostali zatvorenici.

Informacije o zaraznim bolestima se ne distribuiraju ni zatvorenicima ni osoblju. Zatvorsko osoblje nije posebno edukovano da prepozna rizik od samoubistva kod zatvorenika. U slučajevima kada se takav rizik ipak prepozna, sugerise se intenzivnije posmatranje osobe.

Evidencija znakova nasilja nad zatvorenicima se vrši u zdravstvenim kartonima, ali ne i u posebnom registru. Formalno, u slučaju kada se zatvorenik požali na fizičko zlostavljanje i pri tome ima vidljive znakove nasilja, povrede se evidentiraju i o tome se obaveštava uprava.

Zdravstvena služba ne učestvuje u pripremi i sprovođenju socioterapijskih programa za zatvorenike sa anamnezom porodičnih trauma ili zavisnike o opojnim supstancama, jer nema kvalifikovanog osoblja.

Služba učestvuje u izradi izveštaja prilikom traženja alternativnih rešenja za one zatvorenike za koje je lišavanje slobode neprilično zbog prirode njihovog zdravstvenog stanja ili poodmaklog starosnog doba.

Kontrolu rada nad zdravstvenom službom vrši uprava koja takođe raspolaže sredstvima koja su joj namenjena. Kvalitet rada službe, takođe, ocenjuje uprava.

Osoblje zdravstvene službe nije posebno edukovano iz oblasti zatvorske patologije.

Intervjuisani zatvorenici su se uglavnom žalili na nedostupnost lekara tj. na dugo čekanje na pregled. Žalbe su išle i u pravcu nedovoljne opskrbljenosti specifičnijim lekovima i sanitetskim materijalom, koji zatvorenici ponekad moraju sami da nabavljaju.

II

Neuskladjenost ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa (Pravilnik), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT-a)

– U više zemalja koje je posetio CPT, naročito u Srednjoj i Istočnoj Evropi, zatvorenici su često smešteni u velikim spavaonicama u kojima se nalazi sve ono što je neophodno za svakodnevne potrebe, tj. prostor za spavanje i dnevne aktivnosti i sanitarni čvorovi. CPT ne odobrava takav princip smeštaja u zatvorima zatvorenog tipa, naročito kada, kao što je često slučaj, u takvim spavaonicama ima previše zatvorenika koji borave u nezdravim uslovima. Nema sumnje da različiti faktori, uključujući i one kulturne prirode, utiču da nekim zemljama više odgovara smeštaj u velikim sobama, umesto pojedinačnih ćelija. Ne

može se, međutim, reći mnogo u odbranu, a mnogo se može reći protiv organizacije u kojoj desetine zatvorenika žive i spavaju u zajedničkoj spavaonici.

U uslovima ovakvog smeštaja, odgovarajuće raspoređivanje pojedinih zatvorenika, na osnovu procene rizika i potreba u svakom individualnom slučaju, takođe postaje gotovo nemoguće. Svi ovi problemi postaju još teži kada broj zatvorenika premaši uobičajeni kapacitet zatvora; zatim, u takvoj situaciji preopterećenost zajedničkih sredstava, kao što su lavaboi i toaleti, kao i nedovoljno provetranje u odnosu na tako veliki broj osoba, često dovode do nastanka neprihvatljivih uslova (para.29. Standardi CPT-a, CPT/Inf (2001)16);

– Nije obezbeđen stalan pristup lekaru, nema dežurnog lekara tokom popodnevni sati, noću, kao ni tokom vikenda i praznika (para.34. i 35. Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12);

– Ne distribuiraju se informacije o zaraznim bolestima, kako osuđenima, tako i osoblju (para. 54. Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12);

– Osoblje nije osposobljeno da prepozna rizik od samoubistva kod zatvorenika niti je nije posebno edukovano iz oblasti zatvorske patologije (para. 58, 75 i 77, Standardi CPT-a, CPT/Inf (93)12);

– Ne vrši se evidencija povreda u posebnom registru, ne sastavljaju se periodični izveštaji koji bi onda mogli da budu prezentovani upravi ustanove (para.60-62, Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12);

– Nisu organizovani socioterapijski programi za neuravnotežene pojedince, zavisnike o drogama i osobe agresivnog ponašanja (para. 68. i 69. Standarda CPT, CPT/Inf (93)12).

III

Preporuke

– Najhitnije pristupiti rešavanju sve prisutnijeg problema prenaseljenosti I paviljona ovog Zavoda, renoviranjem/ponovnom izgradnjom i useljnjem paviljona uništenih u pobuni;

– Renovirati toalete I paviljona;

– Proširiti kapacitete kupatila I paviljona;

– Hitno završiti radove na izgradnji i renoviranju trpezarije i kuhinje;

– Pobojšati snabdevanje kantina;

– Kadrovski popuniti zdravstvenu službu barem još jednim lekarom;

– Organizovati dežurstva i redovne godišnje preglede svih zatvorenika;

– Nabaviti sanitetsko vozilo;

– Distribuirati informacije o zaraznim bolestima zatvorenicima i osoblju;

– Posebno evidentirati povrede zatvorenika, sastavljati periodične izveštaje i dostavljati ih upravi;

– Edukovati medicinsku službu za prepoznavanje rizika od smoubistva i za sprovođenje socioterapijskih programa za neuravnotežene pojedince, zavisnike o drogama i osobe agresivnog ili suicidalnog ponašanja.

Bezbednost

I

Ekstrena bezbednost ustanove je zadržana na nivou koji je bio i prilikom naše prethodne posete. I dalje je u funkciji video nadzor sa sensorima koji su postavljeni na zaštitne zidove oko zatvorskog kruga. Od kada su postavljen video-nadzor nije bilo ni pokušaja bekstva iz ustanove preko zida. Pored kamera i senzora, u svakom trenutku deset pripadnika službe opremljenih automatskim puškama je angažovano na straži na zidu.

Služba obezbeđenja broji 234 čoveka od 237 koliko je predviđeno sistematizacijom.

Ako se uzme u obzir da je broj pripadnika službe obezbeđenja dnevno angažovanih u svim smenama 97, onda bi proporcija njihovog broja u odnosu na broj zatvorenika i pritvorenika iznosila 97:1340 (1272 zatvorenika i oko70 pritvorenika u trenutku posete).

Iako smo od zamenika načelnika tražili statistiku broja bekstava za period od poslednjih šest meseci, u kome nije bilo ni jednog bekstva iz Zavoda, on nam je ponudio i opširniju statistiku za godišnji period cele 2003. godine u okviru koga je bilo 5 bekstava i 5 udaljenja iz ustanove. Od tih pet bekstava, u dva slučaja pritvorenici nisu pobjegli iz ustanove, već je jedno bekstvo bilo organizovano tokom transporta iz Sremske Mitrovice do Beograda, kada je pritvorenik bio otet iz kola, a u drugom slučaju pritvorenik je pobjegao iz suda.

Nakon prošlogodišnje otmice iz kola, uprava je došla na ideju da organizuje tzv. sprovodnu službu u okviru službe obezbeđenja, jer su na ovaj način želeli da izbegnu ponovnu mogućnost otmice u toku transporta zatvorenika i pritvorenika iz zatvora. Međutim, zamenik načelnika smatra da sama reorganizacija u okviru službe još uvek nije dovoljna da se bitno umanjí rizik koji nosi sprovođ zatvorenika i pritvorenika iz ustanove, jer ova ustanova raspolaže sa dve ispravne marice za transport i jednom koja se nalazi na remontu. Zamenik načelnika smatra da ustanova ovako velikog kapaciteta, sa veoma velikim brojem dnevnih sprovođa, mora imati veći broj opremljenih marica i barem jedno sanitetsko vozilo.

S druge strane, prema podacima za 2003. godinu može se zaključiti da je interna bezbednost pogoršana u odnosu na prethodnu posetu. U toku 2003. godine registrovano ukupno 104 međusobnih tuča, svadja ili međusobnog vredjanja zatvorenika u odnosu na 62 tokom 2002. i 26 napada, vredjanja ili omalovažavanja službenih lica u odnosu na 3 tokom 2002. godine. Međutim, prilikom analize ovih podataka treba imati i u vidu značajno povećanje broja zatvorenika i pretpostavljeno povećanje agresivnog reagovanja zatvorenika na frustracije izazvane otežanim uslovima u svim segmentima njihovog života usled prenaseljenosti.

Tokom 2003. godine zabeležen je i porast disciplinskih prestupa zatvorenika koji se odnose korišćenje ili unošenje mobilnih telefona ili opojnih sredstava (78) u odnosu na 51 u toku 2002. godine, i po mišljenju uprave i službe obezbeđenja to predstavlja jedan od većih problema Zavoda. Iako se čestim pretresima i korišćenjem "informatora" suzbijaju ovakve aktivnosti, odnos broja zatvorenika i osoblja, povećan broj zatvorenika zavisnika od opojnih supstanci i veličina Zavoda bitno umanjuju mogućnost otkrivanja nezakonitog delovanja zatvorenika.

Od uprave smo dobili informaciju da je učinjen pozitivan pomak ka razbijanju jakih neformalnih grupa zatvorenika koje su dugo bile problem ovog i svih velikih zavoda. Ova informacija je uglavnom potvrđena i od zatvorenika koji su nam rekli da se povremeno i dalje ima manjih grupa koje žele da se nametnu, ali da to nisu više organizovani klanovi takve snage i uticaja niti na zatvoreničku populaciju, niti na osoblje Zavoda.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

– Uspostavljenje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika u velikoj meri zavisi od toga da li u zatvorskim prostorijama i onima koje koriste za slobodne aktivnosti u svakom trenutku ima dovoljno osoblja. Opšti nedostatak osoblja odnosno neodgovarajući raspored dužnosti, što smanjuje mogućnost direktnog kontakta sa zatvorenicima, svakako otežava razvoj pozitivnih odnosa, a uopšteno posmatrano, stvara nesigurno okruženje kako za osoblje tako i za zatvorenike (para. 26. Standarda CPT-a, CPT/Inf (2001)16);

– Velike spavaonice neminovno podrazumevaju veći je i rizik od pretnji i nasilja. Ovakav način smeštaja može lako da podstakne razvoj prestupničke subkulture i da pomogne održavanje kohezije kriminalnih organizacija. On, takođe, može da učini vršenje nadzora izuzetno teškim, ako ne nemogućim. Tačnije, u slučaju nereda u zatvoru, spoljašnje intervencije koje podrazumevaju upotrebu znatne sile teško se mogu izbeći. U uslovima ovakvog smeštaja, odgovarajuće raspoređivanje pojedinih zatvorenika, na osnovu procene rizika i potreba u svakom individualnom slučaju, takođe postaje gotovo nemoguće. Svi ovi problemi postaju još teži kada broj zatvorenika premaši uobičajeni kapacitet zatvora (para. 29. Standardi CPT-a, CPT/Inf (2001)16).

– Briga koju je osoblje dužno da pruža zatvorenicima za koje je odgovorno, uključuje i dužnost da ih zaštite od drugih zatvorenika koji žele da im naude.

Rešavanje problema nasilja između zatvorenika zahteva da zatvorsko osoblje bude u poziciji, uključujući i njihovu dovoljnu zastupljenost, da na odgovarajući način izvršava svoja ovlašćenja i vrši nadzor. Osoblje mora da reaguje na znakove problema i da bude i odlučno i valjano obučeno da interveniše kada je to neophodno. Postojanje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika, koje se zasniva na idejama

bezbednog zatvora i čuvanja, predstavlja presudan faktor u ovom kontekstu. Ovo u velikoj meri zavisi i od toga da li osoblje poseduje odgovarajuće komunikacijske sposobnosti.

Osim toga, zatvorski sistem mora da reši pitanje odgovarajuće kategorizacije i razvrstavanja zatvorenika (para. 27. Standarda CPT-a, CPT/Inf (2001)16).

III

Preporuke

– Smatramo da bi se i nivo interne bezbednosti znatno poboljšao stavljanjem u funkciju uništenih paviljona, čime bi se smanjio broj ljudi koji boravi u I paviljonu i istovremeno omogućilo bolje razvrstavanje zatvorenika s obzirom na njihove lične osobine, procenu bezbednosti, dužinu kazne, povrat i dr. okolnosti koje nameću drugačiji režim i odvajanje različitih kategorija zatvorenika u zatvorenom delu.

Zakonitost

I

Tokom boravka u prijemnom odeljenju svi zatvorenici se upoznaju sa pravilima kućnog reda. Međutim, nakon izlaska iz prijemnog odeljenja zatvorenici nije uvek dostupan kućni red jer ih nema u dovoljnom broju primeraka za sve sobe. Uprava nam je objasnila da se periodično po sobama podele primerci kućnog reda ali da se oni unište, zagube ili ukradu.

Drugi problem sa kućnim redom, tiče se zatvorenika-stranih državljana koji izdržavaju kaznu u ovom Zavodu. Trenutno, zavodu se nalazi 45 Rumuna, 21 Bugarin, 20 Srba iz Republike Srpske, 17 Hrvata, 15 Bošnjaka i manji broj drugih državljanja. Iako je ovo zvanično jedini zavod u kome strani državljani izdržavaju kazne, ne postoji ni jedan primerak kućnog reda na nekom stranom jeziku. Kako nam je objašnjeno, upoznavanje sa pravilima kućnog reda stranih državljana kojima maternji jezik nije srpsko-hrvatsko-bošnjački, najčešće obavlja neki zatvorenik – strani državljanin koji zna oba jezika. Takođe, ukoliko strani državljanin želi da napiše pritužbu ili žalbu, moraće to da učini na srpskom uz pomoć nekog od pomenutih zatvorenika.

Pitanje razloga i uslova pod kojim se upućuju zatvorenici u II paviljon kao tzv. odeljenje pojačanog nadzora (OPN) ostalo nam je nerazjašnjeno iz dva razloga. Prvo, smatramo da normativno nije određeno šta je OPN i kakav je režim propisan za ovakva odeljenja, jer je očigledno da postoji nesrazmera kada se uporedi režim OPN u ovom zavodu sa režimom OPN u KPZ Požarevac – Zabela. Drugo, dok je više nego jasno da se u drugim zavodima zatvorenici u OPN smeštaju po kazni i da se shodno tome nalaze u lošijim životnim uslovima u odnosu na opštu populaciju, smeštaj u OPN u ovom zavodu podrazumeva bolje uslove u odnosu na ostalu populaciju zatvorenog dela.

Prema zvaničnoj statistici, za poslednjih šest meseci u ovom Zavodu izrečeno je 160 samica, 6 kazni ukora i 1 kazna oduzimanja pogodnosti, istovremeno nije uložena ni jedna žalba²⁰. U istom vremenskom periodu, sredstva prinude su upotrebljena 5 puta, a nije registrovan ni jedan slučaj prekoračenja upotrebe sredstava prinude, niti pritužbi zatvorenika na prekoračenje.

Podnete su 3 krivične prijave zbog krivičnih dela napada na službeno lice i stavljanje u promet opojnih sredstava.

Na pitanje o pravednosti dodeljivanja pogodnosti i izricanja disciplinskih sankcija, neki zatvorenici su odgovorili "svakom prema zaslugi", a neki su smatrali da ima povlašćenih u svakom pogledu.

Osoblje Zavoda je negiralo postojanje korupcije kao ozbiljnijeg problema, ne isključujući pojedinačne slučajeve od kojih su neki otkriveni, a protiv počinioca su pokrenuti disciplinski postupci. S druge strane, neki od intervjuisanih zatvorenika smatraju da korupcija postoji i to najviše na nivou službe obezbeđenja koju je s obzirom veličinu Zavoda teško kontrolisati. Podatak, da je u toku 2003. godine registrovano ukupno 78 disciplinskih prestupa zatvorenika koji su odnosili na korišćenje ili unošenje mobilnih telefona ili opojnih sredstava, delimično govori u prilog ovoj tezi.

---

²⁰ Videti izveštaj o KPZ Požarevac– Zabela, odeljak 3. Zakonitost, deo o žalbama i pritužbama zatvorenika.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

- Tekst ZIKS-a i Pravilnika o kućnom redu mora biti dostupan osuđenom sve vreme izdržavanja kazne (čl. 51. st. 3. i čl. 2. Pravilnika);
- Zaštita pojedinih prava zatvorenika sa posebnim osvrtom na zakonitost primene zatvorskih mera mora biti obezbeđena putem kontrole koju vrši, u skladu sa domaćim zakonodavstvom, sudski organ ili neko drugo merodavno telo koje je ovlašćeno da posećuje zatvorenike i ne pripada upravi zatvora (para. 5. EZP);
- Efikasni žalbeni i inspekcijski postupci predstavljaju osnovne garancije protiv zlostavljanja u zatvorima. Zatvorenicima treba omogućiti puteve za ulaganje žalbe, kako unutar tako i izvan konteksta zatvorskog sistema, uključujući i mogućnost poverljivog pristupa odgovarajućim vlastima (para.54. Standarda CPT-a, CPT/Inf (92)3).

III

Preporuke

- Obezbediti dovoljan broj Pravilnika o kućnom redu koji će uvek biti dostupan zatvorenicima;
- Kupiti najmanje 10 primeraka Pravilnika i 5 primeraka ZIKS-a koji će uvek stajati u biblioteci Zavoda;
- Prevesti Pravilnik o kućnom redu na rumunski i bugarski jezik s obzirom na stalnu u najveću prisutnost zatvorenika-državljana ovih država;
- Donošenjem novog ili izmenama postojećeg ZIKS-a uz istovremenu promenu podzakonskih akta, uspostaviti nov sistem disciplinskih postupaka i nov sistem preispitivanja odluka koji će zatvorenicima garantovati efikasne žalbene postupke u svakom slučaju kada postoji povreda nekog njihovog prava.

Resocijalizacija

I

Služba za obuku i upošljavanje, svoj rad i dalje sprovodi u 2 privredne jedinice (poljoprivredna i industrijska) u čijim okvirima se organizuje i sprovodi stručna obuka i radno angažovanje zatvorenika. Od uprave smo dobili informaciju da privredne jedinice odlično posluju i da se iz ostvarenih prihoda vraćaju veliki dugovi koji su nastali u periodu do 2000. godine.

Zatvorenici se raspoređuju na radna mesta na osnovu prethodnog zanimanja, a većina zatvorenika smatra da se uvažavaju njihove lične želje i afiniteti pri izboru radnog mesta, ali navode da to nije bitno jer ustanova za većinu njih ne može da obezbedi posao. Tehnologija rada je i dalje veoma loša, a nedostatak materijalnih sredstava za nabavku repromaterijala i sirovina, koje su nužan preduslov za pokretanje proizvodnje, i dalje su prepreka upošljavanju većeg broja zatvorenika.

Slaba uposlenost zatvorenika se pre svega odnosi na zatvorenike u zatvorenom delu koji čine 2/3 od ukupnog broja. Uposlenost zatvorenika u otvorenom i poluotvorenom delu je preko 90% jer priroda poslova koje obavljaju nužno zahteva liberalniji tretman. Sami zatvorenici su veoma zainteresovani za rad jer im kako kažu brže prolazi vreme, a i dobrim vladanjem i zalaganjem na radnom mestu imaju mogućnost dobijanja pogodnosti.

Procesom rada rukovodi uprava ustanove, a radni dan traje 8 sati, odnosno 40 sati nedeljno. Zatvorenici ne rade vikendom. Prekovremeni rad se sprovodi samo ako zatvorenik to prihvata i najčešće se radi o sezonskim poslovima. Prema tvrdnjama uprave, zarade zatvorenike se kreću od 1.000 (15 eura) pa do 4.000 (60 eura) dinara, što je najviše u odnosu na sve posećene ustanove.

Uslovi rada i zaštita na radu su loši.

Kada je reč o službi za prevaspitanje situacija je manje-više ista u odnosu na prethodnu posetu. Pozitivne promene smo uočili samo u odnosu na broj i kompetentnost novoprimitljenog osoblja s obzirom da je u službu zaposleno još sedmoro ljudi sa VSS.

Nažalost, s obzirom na veliki broj zatvorenika, ove povećanje nije dovoljno. Tu pre svega mislimo na i dalje neadekvatan odnos broja vaspitača i zatvorenika, koji je, bez obzira na broj radnika službe i dalje neomogućava kvalitetan rad.

Jedinstvena praksa klasifikacije zatvorenika koju pored osnovnog tima sprovodi i nadzire i komisija koju sačinjavaju najiskusniji vaspitač ustanove, načelnici službe za prevaspitanje (psiholog), obezbeđenje, obuku i upošljavanje i zdravstveni radnik. opisana u prethodnom i dalje je prisutna, čak i kvalitetnija s obzirom na upošljavanje dodatnih stručnih radnika (psihologa, specijalnih pedagoga).

Najvažniji kriterijumi klasifikacije su bezbednosna procena, zdravstveno stanje zatvorenika, potrebe posla, kvalifikacije i struktura ličnosti i. Na osnovu toga plan i program tretmana čini određenje vaspitne grupe i paviljona, intenzitet savetodavnog i grupnog rada, kategorija radnog mesta, slobodne aktivnosti. Reklasifikacija se vrši svaka 3 meseca i to na predlog stručnih službi, a glavni nosilac je prevaspitna služba.

Najvažniji kriterijum reklasifikacije je ponašanje zatvorenika, procenjeno sa svih aspekata – od strane vaspitača, nadzornika paviljona i instruktora koji su u neposrednom kontaktu sa konkretnim zatvorenikom. Nakon toga, viša instanca procene, tj. komisija (u stručnom sastavu kao i za klasifikaciju) razmatra i procenjuje svaki predlog, te konačno i tek nakon ovakve, možemo reći, sistematske, objektivne i multidisciplinarnе procene upravnik odobrava i donosi odluku o reklasifikaciji zatvorenog. Sve se ovo evidentira i vodi u kumulativnom dosijeu koji postoji za svakog zatvorenika.

Pojedini izvori ističu da je najvažniji kriterijum reklasifikacije ponašanje zatvorenika, dok neki zatvorenici sa kojima smo razgovarali percipiraju da postoje i oni zatvorenici čija se klasifikacija i reklasifikacija ne rukovodi isključivo u odnosu na ove formalno poznate kriterijume.

Ispitujući uslove i uključenost u tretman saznali smo da se ništa na tom planu nije promenilo. Naime, tip rada je isključivo individualni jer, kako su nam rekli, nema edukovanog i osposobljenog osoblja za bilo koju drugu vrstu tretmana. S druge strane, osoblje i dalje akcentuje potrebu za tretmanom posebnih kategorija zatvorenika najpre zavisnika od opojnih suspcanci.

Prema tvrdnjama vaspitača, prosečan broj sastanaka po zatvoreniku je jednom u tri meseca, uz svakodnevne neplanirane razgovore. I pored dobre volje uprave i upošljavanja maksimalnog broja vaspitača, prilikom tj. konstantno prevelik broj zatvorenika, u konkretnim okolnostima ne omogućava uslove efikasnijeg rada, a prenatrpanost nije samo u odnosu na zatvorenike, već i samo osoblje nema adekvatan prostor (u kancelarijama su po 3 vaspitača).

Objekat koji je predviđen za školu i koji je nekad imao tu funkciju i dalje nije u upotrebi. Osoblje ističe problem nalaženja nastavnog kadra, kao i nezainteresovanost samih zatvorenika za školovanje. Iako se uzrok ovakvog stanja može sagledati i na taj način, naš stav je da pitanje školovanja zatvorenika mora biti rešeno na državnom nivou.

Slobodno-vremenske aktivnosti organizuje i realizuje referent za sport i kulturu. Iz razgovora smo shvatili da se sadržaj ovih aktivnosti svodi samo na sportske aktivnosti koje su 3 puta nedeljeno. U nedostatku posla, a s druge strane i prostora (dom kulture u pravom smislu ne postoji), rezbarska i likovna sekcija su se transformisale i preuzele funkciju radnog angažovanja, tj. upošljavanja malog broja zatvorenika koji imaju sklonost ili su se profesionalno bavili nekom umetnošću. Ovo jeste dobro alternativno rešenje za problem upošljavanja, međutim, to ne bi trebalo da bude na uštrb ionako siromašnog sadržaja kulturno-zabavnog života zatvorenika, odnosno njihovog konstruktivno organizovanog slobodnog vremena. Nekada je postojao i izlazio časopis, ali je on ugašen obzirom da nema dovoljno finansijskih sredstava. Zatvorenici su motivisani za ponovno pokretanje i uređivanje časopisa.

Biblioteka, koju koriste i zatvorenici i osoblje, je smeštena u objektu koji je nekada predstavljao školu. Zatvorenici koji koriste biblioteku smatraju da je kvalitet i kvantitet knjižnog fonda prosečan, ali je za svaku pohvalu što je za prethodnih godinu dana kupljeno oko 100 novih naslova.

S obzirom da u ovom zavodu kazne izdržavaju i strani državljani, biblioteka poseduje i manji broj izdanja na stranim jezicima.

Kada je reč o verskoj kulturi, kao i u prethodnoj poseti zapazili smo da su uslovi, organizacija i prostor za ove namene i dalje maksimalni i na zavidnom nivou. Pored mogućnosti obavljanja pravoslavnih verskih obreda i poseta sveštenika, i dalje se sprovodi i nastava iz veronauke koju organizuje zamenik upravnika Zavoda, a zainteresovanost i uključenost zatvorenika je značajna.

Pripadnicima katoličke veroispovesti, ukoliko to zatraže, omogućeno je vidjanje sa lokalnim župnikom, a trenutno samo jedan prisutan zatvorenik islamske veroispovesti nije izrazio želju za vidjanjem imama.

II

Neuskladjenost ili odstupanja

- Radno sposobni osudjeni ima pravo i obavezu da radi (čl. 76. st. 1 ZIKS-a);
- Zatvorenici moraju ostvariti svoja prava vezana za očuvanje njihovog fizičkog i mentalnog zdravlja, prava na osnovno i srednje obrazovanje, rad, biblioteku i druge stimulativne aktivnosti (para. 69, 71, 77 i 82 EZP; para. 47 Standardi CPT-a CPT/Inf (92) 3);
- Poželjno je da u zatvorenim zavodima, individualizacija postupanja ne bude ometena suviše velikim brojem zatvorenika (para. 46 Standardi CPT-a, CPT/Inf (92) 3; para. 66. EZP).

III

Preporuke

- Sagledati alternative smanjenja veličine vaspitnih grupa u cilju kvalitetnijeg prevaspitnog rada;
- U komunikaciji sa svim nadležnim instancama, obezbediti sredstva kako bi se pokrenula proizvodnja i time povećali mogućnosti upošljavanja zatvorenika u zatvorenom delu (obezbeđivanjem savremenije tehnologije, raznovrsnijim i većim mogućnostima za rad, te uvođenju što više nagrada i pogodnosti za isticanje na radu);
- Na nivou države pokrenuti pitanje školovanja i profesionalnog osposobljavanja zatvorenika;
- Nastaviti sa postojećom metodom klasifikacije, odnosno reklasifikacije zatvorenika u smislu sistemskog, interdisciplinarnog i objektivnijeg pristupa kojim se svakako smanjuju mogućnosti zloupotreba;
- Osmisliti i obogatiti sadržaj aktivnosti u slobodno vreme zatvorenika s ciljem prevencije njihovog negativnog ponašanja i besposličenja;
- Ulagati napore da se u svesti celokupnog osoblja budi i održava ubeđenje o centralnom mestu službe za prevaspitanje, odnosno resocijalizaciji zatvorenih lica.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

Zatvorenici u zatvorenom delu zavoda imaju 4 telefonske govornice na raspolaganju. Pre uvođenja vanrednog stanja postojala određena fleksibilnost u odnosu na proceduru korišćenja ovog vida komunikacije, a sada je to određeno na 3 puta mesečno po 10 minuta. Svi razgovori se obavljaju uz prisustvo vaspitača, pozivati se mogu samo osobe (rodjaci) koji se nalaze na listi koju sastavlja svaki zatvorenik. S obzirom da su ranije pravila bila manje restriktivna, zatvorenici se žale na trenutni režim, a zatvorenici I paviljona se žale i na dugo čekanje na telefon.

Dopisivanje i podnesci zatvorenika ne podležu posebnoj cenzuri, osim u slučaju kada postoji određena sumnja

Uglavnom svi zatvorenici primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od tretmana. Posete se odvijaju u sali sa 25 stolova i klima uradjajem u okviru koje postoji bife.

Boravak u "posebnoj prostoriji", realizuje se u 7 soba hotela koji se nalazi u vlasništvu Zavoda, i nije bilo pritužbi zatvorenika na ovoj vid kontakata.

Kontakti sa punomoćnikom su mogući kad god ima potrebe za tim i kada zatvorenik zatraži. Posete se odvijaju u prostoriji koja je nedavno renovirana, ali u kojoj nije obezbedjena potpuna privatnost komunikacije.

Kako u ovom Zavodu kaznu izdržavaju i strani državljani, dobili smo informaciju da oni imaju problem neadekvatnog i otežanog kontakta sa svojim nadležnim predstavnicima. Osoblje ističe da to nije posledica njihove neažurnosti i nemarnosti, već nezainteresovanosti nadležnih institucija (ambasada) kojima se obraćaju ovi zatvorenici. Prvenstveno se misli na rumunske državljane kojih ima najviše (45).

Izlaske u grad i odsustva na predlog i mišljenje vaspitača odobrava upravnik. M Kada su u pitanju sredstva informisanja, saznali smo da postoje radio i TV aparati u dovoljnom broju, a dnevnu štampu dobijaju zatvorenici koji su na nju pretplaćeni. Zavod obezbeđuje niz dnevnih i nedeljnih listova, međutim većina zatvorenika tvrdi da svega nekoliko primeraka stiže do njih, što je razumljivo s obzirom na njihov broj.

Saradnja sa društvenim organizacijama van ustanove (centri za socijalni rad) je slaba i one ne učestvuju u programu resocijalizacije zatvorenika, niti se bave zatvorenici nakon njihovog puštanja na slobodu.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. Običaj je da se zatvorenici iz zatvorenog odeljenja pre puštanja na slobodu prvo upućuju u poluotvoreno odeljenje.

II

Neuskladjenost ili odstupanja

– Pre svega, zatvoreniku treba obezbediti održavanje odnosa sa porodicom i bliskim prijateljima. U ovom kontekstu potrebna je izvesna fleksibilnost u odnosu na primenu pravila u pogledu poseta i telefonskih kontakata kada se radi o zatvorenici čije porodice žive daleko (čime redovne posete postaju praktično nemoguće). Takvim zatvorenici treba na primer da bude dozvoljeno da akumuliraju vreme za posete i/ili da im budu omogućeni češći telefonski kontakti sa porodicama(para. 66. EZP, para. 51, Standarda CPT-a, CPT/Inf (92) 3);

– Negativne posledice institucionalizacije po zatvorenike koji služe duge zatvorske kazne biće manje izražene i oni će biti spremniji za puštanje ukoliko mogu da održavaju delotvoran kontakt za spoljašnjim svetom. Zato bi trebalo preduzeti dodatne mere da se osmisli vreme na odsluženju kazne; konkretno, planovi za zatvorenike pojedinačno i odgovarajuća psihološka i sociološka podrška predstavljaju važne elemente koji pomažu takvim zatvorenici da se pomire sa svojim služenjem kazne i da se, kad dođe vreme, pripreme za izlazak na slobodu (para.33 Standarda CPT-a, CPT/Inf (2001)16);

– Ovlašćenim predstavnicima društvenih organizacija i službi treba omogućiti pristup zavodu i zatvorenici kako bi oni mogli doprineti pripremama za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacija (para. 89.1. i 3. EZP).

III

Preporuke

– Razmotriti alternative za postepen povratak zatvorenika u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom puštanju na slobodu i to u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, ili putem uslovnog puštanja na slobodu pod nekom vrstom nadzora u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom;

– Osoblje zavoda i centara za socijalni rad podsticati da, kad god je moguće, saraduju i kroz kooperativan rad i primenu ne samo direktnog već i indirektnog tretmana, ostvaruju što kvalitetniju i maksimalno moguću pripremu zatvorenika za normalnu reintegraciju u društvo, a posebno u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom, drugim osobama i društvenim organizacijama;

– U granicama mogućnosti stvarati ambijent i atmosferu blisku onoj na slobodi.

– Dati mogućnost zatvorenici da svojim predlozima i mišljenjima učestvuju u osmišljavanju načina ostvarivanja kontakata sa spoljnim svetom.

Osoblje

I

Službe za obuku i upošljavanje zapošljava 233 radnika, što po sistematizaciji predstavlja 94% popunjenosti. Visoku stručnu spremu poseduje 35, višu 19, a ostali srednju stručnu spremu radnici metalske, mašinske, štamparske i drvoprerađivačke struke. Raspored radnika po odeljenjima je približno isti, a odnos broja radnika prema broju zatvorenika je u proseku 1 instruktor na 3–5 zatvorenika, čak i u zatvorenom delu zato što je uposlenost zatvorenika niska. Na naše pitanje, zbog čega je tako veliki broj uposlenih u ovoj službi kada za veliki broj zatvorenika nema posla, nismo dobili praktično nikakav odgovor.

Iz razgovora smo saznali da su radnici ove službe zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom drugih službi. Smatraju da je odnos uprave prema radnicima ove službe korektan. Timski sastanci ove službe su svakodnevnici, a na nivou ustanove održavaju se 1 nedeljno. Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju da on postoji, ali da ne vide opasnost da budu napadnuti od strane zatvorenika. Glavna pritužba se odnosila na nedostatak posla i modernije opreme koja bi omogućila bolju produktivnost i konkurentnost na tržištu.

Većina se izjasnila da ne bi menjala svoj posao, iako postoji nezadovoljstvo visinom plate.

Rečeno nam je da se, u poslednjih 6 meseci protiv 6 radnika vode disciplinski postupci, od toga 4 zbog neizvršavanja ili nemarnog vršenja radnih obaveza, jedan zbog prijema poklona zarad unošenja u zavod zabranjenih stvari zatvorenima i jedan zbog napuštanja posla pre isteka radnog vremena. Disciplinski postupci su u toku.

Osoblje službe za prevaspitanje ima veći broj zaposlenih (29) nego što je po sistematizaciji predviđeno (24). I sa ovim brojem zaposlenih odnos broja radnika i zatvorenika je najmanji u odnosu na druge službe.

U službi su zaposlena je 4 radnika sa višom i 25 sa visokom stručnom spremom. U prijemnom odeljenju su pored šefa prijemnog (specijalni pedagog) još 3 radnika koji čine inerdisciplinarni tim odeljenja za ispitivanje ličnosti. U otvorenom i poluotvorenom odeljenju je 8 vaspitača (oko 400 zatvorenika), u zatvorenom 10 vaspitača (oko 800 zatvorenika). U okviru ove službe su i 3 referenta – za uslovni otpust i pomilovanje; za sport i kulturno-zabavne aktivnosti; i za obuku i upošljavanje. Ostali zaposleni nisu u direktnom kontaktu sa zatvorenima.

Kada je reč o primeni nekih specifičnih metoda i tehnika prevaspitnog rada, osoblja sa takvom vrstom dodatne edukacije praktično nema. Međutim, očigledna je zainteresovanost za inovacijama i novim metodama rada kao i praćenja savremenih tokova znanja. Neki od radnika ove službe su bili na kursovima treninga za trenere koje je organizovao OEBS. Radnici ove službe su nam rekli da su čak i inicirali nekoliko sastanaka sa predstavnicima drugih zavoda u želji da se na opštem nivou pokrene pitanje dodatne edukacije i razmene iskustava, ali za sada nisu naišli na pozitivan odgovor od strane Uprave za izvršenje zavodskih sankcija.

U poslednjih 6 meseci, nije bilo osipanja osoblja, a disciplinskih postupaka je ukupno bilo 2. Jedan zbog teže povrede radne dužnosti (pogrešna procena bezbednosti tokom sprovođa zatvorenika) i drugi lakši, u vezi sa rešenjem o odsustvovanju zatvorenika, u koje su uneti pogrešni podaci u vezi sa njegovom adresom prebivališta. Oba disciplinska postupka imala su za posledicu novčanu kaznu umanjenja plate 20% u trajanju od 3, odnosno 1 mesec.

Svi procenjuju nivo stresa na poslu kao veoma visok, a na pitanje da li su ikad bili povređeni na poslu, svi su odgovorili da nisu. Osoblje ove službe ima beneficiran radni staž, a bez obzira na redovnost plate postoji nezadovoljstvo njenom visinom. Prekovremeni rad postoji uz adekvatnu novčanu nadoknadu.

Prema internoj sistematizaciji broj pripadnika služba obezbeđenja iznosi 237, a trenutno je u ovoj službi uposleno 234 radnika, od čega je 7 na dužim bolovanjima. Od tog broja dva radnika imaju završenu visoku, petorica višu, a ostali srednju stručnu spremu. O službi obezbeđenja razgovor smo vodili sa zamenikom načelnika službe, obzirom da je načelnik u momentu našeg obilaska, bio na godišnjem odmoru. Zamenik načelnika ima radno iskustvo od 20 godina i svo vreme je proveo radeći u ovoj ustanovi.

U toku poslednjih godinu dana pokrenuto je 13 disciplinskih postupaka zbog težih povreda radnih obaveza. Uglavnom se radi o neizvršavanju ili nesavesnom ili nemarnom vršenju radnih ili drugih obaveza. Nijedan postupak se ne vodi zbog prokraćenja upotrebe sredstava prinude.

U četiri slučaja uprava izrekla novčane kazne, a u jednom slučaju radnik je dobio rešenje o prekidu radnog odnosa. Protiv ovog radnika je pokrenut i krivični postupak zbog zloupotrebe službenog položaja koji je okončan osuđujućom presudom. Ostali disciplinski postupci su u toku, a dva radnika su suspendovana do okončanja postupka.

U dva slučaja je vođen disciplinski postupak zbog lakše povrede radnih obaveza, od čega je u jednom slučaju postupak obustavljen.

Zamenik načelnika je generalno zadovoljan radom uprave, jer prema njegovim rečima "uprava uvažava našu službu, obzirom na veoma složen bezbednosni aspekt ove ustanove". Mišljenje zamenika načelnika je da bi nadležne institucije u državi radi unapređenja bezbednosti u ovoj ustanovi mogle da doprinesu tako što bi omogućila da se nabavi još jedno novo vozilo za transport zatvorenika i pritvorenika i moderniju ličnu opremu kao što je lično naoružanje i sredstva veze.

I pripadnici službe bezbednosti su prošli kurs OEBS-a, ali smatraju da je to nedovoljno jer nema organizovane bazične obuke.

II

Neuskladjenost ili odstupanja

– Po stupanju na dužnost ili po sticanju odgovarajućeg radnog iskustva osoblje koje već nema odgovarajuće stručne kvalifikacije mora se obučiti da ispunjava svoje opšte i posebne dužnosti i mora položiti teoretske i praktične testove.

U toku svog radnog odnosa svaki zaposleni mora održavati i usavršavati svoje znanje i stručnu sposobnost pohadanjem kurseva na radnom mestu koje organizuje uprava u odgovarajućim vremenskim razmacima (para. 55.1 i 2 EZP);

– Uprava mora primeniti u zavodu organizacione i rukovodne sisteme kako bi olakšala komunikaciju medju različitim kategorijama osoblja u cilju obezbedjenja saradnje različitih službi, naročito u pogledu postupanja sa zatvorenicima i njihovog ponovnog prilagodjavanja društvu (para. 59. EZP).

III

Preporuke

– Preispitati broj i odnos osoblja različitih službi s obzirom na njihov značaj i realne potrebne i kapacitete ustanove, a uzimajući u obzir cilj i svrhu izvršenja krivičnih sankcija;

– Na nivou uprave za izvršenje zavodskih sankcija podržati i pomagati osoblju zavoda za realizaciju inicijativa za poboljšanje saradnje izmedju ustanova u cilju razmene iskustava i poboljšanja edukativnog nivoa zaposlenih;

– Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenika;

– Poboljšati uslove života i rada osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulacijama za njihov savestan i zakonit rad.

OKRUŽNI ZATVOR U NOVOM SADU

Datum posete: 25. mart 2004. godine
Tip ustanove: poluotvorena
Populacija: muškarci i žene (punoletni i maloletni)
Broj pritvorenika: 180
Broj zatvorenika: 161
Broj prekršajno kažnjenih: 24
Sastav tima: dva pravnika, lekar i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Arhitektonsko-tehnički uslovi i kvalitet života u novosadskom Okružnom zatvoru nisu se bitnije promenili u odnosu na one koje smo zatekli prilikom posete u novembru mesecu 2002. godine.²¹ Primetno je da uprava polaže izuzetnu pažnju da se kvalitet i uslovi života održe na visokom nivou, a u prilog tome govori i informacija da se ceo zatvor kreči svakog proleća.

Jedino pogoršanje životnih uslova primetili smo u delu zatvora predviđenom za smeštaj pritvorenika. Njihov broj u odnosu na posetu iz novembra meseca 2002. porastao je za 60%, tako da je u nekim sobama smešteno i po 15 pritvorenika. Kubikaža soba je nedovoljna za smeštaj ovog broja ljudi, ukoliko se primene domaći i međunarodni standardi (minimum 8 kubnih metara po osobi), ali prenaseljenost nije umanjila nivo higijene u sobama.

Nameštaj i oprema u sobama (dušeci, čebad i posteljina) izgledaju uredno i čisto, za razliku od sanitarija i toaleta kojima je potrebno renoviranje.

Povećanje broja pritvorenika, pored prenaseljenosti, odrazilo se i na dužinu njihovog boravka na svežem vazduhu. Kako su nam u upravi objasnili, razlozi bezbednosti i povećan broj pritvorenih lica redukovali su vreme boravka na svežem vazduhu na 15 – 20 minuta.

Pritvorenici sve vreme provode u sobama. Ovo je problem koji srećemo u svim Okružnim zatvorima gde se iz razloga bezbednosti i zaštite od "probijanja istrage", sva lica koja se nalaze u pritvoru, po ceo dan drže zatvorena. Za ta lica se ne organizuje rad, niti kakva druga planirana i osmišljena aktivnost.

Zatvor ima dve samice, ali sem kreveta i mokrog čvora, drugog nameštaja nema u tim prostorijama.

Problem zajedničkog smeštaja zatvorenika i prekršajno kažnjenih lica nije rešen, tako da su oni su smešteni u iste prostorije. Interesantno je da postoji nekoliko soba koje su fizički odvojene, koje imaju posebne sanitarije i tuševe. U taj deo uprava je smestila one zatvorenike koji rade u kuhinji. Ta se lica podvrgavaju redovnim sistematskim pregledima u nalaze se pod posebnim sanitarnim režimom. Na naše pitanje upravi zbog čega taj deo zatvora nisu upotrebili za smeštaj prekršajno kažnjenih lica, odgovorili su, da je, neophodnije smeštajno izmestiti lica koja se nalaze u posebnom sanitarnom režimu. Oni su svesni da je zakonom predviđeno da se lica na izdržavanju kazne zatvora moraju odvojiti od lica koja su prekršajno kažnjena, međutim, zbog smeštajnih kapaciteta prekršajci se smeštaju u sobe sa zatvorenicima.

²¹ Izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, sačinjen nakon obilaska Okružnog zatvora u Novom Sadu, dana 19. novembra 2002. godine, publikovan u ediciji "Helsinške sveske" br 17 pod nazivom "Kako do evropskih standarda", str. 226.

B) TRPEZARIJA, KUHINJA I ISHRANA PRITVORENIKA

Kuhinja i trpezarija održavaju se čisto i uredno. Obroke priprema profesionalna kuvarica, kojoj pomažu zatvorenici radno angažovani u kuhinji. Za dijabetičare se pripremaju posebni obroci prema preporuci lekara. Kuvarica planira jelovnik za predstojeću nedelju, a upravnik je nadležan za njegovu verifikaciju.

Kontrolu nad ishranom sprovodi medicinska sestra svakodnevno, a lekar povremeno. Postoje jednomesečni izveštaji o kontroli, a nepravilnosti u poslednjoj kontroli nisu zapažene.

Prema tvrdnjama zatvorenika, obroci ne sadrže mleko i mlečne proizvode, kao ni voće (osim tokom letnje sezone).

OVoga puta, za razliku od prošlog, zatvorenici su imali su pritužbe na količinu obroka. Smatraju da s obzirom na to koliko rade, i i obroci treba da budu obilniji.

Pritvorski deo zatvora nema kantinu, dok je kantina u delu zatvora u kome se nalaze lica na izdržavanju kazne zatvora, solidno snabdevena.

C) MEDICINSKA NEGA PRITVORENIKA

U ustanovi ne postoji posebna medicinska služba već je ona u sklopu službe za prevaspitanje. Službu kadrovski čini jedna medicinska sestra što je u skladu aktom o sistematizaciji radnih mesta u ustanovi. Lekar u ustanovu dolazi svakodnevno, stomatolog dva puta nedeljno, dok psihijatar radi subotom. Svi oni rade na osnovu ugovora o delu.

Od prostorija, služba poseduje ambulantu, previjalište i potpuno opremljenu i funkcionalnu stomatološku ordinaciju. Prostorije su uredne, čiste i dovoljno opremljene za pružanje osnovnih opštemedicinskih usluga. Iz razgovora sa radnikom službe saznali smo da im od neophodne opreme najviše nedostaje moderniji EKG aparat, boca sa kiseonikom kao i ortopedska pomagala (štake).

Tokom prošle godine obavljeno je 2 333 pregleda, 781 stomatoloških intervencija, dok je na specijalističke preglede u civilnu zdravstvenu ustanovu upućeno 119 zatvorenika. Psihijatar obavi oko 10 pregleda nedeljno.

U ustanovi boravi 10 osoba obolelih od hepatitisa C, 5 dijabetičara, oko 30 zatvorenika su srčani bolesnici, a jedan je oboleo od tuberkuloze. Trenutno, četiri zatvorenika su na lečenju u KPD "Bolnica".

Procena radnika službe je da je oko 50% zatvorenika zavisno od psihoaktivnih supstanci.

U prošloj godini registrovano je 5 težih i jedna lakša telesna povreda zadobijena na radu dok povrede u sukobima zatvorenika nisu registrovane. Takođe, zabeležen je jedan pokušaj samoubistva, a jedan zatvorenik je umro prirodnom smrću.

Prilikom prijema u ustanovu svi zatvorenici se obavezno pregledaju i otvara im se zdravstveni karton. Na pregled se javljaju preko komandira i nemaju obavezu da objasne o kakvom se zdravstvenom problemu radi.

Pošto nema dežurstava, zbog kadrovske nepopunjenosti, medicinska sestra i lekar intervišu u hitnim slučajevima, nakon što ih služba obezbeđenja kontaktira telefonom.

Stomatološke usluge podrazumevaju i složenije intervencije, a ne samo ekstrakcije.

Uslova za stacionarno lečenje u zatvoru nema, tako da je problem rešen korišćenjem 3 sobe sa 8 kreveta u Kliničkom centru, koje su pod nadzorom stražara iz Zatvora. Međutim, za sve lakše slučajeve se taj smeštaj ne koristi, već se takvi zatvorenici stavljaju na poštudu od rada i leže u svojim sobama u kojima i inače borave. Radnica službe nam je rekla da je apoteka relativno dobro snabdevena i da je pod redovnim stručnim nadzorom. Biohemijske analize se vrše u civilnim ustanovama.

Zatvorenicima su dostupne informacije koje se tiču njihovog zdravstvenog stanja, a one se saopštavaju i njihovim porodicama i advokatima ako ih zatraže. Lečenje se obavlja uz pristanak pacijenata i oni imaju pravo da odbiju tretman.

Pregledi pritvorenika i zatvorenika se obavljaju tako da ih ne mogu čuti ni videti ostali.

Zatvorski lekar ima obavezu da izda potvrdu da je zatvorenik sposoban da izdrži disciplinsku kaznu.

Preglede zatvorenika u samici vrši sestra svakodnevno, a lekar povremeno.

Informacije o zaraznim bolestima kao što su hepatitis, ili AIDS se ne distribuiraju zatvorenicima i zaposlenima. Kada se kod nekog zatvorenika uoči rizik od samoubistva, mere koje preduzima služba podrazumevaju sugerisanje pojačanog nadzora od strane službe obezbeđenja, kao i psihijatrijski pregled.

Sistematska evidencija znakova nasilja se vrši, mada ne u posebnom registru. Zatvorenik može da ima uvida u takvu evidenciju jedino uz nalog suda.

Lekar učestvuje u izradi izveštaja nadležnim organima u traženju alternativnih rešenja za one zatvorenike za koje je lišavanje slobode zbog prirode njihove bolesti ili starosti postalo neprilično.

Kontrolu rada tehničara vrši načelnik službe prevaspitanja i uprava. Uprava ocenjuje i kvalitet rada medicinskog osoblja.

Lekari i medicinska sestra nisu posebno edukovani iz oblasti zatvorske patologije.

Nije bilo disciplinskih ili krivičnih postupaka protiv radnika ove službe.

Iz razgovora sa zatvorenicima smo saznali da se glavni problem sa zdravstvenom negom pojavljuje u onim situacijama kada niko od medicinskog osoblja nije u ustanovi (popodnevi, večernji i noćni časovi, vikend), usled čega odluku o neophodnosti ukazivanja medicinske pomoći donose radnici službe obezbeđenja posopstvenoj proceni.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu za primenu mere pritvora (Pravilnik), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT-a)

– Pojedine sobe u kojima pritvorenici borave su prenaseljene (čl.58. stav 1. ZIKS i čl. 14 st. 1. Pravilnika, para. 46. i 50. Standarda CPT-a, CPT/Inf (92)3, para. 13. Standarda CPT-a, CPT/inf (97) 10 i para. 28. i 29. Standarda CPT-a, CPT/Inf (2001)16);

– Toaleti, tuševi i sanitarna oprema se mraju uredno održavati (para 17. i 20. EZP, para 49. i 50. Standarda CPT-a, CPT/Inf (92)3, para 13. stav 2. Standarda CPT-a CPT/inf (97) 10);

– Zatvorski režim u kome se nalaze pritvorenici i zatvorenici ne sme dodatno uvećavati njihovu patnju i osećaj izolovanosti. Standardi CPTa preporučuju da lica koja se nalaze pod istragom moraju provesti bar osam sati dnevno izvan soba (ćelija) i da treba i oni da budu uključeni u svrsishodne aktivnosti. Ona lica koja se već nalaze na izdržavanju kazne zatvora mora uživati još povoljniji režim od ovog. (para. 64. EZP, para. 47. Standarda CPT-a, CPT/inf (92) 3);

– Obroci koji se pripremaju za pritvorenike i zatvorenike ne sadrže mleko, mlečne proizvode i voće. Obroci nisu količinski adekvatni potrebama onih zatvorenika koji obavljaju teže fizičke poslove (para 25. stav 1. EZP);

– Prekršajno kažnjeni smešteni su zajedno sa licima koja su osuđena na kazne zatvora zbog izvršenih krivičnih dela (čl. 290. st. 1. ZIKS-a, para 11. 1. 1. i para. 12. EZP);

-Nema dežurnog medicinskog osoblja tokom popodnevni sati, noću, kao ni tokom vikenda i praznika (para. 35 Standardi CPT-a, CPT/Inf (93)12);

-Uslovi za stacionarno lečenje nisu adekvatni (para. 38 Standarda CPT, CPT/Inf (93)12);

-Ne distribuiraju se informacije o zaraznim bolestima, kako zatvorenicima, tako i osoblju (para. 54. Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12);

-Ne vrši se evidencija povreda u posebnom registru, ne sastavljaju se periodični izveštaji koji bi onda mogli da budu prezentovani upravi ustanove (para. 60-62, Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12);

-Rad i finansiranje zdravstvene službe je pod kontrolom uprave, odnosno Ministarstva pravde (Para. 71-72, Standardi CPT-a, CPT/Inf (93)12);

-Zdravstveno osoblje nije posebno edukovano iz oblasti zatvorske patologije (para. 75 i 77, Standardi CPT-a, CPT/Inf (93)12).

III

Preporuke

- Na nivou Ministarstva pravde hitno pristupiti rešenju problema prenaseljenosti zatvora;
- Podići nivo higijene u toaletima i kupatilima;
- Obezbediti pritvorenim licima po dva sata boravka na svežem vazduhu;

- Organizovati za pritvorenike koji to prihvataju rad ili neku drugu osmišljenu aktivnost koju bi mogli obavljati izvan soba u kojima provode svo vreme;
- Prostorno i organizaciono rešiti problem odvojenog smeštaja lica koja izdržavaju kazne zatvora od onih koji su prekršajno kažnjeni;
- Povećati količinu obroka i uneti u obroke mleko, mlečne proizvode i voće;
- Kadrovski popuniti zdravstvenu službu kako bi bilo moguće organizovati dežurstva;
- Obezbediti prostor za stacionarno lečenje u okviru kruga ustanove;
- Edukovati medicinsko osoblje iz oblasti zatvorske patologije;
- Upoznati zatvorsko osoblje sa znacima rizika od samoubistva;
- Distribuirati informacije o zaraznim bolestima zatvoreniciima i osoblju;
- Posebno evidentirati povrede zatvorenika, sastavljati periodične izveštaje i dostavljati ih upravi.

Bezbednost

I

Okružni zatvor u Novom Sadu po arhitektonskim karakteristikama predstavlja izuzetno bezbednu ustanovu. Svi paviljoni u koje su smešteni pritvorenici i zatvorenici opasani su visokim zidom na čijem je kraju montirana bodljikava žica. Zatvorski krug je pokriven kamerama sa senzorima i nalazi se pod konstantnim video nadzorom. Na svim prozorima se nalaze gvozdene rešetke.

U poslednjih godinu dana nije bilo bekstva, niti pokušaja bekstva, a registrovano je jedno udaljenje iz ustanove.

Ipak, tokom 2003. godine napravljen je propust u radu službe obezbeđenja i zbog tog propusta desio se incident na glavnom pretresu koji se održavao pred Okružnim sudom u Novom Sadu. Lice protiv koga se vodio krivični postupak nije bilo temeljno pretreseno prilikom izlaska iz zatvora i uspelo je da u sudnicu prokrijumčari zašiljenu četkicu za zube. Pritvorenik je tom četkicom napao i lakše povredio zaštićenog svedoka u toku trajanja glavnog pretresa.

Zbog navedenog propusta, upravnik je bio suspendovan, dva stražara su disciplinski kažnjena, a rešenjem ministra pravde načelnik službe obezbeđenja je raspoređen na drugo radno mesto.

Najveći problem sa aspekta bezbednosti, prema rečima zaposlenih, predstavlja neadekvatan i dotrajaio vozni park, zastarela oprema i loša sredstva veze. Prema broju dnevniha sprovoda (nekada i do 20), dve male marice i jedna veća koje poseduje Zatvor, nisu dovoljne da bi se "pokrio" traženi broj sprovoda u jednom danu.

Problem predstavlja i neadekvatan broj lica koja su angažovana u službi obezbeđenja obzirom na veliki priliv novih pritvorenika za vreme trajanja akcije "Sablja". Broj pritvorenih lica u odnosu na period pre vanrednog stanja povećan je za oko 60%. Odnos broja pripadnika službe obezbeđenja, dnevno angažovanih, prema broju lica koja se trenutno nalaze u Okružnom zatvoru, iznosi 37:360.

Prema rečima vršioca dužnosti načelnika službe obezbeđenja, ovaj problem se "premošćuje" stalnim dežurstvima, ali to ne bi smelo da predstavlja trajno rešenje problema.

Pretresi prostorija, pritvorenika i zatvorenika vrše se redovno, a po potrebi vrše se i vanredni pretresi.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

- Okružni zatvori su kategorizovani kao ustanove poluotvorenog tipa u kojima služba za obezbeđenje nadzire kretanje osuđenika i predstavlja jedinu prepreku za bekstvo (čl. 12. i 30. ZIKS).

III

Preporuke

- Revidirati sistematizaciju pripadnika službe obezbeđenja;
- Obnoviti vozni park ustanove kroz nabavku vozila za transport pritvorenika;

- Opremiti službu obezbeđenja novom komunikacionom opremom;
- Naći što adekvatnije rešnje za otklanjanje ili ublažavnje onih mera bezbednosti koje inteziviraju osećaj izolovanosti i patnje zatvorenika i "prekršajaca" sa aspekta njihovog slobodnog kretanja u skladu sa postojećim propisima i aktom o kućnom redu.

Zakornost postupanja

I

Kada je reč o dimenziji zakonitog postupanja želeli bi smo da ukažemo na tri stvari. Prva se odnosi na klasifikaciju Okružnog zatvora u ustanove poluotvorenog tipa, koje bi prema Zakonu trebale da budu bez ikakvih ogradnih zidova i rešetki na prozorima. Zakon je definisao da služba obezbeđenja u ustanovama poluotvorenog tipa predstavlja jedinu prepreku za bekstvo. Definišući na ovaj način Okružne zatvore kao ustanove poluotvorenog tipa, zakonodavac je pošao od činjenice da u ovim ustanovama kazne zatvora izdržavaju ona lica koja su osuđena na zatvor do jedne godine. Za razliku od zakonski predviđenog, Okružni zatvor u Novom Sadu, sa bezbednosnog aspekta, izgleda kao ustanova zatvorenog tipa. Svi paviljoni u kojima borave zatvorenici opasani su visokim zidom, na koje je pre dve godine, zbog bekstva jednog zatvorenika, montirana i bodljikava žica. Upravnik zatvora nam je rekao da je svestan zakonske definicije okružnih zatvora kao ustanova poluotvorenog tipa, međutim, ako se u ove ustanove na izdržavanje kazne (protivzakonito) upućuju i lica osuđena na veoma visoke zatvorske kazne (do 15 godina), onda je sa aspekta bezbednosti, više nego opravdano, postojanje ogradnog zida i bodljikave žice.

Druga neregularnost je smeštanje prekršajno kažnjenih sa zatvorenicama. Stav ustanove po ovom pitanju prezentovan je u prvom delu izveštaja kroz dimenziju koja se bavi kvalitetom i uslovima života u Zatvoru.

Treća neregularnost, po našem mišljenju, jeste režim života pritvorenih lica, koja je, takođe, elaborirana u prvom delu izveštaja u kome smo pisali o kvalitetu i uslovima života.

Kućni red je dostupan i jasan svakom zatvoreniku i to odmah po dolasku u ustanovu.

Pitanja vezana za doživljaj o nepristrasnosti osoblja, pravednosti izrečene disciplinske kazne i dodeljenih pogodnosti i nagrada, zatvorenici su pozitivno ocenili.

Od uprave smo dobili podatke da je u poslednjih godinu dana ukupno izrečeno 47 disciplinskih kazni, od čega 18 upućivanja u samicu, ali je od toga 17 uslovno odloženo, 8 ukora i 21 oduzimanje određenih pogodnosti.

Na odluke o disciplinskom kažnjavanju, zatvorenici su se žalili u sedam slučajeva i sve žalbe su usvojene. Činjenica da je bilo ovoliko žalbi zatvorenika i da su sve usvojene, govori u prilog da iako loš, sistem žalbi zatvorenika u ovom zatvoru funkcioniše bolje nego u ostalim posećenim ustanovama.

II

Neusklađenost ili odstupanja

- Okružni zatvori su kategorizovani kao ustanove poluotvorenog tipa u kojima služba za obezbeđenje nadzire kretanje osuđenika i predstavlja jedinu prepreku za bekstvo (čl. 12. i 30. ZIKS),
- Prekršajno kažnjeni smešteni su zajedno sa licima koja su osuđena na kazne zatvora zbog izvršenih krivičnih dela (čl. 290. stav 1. ZIKS, Para 11. stav 1. i Para. 12. EZP);
- Zavod mora raspolagati odvojenim delovima kako bi se mogli sprovesti različiti režimi postupanja sa zatvorenicama (Para. 13. EZP.);
- Standardi CPTa preporučuju da lica koja se nalaze pod istragom moraju provesti bar osam sati dnevno izvan soba (ćelija) i da treba i oni da budu uključeni u svrsishodne aktivnosti (para. 64. EZP i para. 47. Standarda CPT-a, CPT/Inf (92) 3).

III Preporuke

- Više pažnje obratiti na zahtev različitog režima postupanja s obzirom na pravni status lica u zatvoru;
- Prostorno i organizaciono rešiti problem da se lica koja izdržavaju kazne zatvora razdvoje od onih koji su prekršajno kažnjeni;
- Za pritvorenike koji to prihvataju, organizovati rad ili neku drugu osmišljenu aktivnost koju bi mogli obavljati izvan soba u kojima provode sve vreme.

Resocijalizacija

I

U odnosu na našu prethodnu posetu, uprava Zatvora značajno je unapredila ključne parametre dimenzije koju označavamo kao resocijalizacija.

Najpre, formirana služba za radno angažovanje i profesionalno osposobljavanje, što nije bio slučaj prilikom našeg obilaska ustanove u novembru mesecu 2002. godine. Odnos broja zatvorenika naspram osoblja ove službe sada iznosi 20:1, za razliku od prethodnog puta, kada je ta proporcija bila 60:1.

Druga veoma značajna novina je mogućnost vandrednog školovanja zatvorenika u Okružnom zatvoru. Uprava zatvora je sklopila ugovor sa Školom za obrazovanje odraslih "Sveti Sava", kojim je omogućeno da zatvorenici nakon završenog školovanja steknu zvanične kvalifikacije za pojedina zanimanja. Trenutno je za ovaj vid vandrenog školovanja zainteresovano oko 50 zatvorenika, koji će nakon završenog programa steći zvanje ugostiteljskog radnika, ili vozača viljuškara, ili majstora betonske galanterije. Na ovaj način, sem osposobljavanja u praktičnom smislu, zatvorenima je omogućeno i dobijanje diplome nakon završenog kursa. Zbog niskog obrazovnog nivoa zatvorenika, predviđeno je i da se od septembra meseca započne sa programom opismenjavanja nepismenih zatvorenika.

Radno angažovanje u ustanovi organizovano u okviru proizvodnje betonske galanterije, kartonažerskih poslova, poljoprivrede i režijskih poslova (kuhinja, restoran, kantina i sl.). Zatvorenici i osoblje ustanove saglasni su da su zatvorenici maksimalno uposljeni i motivisani za rad. Tehnologija rada nije najsavremenije, ali je naprednija od tehnologije u drugim zatvorima i zavodima u Srbiji. Neki zatvorenici su uposljeni i van ustanove u lokalnim domovima zdravlja, SUP-u, sudu itd.

Prema informaciji koju smo dobili, rad preko osmočasovnog vremena se posebno plaća i osoblju zatvorenima. Praksa dobijanja nagradnog odsustva je i dalje česta pogodnost koju zatvorenici dobijaju zbog dobrih rezultata na poslu.

U odnosu na period iz novembra 2002. godine broj radnika grupe za prevaspitanje (ustanova i dalje nema formiranu službu za prevaspitanje) je porastao, što je po našem mišljenju i po mišljenju zatvorske uprave doprinelo kvalitetnijem procesu prevaspitanja. Broj zatvorenika po vaspitnim grupama je skoro duplo manji (oko 40) u odnosu na period naše predhodne posete. Zatvorenici znaju ko im je vaspitač i izražavaju pozitivan stav i značajnu ulogu vaspitača u rešavanju problema za koje im se obraćaju.

U predhodnom delu izveštaja smo pomenuli da je veliki broj zatvorenika, osuđenih na duge zatvorske kazne (oko 28%), upućeno na izdržavanje u novosadski zatvor. Ova zatvorska populacija iziskuje specifičan režim postupanja, pored inidvidulanog, sa njima je poželjan i grupni rad. Međutim, osoblje koje se bavi prevaspitanjem nije posebno edukovano za ovakve vrste tretmana. Heterogenost osuđeničke populacije dodatno usložnjava mogućnost formiranja specifičnih radnih grupa. Tako naprimer, zatvorenici koji su zavisnici od psihoaktivnih supstanci, i čiji je broj u stalnom porastu, podležu istom tretmanu kao i ostali zatvorenici. Razlog tome je nedostatak stručnog kadra, osposobljenog za rad sa ovom populacijom.

Prijem i opservaciju zatvorenika sprovodi isto osoblje koje je zaduženo i za vaspitno-korektivni rad. Predlog klasifikacije, kao i plan i program tretmana novopridošlog zatvorenika je sada multidisciplinarni i svakako kompletniji i kvalitetniji nego ranije.

Zatvorenici mogu koristiti biblioteku koja je po kvalitetu i kvantitetu knjižnog fonda na zadovoljavajućem nivou. Motivacija zatvorenika za korišćenjem biblioteke, kao i za kulturno-umetničkim sadržajima vidno se popravila od kada je, kako kažu zatvorenici, "došla nova vaspitačica zadužena za ove sadržaje".

Kada je reč o aktivnostima u slobodno vreme, osoblje nam je reklo da je planirano upošljavanje stručnog radnika čiji će posao biti da organizuje sportske aktivnosti za zatvorenike i osoblje. Ustanova raspolaže otvorenim sportskim terenima, a zimi funkcioniše sala za stoni tenis i sala sa strunjačama za vežbanje. Kino sala ne radi iz tehničkih razloga, ali je taj prostor, kako su nam rekli, konstruktivno iskorišćen.

Zatvorenici i osoblje saglasni su oko toga da su završetak gradnje pravoslavne crkve u okviru Zatvora i redovne verske službe u mnogome doprineli "ublaženju deprivacije duhovnosti zatvorenika".

II

Neusklađenost ili odstupanja

– Pri upućivanju zatvorenika u različite zavode ili na različite režime, mora se voditi računa o njihovom sudskom i pravnom statusu (da li su već bili osuđivani, da li su osuđeni na kratku ili dugu kaznu zatvora), posebnim zahtevima u pogledu postupanja sa njima, njihovim zdravstvenim problemima, njihovom polu i uzrastu. U granicama mogućnosti, mora se raspolagati odvojenim zavodima ili odvojenim delovima istog zavoda kako bi se olakšalo sprovođenje različitih režima postupanja sa zatvornicima ili njihovo razvrstavanje u određene kategorije. Zbog toga je neophodno da se odluka o raspoređivanju zatvorenika često preispituje. Osim toga, sistem mora da reši pitanje odgovarajuće kategorizacije i razvrstavanja zatvorenika (para. 11, 13, EZP; para.27 i 32 Standarda CPT-a, CPT/Inf (2001) 16).

III

Preporuke

– Uz koordinaciju i saradnju sa nadležnim institucijama planirati smeštaj i dalji tok izvršenja kazne zatvora zatvorenika sa dugim kaznama;

– Nastaviti sa aktivnostima koje podstiču i pobuđuju interesovanje zatvorenika za školovanje;

– Edukovati osoblje, ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija osuđenika, pre svega, zavisnika od psihoaktivnih supstanci;

– Nastaviti sa praksom odgovornog i sistematskog angažovanja osoblja na poslovima vezanim za prevaspitanje zatvorenika.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

Zatvorenici sa kojima smo razgovarali nisu imali nikakve pritužbe na ostvarivanje prava na kontakte sa spoljnom sredinom.

Na raspolaganju imaju jednu telefonsku govornicu u prizemlju (zatvoreno odeljenje) i jednu na spratu (otvoreno-poluotvoreno odeljenje). Iako, ne postoji poseban raspored korišćenja telefona, zatvorenici nisu imali pritužbi na ovaj vid komunikacije sa spoljnim svetom.

Posete porodice i kontakti sa punomoćnicima se ostvaruju na način kako je to Zakonom regulisano. Za porodične posete, kao i za posete punomoćnika ustanova raspolaže adekvatnim prostorijama.

O komunikaciji pritvorenika sa spoljnim svetom, informacije smo dobili od službenika zatvora, jer nismo mogli da razgovaramo sa pritvoreničkom populacijom. Svi vidovi komunikacije pritvorenika su pod nadzorom organa koji vodi postupak. To znači da pošiljke koje pritvoreno lice šalje ili prima, zatvor pre slanja ili uručjenja predaje organu koji vodi postupak i dalje postupa prema njegovoj odluci. Primljene pakete proverava služba obezbeđenja i vodi evidenciju o sadržaju paketa. Službenici su rekli da nije bilo oduzetih paketa, ili dela sadržaja.

Sredstva informisanja su dostupna pritvorenima i zatvorenima. Zatvor redovno dobija dnevnu štampu, a svaka soba u kojoj borave pritvorenici ima TV aparat. Zatvorenici takođe mogu slobodno pratiti TV program, jer su i njima dostupni TV aparati u sobama za dnevni boravak.

Sa relevantnim institucijama Zatvor saraduje shodno obavezama koje su predviđene unutrašnjim zakonodavstvom, i ti vidovi saradnje su ocenjeni kao korektni od strane osoblja.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

- Nema značajnijih odstupanja.

III

Preporuke

- Nastaviti sa dobrom praksom.

Osoblje ustanove

I

Broj pripadnika službe obezbeđenja iznosi 65, što je prema internoj sistematizaciji stoprocentna popunjenost radnih mesta. Od tog broja jedno lice ima visoku stručnu spremu, jedno višu, a ostali su uposleni sa srednjom stručnom spremom.

Razgovor o službi obezbeđenja smo obavili sa vršiocem dužnosti načelnika službe, koji je na ovo mesto postavljen nakon premeštaja bivšeg načelnika, po rešenju Ministarstva pravde. Pored 65 pripadnika službe obezbeđenja koji imaju zasnovan radni odnos u ustanovi, u radu službe pomaže 7 lica koji su radili u zatvorima na Kosovu.

U poslednjih šest meseci protiv trojice pripadnika službe vođen je disciplinski postupak zbog teže povrede radnih obaveza. U dva slučaja postupak je okončan izricanjem disciplinskih kazni umanjenja ličnog dohotka (pomenuti propust u pretresanju pritvorenika koji je prokrijumačio u sud zašiljenu četkicu za zube). U trećem slučaju, postupak još traje, a vodi se zbog osnovane sumnje da je pripadnik službe na nedozvoljen način komunicirao sa zatvorenikom.

U razmatranom periodu (poslednjih šest meseci) nije bilo otkaza, dugih bolovanja, niti izostajanja sa posla. S obzirom da je reč o okružnom zatvoru, služba obezbeđenja zauzima centralno mesto u ustanovi, mada je i sve prisutniji pozitivan trend porasta značaja grupe za prevaspitanje zatvorenika.

Prema rečima vršioca dužnosti načelnika, pripadnici službe obezbeđenja su prošli OEBS-ov kurs i zaintresovani za nastavak stručne obuke i usavršavanje.

Procena vršioca dužnosti načelnika je da nova sistematizacija treba da predvidi veći broj pripadnika službe, s obzirom na porast broja pritvorenika i veliki broj dnevnih sprovođa, koji padaju isključivo na teret ove službe.

Služba za obuku i upošljavanje je novoformirana služba u kojoj je po predviđenoj sistematizaciji uposleno 9 osoba. Od tog broja dva službenika ima visoku, a ostali srednju stručnu spremu. Osoblje službe je zadovoljno položajem službe u ustanovi i saradnjom sa drugim službama. Kao i ostali uposleni koji su u neposrednom kontaktu sa zatvorenima, pripadnici ove službe imaju beneficiran radni staž.

Pripadnici ove službe nisu prošli nikakvu posebnu edukaciju, a neki od njih zaintresovani za dodatnu obuku i usavršavanje.

Osoblje zaduženo za prevaspitni rad deo je službe koja objedinjuje aspekt zdravstvene zaštite, prevaspitanja i opštih poslova. Načelnica službe je po obrazovanju pravnik. Pre dolaska u ustanovu, radila je na poslovima savetnika za izvršenje krivičnih sankcija, te svojim dugogodišnjim iskustvom ona doprinosi i radu grupe zadužene za prevaspitanje osuđenih. Grupu čine 4 radnice i sve imaju visoku stručnu spremu. Po struci to su: psiholog, opšti i specijalni pedagog i profesor geografije.

Prevaspitnu grupu čini uglavnom mlađi kadar koji svoj entuzijizam izražava kroz veliku zainteresovanost za stručnim usavršavanjem i praćenjem savremenih naučnih tokova, kako bi ta nova znanja mogli primeniti u oblasti prevaspitanja zatvorenika. Zadovoljni su saradnjom sa drugim službama, mada procenjuju da proces prevaspitanja treba da dostigne još veći značaj u ustanovi. Zadovoljni su i poslom koji obavljaju, visinom plate i redovnošću isplata. Nisu prinuđeni da često rade prekovremeno.

Rekli su nam da je rad sa zatvoreničkom populacijom sam po sebi stresan, ali da situaciju olakšava činjenica da niko od zaposlenih nije doživeo napad od strane zatvorenika, niti od pritvorenih lica.

Za svaku pohvalu je inicijativa uprave i početak radova na samostalnom projektu izgradnje stanova za osoblje zatvora (na površinama koje pripadaju zatvoru), koje nema rešeno stambeno pitanje.

II

Neusklađenost ili odstupanja

– U cilju što bolje komunikacije i kvalitetnog rada uprava mora primeniti i obezbediti organizaciju različitih službi naročito uzimajući u obzir različite aspekte njihovog postupanja sa zatvorenima (para. 59 EZP; para. 27. Standardi CPT-a, CPT/Inf (2001) 16);

– Tokom radnog iskustva svaki zaposleni mora održavati i usavršavati svoje znanje i stručnu sposobnost, odnosno mora im biti pružena prilika da obogate svoje iskustvo i znanje. Temelj humanog zatvorskog sistema uvek će biti pravilno odabrano i obučeno osoblje koje zna kako da zauzme odgovarajući stav u odnosu sa zatvorenima i koje svoju dužnost shvata više kao poziv, nego samo kao posao (para. 51, 52, 54, 55 EZP).

III

Preporuke

– Podsticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i stručnu sposobnost dodatnim obukama i edukacijama, savetovanjima i primerima pozitivnog rukovođenja;

– Rrazvijati svest osoblja o centralnom mestu procesa prevaspitanja, odnosno resocijalizacije osuđenih lica. U tom smislu razmotriti mogućnost stvaranja službe za prevaspitanje, te prijemnog odeljenja u okviru nje.

OKRUŽNI ZATVOR U ZRENJANINU

Datum posete: 25. mart 2004. godine

Tip ustanove: poluotvorena

Populacija: muškarci i žene (punoletni i maloletni)

Broj pritvorenika: 33

Broj zatvorenika: 85, prekršajno kažnjenih 6

Sastav tima: dva pravnik, lekar i specijalni pedagog

Napomena: Usled zakonskih ograničenja timu je bio dozvoljen razgovor samo sa osobljem i osuđenim licima, ali ne i sa pritvorenicima.

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Zgrada Okružnog zatvora u Zrenjaninu, smeštena u užem gradskom jezgru, sazidana je pre više od sto godina. Ova građevina iz perioda Marije Terezije ima status spomenika pod zaštitom države, pa je na zgradi zabranjeno vršiti bilo kakve spoljne i unutrašnje rekonstrukcije. I ako je namena ovog objekta od početka bila ista, dakle, on je zidan da bude zatvor, današnji uslovi, prava zatvorenika i zakonom ustanovljen režim bitno odudaraju od onoga koji je bio adekvatan početkom 20. veka.

Sobe u koje su smešteni pritvorenici i deo zatvorenika koji borave u ovoj zgradi, nalaze se na trećem i četvrtom spratu. Sobe su prostrane, svetle, sa prozorima koji omogućavaju direktan dotok svetlosti i vazduha. Izgled dušeka, posetljine je zadovoljavajući. Higijena sanitarija je na visokom nivou.

Ovo je jedan od najčistijih i najurednijih zatvora koje smo obišli.

Nameštaj je solidan, svaki pritvorenik i zatvorenik ima svoj ormančić sa bravom i ključem. Svaka soba sadrži i primerak kućnog reda koji je istaknut na vidnom mestu. I ako se u sobama u kojima borave zatvorenici nalazi po jedanaest lica, sobe nisu prenaseljene, već su naprotiv, veoma prostrane i ima sasvim dovoljno protora za svakog zatvorenika.

U pritvorskom delu u sobe je smešteno do sedam lica, kvadratura soba je adekvatna broju lica koje tamo borave. Sobe imaju veštačko osvetljenje. Smatramo da veštačko svetlo nije dovoljno jako i da bi trebalo u sobe postaviti sijalice veće jačine.

Samice su prostrane sa direktnim dotokom svetlosti i vazduha, a pored kreveta u samicama se nalazi sto i stolica.

Kupatila se nalaze u podrumu zgrade, veoma su čista i ono što je veoma bitno, sadrže tuševe sa kabinama. Na ovaj način obezbeđena je elementarna privatnost pritvorenicima prilikom korišćenja tuševa. Jedina zamerka koju možemo uputiti kada je reč o izgledu kupatila jeste to što je farba na zidovima izguljena, pa bi kupatila trebalo okrečiti.

Pored toga što nema adekvatnih prostorija za posete advokata i porodice, Zatvor nema ni posebne prostorije za kulturno-umetničke sadržaje, ili neke druge socijalne aktivnosti, posebne prostorije za dnevni boravak zatvorenika, posebnu prostoriju za obavljanje verskih obreda.

Zatvor ima jedno šetalište koje koriste pritvorenici i zatvorenici. Zatvorenici koji imaju zatvoreni tretman, rekli su nam da na svežem vazduhu dnevno provedu maksimalno do 30 minuta. Ovo nam se čini kao sasvim izvesno, ako uzmemo u obzir da svi pritvorenici i zatvorenici u zatvorenom tretmanu koriste isti prostor za šetnju.

Režim pritvorenika i onih zatvorenika koji su u zatvorenom tretmanu identičan je kao i u drugim okružnim zatvorima. To znači da ova lica svo vreme provode zatvoreni u sobama i da za njih nema

organizovanih sadržaja. Problem je svakako i nedostatak prostora u zatvorskoj zgradi (već smo pomenuli da ne postoji nikakva prostorija predviđena za kulturno-socijalne aktivnosti, čak ni za dnevni boravak), tako da je teško zamisliti kako bi se u datom prostoru mogli organizovati bilo kakvi smisleni sadržaji.

Pored zgrade koja se nalazi u centru grada, okružni zatvor ima zgradu koja je smeštena na zatvorskom poljoprivrednom dobru, nekoliko kilometara od centra grada. Ovde kaznu izdražava oko 30 zatvorenika koji se nalaze pod poluotvorenim i otvorenim tretmanom.

B) TRPEZARIJA, KUHINJA I ISHRANA PRITVORENIKA

Higijena prostora, kuhinjskih aparata i posuđa u kuhinji je na veoma visokom nivou. Isti je slučaj i sa trpezarijom, kao i prostorijama koje služe kao ostave i prostori za skladištenje namirnica. Vidna pažnja se posvećuje sadržaju obroka i načinu pripreme. Postoje uslovi za pripremu obroka onim licima kojima je potreban poseban režim ishrane zbog zdravstvenog stanja.

Jelovnik se priprema i palnira nedelju dana unapred. Uzorci obroka se čuvaju 24 časa. Kontrolu nad ishranom vrši svkoadnevno medicinska sestra, a lekar povremeno. Zatvorenici nisu imali pritužbe na način pripreme, raznovrsnost i količinu obroka, tako da je hrana dobro ocenjena. Pritužbe se odnose na nedostatak voća i mlečnih preredjevina. Zatvorenici koji su radno angažovani imaju pojačanu ishranu.

Ustanova ima sklopljen ugovor sa prodavnicom, koja nedeljno snabdeva pritvorenike i zatvorenike dozvoljenim namirnicama, prema spisku koji sačinje. Na taj način se kompenzuje nedostatak kantine u zatvoru.

C) MEDICINSKA NEGA PRITVORENIKA

Medicinska služba u ovoj ustanovi nije posebna organizaciona jedinica. Naime, medicinska sestra (SSS) koja je radnik službe obezbeđenja zadužena je za pružanje medicinske nege pritvorenicima i zatvorenicima. Lekar iz lokalnog zdravstvenog centra u ustanovu dolazi dva puta nedeljno i nije stalno zaposlen već je sa njim sklopljen ugovor o delu. Medicinska nega se odvija u zasebnoj prostoriji velike kvadrature koja je skromno opremljena i pruža mogućnost obavljanja osnovnog opštemedicinskog pregleda.

Prilikom ulaska u ustanovu svi pritvorenici i zatvorenici bivaju podvrgnuti obaveznom medicinskom pregledu, ali nemaju zdravstvene kartone. Na pregled se javljaju preko komandira i nemaju obavezu da objasne o kakvom se zdravstvenom problemu radi. Svi prijavljeni budu i pregledani prilikom prve naredne posete lekara ustanovi. Pošto nema dežurstava zbog kadrovske nepopunjenosti, medicinska sestra interveniše u hitnim slučajevima nakon što je služba obezbeđenja kontaktira telefonom. Pregledi se inače vrše tako da ih ne mogu čuti ni videti ostali osuđenici niti osoblje.

Pristup civilnim zdravstvenim ustanovama je nesmetan, a stomatološke usluge zatvorenici sami finansiraju, bilo u privatnim, bilo u državnim ustanovama.

Redovne preglede u samici obavlja lekar prilikom svog redovnog boravka u ustanovi (2 puta nedeljno). Uslovi za stacionarno lečenje ne postoje, tako da samo u slučaju povećanog broja obolelih (grip) jedna soba postaje prostorija za negu obolelih. Stručni nadzor nad izdavanjem lekova vrši medicinska sestra, a apoteka je jako skromno opremljena. Sve biohemijske analize se obavljaju u civilnim ustanovama.

Psijatrijska nega nije na poseban način regulisana.

Tokom prošle godine obavljeno je 1 462 pregleda, bilo je 54 uputa za pregled u gradsku zdravstvenu ustanovu (u pitanju su gotovo sve specijalističke grane), 7 lica je upućeno na lečenje u KPD Bolnica, a 6 u zrenjaninsku bolnicu. Takođe, u 6 slučajeva je tražena konsultacija neuropsihijatra.

Obolelih od TBC, dijabetesa ili HIV pozitivnih nema trenutno u ustanovi. U prošloj godini su registrovane dve lakše povrede na radu i jedan slučaj samopovređivanja. Zabeležen je i jedan slučaj samoubistva neposredno nakon novogodišnjih praznika.

Zatvorenicima su dostupne informacije o njihovom zdravstvenom stanju. Slučajevi odbijanja medicinske nege nisu zabeleženi. Informacije o zaraznim bolestima kao što su hepatitis, ili AIDS se ne distribuiraju zatvorenicima i zaposlenima.

Osoblje nije edukovano da prepozna rizik od samoubistva kod pritvorenika i zatvorenika. Takođe, nismo uočili da postoji posebna svest o tome šta činiti ako se takva pojava uoči.

Sistematska evidencija znakova nasilja se vrši, mada ne i u posebnom registru. Nismo uspeli da dobijemo informaciju o tome kakav je postupak ako zatvorenik zatraži uvid u evidenciju povreda.

Trenutno u ustanovi ne borave osobe koje su zavisnici o psihoaktivnim supstancama. Lekar učestvuje u izradi izveštaja nadležnim organima u traženju alternativnih rešenja za one zatvorenike za koje je lišavanje slobode zbog prirode njihove bolesti neprilichno.

Kontrolu rada tehničara vrši uprava. Uprava ocenjuje i kvalitet rada medicinskog osoblja. Zatvorski lekar ima obavezu da izda potvrdu da je zatvorenik sposoban da izdrži disciplinsku kaznu.

Lekari i medicinska sestra nisu posebno edukovani iz oblasti zatvorske patologije.

U razgovoru sa zatvorenicima nismo zabeležili posebne pritužbe na funkcionisanje zdravstvene zaštite.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu za primenu mere pritvora (Pravilnik), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT-a)

– Pritvorenici i lica koja se nalaze u zatvorenom odeljenju provode sve vreme zatvoreni u sobama, a boravak na svežem vazduhu omogućen im je u vremenskom intervalu od po 30 minuta dnevno (čl. 28. st. 1. Pravilnika, para 47. i 48. Standarda CPT-a, CPT/Inf (92) 3);

– Zatvorski režim u kome se nalaze pritvorenici i zatvorenici ne sme dodatno uvećavati njihovu patnju i osećaj izolovanosti. Standardi CPTa preporučuju da lica koja se nalaze pod istragom moraju provesti bar osam sati dnevno izvan soba (ćelija) i da treba i oni da budu uključeni u svrsishodne aktivnosti. Ona lica koja se već nalaze na izdržavanju kazne zatvora mora uživati još povoljniji režim od ovog (para. 64. EZP, para. 47. Standardi CPT/inf (92) 3);

– Nema dežurnog medicinskog osoblja tokom popodnevni sati, noću, kao ni tokom vikenda i praznika (Standardi CPT, para. 35, CPT/Inf (93)12);

– Zatvorenici nemaju zdravstvene kartone (Standardi CPT, para. 39, CPT/Inf (93)12);

– Uslovi za stacionarno lečenje ne postoje (Standardi CPT, para. 38, CPT/Inf (93)12);

– Osoblje nije osposobljeno da prepozna rizik od samoubistva kod zatvorenika (Standardi CPT, para. 58, CPT/Inf (93)12);

– Ne distribuiraju se informacije o zaraznim bolestima, kako zatvorenicima, tako i osoblju (Standardi CPT, para. 54, CPT/Inf (93)12);

– Ne vrši se evidencija povreda u posebnom registru, ne sastavljaju se periodični izveštaji koji bi onda mogli da budu prezentovani upravi ustanove (Standardi CPT, para. 60-62, CPT/Inf (93)12);

– Rad i finansiranje zdravstvene službe je pod kontrolom uprave, odnosno Ministarstva pravde (Standardi CPT, para. 71-72, CPT/Inf (93)12);

– Zdravstveno osoblje nije posebno edukovano iz oblasti zatvorske patologije (Standardi CPT, para. 75 i 77, CPT/Inf (93)12).

III

Preporuke

– Obezbediti pritvorenicima i zatvorenicima po dva sata dnevno boravka na svežem vazduhu;

– Organizovati za pritvorenike i zatvorenike u zatvorenom tretmanu rad ili neku drugu osmišljenu aktivnost koju bi mogli obavljati izvan soba u kojima provode sve vreme;

– Prostorno i organizaciono rešiti problem odvojenog smeštaja lica koja izdržavaju kazne od onih koji su prekršajno kažnjeni;

– Uneti u obroke mleko, mlečne proizvode i voće;

– Kadrovski popuniti zdravstvenu službu kako bi bilo moguće organizovati dežurstva;

– Obezbediti prostor za stacionarno lečenje u okviru kruga ustanove;

– Edukovati medicinsko osoblje iz oblasti zatvorske patologije;

- Upoznati zatvorsko osoblje sa znacima rizika od samoubistva;
- Distribuirati informacije o zaraznim bolestima pritvorenima, zatvorenima i osoblju;
- Posebno evidentirati povrede pritvorenika i zatvorenika, sastavljati periodične izveštaje i dostavljati ih upravi;
- Na nivou države zakonski omogućiti potpunu nezavisnost zdravstvene službe u odnosu na zatvorsku upravu i Ministarstvo pravde i staviti je pod kontrolu Ministarstva za zdravlje.

Bezbednost

I

Zatvor u Zrenjaninu predstavlja bezbednu ustanovu, iako se nalazi u centru grada. Napomenuli smo da je zgrada zidana sa namenom da bude zatvor, zato se vodilo računa o aspektu bezbednosti prilikom njenog projektovanja. Zatvorski krug je opasan visokim zidom na kome se nalazi žica, a sve sobe imaju rešetke na prozorima. Bezbednost je dodatno pojačana uvođenjem savremenog video – nadzora sa 15 kamera kojim se pokriva unutrašnjost zgrade, zatvorski krug i prilaz sa ulice.

Od uprave i zatvorenika smo dobili podatak da u poslednjih šest meseci, a i duže u Zatvoru nije bilo međusobnih tuča među zatvorenima ili drugih ozbiljnijih incidenata. On je procenio i da osoblje pouzdano zna šta se dešava među pritvorenima i zatvorenima, tako da je fokus rada ove službe na preventivnom delovanju.

U poslednjih godinu dana iz ustanove nije bilo bekstva, pokušaja bekstva, čak ni udaljenja.

Proporcija između pripadnika službe obezbeđenja koji su dnevno angažovani i ukupnog broja pritvorenika i zatvorenika inosi 18:124. Procena V.D. nadzornika službe za osudjena lica sa kojim smo obavili razgovor, je da je ovaj broj dnevno angažovanih pripadnika dovoljan da bi se obezbedila interna i eksterna bezbednost.

Po njegovim rečima problem predstavlja dotrajao vozni park ustanove (marice), zastarelo naoružanje i komunikaciona oprema. Ustanova raspolaže sa dva vozila za transport zatvorenika i pritvorenih lica, koja su stara i dotrajala, pa bi obnavljanje voznog parka bilo više nego poželjno. Zatvor godišnje u proseku realizuje oko 85 sprovoda.

Kao i većini okružnih zatvora ovaj nivo bezbednosti nije kompatibilan sa zakonskom definicijom ustanove poluotvorenog tipa, gde bi služba obezbeđenja trebalo da predstavlja jedinu prepreku za bekstvo.

Visok nivo bezbednosti, po našem mišljenju, povećava utisak izolovanosti lica koja su osuđena na minimalne kazne zatvora i ona lica koja su prekršajno kažnjena. Ipak, za razliku od nekih drugih ustanova istog karaktera, ovaj zatvor se nalazi prostorno na dve lokacije, te druga zgrada, koja se nalazi na zatvorskom imanju pruža mogućnost da se u nju smeste zatvorenici koji ispunjavaju uslove za izdržavanje kazne u poluotvorenom i otvorenom tretmanu.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

- Okružni zatvori su kategorizovani kao ustanove poluotvorenog tipa u kojima služba za obezbeđenje nadzire kretanje osuđenika i predstavlja jedinu prepreku za bekstvo (čl. 12. i 30. ZIKS-a).

III

Preporuke

- Obnoviti vozni park ustanove kroz nabavku vozila za transport pritvorenika;
- Opremiti službu obezbeđenja novom komunikacionom opremom;
- Naći što adekvatnije rešnje za otklanjanje ili ublažavanje onih mera bezbednosti koje inteziviraju osećaj izolovanosti i patnje zatvorenika i "prekršajaca" sa aspekta njihovog slobodnog kretanja u skladu sa postojećim propisima i aktom o kućnom redu.

Zakornost postupanja

I

Kada je reč o dimenziji koja se odnosi na zakonitost postupanja u ovom okružnom zatvoru susrećemo se sa istim problemima kao i u većini ostalih okružnih zatvora.

Prvi se odnosi na smeštaj prekršajaca sa licima koja izdržavaju zatvorske kazne. Čini nam se da u ovoj ustanovi opravdanje da nema dovoljno prostora za poseban smeštaj prekršajno kažnenjenih, nije održivo. Ova ustanova raspolaže većim prostornim kapacitetom od broja lica koja se u njoj nalaze, tako da bi, po našem mišljenju ovaj nedostatak mogao lako da se prevaziđe.

Drugi problem se odnosi na režim lica koja se nalaze u pritvoru i onih koja se nalaze u tzv. zatvorenom tretmanu. Smatramo da je nedopustivo da ova lica svo vreme provode u sobama zaključani bez ikakvih organizovanih aktivnosti i sadržaja koji bi mogli obavljati u toku dana. Pomenuli smo da ova zgrada ne raspolaže kapacitetom koji bi omogućio organizovanje rada ili nekih drugih sadržaja čime bi pomenuta lica mogla biti okupirana tokom dana. Upravnik je pokušao da osmisli radnu aktivnost za zatvorenike u zatvorenom režimu. On je u podrumski hodnik koji spaja kupatilo, kuhinju i trepezariju postavio mašinu za pletenje žice. Mada je za pohvalu svaki pokušaj da se na neki način osmisli dan u zatvoru, čini nam se da ovaj pokušaj nije dovoljan ni sasvim adekvatan da radno okupira lica koja se trenutno nalaze u pritvoru i zatvorenom tretmanu.

Treće odstupanje jeste zakonska definicija okružnog zatvora kao ustanove poluotvorenog tipa. Ovo ističemo sa aspekta bezbednosti, jer visoka bezbednost okružnog zatvora nije adekvatna onom nivou koji se predviđa za poluotvorene ustanove. Predviđeno je da u okružnim zatvorima kazne izdržavaju lica koja su osuđena na zatvorske kazne do jedne godine. Zbog opšte prenaseljenosti ustanova, ova se odredba sve manje poštuje, pa i u ovom zatvoru možemo uočiti opšti trend prisutnosti lica sa visokim zatvorskim kaznama.

Od uprave smo dobili informaciju da je u toku 2003. godine zatvorenici u 15 slučajeva oduzeta dodeljena pogodnost zbog disciplinskih prekršaja, u 2 slučaja je izrečena disciplinska kazna upućivanja u samicu, a u jednom kazna ukora.

Na rešenja o disciplinskom kažnjavanju zatvorenici se nisu žalili ni u jednom slučaju. Isto tako, u toku 2003. godine pritvoreni i zatvorenici upravi nisu uputili ni jednu pritužbu.

Od zatvorenika sa kojima smo razgovarali dobili smo informaciju da se disciplinske sankcije i pogodnosti izriču i dodeljuju uglavnom pravedno i da osim u odnosu na informatore, ne postoji naročita favorizacija. Svu su odmah po prijemu bili upoznati sa kućnim redom, a primerak istog je okačen u svakoj sobi u kojoj borave pritvoreni i zatvorenici.

II

Neusklađenost ili odstupanja

– Okružni zatvori su kategorizovani kao ustanove poluotvorenog tipa u kojima služba za obezbeđenje nadzire kretanje osuđenika i predstavlja jedinu prepreku za bekstvo (čl. 12. i 30. ZIKS);

– Prekršajno kažnjeni ne smeju biti smešteni zajedno sa licima koja su osuđena na kazne zatvora zbog izvršenih krivičnih dela (čl. 290. stav 1. ZIKS-a, para. 11. stav 1. i para. 12. EZP);

– Zavod mora raspolagati odvojenim delovima kako bi se mogli sprovesti različiti režimi postupanja sa zatvorenici (para. 13. EZP.);

– Zatvorski režim u kome se nalaze pritvoreni i zatvorenici ne sme dodatno uvećavati njihovu patnju i osećaj izolovanosti. Standardi CPTa preporučuju da lica koja se nalaze pod istragom moraju provesti bar osam sati dnevno izvan soba (ćelija) i da treba i oni da budu uključeni u svrsishodne aktivnosti. Ona lica koja se već nalaze na izdržavanju kazne zatvora mora uživati još povoljniji režim od ovog (para. 64. EZP, para. 47. Standardi CPT-a, CPT/inf (92) 3).

III Preporuke

- Više pažnje obratiti na zahtev različitog režima postupanja s obzirom na različit pravni status lica u zatvoru;
- Prostorno i organizaciono rešiti problem odvojenog smeštaja lica koja izdržavaju kazne zatvora od onih koji su prekršajno kažnjeni;
- Organizovati za pritvorenike rad, ili neku drugu osmišljenu aktivnost koju bi mogli obavljati izvan soba u kojima provode sve vreme.

Resocijalizacija

I

Osoblje koje je zaduženo za vaspitno-korektivni rad nije organizovano u zasebnu službu, već ima status samostalnih stručnih saradnika. Oni obavljaju poslove prijema i opservacije zatvorenika, kao i dalje praćenje i rad na prevaspitanju. Jedan vaspitač radi sa zatvorenicima u otvorenom odeljenju smešteni su na ekonomiji (oko 30), dok su druga dva vaspitača zadužena za rad sa zatvorenicima u zatvorenom delu zavoda. Veličina vaspitnih grupa je zadovoljavajuća.

Obrazovna struktura zatvorenika je više nego zadovoljavajuća. Gotovo svi zatvorenici imaju završenu srednju školu.

Zatvor ima dobru biblioteku, kvantitet i kvalitet knjiga je na zavidnom nivou.. Zatvorenici su izuzetno zainteresovani za čitanje. Knjižni fond se permanentno obnavlja. Nažalost, zbog već pomenutog deficita i loše organizacije prostora, biblioteka služi i kao jedini prostor vaspitačima za obavljanje razgovora sa zatvorenicima bilo informativnog, bilo savetodavnog ili individualnog.

Ukoliko uzmemo u obzir ove okolnosti, možemo konstatovati da su objektivni uslovi za individualni i grupni rad sa zatvorenicima, kako kaže i samo osoblje, "užasni".

Zatvorenici u otvorenom tretmanu, koji se nalaze u zgradi na ekonomiji izrekli su da nemaju organizovane aktivnosti u slobodno vreme, ali da im to nimalo ne nedostaje, s obzirom da su po ceo dan radno angažovani na zatvorskoj ekonomiji. Iako ne postoje posebne prostorije za obavljanje verskih obreda, ova kategorija zatvorenika, s obzirom na broj pogodnosti vezanih za izlazak, ovo pravo može ostvariti i van ustanove.

Radno angažovanje i uposlenost zatvorenika u otvorenom tretmanu je maksimalna i, po rečima osoblja, zatvorenici su veoma motivisani za rad. Osnovni razlog je to što je prekovremeni rad zatvorenika stimulisan materijalnom nadoknadom. Zatvorenici se upošljavanju na poslovima koji odgovaraju njihovom prethodnom obrazovanju, ličnim afinitetima, ali najviše potrebama ustanova.

Najveći broj zatvorenika je uposlen na ekonomiji koju čini: 106 hektara obradive zemlje (ratrstvo, povrtarstvo, voćnjaci...), ribnjak, 70 grla krava, po 300 svinja i ovaca, 6.000 koka nosilja itd. Mali broj zatvorenika je radno angažovan van ustanove u drugim preduzećima i ustanovama. Tehnologija i mehanizacija kojom ustanova raspolaže daleko je bolja nego u drugim ustanovama, naša je procena da je u rangu tehnologije savremenih poljoprivrednih kombinata.

Međutim, ukoliko uzmemo u obzir da osnovni princip izvršenja krivičnih sankcija kaže da je rad primarno u funkciji prevaspitanja zatvorenika, smatramo da se osoblje ove ustanove tim principom ne rukovodi. Naše je mišljenje da ostvarivanje novčane dobiti iz delatnosti koje se obavljaju u zatvoru može biti od koristi zatvorenicima radi poboljšanja njihovih radnih sposobnosti, ali da svi ostali interesi zatvorenika i njihov celokupni tretman ne bi smeli biti potčinjeni cilju ostavarivanja dobiti.

II

Neusklađenost ili odstupanja

– Postizanje ekonomske koristi od rada zatvorenika ne sme biti cilj sam po sebi, već cilj radnog angažovanja zatvorenika treba da bude njihovo prevaspitanje i resocijalizacija (čl. 76. 77. 81. stav 1. i 3. ZIKS-a, para. 72. 2. EZP);

– Zatvorenici moraju ostvariti svoja prava vezana za očuvanje njihovog fizičkog i mentalnog zdravlja, prava na rad, veroispovest i dr. stimulativne aktivnosti koje podstiču i razvijaju njihovo osećanje za odgovornost i oslanjanje na lične snage, te njihovo interesovanje za postupak sa njima. Zadovoljavajući program aktivnosti umnogome doprinosi da se neutrališu štetne posledice na ličnost zatvorenika usled života u zatvorenom odeljenju. (čl. 46, 47, 48, 49 Pravilnika, čl. 78 ZIKS-a; para. 46, 69, 72, 84, 86 EZP);

III

Preporuke

– Uz koordinaciju i saradnju sa nadležnim institucijama planirati smeštaj i dalji tok izvršenja kazne zatvora zatvorenika sa dugim kaznama;

– Radno angažovanje i upošljavanje zatvorenika shvatati, pre svega, kao jedan vid njihovog prevaspitanja i resocijalizacije, a ne kao način ostvarivanja dobiti;

– Isplanirati drugačiju organizaciju korišćenja pojedinih soba koje sada služe isključivo za smeštaj pritvorenika i zatvorenika a poluprazne su, tako što će se koristiti kao prostorije za dnevni boravak, kulturno-socijalne sadržaje, verske obrede, radionice i sl.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U zatvoru su instalirane dve telefonske govornice (jedna u centralnoj zgradi, druga u zgradi na na ekonomiji). Zatvorenici koji se nalaze u zatvorenom tretmanu telefon mogu koristiti tri puta nedeljno, po tri minuta, u prisustvu stražara. Zatvorenici u otvorenom tretmanu telefon mogu koristiti svakodneвно. Dobili smo informaciju da upravnik pri izricanju neke disciplinske kazne, često uskraćuje i telefonske pozive. Nekoliko zaposlenih, sa kojima smo razgovarali, smatra da to nije potrebno, jer se kontakt zatvorenika s porodicom procenjuje kao veoma bitan.

Već smo u nekoliko predhodnih segmenata izveštaja naveli da nepostojanje adekvatnog prostora u zgradi Zrenjaninskog zatvora za kontakte pritvorenika i zatvorenika sa porodicom i advokatima u velikoj meri otežava realizaciju prava na kontakte sa spoljnim svetom koji su predviđeni i domaćim Zakonom i međunarodnim standardima. Zatvorenici i pritvorenici se sa porodicama sastaju u hodniku, a sa advokatima u zatvorskoj portirnici. Zakon garantuje advokatima mogućnost da sa svojim klijentima razgovaraju u prostoriji bez prisustva službenika zatvora. Problem posebnih prostorija koje će omogućiti kontakt pritvorenika i zatvorenika sa porodicom i advokatima se dodatno usložnjava ukoliko imamo u vidu činjenicu da se nikakve građevinske rekonstrukcije unutar zgrade ne mogu vršiti, jer zgrada ima status spomenika pod zaštitom države. Upravnik zatvora je najavio moguće rešenje ovog problema, izdvajanjem posebnog prostora koji će biti ograđen staklima, tako da će stražari moći da vide advokata i pritvorenika, ali neće biti u mogućnosti da čuju njihov razgovor.

Skrenuta nam je pažnja na grupu od 11 zatvorenika koji su zbog bezbednosnih razloga premešteni iz KPZ– Sremska Mitrovica da u ovoj ustanovi izdrže zatvorske kazne. Veliki problem, po rečima vaspitača, za ovu grupu predstavlja deprivacija seksualnih odnosa, odnosno nemogućnost da se obezbedi "posebna prostorija" u cilju ublaženja ove deprivacije. S obzirom da ova grupa zatvorenika ne može biti raspoređena na rad van zavoda, a u samoj zgradi ne postoji proizvodni rad, ovi zatvorenici su neprekidno zatvoreni u sobama.

Zatvorenici sa kojima smo razgovarali nisu imali nikakve primedbe na prijem pisama i paketa, mada su nam zatvorenici koji se nalaze u zatvorenom tretmanu rekli da se njihova privatna pisma i podnesci, dakle celokupna pošta pregleda i čita. Za razliku od njih, zatvorenici koji se nalaze u poluotvorenom i otvorenom režimu se pisma i podnesci ne čitaju i ne podležu cenzuri.

Učestalost prijema paketa zavisi od vrste tretmana u kome se zatvorenik nalazi.

Pritvorenici i zatvorenici u sobama imaju televizore, a radio program mogu pratiti preko razglasa, koji se može gasiti aukolikote žele. Štampa je dostupna ukoliko se na nju pretplate. Osoblje je izjavilo da saraduje sa institucijama van ustanove u skladu sa onim što je naš zakonodavac predvideo. Imali su primedbu na lošiju saradnju sa zdravstvenim ustanovama.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. Osoblje obavi samo završni razgovor sa zatvorenikom i njegovom porodicom i na tome se završava sva njihova aktivnost.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– Iznad svega, zatvoreniku treba obezbediti održavanje odnosa sa porodicom i bliskim prijateljima. Vodeći princip mora biti unapređivanje odnosa sa spoljnim svetom; svako ograničavanje takvog kontakta mora biti zasnovano isključivo na dovoljno jakim razlozima bezbednosti ili na razlozima koji se tiču raspoloživih sredstava. U ovom kontekstu potrebna je izvesna fleksibilnost u odnosu na primenu pravila u pogledu poseta i telefonskih kontakata. (para. 51, Standarda CPT-a, CPT/Inf (92) 3);

– Posete porodice se odvijaju u prostoriji određenoj za tu svrhu, ili na pogodnim otvorenim prostorima u zatvoru. (čl. 24. stav 3. Pravilnika);

– Osuđeni ima pravo da jednom u tri meseca boravi s bračnim drugom i decom najmanje tri časa u posebnim prostorijama zavoda (čl. 72. stav 1. ZIKS);

– Razgovor branioca sa pritvorenikom obavlja se bez fizičkih prepreka u prikladnoj prostoriji zavoda. (čl. 39. stav 3. Pravilnika o kućnom redu za primenu mere pritvora);

– U slučaju zatvorenika osuđenih na duže vremenske kazne, treba preduzeti korake da se bezbedi njihov postepen povratak u društveni život. U tom cilju treba osmisliti odgovarajuće postupke i posebne kurseve (para. 87 i 88. EZP);

– Ovlašćenim predstavnicima društvenih organizacija i službi treba omogućiti pristup zavodu i zatvorenicima kako bi oni mogli doprineti pripremama za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacija (para. 89.1. i 3. EZP).

III

Preporuke

– Pri izricanju i izdržavanju disciplinske mere (sama po sebi ima svrhu kažnjavanja) imati tolerantniji i fleksibilniji odnos prema sankcionisanju telefonskih poziva ovim zatvorenicima;

– U dogovoru sa Ministarstvom pravde i ostalim relevantnim državnim institucijama rešiti problem posebnih prostorija za posete porodice i advokata;

– U saradnji sa nadležnim državnim institucijama i organizacijama poboljšati pripreme za otpust zatvorenika, posebno onih sa dužim kaznama.

Osoblje ustanove

I

Razgovor o službi obezbeđnja smo vodili sa V.D. nadzornikom za osuđena lica i nadzornikom sprovedne službe, jer se V.D. načelnik službe obezbeđenja se nalazio na odmoru u momentu naše posete.

Služba obezbeđenja u zatvoru prema internoj sistematizaciji popunjava sva predviđena radna mesta. U ovoj službi je zaposleno 32 lica, a dva stražara koja su radila u kosovskim zatvorima raspoređena su na rad u službu obezbeđenja zrenjaninskog zatvora. Od ukupnog broja zaposlenih jedno lice ima višu stručnu spremu, ostali imaju završenu srednju stručnu spremu.

Od pomenutih službenika sa kojima smo obavili razgovor saznali smo da pripadnici službe obezbeđenja pokazuju interesovanje za kursevima za rad na računaru, dodatnom obukom za rukovanje oružjem i borilačkim veštinama. Procenili su da služba obezbeđenja u ovoj ustanovi ima centralni položaj, da je saradnja sa upravnikom i drugim zaposlenima koordinirana i dobra i da su zadovoljni komunikacijom sa drugim službama.

Dva pripadnika službe se nalaze na dugim bolovanjima i sem njih dvojice ostali radnici su redovni na poslu. U periodu od poslednjih šest meseci nije bilo otkaza niti čestih izostajanja sa posla.

U istom periodu protiv dvojice radnika je vođen i okončan disciplinski postupak zbog teže povrede radnih obaveza. Nisu vođeni postupci protiv pripadnika ove službe zbog lakših povreda radnih obaveza. Krivični postupak, koji je započet još pre dve godine, protiv jednog radnika službe obezbeđenja i dalje je u toku.

Prema sistematizaciji od 2002. ova ustanova sem službe obezbeđenja, ima službu za obuku i upošljavanje. Iako ima status službe, nju čine samo 2 radnika sa srednjom stručnom spremom: veterinarski tehničar i poljoprivredni mehaničar. Upravnik planira da angažuje kadar visoke stručne spreme (čak akademskih zvanja) koji bi trebalo da radi na unapređenju funkcionisanja poljoprivredne ekonomije zatvora.

Zatvor, prema sistematizaciji, nema predviđenu posebnu službu za prevaspitanje, već ove poslove obavljaju tri samostalna stručna saradnika: dva specijalna pedagoga i jedan psiholog. Svi imaju visoku stručnu spremu. Oni prisustvuju timskim sastancima, koji se održavaju jednom nedeljno na nivou uprave, da bi svojim mišljenjima i predlozima doprineli radu sa zatvorenicima. Sva tri stručna saradnika su zainteresovana i za dodatne obuke i edukacije.

Na naše pitanje da li su zadovoljni poslom koji obavljaju i uslovima za rad u ustanovi, odgovorili su nam da vole posao kojim se bave, ali da klima i međuljudski odnosi u zatvoru negativno utiču na njihov rad i efikasnost.

Nisu zadovoljni ni visinom zarade koju ostvaruju, posebno ako se zna da pripadnici službe obezbeđenja koji nemaju visoko obrazovanje ostvaruju iste ili veće zarade od njih. Zbog ovoga se osećaju degradirano i marginalizovano kao ličnosti i kao stručnjaci.

II

Neusklađenost ili odstupanja

– U cilju što bolje komunikacije i kvalitetnog rada uprava mora primeniti i obezbediti organizaciju različitih službi naročito uzimajući u obzir različite aspekte njihovog postupanja sa zatvorenicima. Služba za prevaspitanje uskladjuje rad ostalih učesnika u prevaspitanju. Služba za obuku i upošljavanje predstavlja značajnu pomoćnu službu uz službu za prevaspitanje. (para. 59 EZP; para. Standardi CPT-a, CPT/Inf (2001) 16));

– Tokom radnog iskustva svaki zaposleni mora održavati i usavršavati svoje znanje i stručnu sposobnost, odnosno mora im biti pružena prilika da obogate svoje iskustvo i znanje. Temelj humanog zatvorskog sistema uvek će biti pravilno odabrano i obučeno osoblje koje zna kako da zauzme odgovarajući stav u odnosu sa zatvorenicima i koje svoju dužnost shvata više kao poziv, nego samo kao posao (para. 51, 52, 54, 55 EZP; para. 26. Standardi CPT-a, CPT/Inf (2001) 16);

– Sposobnost za međuljudsku komunikaciju trebalo bi da bude glavni faktor u postupku regrutovanja osoblja za sprovođenje zakona, te da se tokom obuke znatan naglasak treba staviti na razvoj umeća međuljudske komunikacije, koji stimuliše primerene i pozitivne odnose između osoblja i zatvorenika kako bi se poboljšali izgledi za uspeh efikasnih i korisnih režima i programa postupanja sa zatvorenicima. Mogu biti neophodne i posebne mere bezbednosti prilagođene osobenostima nastale situacije, međutim, takve mere uvek su samo dodatak gore navedenim osnovnim zahtevima. Osim toga, zatvorski sistem mora da reši pitanje odgovarajuće kategorizacije i razvrstavanja zatvorenika (para. 56, 66, EZP; para. 45 i 60, Standarda CPT/Inf (92) 3]; para. 32 Standarda CPT-a, CPT/Inf (2001) 16).

III Preporuke

- Ulagati napore da celokupno osoblje postane svesno presudnog značaja procesa prevaspitanja i resocijalizacije zatvorenika;
- Formirati službu za prevaspitanje kako bi se obezbedio kvalitetniji i efikasniji proces i rad na prevaspitanju zatvorenika;
- Prilikom prijema radnika u službe, podjednako voditi računa o ličnosti kandidata, kao i o stručnim kvalifikacijama;
- Stalno posticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost kroz pohađanje kurseva za usavršavanje, dodatne obuke, edukacije i savetovanja.

OKRUŽNI ZATVOR PANČEVO

Datum posete: 15. april 2004. godine

Tip ustanove: poluotvorena

Populacija: muškarci/punoletni

Broj zatvorenika: 30

Broj pritvorenika: oko 25

Sastav tima: dva pravnik, lekar i specijalni pedagog

Napomena: Usled zakonskih ograničenja timu je bio dozvoljen razgovor samo sa osobljem i osuđenim licima, ali ne i sa pritvorenicima.

Kvalitet života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Položaj zgrade Okružnog zatvora u Pančevu koja se nalazi u ulici koja je glavna pešačka zona i u kojoj se nalaze prodavnice, restorani i kafića je apsolutno neprimeren. Buka koja danonoćno, posebno tokom letnjog perioda dolazi iz bašti kafića kojima je okružen zatvor ometa normalan režim i spavanje pritvorenika i zatvorenika.

Arhitektura zgrade sagrađene krajem 19 veka i koja prvobitno nije projektovana kao zatvor u mnogome ne zadovoljava savremene standarde. Veliki problem je to što je zgrada usled svoje starosti pod statusom kulturnog dobra što znači da se na i u joj ne mogu vršiti nikakve prepravke bez izričitog odobrenja Zavoda za zaštitu spomenika.

U sobama je smešteno po 6–8 pritvorenika na krevetima na sprat, ali se u sobama nalazi po 10–12 kreveta. Bez obzira na nepopunjenost svih kreveta, sobe su nedovoljne kubature čak i za trenutno prisutne pritvorenike, posebno zbog veoma niskih i kupolasto zasvođenih plafona.

U ovim sobama nema mogućnosti za direktan pristupa sunčeve svetlosti i svežeg vazduha, kao ni toplote s obzirom da se prozori i radijatori nalaze u hodnicima koji povezuju sve sobe. Zbog velike zagušljivosti i nedostaka vazduha, u hodnicima su postavljeni snažni ventilatori za izmenu vazduha koji po našem mišljenju, samo delimično mogu da pomognu jer ni oni ne omogućavaju direktan dotok svežeg vazduha u sobe.

Ceo zatvor se greje preko radijatora priključenih na sopstvenu kotlarnicu na ugali, i prema tvrdnjama uprave bez obzira što radijatori nisu u sobama pritvorenika, grejanje je dobro jer su zidovi toliko debeli da zadržavaju toplotu.

Oprema u sobama je spartanska, krevetski dušeci su novi, a posteljina je srednje čistoće. U svim sobama pritvorenici imaju TV. U sobama se nalaze zidom odvojeni WC i česma sa lavaboom.

Kako nema posebnih prostorija za dnevni boravak, obroci se donose u sobe.

Isti nedostaci se odnose i na prostoriju za izdvajanje, koja je nedovoljne kubature i kojoj nedostaju sto i stolica.

Soba u kojoj se nalaze zatvorenici u zatvorenom delu (8) je prostrana, sveže okrećena prostorija sa direktnim dotokom svetlosti i vazduha i sa radijatorima. Kreveti su novi sa novim dušecima, čistim posteljinama i sa novim kasetama za lične stvari zatvorenika. Kupatilo je veliko, čisto, sa bojlerima i pristojnom sanitarnom opremom i prema tvrdnjama zatvorenika, mogu se kupati skoro svakog dana.

Malo šetalište za pritvorenike je posebno ograđeno visokim zidom i nalazi se iza zgrade zatvora u okviru zatvorskog kruga. Ostatak pristojno uredjenog zatvorskog kruga između ostalog se koristi i za šetnje zatvorenika.

Na nekoliko kilometara od Pančeva nalazi se poluotvoreni i otvoreni deo zatvora u kome se nalazi 21 zatvorenik. U lepo uređenom krugu nalik parku, nalaze se Zgrade ovog dela zatvora koje su nove, sredjene i uredno održavane. Sobe u kojima borave zatvorenici su prostrane, osunčane i čiste.

U okviru ovom kompleksa obavlja se rad zatvorenika.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Hrana se priprema u maloj kuhinji koja je sveže okrečena, a higijena se održava na visokom nivou. Čista i uredna prostorija sa direktnim pristupom sunčeve svetlosti i vazduha koja služi za dnevni boravak zatvorenika ima i funkciju trepezarije. Kontrolu i nadzor nad ishranom vrši lekar dva puta nedeljno a rezultate kontrole usmeno saopštava upravi.

Hranu priprema civilno lice uz pomoć obučених zatvorenika. Jelovnik za nedelju dana je vidno istaknut, a uzorak hrane od svakog obroka se čuva 24 časa.

Zatvorenici nisu imali naročitih primedbi na kvalitet ishrane.

Zbog malog kapaciteta zatvora nema kantine već se roba jednom nedeljno naručuje i kupuje napolju.

C) MEDICINSKA NEGA ZATVORENIKA

Medicinska služba u ovoj ustanovi ne postoji, tako da je zdravstvena nega pritvorenika i zatvorenika rešena angažovanjem lekara lokalne zdravstvene ustanove koji je inače specijalista sportske medicine.

Lekar posećuje ustanovu tri puta nedeljno (ponedeljkom, sredom i petkom) u ranim jutarnjim časovima (od 6.00.–7.30.h). U slučaju potrebe, dolazi po telefonskom pozivu, a olakšavajuća okolnost je to što živi u neposrednoj blizini zatvora.

Zatvorenike koji rade na ekonomiji lekar ne posećuje redovno, već odlazi tamo samo po pozivu. Inače, ovaj lekar radi u pančevačkom zatvoru preko 30 godina.

Pregledi se obavljaju u prostoriji koja služi za boravak stražara, tako da se ne može govoriti o postojanju posebne ambulante, pa ni o nekoj posebnoj opremi iste. Takođe, prostorija je, kako smo se i sami uverili, dosta prometna, tako da je iskazana sugestija da se pregledi ipak obavljaju na nekom drugom mestu koji bi omogućilo veću privatnost.

Prilikom ulaska u ustanovu svi pritvorenici i zatvorenici bivaju podvrgnuti obaveznom medicinskom pregledu ali zatvorenici nemaju zdravstvene kartone. Na pregled se prijavljaju preko komandira i nemaju obavezu da objasne o kakvom se zdravstvenom problemu radi.

Svi prijavljeni se pregledaju prilikom prve naredne posete lekara ustanovi. Ako se ukaže potreba za hitnom medicinskom pomoći, radnici službe obezbeđenja pozivaju lekara telefonom. Ako je lekar van grada ili na odmoru, menja ga njegov sin, koji je takođe lekar?!

Pristup civilnim zdravstvenim ustanovama je omogućen, a u njima se obavljaju i sve neophodne biohemijske analize.

Stomatološka zaštita je takođe zasnovana na korišćenju usluga civilnih ustanova.

Po evidenciji iz prošle godine, izvršeno je 1.345 pregleda, na pregled u specijalističke civilne ambulante zatvorenici su upućivani 216 puta (od toga su 3 psihijatrijska pregleda), a bilo je 14 slučajeva koji su zahtevali hitnu medicinsku pomoć. U KPD Bolnica upućeno je 4 zatvorenika. Takođe, 95 zatvorenika je zatražilo pomoć stomatologa.

U ustanovi boravi jedan zatvorenik koji je oboleo od dijabetesa, a jedan je srčani bolesnik.

Nema obolelih od tuberkuloze i drugih infektivnih bolesti.

Nije bilo registrovanih slučajeva sukoba zatvorenika sa nanošenjem povreda, seksualnog zlostavljanja, samopovređivanja, pokušaja ni izvršenih samoubistava, umrlih prirodnom smrću.

Lekar ima obavezu da izda potvrdu da je zatvorenik sposoban da izdrži disciplinsku meru.

Ne vrše se redovni pregledi zatvorenika koji se nalaze u samici.

U ustanovi ne postoje uslovi za stacionarno lečenje tako da zatvorenici kojima lekar odredi meru ležanja borave u prostoriji u kojoj su i inače smešteni.

Apoteka ne postoji tako da se lekovi nabavljaju na osnovu lekarskih receptata iz civilnih apotekarskih ustanova.

Psihijatrijska nega je regulisana upućivanjem zatvorenika na konsultativne preglede u gradski dispanzer za mentalno zdravlje.

Zatvorenicima su dostupne informacije o njihovom zdravstvenom stanju, a u slučaju potrebe, saopštavaju se i njihovim porodicama i advokatima. Slučajevi odbijanja medicinske nege nisu zabeleženi.

Informacije o zaraznim bolestima kao što su hepatitis ili AIDS ne distribuiraju se zatvorenicima i zaposlenima. Osoblje nije edukovano da prepozna rizik od samoubistva kod zatvorenika.

Kontrolu rada lekara vrši uprava a postoje i redovni sastanci svakog ponedeljka. Lekar nije posebno edukovan iz oblasti zatvorske patologije ali je nesumnjivo da poseduje višegodišnje iskustvo u obavljanju ovog posla.

Iz razgovora sa zatvorenicima smo saznali da imaju primedbi na funkcionisanje zdravstvene zaštite. Naime, smatraju da je lekar isuviše grub u ophođenju sa njima te da nema individualni pristup svakom pacijentu.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu okružnih zatvora (Pravilnik), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT-a)

– Nema dežurnog medicinskog osoblja tokom popodnevni sati, noću, kao ni tokom vikenda i praznika (para. 35 Standardi CPT-a, CPT/Inf (93)12);

– Zatvorenici nemaju zdravstvene kartone (para. 39. Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12);

– Lekar ne posećuje redovno zatvorenike kojima je izrečena disciplinska mera samice (čl. 123. ZIKS-a);

– Uslovi za stacionarno lečenje ne postoje (para. 38. Standardi CPT-a, CPT/Inf (93)12);

– Osoblje nije osposobljeno da prepozna rizik od samoubistva kod osuđenika (para. 58 Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12);

– Ne vrši se evidencija povreda u posebnom registru, ne sastavljaju se periodični izveštaji koji bi onda mogli da budu prezentovani upravi ustanove (para. 60-62, Standarda CPT, CPT/Inf (93)12).

III

Preporuke

– Razmotriti mogućnosti izmeštanja zatvora na lokaciju i u objekat koja odgovara nameni i profilu ovakve ustanove, s obzirom da veliki broj nedostataka proističe upravo iz neprimerene arhitekture zgrade zatvora koji se ne mogu otkloniti adaptacijama;

– Hitno uvesti zdravstvene kartone za sve zatvorenike bez obzira na trajanje kazne;

– Omogućiti brži pristup lekaru uz razmatranje mogućnosti stalnog zaposlenja jednog medicinskog tehničara;

– Razmotriti mogućnost adaptacije jedne prostorije u sobu za stacionarno lečenje sa barem dve bolesničke postelje;

– Omogućiti da lekar redovno posećuje zatvorenike kojima je izrečena disciplinska mera samice;

– Obezbediti prostoriju za medicinske preglede koja bi omogućavala veću privatnost prilikom pregleda;

– Edukovati medicinsko osoblje iz oblasti zatvorske patologije;

– Upoznati zatvorsko osoblje sa znacima rizika od samoubistva;

– Posebno evidentirati povrede zatvorenika, sastavljati periodične izveštaje i dostavljati ih upravi.

Bezbednost

I

Glavni problem bezbednosti ovog zatvora je njegova lokacija u glavnoj pešačkoj. Osim što prednja strana zgrade zatvora izlazi na ulicu, stražnji deo zgrade i ceo zatvorski krug, okruženi su stambenim zgradama. Iako je krug opasan zidom visine od oko 3 metara, blizina i visina okolnih zgrada omogućava pregled zatvorskog kruga, što predstavlja potencijalnu opasnost i za pritvorena i za zatvorena lica.

Zatvor poseduje eksterno i interno video obezbeđenje koje pokriva sve bezbednosno kritične tačke.. Služba obezbeđenja broji 40 ljudi, ali i pored svih mera u toku 2003. godine registrovano je 5 bekstava²². Pri tome, treba imati u vidu da je u tom periodu broj pritvorenika i zatvorenika zbog operacije "Sablja" bio višestruko povećan, a da je broj pripadnika službe obezbeđenja bio isti.

Od početka 2004. godine nije registrovano nijedno bekstvo.

Na prozorima zgrade u kojoj borave zatvorenici u poluotvorenom i otvorenom odeljenju (ekonomija) postoje rešetke na prozorima što je protivno odbredbama ZIKS-a, a sa aspekta faktičke bezbednosti potpuno necelishodno i nepotrebno.

Prema rečima i uprave i zatvorenika, a s obzirom na mali broj zatvorenika i njihovu strukturu, interna bezbednost je na zadovoljavajućem nivou.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

– U zavodima otvorenog tipa ne postoje prepreke za bekstvo.

U zavodima poluotvorenog tipa služba za obezbeđenje koja nadzire kretanje osuđenih, predstavlja jedinu prepreku za bekstvo (čl. 12. st 2. i 3. ZIKS-a).

III

Preporuke

– Izmeštanje zatvora na drugu lokaciju;

– Skinuti rešetke sa prozora zgrade u kojoj borave zatvorenici u poluotvorenom i otvorenom odeljenju.

Zakornitost

I

Svi pritvorenici i zatvorenici se odmah po dolasku u ustanovu upoznaju sa osnovnim pravilima kućnog reda. Pravila su vidno istaknuta u svim sobama koje smo obišli.

U toku 2003. godine, registrovano je 20 slučajeva upotrebe sredstava prinude, a istovremeno nije registrovan ni jedan slučaj prekoračenja upotrebe sredstava prinude, niti je bilo pritužbi pritvorenika ili zatvorenika na prekoračenje.

U istom periodu ukupno je izrečeno 28 disciplinskih kazni, od čega 8 samica, 6 ukora i 14 oduzimanja pogodnosti. Nije bilo žalbi zatvorenika na izrečene kazne.

Prilikom razgovora sa zatvorenicima nismo čuli značajnije pritužbe na zakonitost postupanja uprave i osoblja prema njima.

---

²² Nemamo informaciju koliko je od tih bekstava je bilo poluotvorenog ili otvorenog dela.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

- Nema vidnih neuskladjenosti ili odstupanja.

III

Preporuke

- Nadzorna komisija uprave, morala bi po službenoj dužnosti ispitati sve sumnjive slučajeve upotrebe sredstava prinude, kao i razloge zbog kojih ni u jednom slučaju disciplinskog kažnjavanja nije izjavljena žalba zatvorenika. Obo je opšta preporuka ine odnosi se samo na ovaj zatvor.

Resocijalizacija

I

Radno angažovanje i uposlenost zatvorenika je maksimalna i, po rečima osoblja, ne postoji problem motivisanosti osuđenika za rad. Zatvorenici se upošljavaju u odnosu na prethodno obrazovanje i lične afinitete, ali i prema potrebama ustanove. U samoj zgradi ne postoji proizvodni rad, već se zatvorenici upošljavaju na režijskim poslovima (kuhinja, magacin...). Manji broj zatvorenika je radno angažovan van ustanove u okviru firmi koje izraze potrebu za radnom snagom. Najveći broj je uposlen na ekonomiji koju čini oko 50 hektara obradive zemlje (ratarstvo, povrtarstvo, voćnjaci...), stoka, koke nosilje, tovna junad, prasići itd.

Kada je reč o tehnologiji i mehanizaciji, ona je po našem mišljenju zadovoljavajuća i iznad proseka. Takođe, na ekonomiji se nalaze i 3 radionice: stolarska, bravarska i mehaničarska. Instruktori koji su u direktnom i svakodnevnom kontaktu sa zatvorenicima imaju mogućnost procene ponašanja i zalaganja na radnom mestu svakog zatvorenika. Svoje mišljenje prenose načelniku, koji na timskim sastancima učestvuje i sa ovog aspekta doprinosi reklasifikaciji, dodeli pogodnosti i nagrada za svakog zatvorenika.

Generalno, naš je utisak da ekonomija veoma dobro funkcioniše. Međutim, moramo dodati da, iako, nastojanje da se izvuče novčana dobit iz delatnosti koje se obavljaju u zatvoru može biti od koristi u smislu podizanja standarda i poboljšanja kvaliteta i primerenosti obuke, osoblje uvek mora voditi računa da interesi zatvorenika i postupnje sa njima ne sme biti potčinjeno ovom cilju.

Osoblje koje je zaduženo za vaspitno-korektivni rad funkcioniše kao zasebna služba, ali, kako su nam rekli nema hijerarhije tj. načelnika. Dva vaspitača pokrivaju poslove prijema i opservacije zatvorenika, kao i dalje praćenje i rad na prevaspitanju. S obzirom na konstantno mali broj zatvorenika, oba vaspitača rade sa svima. Naime, jedan je više usmeren na one koji su smešteni u zatvorenom delu, a drugi na one koji borave na ekonomiji.

Dva dana u nedelji su posvećeni planiranim razgovorima sa zatvorenicima, a svoje mišljenje za svakog zatvorenika ovo osoblje iznosi na kolegijumu koji je jednom nedeljno.

Zbog nedostatka prostora, kako kaže osoblje, nemoguće je biti naročito kreativan u organizovanju slobodno vremenskih aktivnosti. Još značajnijim smatraju problem razgovora sa zatvorenicima koji se zbog manjka prostora obavljaju u zajedničkoj kancelariji vaspitača. Time je narušena privatnost razgovora kao bitan preduslov vođenja intervjua, odnosno individualnog rada sa zatvorenicima. Struktura zatvorenika prema školskoj spremi ukazuje da je ona zadovoljavajuća. Gotovo svi zatvorenici imaju završenu srednju školu, a manji broj je sa nedovršenom osnovnom.

Ne postoji posebna prostorija za ostvarivanje verskih prava, kao ni prostor za organizovanje slobodno-vremenskih aktivnosti. Po rečima osoblja objektivna prepreka je to što je sama zgrada, koja datira još iz doba Marije Terezije, pod zaštitom države te je nemoguće osmisliti bilo kakvu rekonstrukciju i reorganizaciju neophodnog prostora.

II

Neusklađenost ili odstupanja

– Osuđenici moraju ostvariti svoja prava vezana za očuvanje njihovog fizičkog i mentalnog zdravlja, prava na rad, prava na veroispovest i dr. stimulativne aktivnosti koje podstiču i razvijaju njihovo osećanje za odgovornost i oslanjanje na lične snage, te njihovo interesovanje za postupak sa njima (čl. 47, 48 i 49 Pravilnik o kućnom redu okružnih zatvora; para. 46, 69, 72 i 84 EZP).

III

Preporuke

– Sagledati alternativna rešenja za sve one probleme koji su direktna posledica arhitektonske konstrukcije objekta i manjak fizičkog prostora;

– Osmisliti i obogatiti sadržaj aktivnosti u slobodno vremei zatvorenika s ciljem prevencije njihovog negativnog ponašanja i besposličarenja;

– Radno angažovanje i upošljavanje zatvorenika shvatati pre svega kao funkciju prevaspitanja i resocijalizacije.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U Zatvoru ne postoji ni jedna telefonska govornica, tako da su zatvorenici onemogućeni u ostvarivanju ovog vida komunikacije. Objašnjeno nam je da je rešavanje ovog problema u toku, odnosno da su naručene 2 telefonske govornice (1 za zatvoreni deo i 1 na ekonomiji), ali da je zastoj posledica problema koji se tiče Telekoma Srbije.

Zatvorenici nisu imali primedbi na ostvarivanje komunikacije dopisivanjem, a upravnik nam je rekao da se pošta zatvorenika ne čita.

Uglavnom svi zatvorenici primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od tretmana. Zbog nedostatka prostora, posete se odvijaju u hodniku u koji je se postavljaju stolovi stolice.

Ne postoje "posebne" prostorije za prijem poseta supružnika i dece.

Kontakti sa punomoćnikom su po odobrenju upravnika mogući kad god to zatvorenik zatraži. Ovi kontakti se ostvaruju u prostoriji koja nije u pravom smislu predviđena za takve namene, ali u nedostatku adekvatnijeg prostora, ona je jedino moguće rešenje.

Kada su u pitanju sredstva informisanja, saznali smo da postoje radio i TV aparati u dovoljnom broju, a dnevnu štampu dobijaju zatvorenici koji su na nju pretplaćeni.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. Pre puštanja na slobodu samo se obavlja završni razgovor sa zatvorenikom i njegovom porodicom.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– Osuđeni može, uz saglasnost upravnika, telefonirati a u tu svrhu u zatvoru postoji telefonska govornica (čl. 23. st.3. Pravilnika);

– Poseta se obavlja organizovano u određeno vreme i u prostoriji određenoj za tu svrhu...(čl. 24. st. 3. Pravilnika);

– Uprave zatvora bi trebalo da saradjuju sa društvenim službama ili organizacijama koje pomažu zatvorenicima puštenim na slobodu da se vrate u društvo, naročito u pogledu njihovog porodičnog života i zaposlenja (para. 89.1. EZP).

III Preporuke

- Najhitnije obezbediti mogućnost telefoniranja zatvorenicima;
- Uspostaviti bolju komunikaciju uprave i službe prevaspitanja sa centrima za socijalni rad, javnim preduzećima ili privatnim firmama koje bi mogle pružiti zaposlenje zatvorenicima nakon izlaska na slobodu.

Osoblje

I

Organizacija ustanove podrazumeva postojanje službe za prevaspitanje, kao i službe za obuku i upošljavanje.

Od predviđena 3, službu za prevaspitanje čine 2 radnika sa visokom stručnom spremom: psiholog-pedagog i socijalni radnik. Oni međusobno dobro funkcionišu i odgovorno realizuju zadatke kako prijema, tako i daljeg vaspitno-korektivnog rada sa zatvorenicima. Prema polu u pitanju su žena i muškarac, sa radnim stažom, u proseku, iznad 5 godina. Kako nam je rečeno, jednom nedeljno prisustvuju timskim sastancima, gde svojim mišljenjima i predlozima doprinose kako klasifikaciji, tako i reklasifikaciji zatvorenika.

Postoji svest i zainteresovanost za dodatnim obukama i edukacijama. Jedan radnik se trenutno edukuje za geštalt terapiju, a motivisana je i za kurs iz forenzičke psihologije koji će se uskoro organizovati. Na pitanje zadovoljstva poslom ističu da vole posao kojim se bave, ali da visinom zarade nisu zadovoljni. Prekovremeni rad nije čest, ali kada ga ima postoji nadoknada za to.

Na pitanje procene nivoa stresa na poslu saznali smo da on postoji, ali ne u odnosu na opasnost od zatvorenika, već u smislu odgovornosti koju imaju o odluci i proceni tretmana za svakog zatvorenika. Mesto ove službe, kao i klimu i odnose sa drugim službama procenjuju kao krajnje korektnu.

U poslednjih 6 meseci nije bilo povreda radnih obaveza niti disciplinskih prestupa.

Služba za obuku i upošljavanje broji 5 od predviđenih 6 radnika. U pitanju su 3 radnika sa srednjom stručnom spremom: veterinarski i poljoprivredni tehničari i mehaničar. Jedan radnik ima višu, a načelnik visoku stručnu spremu.

I zatvorenici (otvoreni i poluotvoreni deo) i osoblje ističu da su međusobni odnosi dobri, a opšta klima pozitivna.

Osoblje je zadovoljno redovnošću plata, ali ne i njenom visinom. Osipanja osoblja u poslednjih 6 meseci nije bilo.

Prekovremeni rad postoji, a nadoknada je novčana ili u vidu slobodnih dana. Disciplinskih postupaka nije bilo.

Kako je već napomenuto, služba obezbedjenja ima 40 pripadnika (2 sa Kosova). Načelnik službe ima višu stručnu spremu, a ostali su sa SSS.

S obzirom na trenutni broj zatvorenika i pritvorenika, načelnik službe smatra da broj pripadnika službe dovoljan i da omogućava normalan rad.

U poslednjih šest meseci, protiv radnika službe vodjeno je 9 disciplinskih postupaka. Jedini postupak zbog teže povrede radnih obaveza je vodjen protiv stražara koji je odgovoran za bekstvo zatvorenika i rezultirao je otkazom. Ostali postupci su vodjeni zbog lakših povreda radnih dužnosti (nedolazak ili kašnjenje na posao, spavanje na dužnosti i sl.) i svi su okončani umanjenjem plate na određeni period.

Nije bilo krivičnih postupaka protiv radnika službe.

U ovom zatvoru, interno je organizovan mini kurs za 10 pripravnika-stražara iz oblasti rukovanja oružjem, boričakih veština i protivpožarne zaštite. Takodje, oformljen je stručni tim koji je pomagao stražarima-pripravicima da sprema stručne ispite koji se polažu za zvanje stražara. Prema tvrdnja načelnika službe, njihovi pripravnici su se na ispitu pokazali kako najbolje spremljeni.

Načelnik službe je zadovoljan saradnjom sa ostalim službama i položajem koji služba ima u zatvoru. Osim u periodu trajanja operacije "Sablja", kada se zbog velikog broja pritvorenika radilo prekovremeno, i pod velikim stresom, situacija je uglavnom mirna.

Glavna pritužba načelnika službe se odnosila na lošu plaćenost za ovako težak i odgovoran posao i na zastarelu opremu i uniforme.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

– Tokom radnog iskustva svaki zaposleni mora održavati i usavršavati svoje znanje i stručnu sposobnost, odnosno mora im biti pružena prilika da obogate svoje iskustvo i znanje. Temelj humanog zatvorskog sistema uvek će biti pravilno odabrano i obučeno osoblje koje zna kako da zauzme odgovarajući stav u odnosu sa zatvorenicima i koje svoju dužnost shvata više kao poziv, nego samo kao posao (para. 51, 52, 54, 55 EZP; para. 26 Standardi CPT-a, CPT/Inf (2001) 16);

III

Preporuke

– Ulagati napore da se u svesti celokupnog osoblja budi i održava ubeđenje o centralnom mestu službe za prevaspitanje, odnosno resocijalizaciji zatvorenika;

– Permanentno postićati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnim obukama i edukacijama, savetovanjima i primerima pozitivnog rukovođenja, sa težnjom ka čovečnom postupanju, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu svom poslu;

– Modernizovati opremu službe obezbeđenja.

OKRUŽNI ZATVOR SMEDEREVO

Datum posete: 15. april 2004. godine

Tip ustanove: poluotvorena

Populacija: muškarci/punoletni

Broj zatvorenika: 28

Broj pritvorenika: 31

Sastav tima: dva pravnika, lekar i specijalni pedagog

Napomena: Usled zakonskih ograničenja timu je bio dozvoljen razgovor samo sa osobljem i osuđenim licima, ali ne i sa pritvorenicima.

Kvalitet života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Smederevski okružni zatvor se nalazi u centru grada Smedereva kao deo arhitektonskog kompleksa u kome su smešteni Okružni sud i SUP. U ovoj zgradi, sagrađenoj 1964. godine, odvojeno su smešteni pritvorenici i zatvorenici u zatvorenom odeljenju. Poluotvoreno i otvoreno odeljenje nalaze se na ekonomiji koja je oko 5-6 kilometara van centra grada. Zgrade i propratni objekti u ovom delu sagrađeni su 1996 godine.

Sobe u koje borave pritvorenici i zatvorenici zatvorenog dela su gotovo iste i sve su dovoljne kvadrature za 3 do 5 lica koja borave u njima. Sobe su relativno sveže okrečene, sa direktnim dotokom sunčeve svetlosti, svežeg vazduha i sa radijatorima. Veštačko osvetljenje nije dovoljno jer su postavljene sijalice slabe snage. Jedina razlika između soba pritvorenika i zatvorenika je u tome što se prozori u pritvoreničkim sobama otvaraju samo 30 stepeni što neomogućava adekvatnu ventilaciju. Upravnik nam je rekao da je to namerno urađeno jer je bilo slučajeva nezgodne komunikacije pritvorenika sa licima koje se nalaze u zgradi suda koja je svega par desetina metara udaljena od zgrade zatvora.

Dva problema koji najviše opterećuju zatvorena lica su dotrajalost i trulost drvenih podova u sobama što dovodi do pojave bubušvaba i dr. insekata, i ravan limeni krov na zgradi zatvora koji se tokom letnjih meseci toliko zagreje da toplota koju emituje licima smeštenim na poslednjem spratu uslove života čini nepodnošljivim. Prvi problem je u postupku rešavanja jer se počelo sa zamenom podova, a za uklanjanje postojećeg krova i postavljanje adekvatnijeg još uvek nema materijalnih sredstava.

Toaleti i WC su čisti i uredni, a sanitarije u njima funkcionalne. Tuširanje pritvorenika je najmanje jedanput nedeljno, a zatvorenici se mogu tuširati svakog dana.

Soba za dnevni boravak zatvorenika je velika, prozirna prostorija sa radijatorima, stolovima stolicama i TV aparatom.

Samica je adekvatne kubature, sa direktnim pristupom svetlosti, vazduha i sa radijatorom. Nedostaju lavabo, sto, stolica i pregradni zid koji bi odelio WC-"čučavac" od ostatka prostorije.

Pritvorenici imaju mogućnost šetnje od svega 10-15 minuta.

Zgrada u kojoj borave osuđena lica na poluotvorenom i otvorenom tretmanu iako novija, deluje lošije. Sobe u kojima su smešteni zatvorenici su prostrane sa direktnim dotokom svetlosti i vazduha ali je higijena na prilično niskom nivou. Isto se odnosi i na kupatila i WC. Osim ovih soba, zatvorenici imaju na raspolaganju i malu kuhinju koja služi i kao trepezarija i kao dnevni boravak.

B) TRPEZARIJA, KUHINJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Prostorije u kojima se sprema i servira hrana su uredne i čiste. U kuhinji pored civilnog lica obučenog za taj posao, radi i jedan zatvorenik. Hrana se priprema prema nedeljnom jelovniku koji potpisuje upravnik.

Lekar ne vrši redovnu kontrolu nad ishranom i higijenom.

Zatvorenici, osim što su ukazali na nedostatak voća, nisu imali posebnih primedbi na ishranu.

Kantina ne postoji, već da se zatvorenici snabdevaju tako što naručuju namirnice i sredstva za higijenu koja im se onda jednom nedeljno dostavljaju.

C) MEDICINSKA NEGA ZATVORENIKA

Medicinska služba u ovoj ustanovi ne postoji. Zdravstvena zaštita zatvorenika obezbeđena je angažovanjem lekara lokalnog zdravstvenog centra koji dolazi u ustanovu jednom nedeljno, svakog četvrtka. U trenutku naše posete lekar nije bio u ustanovi tako da smo osnovne podatke o funkcionisanju medicinske nege zatvorenika dobili od radnika službe obezbeđenja.

Prilikom prijema u zatvor, zatvorenici ne idu na obavezan lekarski pregled, već samo ukoliko ga posebno zatraže. Takodje, zatvorenici nemaju zdravstvene kartone.

Pregledi zatvorenika odvijaju se u posebnoj prostoriji kojoj to nije jedina namena, tako da se može reći da ambulanta ne postoji. Nedeljno lekar obavi oko desetak pregleda.

Hitna medicinska pomoć je moguća oslanjanjem na usluge gradske službe za hitnu medicinsku pomoć, a stomatološka zaštita je moguća preko upućivanja u gradske službe ili kod privatnika.

Redovni obilasci zatvorenika koji su u samici se ne vrše, a lekar ne daje mišljenje o tome da li je zatvorenik sposoban da izdrži izrečenu disciplinsku meru.

Uslovi za stacionarno lečenje ne postoje. Lekovi se na osnovu recepata lekara nabavljaju iz sredstava koje obezbeđuje zatvor i za koje se po rečima upravnika, izdvajaju visoke sume.

Psihijatrijska nega nije posebno regulisana.

Najozbiljnije zamerke zatvorenika na medicinsku negu, tiču njihove nesigurnosti da će im lekarska pomoć biti pružena na adekvatan način i to u najkraćem vremenskom roku, s obzirom da lekar dolazi samo jednom nedeljno.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu okružnih zatvora (Pravilnik), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT-a)

– Smeštaj lica lišenih slobode mora biti takav da obezbeđuje dobro provetravanje, osvetljenje (prirodno i veštačko), a prozori moraju biti tako konstruisani da propuštaju svež vazduh, osim u slučajevima gde postoji odgovarajući klima uređaj (para. 15. i 16. EZP);

– Lekar ne vrši kontrolu nad ishranom i higijenom (para. 53, Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12);

– Prilikom prijema u zatvor zatvorenici nemaju obavezan medicinski pregled (para. 33 Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12);

– Medicinska nega je kadrovski i organizaciono krajnje neadekvatno rešena (para. 35. Standardi CPT-a, CPT/Inf (93)12);

– Zatvorenici nemaju zdravstvene kartone (para. 39 Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12);

– Lekar ne posećuje redovno zatvorenike kojima je izrečena disciplinska mera samice (čl. 132.

ZIKS-a);

– Uslovi za stacionarno lečenje ne postoje (para. 38 Standarda CPT-a, CPT/Inf (93)12).

III Preporuke

- Većim otvaranjem prozora omogućiti dovoljan pristup svežeg vazduha;
- Obezbediti sredstva za bržu zamenu dotrajalih podova u sobama, a dotle vršiti čestu dezinfekciju i dezinfikaciju;
- Postojeći krov zameniti adekvatnijim ili na drugi način rešiti pitanje ventiliranosti soba na poslednjem spratu;
- Samicu opremiti nedostajućim nameštajem;
- Obezbediti uslove za šetnju pritvorenika od najmanje 2 sata;
- Obezbediti da lekar redovno sprovodi kontrolu nad ishranom i higijenom u ustanovi;
- Kadrovski i organizaciono bolje regulisati zdravstvenu negu zatvorenika;
- Uvesti obavezne preglede prilikom prijema i za sve zatvorenike otvoriti i uredno voditi zdravstvene kartone;
- Neku od slobodnih prostorija adaptirati u sobu za stacionarno lečenje;
- Omogućiti da lekar redovno posećuje zatvorenike kojima je izrečena disciplinska mera samice;
- Obezbediti prostoriju za medicinske preglede koja bi omogućavala veću privatnost prilikom pregleda.

Bezbednost

I

Ceo zatvorski krug i svi bezbednosno relevantni unutrašnji delovi zatvora su pokriveni 24 satnim video nadzorom koji se realizuje preko 16 kamera. Takođe, u svim pritvoreničkim sobama nalazi se zvon za poziv ukoliko je neophodna intervencija službe obezbeđenja.

Služba obezbeđenja broji ukupno 26 pripadnika, od kojih su četvorica raspoređeni na mesta koja nisu direktno vezana za poslove bezbednosti jer po mišljenju komandira službe nisu adekvatni za direktan kontakt sa zatvorenicima. U ovom zatvoru nema načelnika službe obezbeđenja, već taj posao obavlja v.d. načelnika koji se u momentu naše posete nalazio na bolovanju zbog čega je raugovor obavljen sa komandirrom.

Komandir službe smatra do postojeći video nadzor i broj pripadnika službe omogućava visok stepen eksterne bezbednosti, što potvrđuje i podatak da za poslednjih šest meseci nije bilo bekstava, osim jednog udaljenja iz poluotvorenog dela.

Interna bezbednost je takođe procenjena kao dobra, s obzirom da se radi o malom zatvoru. Osim pojedinačnih svadja i manjih tuča nisu zabeleženi značajniji incidenti. Ipak, komandir službe je istakao da je u pritvoreničkom delu zabeleženo nekoliko slučajeva samopovredjivanja što je tumačio kao posledicu tenzije koju pritvor nosi sa sobom. Zbog toga, posebnu pažnju posvećuje tretmanu pritvorenih lica, a u cilju smanjenja tenzija u nekim sobama su uvedeni televizori.

Naročitih bezbednosnih problema nema ni u poluotvorenom i otvorenom odeljenju (ekonomija), zbog čega smatramo da je postajanje rešetki na prozorima zgrade u kojoj zatvorenici spavaju, apsolutno nepotrebno.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– CPT je uočio da su aktivnosti u mnogim istražnim zatvorima izrazito ograničene. Organizacija aktivnosti u takvim ustanovama – u kojima postoji relativno brz protok pritvorenika – nije jednostavan zadatak. Jasno je da se tu uopšte ne može govoriti o individualizovanim programima tretmana na način na koji se to može očekivati od neke ustanove za osuđene zatvorenike. Međutim, zatvorenici ne mogu jednostavno biti ostavljeni da nedeljama, možda čak i mesecima, čame zatvoreni u svojim ćelijama, bez obzira kako dobri bili

materijalni uslovi unutar samih ćelija. CPT smatra da bi trebalo težiti da se osigura da zatvorenici u istražnim zatvorima budu u mogućnosti da provedu razuman deo dana (8 sati ili više) izvan svojih ćelija, uključeni u svrsishodne aktivnosti raznolikog karaktera (para. 47. Standarda CPT-a, CPT/Inf (92)3);

– U zavodima otvorenog tipa ne postoje prepreke za bekstvo.

U zavodima poluotvorenog tipa služba za obezbedjenje koja nadzire kretanje osuđenih, predstavlja jedinu prepreku za bekstvo (čl. 12. st 2. i 3. ZIKS-a).

III

Preporuke

- Osmisliti program aktivnosti za pritvorena lica koji će doprineti smanjenju tenzija i napetosti;
- Skinuti rešetke sa prozora zgrade poluotvorenog i otvorenog odeljenja.

Zakornitost

I

Svi pritvorenici zatvorenici su odmah po prijemu upoznati sa kućnim redom. Pravilnik je okačen u sobama u kojima su pritvorenici, a zatvorenici su dostupni kada ga zatraže.

Osim uobičajenih problema s kojima se susreću gotovo svi posećeni zatvori i o kojima smo pisali, ovde bi izdvojili samo jedan. U zatvoru se trenutno nalazi 7 zatvorenika koji su osuđeni na dugotrajne kazne zatvora, što je jedna četvrtina ukupnog broja zatvorenika i što je osim što je protivzakonito, po našem mišljenju apsolutno je neprilično i neadekvatno. Neadekvatnost smeštaja ovakvih lica u ovaj zatvor, dobija na značaju ako se ima u vidu da u njemu ne postoji služba prevaspitanja.

Prema statistici za poslednjih šest meseci, izrečeno je 9 samica, 1 ukor i 10 oduzimanja određenih pogodnosti. U istom periodu, nije podneta nijedna žalba zatvorenika, niti je bilo koji zatvorenik uputio zvaničnu pritužbu zbog povrede prava ili drugih nepravilnosti.

Nije zabeležen ni jedan incident kada je upotrebljeno sredstvo prinude, te samim tim nije bilo ni slučajeva prekoračenja iste.

Iako, ovakva "perfektna" statistika uvek izaziva sumnju, prilikom razgovora sa zatvorenici nismo stekli utisak da su nezadovoljni pravednošću izrečenih kazni ili dodeljenih pogodnosti. Po njihovom mišljenju, ovo je miran zatvor i retki prekršaji (šverc alkohola, poneki mobilni ili droga), uglavnom su otkriveni i adekvatno sankcionisani.

Neki od zatvorenika su smatrali da se po "rodjačkim i zemljačkim" vezama može dobiti neka pogodnost ili za pare platiti stražar danešto unese, ali da je sve to u granicama "uobičajenog preživljavanja u zatvoru".

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– Osuđeni kojima je izrečena kazna zatvora čije trajanje ili ostatak trajanja posle uračunatog pritvora i drugog lišenja slobode u vezi sa krivičnim delom, ne prelazi jednu godinu, raspoređuju se, po pravilu, u okružne zatvore (čl. 30. st. 1. ZIKS-a).

III

Preporuke

– Najhitnije prekinuti sa praksom upućivanja zatvorenika osuđenih na duge vremenske kazne u okružne zatvore, posebno u zatvore u kojima ukupno boravi mali broj zatvorenika i koji nemaju mogućnost adekvatnog razmeštanja zatvorenika.

Resocijalizacija

I

Organizacija ove ustanove podrazumeva samo službu obezbeđenja.

Ne postoji ni jedan stručni radnik koji je angažovan na poslovima prijema, odnosno klasifikacije i organizacije procesa prevaspitanja osuđenih lica. Kako nam je rečeno u planu je upošljavanje stručne osobe koja bi se bavila ovim pitanjima. Isto se odnosi i na formiranje službu za obuku i upošljavanje.

Trenutno, sve ove poslove nužno obavlja v.d.načelnika službe obezbeđenja, što je i u fizičkom i u profesionalnom smislu nedopustivo, a u krajnjoj instanci i neizvodljivo. ZIKS-om, a i u međunarodnim pravnim aktima jasno je izražena ideja i koncept resocijalizacije bez obzira na vremenski momenat kazne kao i na broj zatvorenika koja borave u konkretnoj ustanovi. S toga, i u ovoj ustanovi, bez obzira na veoma mali broj trenutno osuđenih lica, morao bi se pravilno sprovoditi koncept prevaspitanja.

Ukratko ćemo samo pokušati da opišemo kako izgledaju, odnosno kako se u ovakvim okolnostima realizuju sve one aktivnosti i dimenzije procesa resocijalizacije zatvorenika.

Prvi, informativni razgovor sa zatvorenikom obavlja V.D. načelnik službe obezbeđenja, na osnovu čega se, zajedno sa upravnikom (po vokaciji specijalni pedagog), donosi odluka o njegovoj klasifikaciji i programu postupanja. Kasnije kontakte i razgovor sa zatvorenicima, takođe, obavlja v.d. načelnika službe obezbeđenja, a to je uglavnom na temu tekućih i tehničkih problema koje zatvorenici imaju.

Organoizovanih slobodno-vremenskih aktivnosti nema.

Radno angažovanje zatvorenika u tavorenom delu je uglavnom na režijskim poslovima (kuhinja, kurir, vešeraj...). Manji broj je uposlen van ustanove u okviru firmi koje povremeno izraze potrebu za radnom snagom.

Zatvorenici u otvorenom delu uposleni su na veoma skromnoj ekonomiji, gde su opet, zbog ne postojanja osoblja koje bi bilo zaduženo za njihovu obuku i upošljavanje, pod nadzorom jednog stražara.

II

Neusklađenost ili odstupanja

– Neprihvatljivo je da u zatvoru postoji samo služba obezbeđenja. U cilju što bolje komunikacije i kvalitetnog rada uprava mora primeniti i obezbediti organizaciju različitih službi naročito uzimajući u obzir različite aspekte njihovog postupanja sa zatvorenicima. Služba za prevaspitanje uskladjuje rad ostalih učesnika u prevaspitanju (para. 59 EZP; para. 27. Standardi CPT-a CPT/Inf (2001) 16).

III

Preporuke

– Novom sistematizacijom radnih mesta predvideti postojanje službe za prevaspitanje i obuku i upošljavanje i uposliti lica sa odgovarajućom stručnom spremom.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

Zatvorenici imaju na raspolaganju jednu telefonsku govornicu na ekonomiji i jednu u samoj zgradi zatvora. Vreme predviđeno za telefoniranje je između 15:00 i 17:30 časova, zatvorenici mogu telefonirati svakog dana, a dužina razgovora zavisi od broja prijavljenih za telefoniranje.

Pošta pritvorenika je pod nadzorom nadležnog suda, dok se pošta zatvorenika, po tvrdjenju uprave ne čita.

Posete se obavljaju prema utvrdjenom rasporedu i bez ikakvih pritužbi zatvorenika na ovaj vid komunikacije. Posetna prostorija je mala ali pretpostavljamo da zadovoljava potrebe zatvora ove veličine.

Prostorije za posete advokata su nedavno renovirane i unapredjenje postavljanjem pleksiglas stakla, što omogućava nenedziranu komunikaciju.

Posebne prostorije za posete supružnika nema, ali s obzirom na mogućnost ostvarivanja ovih kontakata preko slobodnih izlazaka u grad ili vikenda, njeno nepostojanje nije neophodno. Naravno, u odnosu na zatvorenike sa dugim vremenskim kaznama, nepostojanje ovakve prostorije je znatno ograničenje njihovih prava.

Kada su u pitanju sredstva informisanja, radio i TV aparata ima u dovoljnom broju, a štampa je dostupna svakom zatvoreniku koji je na nju pretplaćen.

Posebne prostorije za predstavnike verskih zajednica ne postoje, ali su nam i upravnik i intrevjuisani zatvorenici potvrdili da nema zahteva za njihovim posetama.

Osim saradnje sa nadležnim sudovima, nema nikakvih drugih vidova saradnje ili kontakata sa centrima za socijalni radi ili sličnim ustanovama, jer nema ni kvalifikovanog osoblja koje bi potenciralo ovakvu saradnju.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

– Osudjeni ima pravo da jednom u tri meseca boravi sa bračnim drugom i decom najmanje tri časa u posebnim prostorijama zatvora (čl. 72.st.1. ZIKS-a)

III

Preporuke

– Osposobiti jednu prostoriju u zatvoru za funkciju posebne prostorije.

Osoblje

I

Služba obezbeđenja je 100% popunjena i broji 19 radnika, plus 7 sa Kosova koji su rasporedjeni u ovaj zatvor. Samo v.d.načelnika službe ima višu stručnu spremu, a svi ostali imaju SSS.

S obzirom da je ovo jedina služba u ustanovi, jasno je da zajedno sa upravnikom ima i najveću vlast i neprikosnoven položaj.

Komandir sa kojim smo obavili razgovor nije imao posebnih pritužbi na posao, osim što je smatrao da je teško raditi više različitih poslova u isto vreme i da je neophodno osavremeniti opremu kojom raspolažu. Osim u vreme "Sablje", kada je u zatvoru bilo i do tri puta više pritvorenika što je podrazumevalo puno prekovremenog rada praćenog stresom, situacija je inače mirna i pod kontrolom.

Iako bi on, lično voleo da se dodatno edukuje i smatra da bi to bilo neophodno i za druge, ostali pripadnici službe, nisu imali takvih želja i nisu prošli nijedan dodatni kurs, čak ni OEBS-ov.

U poslednjih godinu dana, samo protiv jednog radnika je vođen disciplinski postupak i u ujedno i krivični postupak. Ovom radniku je stavljeno na teret izvršenje krivičnog dela primanja mita.

Disciplinski i krivični postupak su još uvek u toku.

II

Neuskladjenosti ili odstupanja

– Koliko god je to moguće, osoblje mora uključiti dovoljno stručnjaka kao što su psihijatri, psiholozi, društveni radnici i dr. Takvi i drugi stručnjaci treba da budu stalno zaposleni (para. 57 EZP);

– Po stupanju na dužnost ili po sticanju odgovarajućeg radnog iskustva osoblje koje već nema odgovarajuće stručne kvalifikacije mora se obučiti da ispinjava svoje opšte i posebne dužnosti i mora položiti praktične i teoretske testove (para. 55.1. EZP);

– Služba prevaspitanja primenjuje metode i postupke kojima se na osudjene utiče da ubuduće ne vrše krivična dela. Služba za prevaspitanje uskladjuje rad ostalih učesnika u prevaspitanju (čl. 17. ZIKS-a).

III

Preporuke

– Najhitnije obrazovati službu prevaspitanja i po potrebi druge službe ili barem zaposliti psihologa, specijalnog pedagoga ili socijalnog radnika. Bez postojanja ovih službi, funkcija ovog zatvora svodi se na držanje čuvanje i sprečavanje zatvorenika da ne pobjegnu iz njega.

ZAKLJUČAK

Prikaze pojedinačnih studija na stranicama koje prethode pokušaćemo da sumiramo i damo opštu sliku i zaključak stanja u našim zatvorima, uza sve ograde koje se tiču bilo subjektivnih bilo objektivnih prepreka na koje smo nailazili.

Naš primarni cilj odnosio se na procenu ostvarenja prava i zaštite prava lica lišenih slobode tokom njihovog boravka u penalnim institucijama, kompariranje stepena ostavarenosti i zaštite tih prava u odnosu na međunarodne standarde i davanje preporuka za poboljšanje zatečenog stanja.

Stanje u ustanovama koje smo posetili, što prvi put (uglavnom okružni zatvori u unutrašnjosti), što u odnosu na posete prethodnih godina, ukazuje na neke opšte i zajedničke probleme koje možemo definisati kao sistemske.

1. Kvalitet života

- a) Arhitektonsko-tehnički uslovi, opremljenost, ventilacija osvetljenje, sanitarni uslovi i higijena

Osnovni problem koji utiče na nepovoljne uslova života pritvorenih i zatvorenih lica i koje se krajnje negativno održava na sve posmatrane dimenzije jeste prenaseljenost većine posećenih ustanova.

Osim prenaseljenosti, kvalitet života u ustanovama uglavnom je kompromitovan dugogodišnjim neodržavanjem, slabom opremljenošću, kao i uništenjem delova ustanova u pobuni koja se desila novembra 2000. godine (KPZ Sremska Mitrovica i Požarevac), a koji još uvek nisu stavljeni u funkciju.

Ustanove za izvršenje institucionalnih krivičnih sankcija neretko su smeštene u starim objektima, od kojih neki datiraju s početka 20. veka. Pored toga, arhitektura ovih objekata jasno odražava napuštene koncepcije postupanja prema "prestupnicima" iz ranijih vremena, što je uglavnom nemoguće prevazići delimičnim adaptacijama (OZ Pančevo, Zrenjanin i dr.). Samim tim, veličina, broj i raspored zgrada i prostorija u njima često su u izrazitom neskladu sa proklamovanim ciljevima i potrebama ustanove i lica koja borave u njima.

Generalno, radi se o: nedovoljnoj kubaturi prostora po pritvoreniku/zatvoreniku (p/z); nedovoljno velikim i uglavnom nenatkrivenim prostorima za boravak p/z na svežem vazduhu; nepostajanju posebnih prostorija za dnevni boravak usled čega su p/z primorani da po 23 sata borave u jednoj prostoriji; nepostajanju adekvatnih prostorija za posete advokata, rodbine ili posebnih prostorija za kontakte sa supružnikom i decom kao i nepostajanju bilo kakvog prostora koji bi bio namenjen rekreaciji p/z. Ovi nedostaci se prvenstveno odnose na okružne zatvore.

Poseban problem predstavlja konstrukcija zgrade OZ i KPD Bolnica u Beogradu koja ne omogućava direktan dotok sunčeve svetlosti, vazduha i grejanja u sobe u kojima se nalaze lica lišena slobode, mada se ovi nedostaci mogu otkloniti na način kako je to uradjeno za ženskim odeljenjem KPD Bolnica.

Vremešnost i zapuštenost objekata odražava se na opštu higijenu u ustanovama. Prostorije u kojima borave p/z često su oronule i vlažne, dotrajalih zidova i podova. Spavaonice su zajedničke, a broj p/z u sobama i pored najbolje volje uprava i p/z često onemogućava održavanje adekvatne higijene. Ovaj problem je naročito izražen u velikim KPZ, kakav je Požarevac–Zabela u kome su kreveti na tri sprata ili KPZ Sremska Mitrovica u čijim sobama je smešteno i po 90 ljudi.

Opremljenost spavaonica je spartanska (obično samo krevet i često ne za svakog kasetu za lične stvari), a inventar star i jedva funkcionalan. Isti je slučaj i sa opremom u prostorijama za dnevni boravak (tamo gde one postoje).

Održavanje lične higijene zatvorenika u velikoj meri je kompromitovano izuzetno lošim stanjem sanitarnih prostorija i sanitarnih uređaja u skoro svim ustanovama, kao i nedostatkom sredstava za održavanje higijene koja zatvorenici često moraju sami da kupuju.

U ustanovama gde su zatvorenici obavezni da nose uniforme, evidentna je starost i loše održavanje odeće i obuće. Oskudica postoji i u pogledu posteljina, ćebadi i dušeka koji su uglavnom u većini velikih ustanova u lošem stanju.

Nepostojanje adekvatnih prostorija za pranje i sušenje posteljine i ličnog veša zbog toga što su uništene u novembarskoj pobuni, zato što njihovo postojanje nije ni bilo predviđeno ili zato što se upotrebljavaju u druge svrhe, uslovljava da se veš pere hladnom vodom i da se suši po sobama, hodnicima i drugim neprimerenim mestima.

b) Ishrana

Skoro svaka ustanova samostalno priprema hranu za svoje p/z. Prostorije i uslovi u kojima se sprema hrana i u kojima zatvorenici obeduju variraju od ustanove do ustanove, ali generalno su na niskom ili srednjem higijenskom nivou.

Ishrana p/z takodje varira, ali je uglavnom lošeg kvaliteta osim u Vojvodini gde je od strane zatvorenika procenjena kao kvalitetnija.

Glavni nedostaci tiču se nekusno pripremljene hrane, oskudne količine mlečnih proizvoda dok voća gotovo i da nema. Loš kvalitet hrane jedan je od značajnih izvora nezadovoljstva zatvorenika.

U svim većim ustanovama postoje kantine koje predstavljaju dodatni izvor hrane za p/z. Njihova snabdevenost i opremljenost varira jer u nekim ustanovama pored velikog broja raznovrsne robe postoje i frižideri u kojima se čuvaju mlečni i suhomesnati proizvodi što p/z veoma znači, dok u drugim p/z mogu kupiti svega nekoliko artikala sumnjivog kvaliteta.

S obzirom na to da se roba u kantinama prodaje po tržišnim cenama, smatramo da nema nijednog razloga zbog koga ponuda robe ne bi bila raznovrsnija i jednaka za sve p/z.

c) Medicinska nega

Drugi, da tako kažemo, krucijalni momenat vezan za kvalitet i uslove života zatvorenika, odnosi se na dostupnost i kvalitet zdravstvene zaštite. Želimo jasno da naglasimo da prema prihvaćenim standardima zatvorenici imaju pravo na isti nivo zdravstvene nege kao i osobe koje žive na slobodi.

Iako je stepen zdravstvene zaštite građana na nivou države na niskom ili srednje niskom nivou, u zatvorenim ustanovama je još niži. Prvi razlog je hroničan nedostatak materijalnih sredstava, a drugi, loše sisistemske rešenje položaja ove službe u ustanovama.

Zdravstvena služba i njeno finansiranje nalaze se pod nadzorom i kontrolom Uprave za izvršenje zavodskih sankcija, odnosno uprava konkretnih ustanova. Na taj način, profesionalna nezavisnost radnika ove službe je drastično sužena, a njihove odluke podložne pritisku i uticajima koji nisu vezani isključivo za medicinske kriterijume. Osim toga, i stručnost radnika ovih službi je diskutabilna, s obzirom da prema ZIKS-u nju treba da nadzire Ministarstvo zdravlja, a isto tu funkciju ne vrši već godinama unazad.

U većim ustanovama uglavnom postoji medicinska služba kao posebna služba, dok u okružnim zatvorima po sistematizaciji radnih mesta nije predviđeno postojanje zdravstvene službe, već se preko ugovora o delu angažuje lekar koji zavisno od ustanove dolazi jednom ili dva puta nedeljno. Ovo implicitno znači da nema mogućnosti pristupa lekaru tokom 24 sata svakog dana u nedelji. U ustanovama gde i postoji posebna zdravstvena služba, ona nije popunjena jer ili nema dovoljno lekara ili nema pomoćnog medicinskog osoblja. Ukoliko u ustanovi ne postoje čak ni medicinski tehničari, procenu hitnosti ukazivanja medicinske pomoći donosi neko od radnika službe obezbeđenja.

Opremljenost apoteka, laboratorija i ambulanti, i tamo gde postoje, veoma je loša. Gotovo svi manji okružni zatvori nemaju adekvatne prostorije za pregled i pružanje medicinske pomoći, zatvorenici nemaju zdravstvene kartone, niti prolaze prvi pregled po prijemu u ustanovu. Zatvorenici se permanentno žale na duga čekanja na pregled, površnost pregleda i nedostatak adekvatnih lekova.

Osoblje nije edukovano iz oblasti zatvorske patologije, za socioterapijski rad i specifične programe za zatvorenike koji boluju od teških bolesti ili za one zavisne od opojnih supstanci koji po prirodi zahtevaju specifične vidove tretmana.

Iako je u međunarodnim standardima veoma jasno naglašen ne samo značaj i potreba postojanja zdravstvene službe, već i niz njenih funkcija i zadataka, naš je utisak da u našim ustanovama takva svest i praksa još uvek ne postoje. S tim u vezi, primorani smo da izrazimo ozbiljnu zabrinutost o nedovoljnosti mera koje se preduzimaju da se ovaj problem reši. Čak i KPD Bolnica kao jedina institucija primarno orijentisana ka pružanju medicinske zaštite i čuvanja specifičnih kategorija osoba koje se u nju upućuju, bez obzira na profesionalan i stručan kadar, zbog loših uslova i opreme ne ispunjava standarde i ne može efikasno da sprovodi medicinsku zaštitu. Postoji konstantan problem prenaseljenosti, ponižavajućih i nehumanih uslova smeštaja, deficit lekova i savremenih metoda i tehnika za rad, nedostatak prirodnog svetla i ventilacije itd.

Sistemske drugačije rešenje položaja, značaja i uloge zdravstvenih službi u ustanovama za izvršenje zavodskih sankcija od suštinskog je značaja prevenciju i sprečavanje torture i drugih nehumanih ili ponižavajućih tretmana ili postupaka.

2. Bezbednost

Prenaseljenost, kao jedan od najvećih problema, bitno utiče i na eksternu i na internu bezbednost u ustanovama. Prevelik broj zatvorenika na objektivno velikoj površini u KPZ, koje treba nadzirati i kontrolisati, uz često neadekvatan i zastereo sistem video-nadzora, umnogome otežava obavljanje poslova nadzora od strane službe obezbeđenja.

Medjutim, ukoliko bismo dimenziju eksterne bezbednosti analizirali samo prema broju bekstava ili pokušaja bekstava zatvorenika iz zavoda i zatvora u periodu od poslednjih godinu dana, došli bismo do zaključka da je bezbednost u posećenim zatvorskim ustanovama na zadovoljavajućem nivou.²³ Po našem mišljenju, mali broj bekstava iz ustanova, rezultat je pre svega činjenice da se "po bezbednost opasna lica" uglavnom nalaze u zatvorenim ili odeljenjima pojačanog nadzora, što znači da se drže zaključana u sobama i po 23 sata dnevno.

Drugi razlog tiče se arhitekture i stepena obezbeđenja okružnih zatvora. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija svrstao je okružne zatvore u ustanove poluotvorenog tipa, koje bi, prema Zakonu, trebalo da budu bez ikakvih ogradnih zidova i rešetki na prozorima. Zakon je definisao da služba obezbeđenja u ustanovama poluotvorenog tipa predstavlja jedinu prepreku za bekstvo. Definišući na ovaj način Okružne zatvore kao ustanove poluotvorenog tipa, zakonodavac je pošao od činjenice da u ovim ustanovama kazne zatvora izdržavaju ona lica koja su osuđena na zatvor do jedne godine. Za razliku od zakonski predviđenog, okružni zatvori sa bezbednosnog aspekta izgledaju kao ustanove zatvorenog tipa. Skoro svi okružni zatvori, nad kojima smo obavili monitoring, sem kragujevačkog, opasani su visokim zidom, na koje je montirana bodljikava žica. Upravnici zatvora sa kojima smo razgovarali rekli su nam da su svesni zakonske definicije okružnih zatvora kao ustanova poluotvorenog tipa, međutim, s obzirom na to da se u njima nalaze pritvoreni, često i zatvoreni osuđeni na visoke zatvorske kazne (i do 10 godina), onda je, sa aspekta bezbednosti, opravdano postojanje ogradnog zida i bodljikave žice.

Po našem mišljenju, ovako visok nivo bezbednosti, opravdan s aspekta čuvanja pritvorenih lica, protivzakonit je i predstavlja kršenje prava zatvorenika koji su osuđeni na minimalne kazne zatvora. Kada se ima u vidu da u ovakvim uslovima kazne izdržavaju i prekršajno kažnjena lica, koja su po pravilu smeštena zajedno za osuđenim licima, pitanje "preterane" bezbednosti ovih ustanova višestruko dobija na značaju.

Zadovoljavajuća eksterna bezbednost uslovljena je i brojem pripadnika službe obezbeđenja, koji najčešće korespondira broju pritvorenih i zatvorenih lica u posmatranim ustanovama. Iako smo u nekoliko posećenih ustanova konstatovali da je broj uposlenih u ovoj službi formalno ispod broja predviđenog sistematizacijom, faktički je taj broj bio dovoljan s obzirom na popunu službe od strane stražara koji su upućeni sa Kosova.

Ozbiljnije primedbe na sistematizaciju, koja je neadekvatna obimu posla, ili primedbu na nepopunjenost službe, uputili su zaposleni u Okružnom zatvoru u Beogradu, KPD Bolnica i KPZ Požarevac.

---

²³ Pod bekstvima ne podrazumevamo privremena udaljenja zatvorenika iz poluotvorenog ili otvorenog dela ili nevraćanja i zakašnjenja zatvorenika koji su pušteni na vikend, nagradno odsustvo i slično.

Stepen interne bezbednosti varira od tipa, veličine i vrste populacije posmatrane ustanove. Pojava neformalnih grupa, koja dovodi do reketiranja, tuča, ucena, krijumčarenja i verbalnih konflikata među zatvorenicima, vezuje se za ustanove čija populacija prelazi 150 ljudi. Kako se povećava broj zatvorenika, progresivno se povećava i broj incidenata. Ako se tome doda da i u ionako prenaseljenim KPZ broj zatvorenika premašuje uobičajene kapacitete ustanova (posebno zatvorenog dela), odgovarajuće raspoređivanje i razdvajanje pojedinih zatvorenika, na osnovu procene rizika i individualnih potreba, gotovo je nemoguće i u dobroj meri objašnjava slabu internu bezbednost.

S druge strane, ovakvi problemi retko se manifestuju u zatvorima manjih kapaciteta ili u poluotvorenim ili otvorenim odeljenjima većih ustanova

Na povećan stepen rizika po bezbednost u ustanovama često utiče i krut i neprijateljski odnos osoblja prema zatvorenicima. Sa aspekta bezbednosti veoma je značajno negovanje i razvijanje konstruktivnih odnosa i poverenja između osoblja i zatvorenika. Smatramo da nužne mere kontrole koje podrazumeva svaki aspekt očuvanja bezbednosti, obavezno treba da prati i stvaranje pozitivne klime, jer takav pristup u velikoj meri smanjuje međusobne tenzije i pojačava bezbednost unutar ustanove.

3. Zakonitost

Ambiciozno zamišljena reforma izvršenja krivičnih sankcija, prevashodno motivisana potrebom normativnog usklađivanja ove oblasti sa međunarodnim standardima zaštite i ostvarenja prava lica lišenih slobode, još uvek čeka na usaglašavanje sa stvarnošću. Raskorak između želja reformatora i penološke stvarnosti više je nego očigledan. Još 1998. godine donet je Zakon o izvršenju krivičnih sankcija i Uredba o osnivanju zavoda za izvršenje zavodskih sankcija u Republici Srbiji, a da ni tada ni sada nisu stvorene osnovne pretpostavke za njegovu realizaciju jer nisu formirani centri za ispitivanje ličnosti, psihijatrijski zavod, zatvorska bolnica, čije je osnivanje predviđeno ovom uredbom.

Od podzakonskih akata koja treba da regulišu vitalne oblasti sistema izvršenja krivičnih sankcija, tokom 1999. i 2000. godine doneti su samo pravilnici o kućnom redu za primenu mere pritvora, okružne zatvore i kazneno-popravne zavode strogo zatvorenog i zatvorenog tipa, otvorenog tipa i KPZ za žene. KPD Bolnica i VPD Kruševac već godinama nemaju pravilnik koji bi bio prilagođen specifičnostima ovih ustanova.

S druge strane, pravilnici o načinu i uslovima upotrebe sredstava prinude, o načinu izvršenju mere usamljenja, o načinu i uslovima izvršavanja disciplinskih kazni, o vršenju službe obezbeđenja, o tablici ishrane lica u ustanovama za izdržavanje kazni i dr., koji su doneti još 1978. godine, i dalje su na snazi.

U ustanovama za koje su doneti pravilnici, osim prilikom prijema u ustanovu i elementarnog upoznavanja sa njihovom sadržinom, pravilnici često više nisu dostupni pritvorenom ili zatvorenom licu. Za zatvorenike strane državljanke ne postoji mogućnost upoznavanja kućnog reda na sopstvenom jeziku već se to čini preko drugih zatvorenika koji poznaju oba jezika.

Kategorizacija i upućivanje zatvorenika u KPZ različitih stepena obezbeđenja i režima shodno slovu zakona često se ne sprovodi u praksi. Eksterna i interna klasifikacija zatvorenika, naročito nakon akcije "Sablja" od kada se prenaseljenost javila u akutnoj formi, često je objektivno nemoguća. To dovodi do situacije da su u istim sobama po ceo dan i noć smešteni zatvorenici koji su osuđeni zbog lakših krivičnih dela na godinu ili dve sa višestrukim povratnicima koji su osuđeni na deset i više godina.

Prekršajno kažnjena i krivično osuđena lica nije moguće uvek i u svakoj ustanovi fizički odvojiti, ali i kad je moguće to nije urađeno jer se ne smatra bitnim.

Postala je praksa, a ne izuzetak, da se osuđeni na duge kazne, recidivisti i druge teške kategorije zatvorenika, iz "bezbednosnih" razloga upućuju u okružne zatvore koji po režimu postupanja nisu prilagođeni ovoj kategoriji zatvorenika.

Položaj, prava i tretman zatvorenika raspoređenih u zavod strogo zatvorenog tipa (VII paviljon KPZ Požarevac-Zabela) kao i zatvorenika upućenih u tzv. odeljenja pojačanog nadzora (OPN), nisu normativno jasno definisani, što ostavlja velike mogućnosti za zloupotrebe i kršenja prava zatvorenika.

Zakonski postavljen koncept sistema žalbi i pritužbi zatvorenika, kao i njegovo sprovođenje u praksi, ocenjujemo kao krajnje negativne i u neskladu sa prihvaćenim standardima. Efikasni žalbeni postupci predstavljaju osnovne garancije protiv zlostavljanja i zloupotreba u zatvorima. Iako naši podaci ukazuju na to da postoji veoma mali broj žalbi i pritužbi zatvorenika u vezi sa odlukama o njihovoj disciplinskoj odgovornosti, dodeljenim pogodnostima ili povredama njihovih prava, iz neformalnih razgovora smo zaključili da je suština u

tome da zatvorenici smatraju da nema nikakve svrhe pisati žalbe ili pritužbe jer je dokazano da to nema efekta i da sistem ne funkcioniše.

Veoma mali broj disciplinskih postupaka za teže ili lakše povrede radnih obaveza i dužnosti od strane osoblja, takodje tumačimo lošim funkcionisanjem sistema. Sagledavajući kompletnu situaciju, zanemarljiv broj disciplinskih prestupa osoblja nije pokazatelj idealnog funkcionisanja ustanova i rada po zakonu, već slabosti i prevaziđenog sistema disciplinske odgovornosti.

Osim normativnih nedostataka, za ovakvo stanje delimično je odgovorna i Uprava za izvršenje zavodskih sankcija, odnosno nadzorna tela Uprave koja nisu kvalitetno obavljala svoju osnovnu funkciju.

4. Resocijalizacija

Resocijalizacija zatvorenika, kao osnovni cilj kazne, predstavlja načelo koje je danas jednako prisutno u nauci, u zakonodavstvu i u praksi. Ovom principu dat je apsolutni prioritet, a službi za prevaspitanje je i prema postojećem ZIKS-u povereno koordiniranje svih zatvorskih službi u ovom procesu. Glavna funkcija kazne lišenja slobode treba da bude promena ponašanja zatvorenika, što znači da tok i tretman tokom izdržavanja kazne treba da se prilagodi ličnosti zatvorenika, odnosno uspehu ili neuspehu u prevaspitanju. Medjutim, praksa u našim ustanovama pokazuje da su represija i izolacija od spoljnog sveta i dalje prevladavajuće svrhe kazne lišenja slobode.

Neadekvatna arhitektura zgrada, nedostatak prostora i kompetentnog osoblja s jedne, te veliki broj zatvorenika i nedostatak materijalnih sredstava, s druge strane, objektivno otežavaju sprovođenje procesa resocijalizacije.

U većini ustanova, kriterijum raspoređivanja po odeljenjima (klasifikacija, reklasifikacija) uglavnom se odnosi na smeštajne kapacitete i bezbednost, a vrlo malo na ličnost zatvorenika, njegove potrebe, probleme ili njegovo ponašanje.

Timovi za prijem zatvorenika, ako uopšte postoje, nisu kompletni. Klasifikacija i reklasifikacija zatvorenika često je u rukama jednog, eventualno dva vaspitača koji pokrivaju sve poslove od prijema, preko procesa prevaspitanja, do tzv. pripreme za izlazak i postpenalni prihvat zatvorenika. Manjak ljudi i uopšte, nepopunjenost službi za prevaspitanje, konstantan je problem. Veoma često u manjim ustanovama ovo osoblje zaduženo je i za poslove matične evidencije, što dodatno oduzima vreme i mogućnost kvalitetnijeg i sadržajnijeg prevaspitnog rada. To ima za posledicu da zatvorenici veoma retko kontaktiraju sa svojim vaspitačem, a ceo proces se svodi na predaju molbi za ostvarenje neke pogodnosti ili prava, dok pravog rada na resocijalizaciji u praksi gotovo i da nema. Zatvorenici mnogo češće svoje probleme rešavaju preko osoblja službe za obezbeđenje. Sve to otvara prostor za pojavu korupcije, privilegovanih zatvorenika, odnosno, klasifikaciju i reklasifikaciju van normativno postavljenih kriterijuma.

Rad i obrazovanje kao glavni nosioci i instrumenti prevaspitanja, teoretski su ugrađeni i u našu reformatorsku politiku. Medjutim, aktivnosti koje se nude zatvorenicima, i koje bi trebalo da budu stimulatvne i što raznovrsnije (edukacija, stručno usavršavanje, dobro opremljenje biblioteke, sport, aktivnosti po vokaciji itd.), više su izuzetak nego pravilo.

Osim u VPD u Kruševcu i KPZ za maloletnike u Valjevu, organizovano školovanje ne postoji, iako obrazovna struktura zatvorenika zahteva urgentno nalaženje načina da se proces školovanja pokrene. Problem nalaženja nastavnog kadra i nemotivisanost zatvorenika za školovanje ne smeju biti opravdanje za inertnost osoblja na ovom, uz rad, glavnom instrumentu prevaspitanja. Posebno akcentujemo nužnost promene načina školovanja i i uvođenja profesionalnog osposobljavanja za modernija, primamljivija i kurentnija zanimanja populacije u VP domu i KPZ za maloletnike.

U okružnim zatvorima, zbog skućenog prostora i pretrpanosti, zatvorenici, pogotovo u zatvorenom odeljenju, osujećeni su u ostvarivanju gotovo svih prava. Skoro da nema aktivnosti izvan soba u kojima su smešteni. Postojanje zadovoljavajućeg programa aktivnosti je veoma važno, čak važnije u ovim odeljenjima jer umnogome doprinosi da se neutrališu štetne posledice života u zatvorenom odeljenju.

Zatvorenici u zatvorenim odeljenjima, a pogotovo pritvorenici, neretko su ostavljeni da nedeljama, možda čak i mesecima, čame zatvoreni u neadekvatnim uslovima smeštaja bez ikakve fizičke rekreacije na otvorenom prostoru. Svi međunarodni standardi izričito naglašavaju da osobama lišenim slobode, bez izuzetka, mora biti dozvoljeno da svakodnevno minimum jedan sat borave na otvorenom i da im mora biti omogućena rekreacije. Već smo pomenuli da se u većini posećenih ustanova šetnje na svežem vazduhu,

zbog pretrpanosti i iz bezbednosnih razloga, nužno svode na vreme od 15 do 30 minuta. Suprotno ovom načelu, i od članova uprava i od zatvorenika u zatvorenim odeljenjima čuli smo da je čak i bilo kakvo telesno vežbanje u sobama zabranjeno.

Ovo se ne odnosi na veće KPZ jer oni u okviru zavodskog kruga imaju sportske terene, koje zatvorenici mogu koristiti par puta nedeljno.

Kad su u pitanju radne aktivnosti zatvorenika u zatvorenim odeljenjima, jasno je da razlozi bezbednosti mogu da isključuju mnoge oblike rada koji su uobičajeni u poluotvorenim ili otvorenim odeljenjima, ali to ne znači da zatvorenici treba da budu prinudjeni samo na aktivnosti tipa igranja šaha, domina ili gledanja televizije.

Radno angažovanje u poluotvorenim ili otvorenim odeljenjima, usmereno uglavnom ka sezonskim poljoprivrednim radovima ili poslovima na farmama, sa aspekta stručnog osposobljavanja za neku buduću društvenu i lično korisnu profesionalnu orijentaciju, neadekvatno je i nestimulativno za zatvorenike. Postojanje malog procenta radno angažovanih zatvorenika, osim u kontekstu opšte loše ekonomske situacije zemlje u tranziciji i velikog broja nezaposlenih, treba posmatrati i sa aspekta nestimulisanosti zatvorenika i malih novčanih naknada za njihov rad na ponudjenim poslovima. Iako su svi svesni da upravo nedostatak radnog angažovanja i vreme neispunjeno konkretnim sadržajima ostavljaju prostor za uticaj negativno orijentisanih zatvorenika i pojavu devijantnih i agresivnih ponašanja zatvorenika, za sada nema naznaka rešenju ovog problema.

Vidnije angažovanje i pozitivan pomak uočeni su jedino na polju prava zatvorenika na ispovedanje vere, boljom saradnjom sa lokalnim sveštenicima, gradnjom crkava ili za tu funkciju adekvatnih prostorija u okviru zavoda/zatvora. Medjutim, treba naglasiti da su navedena poboljšanja bila isključivo u korist pravoslavnih vernika, te pravo na ispovedanje vere pripadnika drugih verskih zajednica i dalje nije ispoštovano.

Svi navedeni problemi zasigurno korespondiraju i sa mnogo širim kontekstom reformi pravnog sistema uopšte, odnosno sa prevladavanjem nesklada između proklamovanog, normativnog i stvarnog. U opštoj krizi, kazneno-popravne ustanove nisu bile izuzete i pošteđene posledica ekonomskog kraha države, ali smatramo da se u i postojećoj situaciji uz nedemagoško i безусловno prihvatanje koncepta resocijalizacije kao dominantnog principa izvršenja kazni od strane države, manja ulaganja i veću aktivnost osoblja mogu osmisliti daleko kvalitetniji i uspešniji programi resocijalizacije.

5. Kontakti sa spoljnim svetom

Osnovni i najčešći vid komunikacije zatvorenika sa spoljnim svetom jeste putem korišćenja telefonskih govornica u zavodima/zatvorima i možemo konstatovati da je zanemarljiv broj institucija gde one ne postoje.

Problemi vezani za dostupnost ili proceduru korišćenja ovog vida komunikacije uglavnom su vezani za dva aspekta. Prvi se tiče nedovoljnog broja govornica u većim ustanovama, što s obzirom na povećanje broja zatvorenika dovodi do skraćivanja vremena za razgovor. Drugi se odnosi na nadzor nad telefonskim razgovorima od strane nekog od zatvorskih osoblja koji je uveden tokom vanrednog stanja, i koji je i nakon njegovog ukidanja u manje ili više restriktivnoj formi i dalje ostao prisutan.

Restriktivni režim tokom vanrednog stanja ostavio je traga i na slobodu komunikacije zatvorenika preko pisama, koja još uvek podrazumeva da se sva pisma čitaju pre nego što se upute na bilo koju adresu van ustanove, ali nismo informisani o slučajevima da su neka pisma zadržana i da nisu otišla na adresu na koju su upućena.

Nisu registrovani značajniji problemi oko primanja paketa i novčanih pošiljki, niti smo čuli pritužbe zatvorenika da je nešto nedostajalo iz upućenih paketa.

Posete rodbine i prijatelja odvijaju se bez većih problema, a njihova učestlost zavisi od kategorije i tretmana u kome se nalazi zatvoreno lice.

Izgled prostorija za posete, kao i tzv. posebnih prostorija za kontakte sa supružnikom/supružnicom i decom, ukoliko uopšte postoje, u većini slučajeva ne zadovoljava standarde veličine i opremljenosti.

Procedura kontakta sa punomoćnikom najčešće podrazumeva prethodno odobrenje od strane upravnika, ali nismo čuli za slučaj da je nekome ovo pravo bilo uskraćeno.

Prostorije za kontakte sa punomoćnikom često ne ispunjavaju potrebne uslove koji bi obezbedili potpunu privatnost razgovora.

Dostupnost informacija iz spoljnog sveta procenjujemo kao dobru, jer gotovo u svim posećenim ustanovama postoji dovoljan broj radio i TV aparata koje zatvorenici, pa čak i pritvorenici, mogu koristiti. Neke ustanove obezbeđuju određeni broj besplatnih primeraka štampe, a svi pritvorenici/zatvorenici imaju mogućnost da se sami pretplate na neograničeni broj dnevnika, nedeljnika ili drugih publikacija.

Šire posmatrano, kontakti sa spoljnim svetom, posebno u smislu saradnje sa lokalnom zajednicom, nisu na zavidnom nivou, i u tom segmentu slika je krajnje nezadovoljavajuća. Uključivanje i animiranje šire društvene zajednice u proces resocijalizacije, kako tokom izdržavanja kazne, a pogotovo posle izlaska zatvorenika, faktički ne postoji. Priprema za izlazak zatvorenika nakon izdržane kazne svodi se samo na završni razgovor sa zatvorenikom i njegovom porodicom, a nakon toga oni su prepušteni samima sebi.

Odnos javnosti i šireg mnjenja je i dalje opterećen nizom predrasuda, senzacionalizmom i stereotipima vezanim za osuđeničku populaciju. Nažalost, ovaj laicizam prisutan je i kod jednog dela profesionalaca i stručne javnosti. U nekim ustanovama socijalne zaštite, medicinskim ustanovama, službama unutrašnjih poslova (naročito u manjih sredinama) stav i odnos osoblja prema licima lišenim slobode uglavnom je negativan i osnovna je prepreka u ostvarenju određenih prava zatvorenika kako tokom izdržavanja kazne, tako i u periodu postpenalne zaštite.

Kada je reč o saradnji sa porodicom, u većini ustanova uobičajeni dani posete su vikendom, a s obzirom na to da vaspitači ne rade vikendom, smanjena je mogućnost komunikacije i održavanja veze osoblja sa porodicom zatvorenika.

Medjusobna saradnja i koordinacija KP ustanova, pre svega sa porodicom i centrima za socijalni rad pokazuje se kao neophodna, ali od zaposlenih u ovim ustanovama ne može se očekivati bilo kakav pomak na ovom polju, ukoliko on nije planiran i iniciran najpre od strane nadležnog ministarstva.

6. Osoblje

Iako smo u dosadašnjem izlaganju pomenuli određene oblasti i pitanja vezana i za samo osoblje ustanova, ostaje da iznesemo zaključke i za ovu, najbitniju kariku u razumevanju zaključaka u vezi sa svim ostalim dimenzijama.

Loši materijalni uslovi i hroničan nedostatak zainteresovanih kadrova za zasnivanje radnog odnosa u resoru izvršenja krivičnih sankcija dugogodišnji su problemi. Nažalost, još uvek nema volje za obezbeđivanje kvalitetnih kadrova za angažovanje u ovakvim ustanovama, nema akcija oko stipendiranja i edukacije budućih kadrova, ali ni bilo kakve materijalne stimulacije za one koji se ističu svojim radom. To ima za posledicu nemogućnost adekvatne selekcije među zainteresovanim kadrom, a u nekim ustanovama i uposlenost ljudi koji ne zadovoljavaju ni elementarne uslove iz sistematizacije. Takva situacija dovodi do toga da se ovim, izuzetno osetljivim i odgovornim poslom bave ljudi koji za tu vrstu posla ili nisu školovani ili nisu motivisani. Zabrinjava i činjenica da u pojedinim institucijama (uglavnom okružni zatvori), čak ni uprava nema jasan koncept tretmana, te ga ni ne može prezentirati osoblju.

Organizaciona struktura u svim ustanovama podrazumeva obavezno postojanje samo službe obezbeđnja, koja je i najbrojnija.

Očigledan problem nedostatka visoko kvalifikovanog kadra u službama obezbeđenja, dodatno je opterećen i slabim pripravnim kadrom koji nema ni elementarna znanja o poslu koji treba da obavlja jer ne postoji bilo kakav vid njihove edukacije. Mišljenje je, čak i osoblja koje percipira ovaj problem, da su prethodna ali i dodatna edukacija neophodne i da su one osnovni uslov za promenu uloge ovih službi, koja je za sada samo i isključivo represivna. U tom pravcu su, kao prvi korak, napravljeni seminari koje je Misija OEBS-a u SCG organizovala u saradnji sa Upravom za izvršenje zavodskih sankcija i koji su usmereni na poboljšanje komunikacije, upoznavanje sa ljudskim pravima, obuku oružjem itd.

Ostale službe, od ustanove do ustanove, različito su organizovane. Okružni zatvori ili nemaju organizovane službe za prevaspitanje i za obuku i upošljavanje ili se pak stiče utisak nelogične i konkretnim potrebama i okolnostima neprilagođene uposlenosti radnika na poslovima i zadacima predviđenim za ove službe. Čest je slučaj da u većim KPZ mali broj vaspitača radi sa prevelikim brojem zatvorenika, a tamo gde je radno angažovanje zatvorenika minimalno, postoji služba za obuku i upošljavanje sa neracionalno velikim brojem zaposlenih.

Zaposleni, pre svega u oblasti prevaspitanja, u većini ustanova doživljavaju sebe kao službenike koji obrađuju molbe zatvorenika i daju predloge mera samo da bi zadovoljili neke zakonske forme prilikom odlučivanja, ali na koje realno nemaju puno uticaja.

Problem statusa specijalnih pedagoga koji se poslednjim normativnim izmenama sveo na zvanje referenta, što direktno utiče na njihov niži lični dohodak, prisutan je u svim ustanovama. Ovakav status direktno utiče na njihovo nezadovoljstvo i osećaj profesionalne i lične marginalizacije, pogotovo u odnosu na druge zaposlene sa istom, a naročito one sa nižom stručnom spremom.

Mali je broj vaspitača koji imaju mogućnosti ili interesovanja da prate savremene tokove saznanja u penološkoj oblasti. Dodatna edukacija i usvaršavanje vezuju se za lične ambicije i profesionalnost pojedinaca, s obzirom da na nivou Uprave ne postoji nikakav vid organizovane edukacije. Smatramo da samo entuzijazam mlađeg osoblja i dobra volja pojedinaca odoleva opštoj inertnosti, te da su u pojedinim ustanovama raznovrsniji sadržaji i bolji kvalitet rada posledica upravo toga, a ne rezultat neke opšte usvojene koncepcije resocijalizacije.

Takodje, retko smo među osobljem konstatovali atmosferu međusobne saradnje i timske orijentacije ka prevaspitanju zatvorenika. I dalje je prisutno rivalstvo oko toga koja je služba formalno važnija, služba prevaspitanja ili obezbeđenja, mada je sasvim jasno da je u praksi to služba obezbeđenja. Ovakva atmosfera loše utiče na kvalitet i organizaciju rada u ustanovama i ostavlja prostor za potencijalne zloupotrebe i sukobe koji negativno utiču i na zatvoreničku populaciju.

Česta potreba za prekovremenim, a nedekvatno plaćenim radom, doprinosi visokom nivou stresa kod osoblja i gubljenju volje za kvalitetnim i savesnim radom. Osim toga, hronični nedostatak osoblja ili neodgovarajući raspored dužnosti smanjuju mogućnost direktnog kontakta sa zatvorenicima, što otežava razvoj pozitivnih odnosa.

PREPORUKE - PREDLOG MERA ZA POPRAVLJANJE STANJA

Prethodna analiza može poslužiti kao osnova za stvaranje teorijsko-hipotetičkih okvira nekih dubljih i konkretno problemu usmerenih istraživanja, a naša je obaveza da iz ovoga izvučemo neke elementarne i opšte predloge mera za koje smatramo da bi doprinele popravljaju postojećeg stanja i većem stepenu poštovanja ljudskih prava zatvorenika.

OPŠTE

- Ubrzati proces izrade novog ZIKS-a i relevantnih podzakonskih akata;
- U proces izrade nacrtu novog zakona i normativnih akata uključiti sve stručne strukture koje bi s različitih aspekata dale svoj doprinos izradi modernih, sa Evropskim standardima uskladenih ali i u praksi primenjivih normi (stručnjake iz Uprave, profesore Defektološkog i Pravnog fakulteta, upravnike i osoblje zavodskih ustanova; stručnjake OEBS-a, Saveta Evrope, UNHCHR, UNICEF-a i domaćih NVO koje se bave ovom problematikom;

- Na nivou Uprave formirati tim stručnjaka koji će obići sve ustanove za izvršenje zavodskih sankcija i koji će u odnosu na "snimljenu" situaciju sačiniti svoj izveštaj. Kompariranjem podataka iz ovog i izveštaja međunarodnih organizacija i domaćih NVO, sačiniti kratkoročne, srednjeročne i dugoročne planove za poboljšanje stanja u ovoj oblasti.

1. Kvalitet i uslovi života

- Na nivou Ministarstva pravde – Uprave, oformiti tim koji će, rukovodeći se evropskim standardima proceniti trenutne smeštajne kapacitete zavodskih ustanova, te u odnosu na tu procenu, postojeći broj lica lišenih slobode i pretpostavku njegovog broja u narednih 5 godina, dati konkretne predloge u smislu: izgradnje novih ustanova, izmeštanja neprimerenih ustanova na adekvatnije lokacije i sanacije, dogradivanja i adaptacije postojećih;

- Problem prenaseljenosti naših zatvora je dovoljno ozbiljan da zahteva saradnju na evropskom nivou, zbog čega smatramo da se prilikom osmišljavanja strategije za njegovo rešavanje treba konsultovati sa Evropskim komitetom za probleme kriminaliteta²⁴;

- Analizom svih postojećih izveštaja o kvalitetu i uslovima života u ustanovama napraviti plan o preduzimanju najhitnijih mera za otklanjanje ili ublažavanje nehumanih i ponižavajućih uslova smeštaja u pojedinim ustanovama. Prema našim nalazima to bi podrazumevalo: ponovnu izgradnju ili sanaciju paviljona i prostorija uništenih u pobuni novembra 2000-te godine (KPZ S. Mitrovica i Požarevac – Zabela); adaptaciju zgrade Okružnog zatvora i KPD Bolnica u Beogradu na način na koji je to učinjeno sa ženskim odeljenjem KPD Bolnice i uvođenje novog sistema grejanja u KPZ Požarevac-Zabela;

- Kvalitet ishrane lica lišenih slobode se može popraviti i za sve ustanove ujednačiti uvođenjem tablica ishrane koja bi osim normativno određene kalorijske vrednosti hrane za jedan dan, sadržavala i obavezu da se na nedeljnom meniju u primerenoj količini, najmanje dva puta nedeljno nadju mleko i mlečni proizvodi i voće;

- Zapošljavanjem profesionalnih kuvara u svim ustanovama, poboljšao bi se kvalitet spremanja i serviranja hrane, što je podjednako važno kao i njena kalorijska vrednost i raznolikost;

---

²⁴ Videti Preporuku br. R (99) 22 od 30. septembra 1999. godine Komiteta ministara Saveta Evrope u vezi sa prenaseljenošću i inflacijom zatvorske populacije.

- Poboljšanjem kvaliteta ishrane i boljom i za sve ustanove ujednačenijom snabdevenošću kantina značajno bi se doprinelo uspostavljanju pozitivne klime u zavodskim ustanovama;
- Uspostavljanjem drugačijeg sistema zdravstvene zaštite lica lišenih slobode koji bi podrazumevao da su zdravstvene službe materijalno i profesionalno nezavisne, odnosno da medicinsko osoblje upravlja sredstvima koja bi bila posebno izdvajana za ove namene, a ne upravnicu ili drugi administrativni organi, obezbedila bi se njihova veća profesionalnost, nezavisnost i istovremeno poboljšao kvalitet zdravstvene zaštite;
- Kvalitet i efikasnost rada medicinskih službi trebalo bi da budu nadzirani i ocenjivani isključivo od strane kvalifikovanih zdravstvenih vlasti, zbog čega je neophodno uspostaviti saradnju sa Ministarstvom zdravlja;
- Za sve ustanove uvesti obavezu otvaranja i urednog vođenja zdravstvenih kartona bez obzira na dužinu zadržavanja u ustanovi;
- Sve ustanove bi morale imati barem jedno stalno zaposleno, stručno osposobljeno lice (medicinskog tehničara) koji bi mogao da trijažira zatvorenike, daje ordiniranu terapiju, vodi urednu evidenciju (zdravstvene kartone, evidencije povreda) i obavlja druge poslove u odsustvu lekara²⁵;
- U saradnji sa Ministarstvom zdravlja, započeti rad na osmišljavanju programa za poseban tretman sve većeg broja zavisnika o opojnim drogama medju zatvorenicima;
- Najhitnije započeti sa opremanjem KPD Bolnica u Beogradu sa nedostajućom i savremenijom medicinskom opremom.

2. Bezbednost

- Srednjeročno i dugoročno posmatrano, izgradnjom novih i adaptacijama postojećih ustanova, nivo obezbeđenja prilagoditi zakonskoj definiciji tipa ustanove;
- Modernizacijom tehničke opreme (moderniji video nadzor i senzori kretanja), hitnom obnovom voznog parka (nova vozila za prevoz zatvorenika) i osavremenjivanjem lične opreme (sredstva za komunikaciju, naoružanje, sredstva prinude i sredstva za ograničavanje kretanja) službe obezbeđenja, bitno bi se unapredila bezbednost u posmatranim ustanovama, a pripadnicima službe omogućilo lakše i kvalitetnije obavljanje svog posla;
- Uspostavljanjem konstruktivnih i pozitivnih odnosa između radnika službe obezbeđenja i zatvorenika, bez ikakvih materijalnih ulaganja povećaće se i nivo bezbednosti u ustanovama;
- Na nivou Ministarstva-Uprave i uprava ustanova, razmotriti ideju stvaranja formalnih, reprezentativnih tela zatvorenika u većim zavodima, u koje bi zatvorenici između sebe birali svoje predstavnike za koje smatraju da bi najbolje zastupali njihova prava. Smatramo, da bi na ovaj način neformalne strukture i njihov negativan uticaj izgubile na svom značaju, izabrani predstavnici na sebe preuzeli obaveze zastupanja većinskih interesa zatvorenika ili pojedinih npr. zlostavljanih zatvorenika koji inače nemaju hrabrosti da zatraže zaštitu od Uprave, i kojim bi se s obzirom na formalizovane i kanalisane načine zaštite prava, smanjila verovatnoća od organizovanja pobuna i incidenta većih razmera.

3. Zakonitost

- Prilikom usvajanja novog ZIKS-a i novih podzakonskih akata, posebnu pažnju posvetiti njihovoj uskladenosti sa prihvaćenim evropskim standardima u delovima koji se tiču:
  - *Sistema pritužbi i žalbi lica lišenih slobode zbog kršenja njihovih prava od strane uprave ili osoblja;
  - * Sistema disciplinske odgovornosti lica lišenih slobode;
  - * Sistema disciplinske odgovornosti uprava i zatvorskog osoblja;
  - * Sistema eksterne i interne klasifikacije koji će u svim ustanovama sprovesti na osnovu jedinstvenih i jasno definisanih kriterijuma;
  - * Preciznog definisanja šta predstavlja "pojačani nadzor", i ko, pod kakvim uslovima, iz kojih razloga i na koliko može biti upućen u odeljenje pojačanog nadzora, koliki je rok obaveznog proveravanja dalje

---

²⁵ Preporuka se odnosi na okružne zatvore u kojima lekar dolazi u posete 1 do 2 puta nedeljno i u kojima nema drugog medicinskog osoblja.

celishodnosti ove mere, ko vrši tu proveru kao i kakva su prava i ograničenja lica kome je određena mera pojačanog nadzora;

- Uvesti obavezu da svaka ustanova, mora raspolagati i u svakom trenutku licu lišenom slobode učiniti dostupnim primerak ZIKS-a i odgovarajućeg pravilnika o kućnom redu. Naša je preporuka da, osim okačivanjem na zid skraćene verzije kućnog reda, to bude obezbeđeno i držanjem nekoliko primeraka ZIKS-a i pravilnika u biblioteci ili kod vaspitača ukoliko biblioteka ne postoji;

- Posvetiti više pažnje stvaranju fizičkih uslova za odvajanje preksajno kažnjenih od osuđenih lica;

- Kvantitativno i kvalitativno pojačati nadzor Uprave nad radom uprava i zatvorskih službi;

- Na nivou Uprave formirati jedinstvenu bazu podataka za sve ustanove koja bi olakšala i ubrzala komunikaciju u okviru sistema;

- Matične službe u ustanovama opremiti računarima u cilju stvaranja preciznije i dostupnije evidencije o statusu lica lišenih slobode.

4. Resocijalizacija

- Na nivou Uprave, upravnika, celokupnog osoblja ustanova i zatvorenika stvarati i produbljivati svest o resocijalizaciji kao osnovnoj svrsi krivičnih sankcija i prevaspitnoj službi kao nosiocu tog procesa i najvažnijoj službi. U kontekstu uspešnijeg sprovođenja tog procesa, neophodno je:

- Internu klasifikaciju i reklasifikaciju zatvorenika prilagoditi shodno individualnim potrebama za tretmanom;

- Obezbediti potrebne uslove za organizovanje školovanja i profesionalnog osposobljavanje zatvorenika za kurentna zanimanja, s posebnim akcentom na edukaciju u KPZ za maloletnike i VPD Kruševac. U tom cilju obezbediti što savremenija nastavna sredstva i metode sticanja znanja slične onima na slobodi;

- Stvarati što povoljnije uslove (adekvatna veličina vaspitnih grupa, prostorije, dovoljan broj kvalifikovanog osoblja), za kvalitetniji individualni i grupni rad sa zatvorenicima;

- Osmisliti i organizovati slobodne aktivnosti zatvorenika, uvođenjem kulturno-umetničkih aktivnosti, formiranjem biblioteka tamo gde nepostoje i obogaćivanjem postojećih, organizovanjem aktivnosti u saradnji sa kulturnim institucijama lokalne zajednice itd.;

- Radno angažovanje zatvorenika isključivo i na prvom mestu shvatati u funkciji prevaspitanja;

- Rad i organizaciju rada usmeriti na razvoj profesionalnih kompetencija zatvorenika i to u oblastima koje su kurentne na tržištu;

- Omogućiti vernicima ne-pravoslavne veroispovesti, adekvatne prostorije za ispovedanje svoje vere;

- Na nivou Ministarstva pravde, a u saradnji sa Ministarstvom za rad i socijalna pitanja započeti rad na pripremi strategije za definisanje i rešavanje problema pripreme za otpust i organizovanog postpenalnog prihvata zatvorenika;

- Putem medija i kad god je moguće široj javnosti prezentovati smisao i svrhu kažnjavanja, odnosno koncept resocijalizacije zatvorenika s naglaskom na nužnu ulogu zajednice i njeno mesto u takvom konceptu.

5. Kontakti sa spoljnim svetom

- Uvesti telefonske govornice tamo gde ne postoje;

- Povećati broj govornica u ustanovama gde je broj govornica nedovoljan za broj zatvorenika;

- Ukinuti nadziranje telefonskih razgovora, osim u slučajevima kada razlozi bezbednosti to izričito zahtevaju;

- Ukinuti čitanje svih pisama zatvorenika, i ograničiti se samo na one zatvorenike za koje postoji osnovana sumnja da bi mogli zloupotrebiti ovaj vid komunikacije. Na ovaj način poštuje se pravo na privatnost, a osoblje se oslobadja dodatnog i nepotrebnog rada;

- Obezbediti adekvatne prostorije za odvijanje poseta rodbine i prijatelja;

- Obezbediti adekvatne posebne prostorije za posete supružnika i dece, opremiti ih neophodnom opremom i zakonom predvideti češće korišćenje ovog vida komunikacije od postojećeg (jednom u tri meseca);

- Prostorije za posete advokata urediti tako da omogućavaju poverljivost komunikacije, tj. da služba obezbedjenja ima mogućnost samo vizuelnog nadzora;
- Uvesti posebno plaćena dežurstva za radnike službe prevaspitanja u dane kada se odvijaju posete, u cilju bolje i prisnije saradnje sa porodicom zatvorenika;
- Principijelno, biti fleksibilniji u korišćenju prava zatvorenika na kontakt sa spoljnim svetom jer to smanjuje napetost i osećaj deprivacije kod zatvorenika i pozitivno utiče na stvaranje povoljne klime u zatvorenim ustanovama.

6. Osoblje

- Na nivou Ministarstva pravde-Uprave, osmisliti programe i obezbediti sredstva za njihovo sprovođenje koji će omogućiti osoblju sticanje elementarnih znanja iz oblasti vezanih za specifičnosti zatvoreničke populacije, ljudskih prava, komunikacije i međunarodnih standarda iz ove oblasti na čije smo poštovanje obavezani;
- Periodično organizovati seminare za pripadnike različitih službi, kako bi svaka iz svog domena mogla da prati i primenjuje nova saznanja i metode u cilju višeg kvaliteta i modernizacije rada u svojoj oblasti;
- Za svaku jedinstvenu, odnosno za sve istovrsne ustanove napraviti priručnik za osoblje u kome će biti jasno predstavljeni koncepcija, ciljevi i zadaci svake službe kao i pravila i uputstva za rad;
- Na nivou Ministarstva-Uprave, postaviti više kriterijume za prijem osoblja, sa akcentom ne samo na stručne kvalifikacije, već i sociološke i psihološke karakteristike kandidata;
- Formirati nezavisnu komisiju za periodičnu procenu stručnih i ličnih kompetencija, psihičkog i fizičkog stanja zaposlenih u ustanovama, te na takvim osnovama i jedinstvenim kriterijumima, različitim stimulativnim merama i beneficijama nagrađivati zaslužne pojedince, istovremeno predupređujući korupciju, negativnu motivisanost i pad profesionalizma osoblja;
- Intenzivirati i motivisati međusobnu saradnju i razmenu iskustva Uprave, uprava ustanova i ostalih zaposlenih u cilju šireg sagledavanja i nalaženja alternativnih rešenja za probleme koji su manje-više slične prirode u svim ustanovama;
- Preispitati postojeće sistematizacije radnih mesta i u skladu sa realnim potrebama, popuniti sve službe potrebnim brojem zaposlenih, honorarnim radnicima ili volonterima;
- Poboľjšati uslove rada osoblja, obezbedjivanjem adekvatnih prostoriya za njihov rad i modernizacijom sredstava za rad;
- Omogućiti osoblju korišćenje odmora u ugostiteljsko-turističkim objektima u državnom vlasništvu po beneficiranim cenama, redovnu besplatnu rekreaciju i druge stimulacije za kvalitetniji rad koje ne predstavljaju samo povećanje zarada;
- Preispitati normativna rešenja vezana za definisanje statusa specijalnih pedagoga;
- Promovisati i insistirati na stilu rukovođenja i komunikaciji zasnovanoj na humanim, nenasilnim odnosima i uzajmnom poštovanju između zatvorenika, uprava i osoblja.

LITERATURA

1. Evropska zatvorska pravila, usvojena od strane Komiteta ministara Saveta Evrope Preporukom br. R (83) 3, stupila na snagu 12. februara 1987. godine
2. Standradi CPT-a (Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja) CPT/inf/E (2002) 1 »*Najbitniji odeljci Opštih izveštaja CPT-a*«, Strazbur, septembar 2002
  - a) Izvod iz 2. Opšteg izveštaja [CPT/inf (92) 3]
  - b) Izvod iz 7. Opšteg izveštaja [CPT/inf (97) 10]
  - c) Izvod iz 11. Opšteg izveštaja [CPT/inf (2001) 16]
  - d) Izvod iz 3. Opšteg izveštaja [CPT/inf (93) 12]
  - e) Izvod iz 8. Opšteg izveštaja [CPT/inf (98) 12]
  - f) Izvod iz 9. Opšteg izveštaja [CPT/inf (99) 12]
  - g) Izvod iz 10. Opšteg izveštaja [CPT/inf (2000) 13]
3. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija "Službeni glasnik RS" br. 16/97
4. Pravilnik o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa, "Službeni glasnik RS", br. 5/2001
  5. Pravilnik o kućnom redu okružnih zatvora, "Službeni glasnik RS", br 24/2000.
  6. Pravilnik o kućnom redu za primenu mere pritvora, "Službeni glasnik RS", br. 35/99
  7. Pravilnik o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za žene, "Službeni glasnik RS", br. 24/200.
  8. Principi UN za zaštitu osoba sa mentalnim oboljenjima i za unapređenje brige o mentalnom zdravlju, usvojeni od strane Generalne skupštine UN Rezolucijom 46/119, stupila na snagu 17. decembra 1991. godine
    9. Marić, B., Radoman, M.: *Pobune u zatvorima Srbije*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2001
    10. Radovanović, D.: *Čovek i zatvor*, Prometej, Beograd 1992.
    11. Špadijer-Džinić, J.: *Zatvoreničko društvo*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1973.

Sadržaj:

<i>Uvodne napomene</i>	3
<i>Metodologija rada</i>	4
Kazneno-popravni zavod u Nišu	6
Kazneno-popravni zavod za maloletnike u Valjevu	17
Kazneno-popravni zavod za žene – Požarevac	29
Okružni zatvor u Kraljevu	37
Okružni zatvor u Kragujevcu	43
Okružni zatvor u Zaječaru	50
Okružni zatvor u Beogradu	58
Kazneno-popravni dom Bolnica – Beograd	66
Kazneno-popravni zavod Požarevac – Zabela	76
Kazneno-popravni zavod – Sremska Mitrovica	88
Okružni zatvor u Novom Sadu	100
Okružni zatvor u Zrenjaninu	109
Okružni zatvor u Pančevu	119
Okružni zatvor u Smederevu	127
<i>Zaključak</i>	134
<i>Preporuke – predlog mera za popravljnje stanja</i>	142
<i>Literatura</i>	146